

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı

MEHMED FEVZÎ EFENDİ'NİN BÜLBÜLİSTAN İSİMLİ ESERİ
(İNCELEME-TERCÜME)

Yüksek Lisans Tezi

Akif KARATAŞ

Sivas
Haziran 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı

MEHMED FEVZÎ EFENDİ'NİN BÜLBÜLİSTAN İSİMLİ ESERİ
(İNCELEME-TERCÜME)

Yüksek Lisans Tezi

Akif KARATAŞ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Yusuf YILDIRIM

Sivas
Haziran 2019

KABUL VE ONAY

Üniversite : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı
Bilim Dalı : Türk-İslam Edebiyatı Bilim Dalı
Tezin Başlığı : Mehmed Fevzî Efendi'nin Bülbülistan İsimli Eseri
(İnceleme-Tercüme)
Savunma Tarihi : 16.05.2019
Danışmanı : Doç. Dr. Yusuf YILDIRIM

Unvanı - Adı Soyadı

Jüri Başkanı : Prof. Dr. Alim YILDIZ
Üye : Doç. Dr. Yusuf YILDIRIM
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz ÖKSÜZ
Oy Birliği
Oy Çokluğu

İmza

Akif KARATAŞ tarafından hazırlanan “Mehmed Fevzî Efendi'nin Bülbülistan İsimli Eseri (İnceleme-Tercüme)”, başlıklı tez kabul edilmiştir./....../2019

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1. Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
2. Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
3. Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
4. Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

19/06/2019

Akif KARATAŞ

ÖNSÖZ

İslam'ı kabul eden milletlerin dil ve edebiyatı ile kültür ve medeniyeti İslam eksenli değişmiş ve terakkî kaydetmiştir. Milletler, İslam'ın ortaya koyduğu evrensel ilke ve prensipler etrafında toplanarak ortak bir medeniyet oluşturmuşlardır. “Mü'minler ancak kardeştir” düsturu gereğince farklılıklar ortadan kalkmış, ortak bir düşünce sistemi gelişmiştir. Müslümanlar din kardeşliğini, mevhibe-i ilâhî olarak görmüş ve bu minval üzere hareket etmişlerdir. İslam'ın kabulü Arap, İran ve Türk toplumlarının kültür ve edebiyatında mihenk taşı hükmünde olmuştur. Mezbur toplumların hem ruhî ve manevî hayatlarının hem de kültür ve edebiyatının şekillenmesinde bu din etkili olmuştur. Dolayısıyla bu toplumlar arasında etkileşim kaçınılmaz olmuştur. Bu saiklerle Türklerin İslam'ı kabulünden sonra edebiyatı, İslam'ın kıyamete kadar sönmeyecek ışığı altında neşvünema bulmuştur.

Türklerin İslam dinini kabul ettikten sonra İslam kültür ve medeniyeti ekseninde gelişen “Türk İslam Edebiyatı” sahasında ortaya koyduğu eserlerin temel kaynağı Kur'an-ı Kerîm ve hadislerdir. Bu iki temel kaynağın yanı sıra siyer, akaid, fıkıh, tefsir, kısas-ı enbiya ve tasavvuf gibi İslamî ilimler; kadîm geçmişe sahip Türklerin, tarihin bilinmeyen zamanlarından günümüze kadar ulaşan köklü kültür ve medeniyetinin mahsulü olan deyimler, atasözleri, halk deyişleri gibi halk edebiyatı unsurları; İslam tarihi, İran mitolojisi, İran ve Arap edebiyatı, Türk İslam Edebiyatı sahasında ortaya konan eserlerin kaynakları arasında gösterilebilir.

Türklerin İran'la İslam öncesine kadar uzanan komşuluk ilişkileri iki millet arasındaki etkileşimi kaçınılmaz kılmıştır. Türklerin İslam'ı kabulünden sonra bu coğrafi faktörün yanı sıra ortak dine inanmanın beraberinde getirdiği din birliği, iki millet arasındaki etkileşimi artırmış ve ümmet kaynaşması şeklinde tezahür etmiştir. Türkler, İslam dinini kabul ettikten sonra Arap edebiyatından da etkilenmiş olmakla birlikte esasen İran edebiyatından etkilenmiştir. Bu etkilenmenin birçok nedeni vardır. İranlılar ile Türklerin ortak coğrafyada yaşamaları; Farsçanın, Türkçenin dil yapısına Arapçadan daha uygun olması; aruz vezninin İran edebiyatından alınmış olması gibi etkenler, Türklerin İran edebiyatından etkilenmesinin sebepleri arasında gösterilebilir. Türk şairlerinin şiirlerini aruz vezninde yazmaları, Farsça kelimelerin Türk edebiyatına girmesinde önemli bir faktör olmuştur. Türkçenin dil yapısında uzun ünlülerin bulunmayışı şairlerimizin aruz vezninde şiir yazmalarını güçleştiriyordu. Bu durum Farsça kelimelerin Türk edebiyatına girmesinin önünü

açmıştır. Ayrıca Türklerin İslam dinini, Farsça yazılan tasavvufî eserler vasıtasıyla öğrenmeleri Türk edebiyatının, Farsça ve Fars edebiyatından etkilenmesini hızlandırmıştır. Ancak Türk edebiyatında görülen bu etkilenme ve örnek alış asla taklit şeklinde olmamış, müelliflerimiz kendi ruh ve kimliğinin imzasını taşıyan özgün eserler vücuda getirmişlerdir.

19. yüzyıl müelliflerinden Mehmed Fevzî Efendi'nin kaleme aldığı *Bülbülistan*, İslam kültürü etkisinde gelişen klasik edebiyatımızın son döneminde kaleme alınan eserlerden biridir. Bu kültür ve medeniyet içerisinde eser telif eden diğer şair ve yazarlarımız gibi Mehmed Fevzî Efendi de Arapça ve Farsçayı, bu dillerde eser yazacak kadar iyi bilmektedir. Fevzî Efendi *Bülbülistan*'ı; Şeyh Sadî-i Şirâzî'nin *Gülîstan*, Molla Câmî'nin *Baharîstan* ve Kemal Paşa-zâde'nin *Nigarîstan* adlı eserlerini örnek alarak onlara nazîre olarak yazmıştır.

Mehmed Fevzî Efendi'nin *Bülbülistan* İsimli Eseri (İnceleme-Tercüme) başlığını taşıyan bu çalışma giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, *Bülbülistan*'ın Farsça olarak kaleme alınması ve *Gülîstan*, *Baharîstan* ve *Nigarîstan*'a nazîre olarak yazılması sebebiyle, Türk-Fars edebî ilişkileri ve Türk edebiyatında nazîre geleneği üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde, Mehmed Fevzî Efendi'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. Müellifin hayatı, çeşitli kaynaklardan ve bilhassa kendi eserlerinden yola çıkılarak anlatılmaya çalışılmıştır. Buna göre, Mehmed Fevzî Efendi'nin; "Doğumu, adı, mahlası ve ailesi", "Tahsili, hocaları ve şeyhleri", "Görevleri" ve "Vefatı" ayrı başlıklar altında izah edilmeye çalışılmıştır. Mehmed Fevzî Efendi'nin nüshalarına ulaşılabilen eserleri, kısa ve öz bir şekilde tanıtılmıştır.

İkinci bölümde, *Bülbülistan*'ın incelemesi yapılmıştır. Eser, genel olarak tanıtılmış, eserde yer alan şiirler hakkında kısa bilgi verilmiş, *Bülbülistan*'ın *Gülîstan*, *Baharîstan* ve *Nigarîstan* ile birtakım yönlerden mukayesesi yapılmış ve *Bülbülistan*'ın kaynaklarından bahsedilmiştir. Bu bölümde son olarak eser, muhteva özellikleri yönünden değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Üçüncü bölümde, *Bülbülistan*, Farsçadan Türkçeye tercüme edilmiştir. Yazma nüshasına ulaşılabilen eserin 1312/1894-95 yılında İstanbul'da Matba'a-yı Âmire'de basılan matbu nüshası esas alınmıştır.

Mehmed Fevzî Efendi'nin *Bülbülistan* isimli Farsça eserinin Türkçeye tercümesi yapılırken metne sadık kalmaya özen gösterildi. Öyle ki her iki dile vâkîf olan bir kişi, eserin Türkçe tercümesi ile Farsça metnini rahatlıkla takip edebilir. Metinde geçen bazı kelimelerden günümüzde seyrek de olsa kullanılanları muhafaza edilmeye çalışıldı. Metinde geçen kelimelerden günümüzde karşılığı olmayanlar ise dipnotta izah edildi. *Bülbülistan*'ın elbette çok daha iyi tercümesi yapılabilir. Temennimiz bu çalışmanın daha iyi tercümelere kapı aralamasıdır. Çevirideki noksanlıkların ve yanlış tercihlerin bağışlanmasını istirham ederim. Gayret bizden başarı Allah'tandır.

Yüksek lisans öğrenimimde bilgi ve tecrübesinden istifade ettiğim Prof. Dr. Alim Yıldız hocama; Farsça ile tanışmama vesile olan, tez çalışmam boyunca karşılaştığım meselelerin çözümünde yakın alakalarını gördüğüm danışman hocam Doç. Dr. Yusuf Yıldırım'a; eserdeki Arapça kısımların tercümesinde yardımını esirgemeyen kıymetli ağabeyim Dr. Nizamettin Karataş'a en kalbî şükranlarımı sunuyorum.

Akif KARATAŞ

Sivas 2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
GİRİŞ	1
TÜRK-FARS EDEBÎ İLİŞKİLERİ VE TÜRK EDEBİYATINDA NAZÎRE GELENEĞİ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	13
MEHMED FEVZÎ EFENDİ’NİN HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ	13
1.1. Hayatı.....	13
1.1.1. Doğumu, Adı, Mahlası ve Ailesi	13
1.1.2. Tahsili, Hocaları ve Şeyhleri	14
1.1.3. Görevleri.....	16
1.1.4. Vefatı.....	19
1.2. Şahsiyeti.....	20
1.3. Eserleri	26
1.3.1. Dinî Eserleri.....	27
1.3.2. Edebî Eserleri.....	35
1.3.3. Diğer Eserleri.....	44
1.3.4. Nüshası Elde Edilemeyen Eserleri.....	46
İKİNCİ BÖLÜM	47
BÜLBÜLİSTAN (İNCELEME)	47
2.1. Genel Bilgiler	47
2.2. Yazılış Sebebi.....	50
2.3. Yazılış Tarihi.....	56
2.4. Bülbülistan’ın Kaynakları.....	57
2.5. Bülbülistan’ın Muhteva Özellikleri.....	61
2.5.1. Allah	62
2.5.2. Ayetler	65

2.5.3. Hadisler	70
2.5.4. Tasavvuf.....	74
2.5.5. Bülbülistan'da Şahıs Kadrosu	82
2.5.5.1. Peygamberler ve Hz. Peygamber	82
2.5.5.2. Dört Halife ve Ehl-i Beyt.....	88
2.5.5.3. Sahabeler.....	89
2.5.5.4. Mutasavvıflar	90
2.5.5.5. Tarih Şahsiyetler	101
2.5.6. Mekan Kadrosu	102
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	105
BLBLISTAN'IN TERCÜMESİ	105
SONUÇ	213
KAYNAKÇA	215
Z GEÇMİŞ.....	225

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
agmad.	: Adı geçen madde
agt.	: Adı geçen tez
AÜ	: Atatürk Üniversitesi
b.	: bin, ibn
bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
CÜ	: Cumhuriyet Üniversitesi
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan(lar)
Hz.	: Hazreti
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
MÜ	: Marmara Üniversitesi
ö.	: Ölüm tarihi
örn.	: Örneğin/örnek olarak
nkl.	: Nakil
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzeri
Yay.	: Yayınları
yy.	: Yüzyıl

ÖZET

“Mehmed Fevzî Efendi'nin Bülbülistan İsimli Eseri (İnceleme-Tercüme)” adını taşıyan bu çalışmada, Mehmed Fevzî Efendi'nin *Bülbülistan* isimli Farsça manzum-mensur eseri, önce Türkçeye tercüme edilmiş ardından eser, birtakım dinî-tasavvufî ve edebî yönlerden incelenmiştir.

XIX. yy. Osmanlı âlimlerinden Mehmed Fevzî Efendi, 1242/1826 yılında Yârengüme'de (Tavas) dünyaya gelmiş olup 1318/1900 yılında da vefat etmiştir. Asıl adı Mehmed Ali olup “Fevzî” ise mahlasıdır. Fevzî Efendi'nin tespit edilen 76 eserinin varlığı onun velûd bir şahsiyet olduğunun göstergesidir. Fevzî Efendi, müderrislik ve müftülük ile ilmî; nâiplik, mevleviyetlik ve kazaskerlik ile de idarî görevlerde bulunmuş bir ilim ve devlet adamıdır.

Bu çalışmada, yazma nüshasına ulaşılabilen eserin 1312/1894-95 yılında İstanbul'da Matba'a-i Âmire'de basılan matbu nüshası esas alınmıştır. Bu çalışma giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde, Türk-Fars edebî ilişkileri ve Türk edebiyatında nazîre geleneğinden bahsedilmiş; birinci bölümünde Mehmed Fevzî Efendi'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri ele alınmış; ikinci bölümünde eser ile ilgili bilgiler verilirken eserin kaynakları ve muhteva özellikleri üzerinde durulmuş; üçüncü bölümünde ise *Bülbülistan*, Farsçadan Türkçeye tercüme edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Farsça, Mehmed Fevzî Efendi, *Bülbülistan*.

ABSTRACT

In this study “Mehmed Fevzî Efendi’s Work Named *Bülbülistan* (Examination-Translation)”, Mehmed Fevzî Efendi’s work named *Bülbülistan*, Persian poem-prose, first translated into Turkish, then the work has been examined in some religious-sufistic and literary directions.

Mehmed Fevzî Efendi who one of the Ottoman scholars in century XIX, was born in 1242/1826 in Yârengüme (Tavas) and died in 1318/1900. His real name is Mehmed Ali, his nickname is Fevzî. The existence of Mehmed Fevzî Efendi’s identified 76 works is an indication that he is a productive person. Mehmed Fevzî Efendi worked scientifically with the duty of scholarship, mufti, and he also is a scientist and a statesman who has carried out administrative duties such as regency, mevleviyet, kazasker.

In this study, the written version of the work could not be reached and the copy of the work, which was written in Matba‘a-i Âmire in Istanbul in 1312/1894-95, was the source. This study consists introduction section, three main sections and a conclusion section. In the introduction part of the study, the Turkish-Persian literary relations and the tradition of nazire in Turkish literature are mentioned, in the first chapter, the life, literary personality and works of Mehmed Fevzî Efendi were examined; in the second chapter, information about the work is given and the sources and content properties of the work are emphasized; in the third chapter, *Bülbülistan* was translated from Turkish into Persian.

Keywords: Persian, Mehmed Fevzî Efendi, *Bülbülistan*.

GİRİŞ

TÜRK-FARS EDEBÎ İLİŞKİLERİ VE TÜRK EDEBİYATINDA NAZİRE GELENEĞİ

1. Türk-Fars Edebî İlişkileri

Türkler ile İranlılar tarih boyunca bazen komşu olarak bazen de aynı topraklar üzerinde birlikte yaşamışlardır. Bu birliktelikte İran toprakları ve İranlılar, İran tarihinin ihmal edemeyeceği kadar önemli bir bölümünde ya doğrudan doğruya Türk devletlerinin ya da Türk soyuna mensup ailelerin hakimiyeti altında yaşamışlardır. Türklerin İranlılar üzerindeki hükümranlıkları şu şekilde olmuştur:

Hun Türkleri M.S. 6. yüzyılda İran içlerine kadar akınlar yaptılar ve bir süre bu ülkeyi ellerinde bulundurdular. 9. ve 10. yüzyıllarda yaşayan Kutayoğulları batı, Gazneliler ise doğu İran'a hükmettiler. 1040-1220 yılları arasında İran'ın büyük bir bölümü Selçuklu Devleti'nin geriye kalanı da yine bir Türk devleti olan Harezmşahların elinde idi. 1220-1500 yılları arası Türk-Moğol hakimiyeti dönemidir. İlhanlılar bir buçuk asra yakın bir süre İran ülkesine hakim olmuşlardır. İlhanlılardan sonra İran'ın hakimiyeti Safevî Türkleri'nin eline geçmiştir. Hatay dolaylarından İran'a göçen Safevîlerin en tanınmış hükümdarı Şah İsmail'dir. Safevîlerin 1736'da yıkılışından sonra, İran'ın başına Türk olan Afşar ve Kaçar hanedanları geçmiştir. Nihayet 1925 yılında Onbaşı Rıza, Ahmet Şah'ı devirerek İran tahtına oturmuş ve Şehinşah ünvanını almıştır.¹

İran'da müslümanlığın kabulünden sonra Arap dili ve edebiyatının tesiri altında yeni bir edebiyat meydana gelmiştir. İslâmî İran edebiyatının ilk şairleri doğu İran'da Sistan, Horasan ve Maverâünnehir bölgelerinde yetişmişlerdir. Türklerin pek çoğu 10. asırda İslamiyeti kabul ederek İslam kültürü dairesine girdiklerinde İslâmî İran edebiyatı başlayalı 150-200 yıl olmuş ve Ebü'l-Müeyyed-i Belhî, Ebû Şekûr-i Belhî, Rûdegî-i Semerkandî, Dakîkî, Kisâ-i Mervezî gibi ilk büyük şairler yetişmiştir. Bu şairler üzerinde Arap dilinin ve edebiyatının büyük etkisi vardır.

¹ Ahmet Kartal, "Türk-Fars Edebî İlişkileri", *Şiraz'dan İstanbul'a Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, Kurtuba Yay., Basım yeri ve yılı yok, s.31.

Türkler İran'ın batısında Horasan, Maveraünnehir gibi bölgelerde İranlılarla komşu idiler. Türkler arasında İslam kültürünün tesiri ile yeni bir edebiyat başlarken din birliği, kültür birliği, ümmet zihniyeti ve yakın komşuluk ilişkileri dolayısıyla medrese tahsili görmüş Türk şairleri İslâmî İran edebiyatını örnek almakta bir sakınca görmediler. İslam kültürünün esasını teşkil eden Kur'an ve sünnete dayalı âlî (naklî) ilimler ile âlet (aklî) ilimleri bütün İslam ülkelerinin medreselerinde okutuluyordu. Bu ilimlere ait kitaplar Arapça yazılmış olup öğretim Arapça idi. Ortak İslâmî edebiyatın nazariyatını öğreten edebi bilgiler "İlm-i Belâgat" içerisinde okutuluyordu. Böylece İslâmî edebiyatın nazariyatını ve esas malzemesini medreselerde okutulan ilimler teşkil etmekte idi. Bunun yanında her millet, İslâmî edebiyata kendi edebiyat geleneğinden, tarihinden, yaşayışından gelen unsurları kattılar.²

İslâmî edebiyatta şiir, Arap şiirinden gelen aruz vezni ile yazılıyordu. İranlılar, aruzun Farsçanın ahengine uyan vezinlerini kullandılar. Farsçada, Arapçada olduğu gibi uzun ünlülerin bulunmasından dolayı İranlı şairler, başlangıçtan itibaren aruzla ahenkli şiirler yazdılar. Türkçede uzun ünlülerin o sırada artık azaldığı ve Türkçede ünlülerin çoğu kısa olduğu için aruzla Türkçe, ahenkli ve güzel şiir yazmak çok güçtü. Arap şiirinde kullanılan vezinler, Türk diline çok daha yabancı idi. Bu yüzden şairlerimiz, İran şairlerinin kullandıkları vezinlerle yazdılar. Arapça bir yandan ibadet ve inanç yoluyla bir yandan da öğretim yoluyla Farsçaya ve Türkçeye girdi. Farsça ise bazı dini terimlerle, daha çok da edebiyat yoluyla Türkçeye girdi.³

Diller arasındaki etkileşime komşuluk, ticaret, dinde müştereklik gibi unsurların etki ettiği göz önünde bulundurulursa, iki dil arasında etkileşimin olacağı, bunun da gayet normal olduğu rahatlıkla görülebilir.⁴

Yüksek bir medeniyete sahip olan İranlılar, İslam dinini kabul ettikten sonra, Arapçayı uzun bir süre ikinci bir ana dilleri gibi din, devlet, ilim, felsefe ve edebiyat dili olarak kullanmışlardır. İslam sonrasında dini terimlerle Arapçanın Farsça üzerinde bir etkisi görülmesine rağmen, Arapçadan geçen kelime ve tabirlerle beraber eski itibarına kavuşan yeni Farsça bir edebiyat dili hüviyetiyle ortaya

² Hasibe Mazıoğlu, "Fuzûlî'de Hâfız-ı Şîrâzî'nin Etkisi", *Fuzûlî Üzerine Makaleler*, TDK Yay., Ankara 2011, s. 201.

³ Hasibe Mazıoğlu, *age.*, s. 202.

⁴ Ahmet Kartal, *age.*, s.31.

çıkıştır. Farsça bu vasfıyla, sonraki dönemlerde hem Arapça hem de İslam'ı kabul eden diğer milletlerin dil ve edebiyatlarında etkisini göstermiştir.⁵

İranlılardan yaklaşık iki asır sonra 10. asrın başından itibaren İslam dinini kabul eden Türkler, İslam dinini Araplardan daha çok İranlılardan öğrenmişlerdir. İslam'ı kabul etmeleriyle birlikte yeni bir kültür ve medeniyet dairesine giren Türkler, bu yeni dinin savunucusu olmuşlardır. İslam dini Türklerin hayatında büyük bir değişim ve gelişime, büyük ve köklü bir medeniyetin oluşumuna neden olmuştur. İlk müslüman Türk devletlerinden Karahanlılar, Gazneliler ve Selçuklular İslam öncesinde sahip oldukları cengaverlik vasıflarını gazâ ruhuna dönüştürerek, İslam'ı hem kılıçlarıyla hem de kalemleriyle müdafaa etmek için canla başla uğraşmışlardır.⁶

Karahanlılar döneminde (840-1212) Karahanlı hükümdarları sadece Türkçe yazan değil Arap ve Fars dilinde eser veren şair ve edipleri de himaye etmişlerdir. Gazneliler döneminde (936-1187) Farsça resmî dil, Arapça ise ilim dili olarak kullanılmıştır. Saray, ordu ve halk arasında ise Türkçe konuşulmuştur. Bu devletin en büyük hükümdarı Gazneli Mahmut (ö. 1031) şair, sanatçı ve ilim adamlarına büyük önem vermiş, çok sayıda şair ve sanatçıyı sarayına davet ederek, eserler vermelerine imkan sağlamıştır. Büyük bir bilgin olan Bîrûnî, dönemin tarihçisi Utbî, Türk asıllı olmakla birlikte Farsça yazan Minuçehrî, Ferrûhî gibi şairlerle beraber İran asıllı Escedî ve Senâî ile İslam sonrası Türk edebiyatını derinden etkileyen ve İran edebiyatının şaheserlerinden biri olan Şehnâme'nin yazarı Firdevsî de Gazneli sarayında yaşayan ve himaye gören müelliflerdendir. Selçuklular döneminde (1038-1308) de Gaznelilerde olduğu gibi resmi dil olarak Farsça kabul edilmiştir. Selçuklu sultanları ilim ve âlime çok önem vermiş bu sayede hemen her sahada bilgin ve sanatçıların yetişmesine zemin hazırlamışlardır. Selçuklu Devleti'nde resmi dil olarak kabul edilen Farsçayı, Osmanlı Devleti de 1. Murat dönemine kadar divan ve yazışmalarda resmi dil olarak kullanmaya devam etmiştir.⁷

Karahanlı, Gazneli ve Selçuklular döneminde yetişen ve Arapça ya da Farsça eser veren şair ve bilginlerden çoğu, eserlerini Türkçe yazmamış olsalar da, ırk itibarıyla Türk'türler. Künyelerine bakıldığında bu durum rahatlıkla görülecektir. Bu

⁵ Alim Yıldız, "Süleyman Nazîf'e Göre İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri", *Geleneğin İzinde*, Kitabevi Yay., İstanbul 2013, s. 543.

⁶ Alim Yıldız, *age.*, s. 543.

⁷ Alim Yıldız, *age.*, s. 544-545.

devletlerin hakimiyet alanında yaşamış olan, Fars ve Arap diliyle eser veren müellif ve sanatkarların eser vermeleri de Türk hükümdarları sayesinde olduğundan, meydana getirilen eserleri, Türk İslam tarihinin ürünü olarak kabul etmek yanlış olmayacaktır.⁸

Türklerin İslamı kabulüyle birlikte içine girdikleri İslam uygarlığı, Türklerin toplum yapısını etkilemiş; Arapça bilim, Farsça sanat ve kültür dili olarak kullanılmaya başlanmıştır. İslam kültüründen beslenen bu edebiyat, kuruluş aşamasında İran edebiyatını kendisine örnek kabul etmiştir. Bu örneklik, Osmanlı'nın kuruluş devri ve daha sonraki dönemlerinde de zaman zaman artan ve azalan şekilde devam etmiştir. Bununla birlikte, Türk yazar ve şairleri tamamıyla bu edebiyatı taklit etmemişler, örnek olarak kabul ettikleri bu edebiyata kendi ruh ve zevklerini de yansıtılmışlardır.⁹

Müslüman Türklerin Arap ve Fars edebiyatlarının etkisi altında ve İslam öncesi edebî birikimlerinin bir devamı olarak kendi zevk ve anlayışlarıyla ilk örneklerini Asya'da Fars diliyle verip İran edebiyatının gelişimine katkıda buldukları, özellikle 13. Yüzyıldan sonra Türkçenin İslâmî kültür ve edebiyat geleneklerine adapte olmasıyla da Osmanlı, Çağatay ve Azerî sahaları merkez olmak üzere yoğun biçimde Türk diliyle icra ettikleri, öz ve şekil itibarıyla klişeleşmiş ortak İslâmî değerlere bağlı kalmak kaydıyla vücuda getirdikleri edebiyat Klasik Türk Edebiyatı olarak isimlendirilmektedir.¹⁰

Büyük bir geçmişe ve köklü bir kültüre sahip olan Osmanlı Devleti döneminde muazzam bir edebiyat oluşturulmuştur. Yaklaşık yedi asırlık Osmanlı Devleti döneminde Türk edebiyatı, 14. asrın başından 1450 yılına kadar devam eden “Teşekkül Devresi”nde İran edebiyatından oldukça etkilenmiş, 1450-1600 yıllarını kapsayan “Klasik Dönem”de ise, bu etki nisbeten azalmaya ve tersine dönmeye başlamıştır. 1700 yılından itibaren başlayan “Sebk-i Hindî” üslubuyla İran şiiri tekrar Türk şiiri üzerindeki etkisini artırmıştır. Farsça Tanzimat döneminde de etkisini sürdürmüştür.

⁸ Alim Yıldız, *age.*, s. 545.

⁹ Alim Yıldız, *age.*, s. 546.

¹⁰ Ahmet Kartal, *age.*, s.433.

Türklerin İslam'ı kabulünden sonra oluşturdukları edebiyatın ana kaynağı din olup ikinci dereceden kaynaklardan birisi de İran edebiyatıdır. Türkler kabul etmiş oldukları bu dini, Araplardan ziyade İranlılardan öğrenmişler ve bu yeni dinle ilgili kelimeleri de Arapçadan ziyade Farsçadan almışlardır. Örneğin Arapça “salat” yerine Farsça “namaz”; Arapça “vudû” yerine Farsça “abdest”; “savm” yerine “oruç”; “müslim ya da mü'min” yerine “müselman/müslüman”; “nebi ve resul” yerine “peyember/peygamber” vb. kelimeleri kullanmaya başlamışlardır.¹¹

Türklerin İslam'ı kabulünden sonra oluşturdukları edebiyatta Arapçadan ziyade Farsçanın etkili olmasının nedenleri arasında şunlar sayılabilir: Farsça, Türkçenin dil yapısına Arapçadan daha uygundur; Türkler, İslam dinini tasavvufi yorumuyla almış ve bu yorum Türklerin arasına Farsça yazılan eserlerle girmiştir. Sa'dî (ö.1292), Feridüddin Attar (ö.1221), Hafız (ö. 1389) ve Mevlana'nın (ö. 1273) eserleri bunda etkili olduğu gibi Firdevsî'nin (ö. 1020 [?]) Şehname isimli eserinin de etkisi büyüktür; Türkler, aruz veznini Araplardan değil İranlılardan almışlardır. Aruz vezninin Türkçede tam olarak uygulanamaması zamanla Türkçeye Arapça ve Farsçadan yeni kelimelerin girmesine neden olmuştur; Müslümanlığın kabulünden sonra tarihi ve coğrafi nedenlerin yanı sıra ortak dinin yarattığı kültür birliği Türklerin İran edebiyatından daha çok etkilenmelerine yardımcı olmuştur.¹²

Türkler, İslam dinini kabul ettikten sonra Fars edebiyatından etkilenmiş olsalar da tamamen Fars kültürünün etkisinde kalma veya Fars şiirini taklid etme gibi bir durum söz konusu değildir. İran ve Türk edebiyatının etkileşimi içerisinde Fars edebiyatı üzerindeki Türk nüfuzunun varlığı da yadsınamaz bir gerçektir. Yahya Kemal'in ifade ettiği gibi; bir devrin edebiyatını o devrin iktidar muhîtinde bulunanlar vücûda getirirler.¹³ Tarihte siyasi sınırlar, bugünkü gibi bütünüyle ayrı bir tabloya sahip değildi. Özellikle İslamiyet sonrasında 9.-10. asırlarda Türk ve İran edebiyatlarının oluşmaya, gelişmeye başladıkları coğrafyada; Horasan ve Batı Türkistan'da (Mâveraünnehir) Türkler, nüfus yoğunluğu siyasi etkinlik açısından üstün konumdaydı.¹⁴ İslam medeniyeti esaslarına göre oluşan Yeni Fars Edebiyatının

¹¹ Alim Yıldız, *age.*, s. 547.

¹² Alim Yıldız, *age.*, s. 547-548.

¹³ Yahya Kemal, *Edebiyata Dair*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1990, s.47.

¹⁴ Adnan Karaismailoğlu, “Karşılaştırmalı Edebiyat Araştırmaları Açısından Klasik Türk Edebiyatı ile İran Edebiyatı”, *Bilig*, Türk Dünyası, Sosyal Bilimler Dergisi, Güz 2002, s. 141-156, s.145.

gelişmesinde özellikle Türk asıllı hükümdarların ve Farsça şiir söyleyen Türk asıllı şairlerin büyük rolü olmuştur. Özellikle yeni Farsçanın oluşumundan sonra, meydana gelen Fars şiirinin oluşumu ve gelişimi üzerinde şiire sempati ile yaklaşım şairleri destekleyen Karahanlı, özellikle Gazneli ve Selçuklu Devletlerinin Türk asıllı sultanları ile o dönemde Farsça şiir söyleyen Türk asıllı şairlerin önemli bir yere sahip olduğu ve Fars şiirinin muhtevasının belirlenmesinde de etkili oldukları görülmektedir. Bu durum bu dönem şiirinin “Fars şiiri mi, yoksa Farsça şiir”¹⁵ mi olarak isimlendirilmesinin doğru olacağı konusunu gündeme getirmektedir. Gelişim sürecine bakıldığı zaman Fars şiiri yerine Farsça şiir denilmesinin daha uygun olduğu görülmektedir. Çünkü bu dönemde yazılan şiirlere bu bakış açısıyla bakıldığında, bu dönemlerde oluşan edebi zevke, Türk edebi zevkinin sirayet ettiği görülecektir.¹⁶ Nasıl Arap camileri, İran camileri ve Türk camileri ayrı ayrı hususiyetler gösteriyorlarsa Divan şairlerimiz de İran ve Arap edebiyatlarını yakından takip etmiş, özellikle de İran edebiyatından etkilenmiş olmakla beraber, sanat eserlerine kendi duygularını, yaşayışlarını, zevklerini, tarih ve geleneklerini katmak suretiyle onlardan ayrı hususiyetler göstermişlerdir.¹⁷

Edebiyatta tesir yani şair ve yazarların kendilerini yetiştirmek için başka edebiyatları okumaları, onların şair ve yazarlarından etkilenmeleri kendi eserlerinin değersiz olduğunu her zaman göstermeyeceği bilinen bir gerçektir. Sanatkarın kendisini yetiştirmesi için mensup olduğu milletin geçmişteki edebiyatını iyi bilmesi gerektiği gibi ayrıca başka milletlerin edebî eserlerini okuyarak bilgisini artırması, şairin kişiliğinin gelişmesi, ufkunun genişlemesi bakımından çok faydalıdır. İntihal ve kopya elbette söz konusu olamaz. Şair, beğendiği başka şairlerden aldığı tesirleri kendi benliğinde eriterek eserlerine yaratıcı kişiliğinin özelliklerini katmak suretiyle ayrı ve yeni bir eser ortaya koyabilmelidir. Mesela *Leyla ve Mecnun* hikâyesi Arap halk edebiyatından gelen bir hikâyedir. Nizâmî bu hikâyeyi kendi yaratıcı dehası ve hayal gücü ile müstakil ve mükemmel bir eser halinde yazmıştır. İran edebiyatında Nizâmî’den sonra yazılmış *Leyla ve Mecnun* mesnevilerinin Nizâmî’nin eserinin tesiriyle yazıldıkları, onu örnek aldıkları için taklit oldukları ve edebi bir değer

¹⁵ Geniş bilgi için bk. Ahmet Arı, “Fars şiiri mi? Farsça şiir mi? Klasik Türk Şiir Geleneğinin Oluşumu ve Sınırları Hakkında Düşünceler”, *Bilig*, Türk Dünyası, Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar 2003, s. 173-205

¹⁶ Ahmet Kartal, *age.*, s.433-434.

¹⁷ Hasibe Mazıoğlu, *age.*, s.202.

taşımadıkları düşünülemez. Bunun gibi Türk şairleri de Nizâmî'yi ve kendilerinden önce yazılmış İran ve Türk şairlerinin *Leyla ve Mecnun* mesnevilerini okuyarak olayları zevklerine göre az veya çok değiştirmişler, kendi duygu ve hayal güçlerini, ifade ve üslup hünelerini göstermek istemişlerdir. Fuzûlî, kendisinden önce İran ve Türk edebiyatlarındaki *Leyla ve Mecnun* mesnevilerini okuyarak hikâyeyi kendi edebi zevkine göre planlamıştır.¹⁸

Sonuç olarak Türkler, İslam dinini kabul ettikten sonra Arap ve İran edebiyatından etkilenmiş olmakla birlikte bu etkilenme taklit şeklinde olmamıştır. Türk şair ve yazarlar, mezkur milletlerden aldıkları edebî ve kültürel unsurları kendi duygu ve düşünce potasında eriterek kendine özgü bir şekilde Türk edebiyatına kazandırmışlardır.

2. Türk Edebiyatında Nazîre Geleneği

Nazîre kelimesinin sözlük anlamı olarak sözlüklerde: “Bir şeye benzemek üzere yapılan şey, örnek, misl, karşılık”¹⁹, “Örnek, karşılık”²⁰ gibi ifadeler yer almıştır. Edebiyat terimi olarak nazîreye: “Bir şairin bir şiirini takliden söylenen şiir”²¹, “Bir şairin manzum bir eserine (çok zaman gazeline) başka bir şair tarafından aynı vezin ve kafiye de olmak üzere yapılan benzer”²², “Bir şairin şiirine başka bir şairce aynı ölçü, uyak ve redifte yazılan benzerine denir.”²³ gibi anlamlar verilmiştir. Nazîre yazmaya “tanzîr”; bu tür şiirlerin derlendiği kitaplara da “nazire mecmuası” denir.²⁴

Nazîrenin çoğulu “nezâ'ir”dir. Bir şairin şiirine başka bir şairin nazîre yazmasına; “tanzîr etme, nazîre yazma, nazîre söyleme, nazîre deme, cevap yazma, cevap verme” denir. Nazîre söyleyen şair de “nazîre-gû, nazîre-perdâz” olarak anılmıştır.²⁵ Divan şairlerince bir şairin şiirini *tanzîr etmek*, ona karşı bir saygı duyulduğunu ve onun şiirinin ve üslubunun beğenildiğini anlatmak içindir. Bundan

¹⁸ Hasibe Mazıoğlu, *age.*, s.203.

¹⁹ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yay. İstanbul 2004, s.1464.

²⁰ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay. Ankara 2005, s.813.

²¹ Şemseddin Sami, *age.*, s.1464.

²² Ferit Devellioğlu, *age.*, s.813.

²³ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yay. Ankara 2013, s.269.

²⁴ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yay. İstanbul 2004, s.354.

²⁵ Cem Dilçin, “Divan Şiirinde Gazel”, *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, TDK Yay. Ankara 2011, s.108.

dolayı divan edebiyatında nazîrelerin önemli bir yeri vardır.²⁶ Üstad bir şairin şiiri tanzir edilerek, onun ününe ve onun sanatının derecesine ulaşılacak amaçlanır. Şiire yeni başlamış genç şairler (nev-hevesân) önceleri üstad şairlerin yolunda yürüyerek kişiliklerini bulmuşlardır. Her şairin sanatının başlangıç yıllarında bir taklit ve araştırma dönemi vardır. Nazîre söyleme yöntemi genç şairler için bir okul niteliği taşır. Şair önündeki hazır modeli taklit ederek, onun bir benzerini yazmaya çalışarak ustalık kazanır. Nazîre yazmada bir amaç da şairin başka şairlere göre sanatının ve şiirinin üstünlüğünü kanıtlama çabasıdır.²⁷

Nazîrelerin ne tür nazım şekilleriyle kaleme alındığına baktığımızda, başta gazel olmak üzere kaside, mesnevi, müstezad, muhtelif musammatlar... hemen her çeşit nazım şekliyle nazîreler yazıldığını görüyoruz. Usta bir şairin bir şiirini esas alan nazireciler, onu genellikle aynı nazım şekliyle tanzîr etmişlerdir. Ancak bu genellikle bir kural olmayıp model şiirden farklı nazım şekliyle kaleme alınmış nazîre örneklerine de rastlamak mümkündür.²⁸ Örneğin Ömer b. Mezîd'in *Mecmûatü'n-nezâir*'inde kasidenin gazelle (Canpolat 1995:48-53), gazelin kaside ile (Canpolat 1995:120), gazelin kıta ile (Canpolat 1995: 212) tanzîr edildiği görülmektedir.²⁹

Nazîre ile ilgili önemli çalışmaları olan M. Fatih Köksal, nazîreyi türleri bakımından şu şekilde tasnif etmiştir: 1. Mesnevilere yazılan nazireler: Türk edebiyatında mesnevi tarzı, ifade kolaylığı ve özellikle uzun mevzuları işlemeye uygun bir nazım şekli olması hasebiyle çok rağbet görmüştür. 2. Diğer nazım şekillerine yazılan nazîreler: Edebiyatımızda hemen bütün nazım şekilleriyle yazılmış nazîre örneklerine rastlanmaktadır. Ancak klasik şiirimizin en çok rağbet gören nazım şekli olan gazel, nazîrecilik geleneğinde de en öndedir. Gazel haricinde kaside ve çeşitli musammat türleriyle de nazîreler yazılmıştır. 3. Bir eserin tümüne yazılan nazîreler: Bu gruptaki nazîrelere örnek teşkil eden oldukça farklı türden eserler kaleme alınmıştır. Örnek olarak Sirozlu Nisârî ve Ebü'l-Fazl Efendi'nin Hâfiz'ın *Dîvan*'ını kafiye-be-kafiye tanzîr etmeleri gösterilebilir.³⁰

²⁶ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, s.269.

²⁷ Cem Dilçin, "Divan Şiirinde Gazel", s.109.

²⁸ Geniş bilgi için bk. M. Fatih Köksal, *Sana Benzer Güzel Olmaz –Divan Şiirinde Nazîre-*, Büyüyen Ay Yay. İstanbul 2018, s.25.

²⁹ Mustafa Canpolat, *Ömer bin Mezîd Mecmûatü'n-nezâir*, TDK Yay., Ankara 1995.

³⁰ Geniş bilgi için bk. M. Fatih Köksal, *age.*, s.25-35.

Kaynaklarda özellikle tarih, lugat kitabı, tezkire vb. mensur eserlerin de tanzîr edilmesinden söz edilmesi, “nazîre” tabirinin bu cümlelerde bir edebi terim anlamından çok, kelimenin dilimizde bugün de kullanılan “bir söze, bir davranışa benzeriyle karşılık vermek” manasında kullanıldığını gösterir. Tezkirelerde bu eserlerden “nazîre” diye bahsedilmesi ilk esere öykünülerek yazılmış olmasını ifade ihtiyacından kaynaklanmış olmalıdır. Bu türden nazirelerden mensur olan eserlerde ilk eserle tertip şekli, sunuş tarzı, dil ve üslup vb. bakımlardan benzerlikler arz etmesi aranan özellikler olarak sıralanabilir.³¹

Nazîre tanımlamalarında genel olarak zemin/model şiirle, nazîre olarak yazılan şiir arasında vezin birliği; kafiye, varsa redif birliği; söyleyiş (edâ), anlam ve hayal benzerliği üzerinde ittifak edildiği görülmektedir.³² Ancak bu üç unsurun tam olarak uygulandığı söylenemez. Nazîre mecmualarındaki zemin şiirle nazîre olarak yazılan şiir arasında bu üç unsurdan bir veya birkaçının uygulanmadığı görülmektedir. Nazîre mecmualarında model şiirle farklı vezinde veya farklı kafiyede nazirelere de rastlanılmaktadır.

Bir şiirin başka bir şiire nazîre olduğunu tespit edebilmeyi sağlayan bazı işaretleri M. Fatih Köksal, şu şekilde sıralamıştır: 1. Zemin şiirde kullanılan belirli söz kalıpları nazîrelerin önemli bir kısmında da aynen yer almaktadır; 2. Zemin şiirin konu bütünlüğü taşıdığı, yani “yekâhenk” bir gazel olduğu takdirde ona yazılan nazîrelerin de aynı konuyu işledikleri görülmektedir; 3. Bazı şairler nazirelerinde, tanzir ettikleri şairin adını anarlar veya makta‘ beyitlerinde kimin şiirini tanzîr ettiklerini kaydederler; 4. Kimi nazîreler ya çok az kullanılan kelimelerden yapılmış, ya da uzun oluşları bakımından “tevâfuk” olması neredeyse imkansız olan redifleri vardır; 5. Zemin şiirde şekil, muhteva veya ifade bakımından ilginç veya sıradışı diyebileceğimiz bir özellik varsa bunun nazîrelerde de uygulandığı görülmektedir.³³

Nazîre olarak yazılmış şiirlerin toplandığı “nazîre mecmuaları”nın edebiyat tarihimizde ayrı bir yeri ve önemi vardır. Ömer b. Mezîd tarafından 1437 yılında derlenen *Mecmûatü'n-nezâir*³⁴, Eğirdirli Hacı Kemal tarafından 1512 yılında

³¹ M. Fatih Köksal, *age.*, s.36.

³² M. Fatih Köksal, *age.*, s.37.

³³ Geniş bilgi için bk. M. Fatih Köksal, *age.*, s.49-55.

³⁴ Geniş bilgi için bk. Mustafa Canpolat, “Mecmûatü'n-nezâir”, *DİA*, Ankara 2003, c.28, s.275-277.

derlenen *Câmiu'n-nezâir*³⁵, Edirneli Nazmî tarafından derlenen *Mecmau'n-nezâir*³⁶, Pervâne b. Abdullah tarafından derlenen *Pervâne Bey Mecmuası*³⁷ nazîre mecmualarından birkaçıdır.

Divan şiirinde şairlerin birbirlerine nazîre söylemeye başlamalarının bu şiirin kuruluş devresiyle hemen hemen eş zamanlı olduğu anlaşılmaktadır. Ömer b. Mezîd'in derlediği *Mecmûatü'n-nezâir*, ilk nazîre mecmuasıdır. Bu devir Nesîmî, Ahmedî, Şeyhî gibi divan şiirinin ilk büyük mimarlarının yetiştiği bir dönemdir. Nazîre olarak yazılan şiirlerin bir mecmuada bir araya getirilme fikri henüz bu devirde düşünüldüğüne göre nazîre yazma veya söyleme oldukça yaygınlaşmış, nazîrecilik o dönem için “gelenek” demek henüz belki erken olsa da bir “moda” halini almış olmalıdır. Nazîre söyleme, Klasik Türk Şiiri'nin ilk oluşum evrelerinde yaygınlaşmış ve zamanla bir gelenek halini almıştır. Bu gelenek Klasik Türk Edebiyatı devrinin sonuna kadar önemini yitirmeden devam etmiştir. Hatta bu gelenek Tanzimat, Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âtî şairlerince de devam ettirilmiştir.³⁸

Nazîrecilik bazı şairler için adeta bir meslek halini almıştır. Nazîreciliği adeta bir hayat tarzı olarak kabul etme tercihinin özellikle 18. yüzyıl şairlerinde fazlaca görüldüğü dikkat çekmektedir. Bu yüzyıl şairleri, bir önceki yüzyıldan Nâbî, Nef'î ve Nâilî'nin; muasırlarından da özellikle Nedim ve Sâbit'in şiirlerini tanzîr etmişlerdir. Nazîrecilik geleneği, şairler için hem söz söyleme meydanı hem de mektep gibi olmuştur. Nazîrecilik geleneği şairlerin yetişmeleri, şiirlerini olgunlaştırmaları ve eksiklerini tamamlamaları bakımından da önemli olmuştur.³⁹

Şairleri nazîre yazmaya iten pek çok sebep bulunmaktadır. M. Fatih Köksal, şairleri nazîre yazmaya iten saikleri veya bu geleneğin gerekçelerini şu şekilde sıralamıştır: 1. Zemin şiiri geçme arzusu: Şairleri nazîre yazmaya iten saiklerin başında tanzîr edilen şiirdeki güzellikleri yakalama ve onu geçme gayreti yer almaktadır. 2. Meydan okumalara cevap verme ihtiyacı: Nazîrecilik geleneğinde kendini gösterme gayreti çetin bir imtihana girmeyi de kabullenme anlamı taşımaktadır. 3. Üstad şairleri izlemek: Bu tür nazîreler tanzîr edilen şiirin sahibine

³⁵ Geniş bilgi için bk. Mustafa Canpolat, “Câmiu'n-nezâir”, *DİA*, İstanbul 1993, c.7, s.111-112.

³⁶ Geniş bilgi için bk. M. Fatih Köksal, “Mecmau'n-nezâir”, *DİA*, Ankara 2003, c.28, s.262-263.

³⁷ Geniş bilgi için bk. Ömer Zülfe, “Pervâne Bey Mecmuası”, *DİA*, İstanbul 2007, c.34, s.244-245.

³⁸ M. Fatih Köksal, *age.*, s.105.

³⁹ M. Fatih Köksal, *age.*, s.110-111.

duyulan saygı, ilgi ve hayranlık sebebiyle kaleme alınmıştır. 4. Bir dostluk nişanesi olarak nazîreleşmek: Bu amaçla yazılan nazirelerde hatır-gönül ve arkadaşlık ilişkisi söz konusudur. 5. Genç şairleri teşvik için nazîre yazmak: Genç şairleri daha güzel şiir yazmaya teşvik etmek ve bir anlamda onları eğitmek için usta şairler, genç şairlerin şiirlerini tanzîr etmişlerdir. 6. Nazîrenin sağladığı imkân: Hazır kalıplar: Şairlerin yeni bir redif ortaya koymak yerine hazır buldukları kafiye ve redifler üzerinden bir şeyler söyleme arzusu onları nazîre yazmaya yöneltmiştir.⁴⁰

Klasik Türk Edebiyatı'nın başlangıç döneminden itibaren varlığını sürdüren nazîrecilik geleneği cumhuriyet devrinde dahi etkisini sürdürmüştür. En çok gazel ve mesnevi nazım şeklinde nazirelerin rağbet gördüğü bu gelenek asırlar boyu devam edip günümüze ulaşmıştır.

⁴⁰ Geniş bilgi için bk. M. Fatih Köksal, *age.*, s.110-125.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEHMED FEVZÎ EFENDİ'NİN HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

1.1.1. Doğumu, Adı, Mahlası ve Ailesi

XIX. yy. Osmanlı alimlerinden Mehmed Fevzî Efendi, 1242/1826 yılında Yârengüme'de (Tavas) dünyaya gelmiştir. Mehmed Fevzî Efendi, *Mevhibetu'l-Vehhâb* adlı eserinde doğum yeri olarak “Aydın eyâletine tâbi‘ Menteşe sancağı kazalarından Tavas kazasında vâkı‘ Yârengüme nâm kasabadan olup...”⁴¹ ifadelerine yer vermiştir. Mehmed Fevzî Efendi'nin doğum yılının 1242/1826 olarak tesbitinde ise, yazarın *Kudsiyyetu'l-Ahbâr* adlı eserindeki “ve 1256 Ramazan'ı kendisi on dört yaşında bulunduğu halde İzmir'de Balıkpazarı Cami-i Şerîfi'nde tefsîr-i şerîf okutan...”⁴² ifadeler yol gösterici olmuştur. Mehmed Fevzî Efendi'nin gerçek adı Mehmed Ali olup Fevzî ise mahlasıdır.⁴³ Mehmed Fevzî Efendi hacca giderken İskenderiye'de bulunduğu sırada aslen Trabzonlu olan ve İbrahim Paşa'nın oğlunun hocası olan ihtiyar bir zât, Mehmed Fevzî Efendi'ye nereden geldiğini, nereye gideceğini, tahsilini nereden alıp ne okuduğunu, ismini ve mahlasını sual eylemiş ardından Mehmed Fevzî Efendi de cevap olarak Manisa'dan geldiğini ve hacca gideceğini, Hadimîzâdelerden ve el-Hac Ali Rıza Efendi'den ders okuduğunu ve

⁴¹ Mehmed Fevzî Efendi, *Mevhibetu'l-Vehhâb*, Arif Efendi Matbaası, 1309, s. 2-3; Günümüzdeki Denizli iline bağlı Tavas ilçesinin Menteşe Beyliği ve Osmanlı Devleti zamanlarındaki adı Yârengüme'dir. Osmanlı döneminde Tavas, günümüzdeki Kale ilçesini de içine alan geniş bir coğrafi alanı kapsamaktaydı. Tavas, idari birim olarak “kaza” statüsündeydi. Yârengüme ise günümüzdeki Tavas'ın bulunduğu yere verilen addı. Osmanlı döneminde Yârengüme, 1800'lerin başlarına kadar giderek büyüyen bir köy (karye) dır. 19. yy. başlarında kasaba (nahiye) olan Yârengüme, aynı yy.ın sonlarında kaza statüsüne kavuşmuştur. Mehmed Fevzî Efendi'nin doğduğu tarihte Yârengüme, Tavas kazasına bağlı bir kasabadır. Yârengüme'nin Tavas olarak anılmaya başlanması, 1869'da Osmanlı Devleti'nin idari taksimat düzenlemeleriyle gerçekleşir ve sonraki zamanlarda Yârengüme ismi unutulmuş toplumsal belleğe Tavas ismi yerleşir. 1883'te Tavas, Menteşe Sancağı'ndan ayrılarak o yılda kaza olmaktan çıkıp sancak olan Denizli'ye bağlanır. 1924'te ise Denizli ilinin bir ilçesi olur. Tavas'ın tarihçesi hakkında bk. Mehmet Meder, Süleyman İnan, Mehmet Karabay (Editörler), “Tavas'ın Tarihçesi”, *Kadim Oğuz Şehri: Tavas*, Tavas Belediyesi Yay., Tavas 2013. Ayrıca Yârengüme'nin idari statüsü için bk. Tahir Sezen, Osmanlı Yer Adları, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2017, s.802.

⁴² Mehmed Fevzî Efendi, *Kudsiyyetu'l-Ahbâr*, Basım yeri ve yılı yok, s.1.

⁴³ Mehmed Fevzî Efendi, *Temessükü'l-Ezyâl*, Basım yeri ve yılı yok, s.29.

isminin Mehmed olduğunu ancak bir mahlasının olmadığını söylemiştir. Bunun üzerine ihtiyar zât; “Bula yâ Rabb dü âlemde Muhammed Fevzî” mısrasını okuyarak Mehmed Fevzî Efendi’ye “Fevzî” mahlasını vermiştir.⁴⁴ Müellifin bu mahlası almasıyla birlikte mahlası, adının yerine geçmiş ve “Mehmed Fevzî” diye anılagelmiştir. Edirne’de yirmi yıl kadar bulunup müftülük yaptığından daha çok Edirne Müftüsü Fevzî Efendi diye tanınmıştır.⁴⁵ Edirne’den ayrıldıktan sonra yazdığı eserlerinde ise “Sâbık Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi” olarak anılmıştır.⁴⁶

Mehmed Fevzî Efendi’nin babası, Kureyşîzâde el-Hac Ahmed Şakir Efendi, annesi ise Fâtıma Âbide Hanım’dır.⁴⁷ Ancak Ahmed Şakir Efendi’nin isminin başında nisbet olarak yer alan “Kureyşîzâde”nin, nereden geldiği konusunda herhangi bir ipucu elde edilememiştir.⁴⁸

Diğer ilim adamlarına kıyasla kendi eserlerinde hayatı ve eserleri hakkında oldukça kapsamlı bilgiler veren müellif, her nedense annesi, babası, dedesi, kardeşleri, eşi ve çocukları gibi aile fertleri hakkında hiçbir detaya girmemektedir.⁴⁹ Mehmed Fevzî Efendi, *Kevâ’ib-i Şi’r u İnşa* adlı eserinde çocuklarının ve torunlarının çok olduğunu, dolayısıyla geniş aileye sahip olduğunu bildirmektedir.⁵⁰ Mehmed Fevzî Efendi hakkında araştırma yapan Ömer Yılmaz, Osmanlı arşivlerinde yaptığı araştırma neticesinde verdiği bilgiye göre; Mehmed Fevzî Efendi’nin birkaç kez evlendiğini, çocuk ve torununun bulunduğunu belirtmektedir.⁵¹

1.1.2. Tahsili, Hocaları ve Şeyhleri

Mehmed Fevzî Efendi; Hâdimî Saîd Efendi, Erzincânî el-Hac Mehmed Efendi ve Evliyâzâde el-Hac Ali Rıza Efendi’den ilim tahsil etmiştir.⁵²

Mehmed Fevzî Efendi, ilk tahsilini memleketi Tavas’ta bulunan ünlü âlim Ebû Saîd Hâdimî’nin torunlarından Hâdimî Hacı Saîd Efendi’den almıştır.⁵³ Hâdimî

⁴⁴ Mehmed Fevzî Efendi, *Temessükü’l-Ezyâl*, s.29.

⁴⁵ Mustafa Uzun, “Fevzî Efendi, Edirne Müftüsü”, *DİA*, Ankara 2003, c.28, s.506.

⁴⁶ Örnek olarak: Mehmed Fevzî Efendi, *Kudsîyyetu’l-Ahbâr*, s.1 ve *Fihristü’l Âsâr*, Basım yeri ve yılı yok, s.1.

⁴⁷ Mehmed Fevzî Efendi, *Fihristü’l Âsâr*, s.8.

⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Ömer Yılmaz, *Kureyşîzâde Mehmed Fevzî Efendi*, Tavas Belediyesi Yay., Tavas 2004, s.22.

⁴⁹ Ömer Yılmaz, *age.*, s.23.

⁵⁰ Mehmed Fevzî Efendi, *Kevâ’ib-i Şi’r u İnşa*, Basım yeri ve yılı yok, s.42.

⁵¹ Detaylı bilgi için bk. Ömer Yılmaz, *age.*, s.23.

⁵² Mehmed Fevzî Efendi, *Fihristü’l Âsâr*, s.8.

Saîd Efendi, Sâmi Efendi Hazretleri'nin torunudur.⁵⁴Yaşı biraz ilerlediğinde, adet olduğu üzere “taleb-i ilim” aşkıyla ilk yolculuğuna çıkmış ve o zaman için devrin önemli ilim merkezlerinden Manisa'ya gitmiştir. Müellifin yetişme dönemi tamamen Manisa'da geçmiştir.⁵⁵

Mehmed Fevzî Efendi Manisa'da Hâtuniye Medresesi'nde eğitim görmüş ve müftü Evliyâzâde Ali Rıza Efendi'den icazet almıştır.⁵⁶ Evliyâzâde Ali Rıza Efendi, 1215 (1801) tarihinde Manisa'da doğmuştur.⁵⁷ Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* isimli eserinde bulunan Evliyâzâde Hacı Ali Rıza Efendi maddesindeki bilgilere dayanarak Evliyâzâde için şunları söyleyebiliriz:

“Âlim bir zât olup Manisalı'dır. İlk tahsilini Hicaz'da vefat eden babası Evliyâzâde Hacı İbrahim Efendi'den almış olup yüksek tahsilini ise İstanbul ulemasından Yahya Efendi'den tamamlayarak Manisa'da tadrîs ve iftâ ile meşgul olmuştur. Evliyâzâde Ali Rıza Efendi, birkaç defa icazet vermeye muvaffak olmuş olup halka-i tadrîsinde pek çok âlim yetişmiştir. 1301 (1883) yılında Manisa'da ahirete irtihal etmiş olup Manisa'daki Nişancı Paşa Camii haziresinde ailesine mahsus kabristana defnolunmuştur. Evliyâzâde Ali Rıza Efendi'nin dört ciltlik *Melceü'l-Müftiyyîn* isimli mürettep fetvalarını barındıran eseri vardır. *Mir'at* adında bir de risalesi mevcut olup Ferâizden bir eserinin olduğu da mervîdir. Ayrıca Evliyâzâde Ali Rıza Efendi hüsn-i hatta mâlik olup Halvetî tarikatı halifelerinden biridir.”⁵⁸

Mehmed Fevzî Efendi, Evliyâzâde Ali Rıza Efendi'nin rahle-i tadrîsinden geçtikten sonra henüz on dört yaşında iken 1256 (1840) İzmir Balıkpazarı Camii'nde tefsir-i şerif dersi okutmuştur. Daha sonra Hicaz tarafına giden Mehmed Fevzî Efendi, Mekke-i Mükerrreme'de bulunduğu yıllarda 1257-1259 (1841-1843) Kâbe-i Muazzama'nın huzurunda bulunan “Rükn-i Yemânî” karşısında Arapça tefsir-i şerif dersi vermiş sonra Aliyyü'l-Kârî'nin *Menâsikü'l-Hacc* isimli eserini okutmuştur. Mehmed Fevzî Efendi, Mekke'de bu şekilde bir müddet kaldıktan sonra tekrar

⁵³ Ömer Yılmaz, *age.*, s.23.

⁵⁴ Mehmed Fevzî Efendi, *Mevhibetu'l-Vehhâb*, Arif Efendi Matbaası, 1314, s.3.

⁵⁵ Ömer Yılmaz, *age.*, s.23.

⁵⁶ Ömer Yılmaz, *age.*, s.24.

⁵⁷ Ömer Yılmaz, *age.*, s.26.

⁵⁸ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-yı Âmire, c.1, İstanbul h.1333, s.248.

Manisa'ya dönüş yapmıştır.⁵⁹ Manisa'ya dönüş yaptıktan sonra ise Evliyâzâde Ali Rıza Efendi'den tahsilini tamamlayıp icazetini almıştır.⁶⁰ Bu ifadelerden yola çıkarak Mehmed Fevzî Efendi'nin genç denilebilecek bir yaşta ders okutacak seviyede ilmî yeterliliğe sahip olduğu söylenebilir.

Mehmed Fevzî Efendi 1257/1841 yılında Mekke'de Şeyh Abdullah Efendi en-Nakşibendî el-Hâlidî'den inabe eylemiştir.⁶¹ Böylece tasavvufa ilk intisabı da çıktığı hac yolculuğunda gerçekleşmiştir.⁶² Nitekim bazı eserlerinde o kendini tanıtırken “Mehmed Fevzî Hanefî Nakşibendî” ibaresini kullanmaktadır. Daha sonra Filibe'ye ziyaret maksadıyla gittiğinde, bu defa da yine Nakşibendî tarikatının Halidî kolu şeyhlerinden Ali Efendi'ye intisab etmiştir.

Sen gibi ehl-i günâha Fevzîyâ lâzım bu yol
Bâis-i gufrân-ı isyândır tarîk-ı Nakşibend⁶³

beyitten de anlaşıldığı üzere Mehmed Fevzî Efendi tarikata girmenin gerekliliğinden bahsetmiş ve Nakşibendî yolunun asi kulların bağışlanmasına vesile olduğunu beyan etmiştir.

1.1.3. Görevleri

Mehmed Fevzî Efendi, Osmanlı coğrafyasının çok çeşitli yerlerinde farklı görevler icra etmiş bir şahsiyettir. Nitekim kendisi bu çeşitliliği ve farklı bölgelerde görev yapışını; “Kırk seneden beri memuriyet sebebiyle Arabistan, Kürdistan, Boşnakistan, Bulgaristan, bazı Anadolu ve Rumeli diyarlarında bulundum.”⁶⁴ sözleriyle açıklamaktadır. Mehmed Fevzî Efendi'nin görev yaptığı yerler içinde en çok kaldığı yer Edirne'dir. Yaklaşık yirmi yıl Edirne'de görev yapmıştır.⁶⁵

Mehmed Fevzî Efendi, müderrislik ve müftülük ile ilmî; nâiplik, mevleviyetlik ve kazaskerlik ile de idari görevlerde vazife yapmıştır.

⁵⁹ Mehmed Fevzî Efendi, *Kudsiyyetu'l-Ahbâr*, s.1.

⁶⁰ Mehmed Fevzî Efendi, *Mevhibetu'l-Vehhâb*, s.3.

⁶¹ Mehmed Fevzî Efendi, *Fihristü'l-Âsâr*, s.8.

⁶² Ömer Yılmaz, *age.*, s.24.

⁶³ Mehmed Fevzî Efendi, *Temessükü'l-Ezyâl*, s.8.

⁶⁴ Mehmed Fevzî Efendi, *Nücûmu'l-İhtidâ*, İstanbul 1315, s.7 (nkl. Ömer Yılmaz, *age.*, s.29)

⁶⁵ Mehmed Fevzî Efendi, *Kudsiyyetu'l-Ahbâr*, s.1.

Tahsilini ikmal ettikten sonra, Manisa'dan Bursa yoluyla İstanbul'a geldiğini belirten Mehmed Fevzî Efendi, anlaşıldığı kadarıyla memuriyet hayatına müderris (dersiâm) olarak başlamıştır. Gerçi onun ilk görevinin müderrislik olduğuna dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak işaretler bu yönde tezahür etmektedir.⁶⁶ Mehmed Fevzî Efendi 1263 /1846 yılında Edirne'ye hareket ettiğini *Kudsiyyetu'l-ahbâr* alı eserinde bildirmiştir.⁶⁷ Bu tarih, onun buradaki müderrislik vazifesine fiilen başladığı yıl olmalıdır. Bu göreve atanma tarihi 1262/1845 yılıdır. Buna göre o, 1263/1846 yılında Edirne'ye gidip ilmî neşirle meşgul olmuş, orada üç medrese kurmuş ve iki kez talebeye icazet vermiştir.⁶⁸

Mehmed Fevzî Efendi'nin hayatında müftülük görevi ayrı bir öneme sahiptir. Edirne müftülüğü ile Mehmed Fevzî Efendi adeta özdeşleşmiştir. Bursalı Mehmed Tahir, müelliften "Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi" diye bahseder.⁶⁹ Mehmed Fevzî Efendi'nin eserlerinin başında "Sâbık Edirne Müftüsü el-Hac Mehmed Fevzî Efendi"⁷⁰ ibaresi yer alır.

Mehmed Fevzî Efendi'nin, müftülük görevine müderrislikten sonra tayin edildiği kuvvetle muhtemeldir.⁷¹ Müellif, Edirne'deki müftülük görevinin beş yıl sürdüğünü belirtmektedir.⁷² Onun, Edirne müftülüğü görevinden ayrılması konusunda iki farklı görüş ileri sürülmektedir. Bazıları azledildiğini, bazıları ise kendiliğinden istifa ettiğini belirtmektedir. Ömer Yılmaz, Mehmed Fevzî Efendi'nin Edirne'den ayrılış nedeninin istifa mı yoksa azil mi olduğu konusunda tam bir netlik bulunmadığını belirtmiştir.⁷³ Mustafa Uzun, Mehmed Fevzî Efendi hakkında kaleme aldığı makalede onun, 1864 yılında Edirne müftülüğünden kendisini çekemeyenlerin dedikoduları yüzünden azledildiğini beyan etmiştir.⁷⁴ Ancak *Kudsiyyetu'l-ahbâr*'da müellifin, görevinden istifa ettiği yazmaktadır.⁷⁵

⁶⁶ Ömer Yılmaz, *age.*, s.29.

⁶⁷ Mehmed Fevzî Efendi, *Kudsiyyetu'l-Ahbâr*, s.1.

⁶⁸ Ömer Yılmaz, *age.*, s.30.

⁶⁹ Bursalı Mehmed Tahir, *age.*, c.1, s.248.

⁷⁰ Örnek olarak bk. Mehmed Fevzî Efendi, *Kudsiyyetu'l-Ahbâr*, s.1.

⁷¹ Ömer Yılmaz, *age.*, s.30.

⁷² Fevzî Efendi, *Feyzü'l-cârî*, Basım yeri ve yılı yok, s.9-10 (nkl.: Ömer Yılmaz, *age.*, s.30)

⁷³ Ömer Yılmaz, *age.*, s.31.

⁷⁴ Mustafa Uzun, *agmad.*, s.507.

⁷⁵ Mehmed Fevzî Efendi, *Kudsiyyetu'l-Ahbâr*, s.1.

Edirne'deki müftülük görevinden ayrılıp bir süre İstanbul'da boşta kalan Mehmed Fevzî Efendi'nin ikinci görev alanı, uzunca bir zaman devam edecek nâiplik mesleğidir. Fevzî Efendi sırasıyla Antalya, Tırnova⁷⁶, Hersek⁷⁷, Ankara, Halep, Kudüs, Kayseri, Bitlis, Balıkesir, Edirne ve tekrar Tırnova'da nâiplik görevlerinde bulunmuştur.⁷⁸ Mustafa Uzun, bunlara ilaveten Mehmed Fevzî Efendi'nin Filibe'ye⁷⁹ nâib olarak tayin edildiğini ve Filibe nâipliğine tayininin Antalya niyabetinden sonra bir müddet İstanbul'da kaldıktan sonra gerçekleştiğini belirtmiştir.⁸⁰

Mehmed Fevzî Efendi'nin Edirne kadılığı, "Bilâd-ı Hamse Mevleviyetliği", Kudüs ve Halep nâipliği, "Mahreç Mevleviyetliği", Medîne kadılığı ise "Haremeyn Mevleviyetliği" içinde mütalaa olunmaktadır.⁸¹

Mehmed Fevzî Efendi'nin memuriyet görevleri arasında deruhte ettiği bir diğer vazife kazaskerliktir. Kazaskerlik, devletin en büyük memuriyetlerinden biridir. Mehmed Fevzî Efendi, müderrislik, müftülük ve nâiplik görevlerinde başarısını kanıtlamış olmalı ki gösterdiği bu başarının tabii sonucu olarak ilmiye makamlarının en üstünü sayılan kazaskerlik ünvanını almaya hak kazanmıştır. Mehmed Fevzî Efendi, önce 1310/1892 yılında "Anadolu Kazaskerlik" pâyesini almış, daha sonra ise "Rumeli Kazaskerliği" pâyesini ihrâz etmiştir.⁸² Ayrıca Mehmed Fevzî

⁷⁶ Tırnova, Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda kurulmuş olan tarihi bir şehirdir. 1965 yılından beri adı Veliko Tarnovo'dur. Burası Osmanlı döneminde (1393-1878) Niğbolu sancağına bağlı bir kaza merkezidir. Tırnova hakkında geniş bilgi için bk. Machiel Kieel, "Tırnova", *DİA*, İstanbul 2012, c.41, s.118-122.

⁷⁷ Bosna-Hersek, doğu ve güneydoğusunda Sırbistan ve Karadağ, kuzey ve batısında ise Hırvatistan cumhuriyetleriyle çevrili bir ülkedir. Osmanlı döneminde ülkenin daha geniş olan kuzey kısmı Bosna, güney kısmı ise Hersek olarak adlandırılmaktaydı. Osmanlı hakimiyetinde her ikisi de birer sancak olmuş ve sınırları bugünkünden daha geniş bir sahayı kaplamıştır. Hersek, Osmanlı Devleti'nin ilerleyen dönemlerinde Bosna eyaletine bağlı bir sancak statüsünde olmuştur. Hersek hakkında geniş bilgi için bk. Branislav Djurdjev, "Bosna-Hersek", *DİA*, İstanbul 1992, c.6, s.297-305; ayrıca bk. Tahir Sezen, *age.*, s.346.

⁷⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Ömer Yılmaz, *age.*, s.32,33,34.

⁷⁹ Filibe, Bulgaristan'ın güney kesiminde bugünkü adı Plovdiv olan eski bir Osmanlı şehridir. Osmanlı Devleti'nde değişik dönemlerde kaza ve sancak idarî statüsünde yönetilmiştir. Filibe hakkında geniş bilgi için bk. Machiel Kieel, "Filibe", *DİA*, İstanbul 1996, c.13, s. 79-82; ayrıca bk. Tahir Sezen, *age.*, s.271.

⁸⁰ Mustafa Uzun, *agmad.*, s.507.

⁸¹ Ömer Yılmaz, *age.*, s.35-36.

⁸² Ömer Yılmaz, *age.*, s.36.

Efendi'nin kazaskerliği hususunda İbnülemin Mahmud Kemal: "Tedricen Rumeli Kazaskerliği pâyesini ihraz eyledi."⁸³ ifadesini kullanmıştır.

Mehmed Fevzî Efendi, çeşitli görevlerle Osmanlı coğrafyasının büyük bir kısmını dolaşmış, ulema ve devlet adamlarıyla dostluklar kurmuş, halkı ve talebeleri yakından tanımış bir Osmanlı aydınıdır. Mehmed Fevzî Efendi'nin üzerinde durulması gereken önemli bir özelliği onun müderrislik yanısırdır. Bulunduğu görevlerde bir yandan eğitim için ihtiyaç duyulan eserleri telif etmiş, bir yandan da ders okutmuştur.

1.1.4. Vefatı

Mehmed Fevzî Efendi, 28 Rebiü'l-âhir 1318'de (24 Ağustos 1900) İstanbul Karagümrük'teki evinde vefat etti. Mezarı Fatih Camii haziresindedir.⁸⁴ Ömer Yılmaz, Mehmed Fevzî Efendi'nin mezarı ile ilgili şunları söylemektedir: "Anılan yerde yaptığımız araştırmada Fevzî Efendi'nin mezar taşına rastlamak mümkün olmamıştır."⁸⁵ Ömer Yılmaz ayrıca, Fatih Camii haziresi içinde 409 kişinin mezarının bulunduğunu, bu mezarlar içinde 50 civarında mezarın ise ya isimsiz olduğundan ya da okunamayacak derecede taşının tahrip edildiğinden burada yatanların kimliği hakkında bilgi edinilemediğinden bahsetmiştir.⁸⁶

Mehmed Fevzî Efendi'nin Hayat Kronolojisi⁸⁷

1242/1826 Tavas'ta doğumu

1256/1840 Hacca gidişi

1256-1258/1840-1842 Mekke'de iki yıl kalması ve tedrisi

1257/1841 Tasavvufa ilk intisabı

1258/1842 Mekke'den Manisa'ya dönüşü

1261/1845 Manisa'da tahsilini ikmal edip icazet alışı

1262-1278/1845-1861 Edirne müderrislik görevi

⁸³ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, c.1, Dergah Yay., İstanbul 1988, s.413.

⁸⁴ Bursalı Mehmed Tahir, *age.*, c.1, s.248; Mustafa Uzun, *agmad.*, s.507.

⁸⁵ Ömer Yılmaz, *age.*, s.36.

⁸⁶ Ömer Yılmaz, *age.*, s.36.

⁸⁷ Ömer Yılmaz, *age.*, Ek-1.

1278-1280/1861-1863 Edirne Müftülüğü
1280/1863 Müftülükten azli/istifası
1281-1282/1864-1865 İstanbul'da boşta kalması
1282-1284/1865-1867 Antalya Nâipliği
1285/1868 İstanbul'da boşta kalması
1286-1289/1869-1872 Büyük Tırnova ve Mostar⁸⁸ Nâipliği
1289-1290/1872-1873 Hersek Nâipliği
1291-1293/1874-1876 Ankara Nâipliği
1293-1295/1876-1878 Halep Nâipliği
1295-1297/1878-1879 İstanbul'da boşta kalması
1298-1300/1880-1882 Kudüs Nâipliği
1301-1303/1883-1885 Kayseri Nâipliği
1304-1305/1886-1887 Bitlis Nâipliği
1305-1306/1887-1888 Balıkesir (Karesi) Nâipliği
1306-1307/1888-1889 Medine Mevleviyetliği
1308-1310/1890-1892 Edirne Nâipliği
1310/1892 Anadolu Kazaskerlik Pâyesini alması
1312-1316/1894-1898 (Tırnova) Rumeli Kazaskerlik Pâyesi
1318/1900 İstanbul/Karagümrük'te vefatı

1.2. Şahsiyeti

İyi bir tahsil gören, aldığı çeşitli vazifeler sebebiyle bütün Osmanlı coğrafyasında, ulema ve devlet adamlarıyla dostluklar kuran Fevzî Efendi, halkı ve talebeleri yakından tanımış, ilmi ve sosyal ihtiyaçlarını iyi tespit etmiş âlim, kadı,

⁸⁸ Bosna-Hersek'in başkenti Sarajevo'nun (Saraybosna) güneybatısında yer alan tarihî bir şehirdir. Osmanlı Devleti döneminde Mostar, başta Hersek'e bağlı nahiye sonra kaza daha sonra ise Hersek'in merkezi statüsünde olmuştur. Mostar hakkında geniş bilgi için bk. Muhammed Aruçi, "Mostar", *DİA*, İstanbul 2005, c.30, s.295-298; ayrıca bk. Tahir Sezen, *age.*, s.562.

müderriş/dersiâm, hatip, mutasavvıf, duâ-gû bir zât olduğu gibi nazım ve nesirde kalemi kuvvetli bir Osmanlı münevveri ve son devrin en velûd müelliflerinden biri olarak Osmanlı uleması arasındaki yerini almıştır.⁸⁹

Mehmed Fevzî Efendi, manzum, mensur ve manzum-mensur olarak çok sayıda eser yazmıştır. Bu durum onun hem şâir hem de nâsir olma özelliğini göstermektedir. Mehmed Fevzî Efendi'nin Arapça, Farsça ve Türkçe olarak her üç dilde de şiir yazması onun şairlik gücünü göstermektedir. Bunu İmam Bûsirî'nin *Kaside-i Bürdesi*'ne her üç dilde yaptığı *Miftâhü'n-necât* adlı tahmisinde görmek mümkündür.⁹⁰ Mehmed Fevzî Efendi, *Fihristü'l-âsâr* adlı eserinde kendisinin *Divan-ı Fevzî* adıyla bir divanından bahsetmiştir.⁹¹ Ancak bu divan henüz ele geçmemiştir.⁹² Fevzî Efendi'nin divanının varlığını *Müntehabât-ı Divan-ı Fevzî* adlı eserinin giriş kısmındaki “*Divan-ı Fevzî* nam müretteb ve mükemmel divanından intihab olunmuştur.”⁹³ ifadelerinden de anlıyoruz.

Mehmed Fevzî Efendi'nin birçok manzum eseri olup *Müntehabât-ı Divan-ı Fevzî* isimli eseri de müellifin şiirlerinin yapısını ve içeriğini anlama açısından önemi haizdir. Bu eserde Türkçe, Arapça ve Farsça lisanlarında yazılmış münacatlar vardır. Ayrıca birinci mısraları Türkçe, ikinci mısraları Arapça olarak yazılan; birinci mısraları Arapça, ikinci mısraları Türkçe olarak yazılan; birinci mısraları Türkçe, ikinci mısraları Farsça olarak yazılan; birinci mısraları Farsça ikinci mısraları Türkçe olarak yazılan mülemma şeklinde münacatlar da vardır.⁹⁴ Münacatların çoğu müseddes nazım şekli ile yazılmıştır. Eserde, her üç dilde de yazdığı na'tların yanı sıra mülemma şeklinde na'tlar da vardır. Na'tlarda gazel, kaside ve müseddes nazım şekilleri kullanılmıştır.

Mehmed Fevzî Efendi'nin *Müntehabat-ı Divan-ı Fevzî* isimli manzum eseri haricinde ilahi ve na't mecmuası olan *Hediye-i Fevzî*, *Revâyihu'l-fevâyah* adlı

⁸⁹ Mustafa Uzun, “Mevlid Edebiyatında Önemli Bir Son Devir Şâiri: Mehmed Fevzî Efendi ve Mevlidleri”, *MÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:33 İstanbul 2007/2, s.93.

⁹⁰ Ömer Yılmaz, *age.*, s.44.

⁹¹ Mehmed Fevzî Efendi, *Fihristü'l-Âsâr*, s.4.

⁹² Neriman Baybara, *Kureşî-zâde Mehmed Fevzî Efendi, Hayatı ve Eserleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s.69.

⁹³ Mehmed Fevzî Efendi, *Müntehabat-ı Divan-ı Fevzî*, Basım yeri ve yılı yok, s.1.

⁹⁴ Mehmed Fevzî Efendi, *Müntehabat-ı Divan-ı Fevzî*, s.1-6.

eserleri ile *Kaside-i Medeniyye*, *Kaside-i Ulyâ*, *Kaside-i Kudsiyye* gibi kaside nazım şekliyle yazılmış manzum eserleri de vardır.⁹⁵

Mehmed Fevzî Efendi, genellikle gazel, kaside, kıt'a, tahmis, müseddes, terci'-bend nazım şekillerinde şiirler yazmıştır.⁹⁶

Mehmed Fevzî Efendi'nin şiirlerinde kullanmayı tercih ettiği birkaç aruz kalıbı vardır. Mehmed Fevzî Efendi'nin şiirlerinde, genellikle hezec bahri yani *Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün* yahut remel bahri yani *Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün* kalıbını kullandığını görüyoruz. Bununla beraber mülemmalarda genellikle *Mefâilün Mefâilün Feülün* kalıbını kullanırken ilâhîlerde hep *Fâilâtün Fâilâtün Fâilün* kalıbını tercih etmiştir. Ayrıca nadiren *Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilün* ve *Feilâtün Feilâtün Feilâtün Fe'ilün* kalıplarını da kullanmıştır. Bu kalıpları kullanırken imale ve zihaf gibi aruz kusurlarına sıklıkla rastlanır. Mehmed Fevzî Efendi Türkçe, Arapça ve Farsçaya hakim olduğu için kafiye sıkıntısı çekmemektedir. Yine de bazen tekrarlar dikkat çekici hale gelmektedir.⁹⁷

Mehmed Fevzî Efendi'nin şiir üslubu gayet akıcıdır.⁹⁸ Mehmed Fevzî Efendi, ilmiyye sınıfına mensup olduğundan eserlerinde hep didaktik metodu benimsemiştir. Çevresine bir şeyler öğretme gayreti tüm eserlerinde olduğu gibi şiirlerinde de hissedilmektedir. Belki de bu nedenle çoğunlukla şiirlerini sade, açık ve anlaşılır bir dil ile yazmıştır.⁹⁹ Mehmed Fevzî Efendi'nin şiirleri medrese öğrencileri ve halka yönelik olduğu için akıcıdır. Şiirlerinde üstü kapalı, anlaşılmayan ifadeler pek yer almaz.

Mehmed Fevzî Efendi, şiirlerinde çoğunlukla dinî-hikemî tarzı benimsemiştir. Şiirleri münâcât, na't, mevlid ve miraciye ekseninde dönmektedir. Peygamber (s.a.v.) hakkında yazdığı şiirlerinde ise yüksek bir sevgi dikkatleri çekmektedir. Peygamber Efendimiz'in üstünlüğü, meziyetleri, şefaati ve ona duyulan özlem her fırsatta dile getirilmiştir. Zaten Fevzî Efendi'nin manzum eserlerinin büyük çoğunluğu na'tlardan oluşmaktadır.¹⁰⁰ Mehmed Fevzî Efendi Türk

⁹⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Neriman Baybara, *agt.*, s.20-21.

⁹⁶ Neriman Baybara, *agt.*, s.21.

⁹⁷ Neriman Baybara, *agt.*, s.21-22.

⁹⁸ Ömer Yılmaz, *age.*, s.45.

⁹⁹ Neriman Baybara, *agt.*, s.22.

¹⁰⁰ Neriman Baybara, *agt.*, s.26.

Edebiyatında Hz. Peygamberle ilgili en çok eser veren müelliflerden biri olduğu gibi sadece na‘tlardan müteşekkil divan tertip eden birkaç şairden biridir.¹⁰¹

Sana elhamdülillah ümmet oldum Yâ Rasûlallah
Anıñcün nâil-i sad ni‘met oldum Yâ Rasûlallah¹⁰²

Mehmed Fevzî Efendi Hz. Peygamber’e ümmet olduğu için Allah’a hamd ü senalar etmektedir. Yüzlerce nimete nail olması ise Hz. Peygamber’in ümmeti olmasından kaynaklanmaktadır. Mehmed Fevzî Efendi’nin bir na‘tı şu şekildedir:

Rahmeten li’l-‘âlemînsin Yâ Rasûlallah meded
Âb-ı rûy-ı mürselînsin Yâ Rasûlallah meded

Hep seni medh u sena itmektedir yüz dört kitâb
Sırr-ı Kur’ân-ı mübînsin Yâ Rasûlallah meded

Kıl terahhum bizlere dâreynde lütfunla emân
Destgîr-i âcizînsin Yâ Rasûlallah meded

Cürmümüz bî hadd ü pâyân ey şeh-i taht-ı kerem
Sen şefî‘u’l-müznibînsin Yâ Rasûlallah meded

Mültecîyim Fevzî-âsâ çün cenâbın her zamân
Mültecâ-yı kemterînsin Yâ Rasûlallah meded¹⁰³

Na‘tların haricinde Mehmed Fevzî Efendi, Peygamberimizle ilgili olarak Regâibiyye, üç dilde mevlid ve bir de Miraciye yazmıştır.¹⁰⁴

Mehmed Fevzî Efendi şiiirlerinde ayet ve hadis iktibasları da yapmıştır:

Ucîbu da‘vete’d-dâ‘î¹⁰⁵ buyurdun çünkü Allah’ım
Kabul eyle du‘amı rahm idüp sûz-ı ciger-gâhım¹⁰⁶

¹⁰¹ Mustafa Uzun, *agmad.*, s.507.

¹⁰² Mehmed Fevzî Efendi, *Müntehabat-ı Divan-ı Fevzî*, s.17.

¹⁰³ Mehmed Fevzî Efendi, *Revâyihu’l-fevâyah*, Basım yeri ve yılı yok, s.4.

¹⁰⁴ Neriman Baybara, *agt.*, s.26.

¹⁰⁵ Bakara 2/186: Dua edenin duasına cevap veririm. [186. Ayetin tamamının meali ise şu şekildedir: “Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki), gerçekten ben (onlara çok) yakınım. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm. O halde, doğru yolu bulmaları için benim davetime uysunlar, bana iman etsinler.”]

¹⁰⁶ Mehmed Fevzî Efendi, *Müntehabat-ı Divan-ı Fevzî*, s.15.

Hatîb-i minber-i **levlâke levlâk**¹⁰⁷ zât-ı pâkindir
Habîb-i kibriyâsın sen dahîlek Yâ Rasûlallah¹⁰⁸

Mehmed Fevzî Efendi'nin bazı şiirleri bestekarlar tarafından bestelenmiştir. Örneğin Mehmed Fevzî Efendi'nin, Hoca Zekâi Dede (ö. 1315/1897) tarafından Hicaz makamında bestelenen şiiri şu şekildedir:

Hoca Zekâi Dede, Hicaz İlâhi

Yâ seyyidî işfa' lenâ
Tâ gide bu dilden ona

Feth eyleyüp bâb-ı ginâ
Şu mevlid-i pâkin bana

Hem Fevzî'ye şâfi' ola
Hep gamları dâfi' ola

Dâreynde hem nâfi' ola
Şu mevlid-i pâkin bana¹⁰⁹

Mehmed Fevzî Efendi'nin manzum eserleri yanında çok sayıda mensur eseri de vardır. Mensur eserlerinin bazısını tercüme ve şerh, bazısını da telif eserleri oluşturmaktadır. Fevzî Efendi müderris olduğu için şerh ve tercüme ettiği eserler çoğunlukla medreselerde okutulan ders kitaplarıdır. Osmanlı medreselerinde genellikle Arapça eserler okutulmuştur. Bu nedenle Fevzî Efendi'nin tercüme ettiği eserler genellikle Arapçadır. Bu eserler genellikle Arapça dil bilgisi, kalam, akâid, mantık ve fıkıh alanlarında yazılmış eserlerdir. Fevzî Efendi, büyük âlimlere ait eserlerin (örn. İmam Birgivî'nin *İzhâr* adlı eserinin şerhi olan *Miftâhü'l-merâm* isimli eser) tercüme ve şerhlerini öncelikle kelime kelime yapmış sonra bunları mantıksal çerçevede birleştirerek yorumlamıştır. Kullandığı dil, öğrencilerin anlaması amaçlandığı için olsa gerek, gayet sadedir. Fevzî Efendi'nin telif eserlerine baktığımızda bunların da çoğunlukla eğitim ve öğretime yönelik olduğunu görürüz. Ders kitabı mahiyetindeki eserlerinde açık, anlaşılır ve sade bir dil tercih etmiştir.

¹⁰⁷ Sen olmasan, sen olmasan; felekleri yaratmazdım.

¹⁰⁸ Mehmed Fevzî Efendi, *Hediyye-i Fevzî*, Basım yeri ve yılı yok, s.26.

¹⁰⁹ Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Müsiki Antolojisi*, Vadi Yay., İstanbul 2017, s.590.

Maksat net olarak anlaşılır metinler ortaya koymaktır. Edebî metinlerde ise Fevzî Efendi biraz daha ağır bir dil kullanmıştır. Mesela kendi kasidelerine yaptığı şerhlerde yer yer sanatlı ifadeler rastlamak mümkündür. Tefsir kitaplarında orta seviyede Arapça bilen bir okuyucunun anlayabileceği bir seviye tutturana Fevzî Efendi aynı seviyeyi halka yönelik yazdığı dua kitaplarında da kullanmıştır.¹¹⁰

Mensur eserlerinden hareketle Mehmed Fevzî Efendi'nin, gerektiğinde sanatlı yazmaya muktedir olduğu kadar, açık ve anlaşılır bir ifade gücüne ve çağdaşı ulemanın çoğunun aksine Türkçe dil şuuruna da sahip bulunduğu söylenebilir. Nitekim *Tecrîd Tercümesi*'nin mukaddimesinde eserini “kelimât-ı garîbeden berî olarak” ve “kaba Türkçe” diye tarif ettiği konuşma diline yakın bir dille tercüme ettiğini ifade etmesi bunu gösterir. Ayrıca diğer mensur eserlerinin dili de fazla ağır değildir.¹¹¹

Mehmed Fevzî Efendi'nin, talebelerine ders kitabı olarak okutmak için yazdığı mensur eserlerinin yanında toplumsal sorunlara cevap mahiyetinde yazdığı mensur eserleri de vardır. Buna örnek olarak *İsbâtu'l-muhassenat* adlı eserini gösterebiliriz. Müellif, toplumda mevlid okutmanın haram olduğuna dair söylentilerin çıktığını duyunca mevlid okutmanın sevabını ve faydalarını delilleriyle anlatmıştır.¹¹²

Mehmed Fevzî Efendi eserlerinde yer yer tasavvufî konulara da yer vermiştir. Hatta sadece tasavvufla ilgili *Tahrîru'l-murâd*, *Nihayetu'l-iktidar*, *Temessuku'l-ezyâl* ve *Aynu'l-hakîka* adlı eserleri de vardır. Bu eserlerinde gayet başarılı sayılabilecek bir ifade ve anlatıma sahip Fevzî Efendi okuyuculara doğru bir itikadi zemin sunmak niyetindedir. Müellifimiz eserlerinde sünnî çerçevenin dışına çıkmayan bir tasavvufî anlayışı temsil etmeye çalışmıştır.¹¹³

Mehmed Fevzî Efendi'nin Türk dili ve edebiyatı ile ilgisini, *Kevâ'ib-i Şi'r ü İnşâ* adını taşıyan bir inşâ kitabı yazması yanında konuşma dili Arapçasındaki kelimelerin Türkçe karşılıklarını vermek üzere *Tuhfe-i Vehbî* tarzında küçük manzum bir sözlük olan *Tuhfe-i Fevzî*'yi hazırlamasından da anlamak mümkündür. *Rûhu's-*

¹¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Neriman Baybara, *agt.*, s.35,36.

¹¹¹ Mustafa Uzun, *agm.*, s.96.

¹¹² Mehmed Fevzî Efendi, *İsbâtu'l-muhassenat*, Basım yeri ve yılı yok.

¹¹³ Neriman Baybara, *agt.*, s.39.

salât adlı risalesinde Mehmed Fevzî Efendi'nin; "namazda tekbirden başlayarak okunan bütün tehlil, tesbih, ayet ve duaların Türkçesi bilinmedikçe namazın hakikatine ermenin mümkün olamayacağını" belirterek bunların mealini vermesi, devri için ibadet dilinin anlaşılmasında gösterdiği gayreti yanında, Türkçe dil şuuruna sahip bulunduğunu göstermesi bakımından da dikkat çekicidir.¹¹⁴

1.3. Eserleri

Mehmed Fevzî Efendi'nin, yetmiş dört yıllık ömrüne çok sayıda eser sığdırması onun, velûd bir ilmî ve edebî şahsiyet olduğunu göstermektedir. Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri* isimli eserinde, Mehmed Fevzî Efendi'nin eserlerinin risale tarzında olduğunu ve eserlerinin sayısının 60'ı geçkin olduğunu belirtmiş olup ayrıca bunlardan 14'ününü isimlerini yazmıştır.¹¹⁵ İbnülemin Mahmud Kemal İnal ise *Son Asır Türk Şairleri* isimli eserinde Mehmed Fevzî Efendi'nin 65 eserinden bahsedip, bu eserlerden manzum olan 20 tanesinin ismini belirtmiştir. Ayrıca Mehmed Fevzî Efendi'nin *Bülbülistan* isimli eseri hakkında da kısa bilgi vermiştir.¹¹⁶

Mehmed Fevzî Efendi hakkında yapılan araştırmalarda eserlerinin sayısı hakkında değişik tespit ve görüşler vardır. Mustafa Uzun, Mehmed Fevzî Efendi'nin yayımlanmış yetmiş beş eseriyle, yazma halinde iki küçük risalesini tespit ettiğini belirtmiştir.¹¹⁷ Mehmed Fevzî Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında yüksek lisans tez çalışması yapan Neriman Baybara ise Fevzî Efendi'nin nüshasına ulaştığı 59 eseri hakkında bilgi vermiş, nüshasına ulaşamadığını belirttiği 8 eseri hakkında kısa bilgi verirken diğer 8 eserinin ise sadece isimlerini yazmakla iktifa etmiştir. Neriman Baybara, toplamda Mehmed Fevzî Efendi'nin 75 eserinin ismini tez çalışmasında belirtmiştir.¹¹⁸ Mehmed Fevzî Efendi'nin hayatı, eserleri ve fikirleri hakkında araştırma yapan Ömer Yılmaz ise Mehmed Fevzî Efendi'nin 76 eserinin olduğunu, bu eserlerden 66'sını ise bizzat incelediğini beyan etmiştir.¹¹⁹

¹¹⁴ Mustafa Uzun, *agm.*, s.96-97.

¹¹⁵ Bursalı Mehmed Tahir, *age.*, c.1, s.249-250.

¹¹⁶ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *age.*, c.1, s.413-414.

¹¹⁷ Mustafa Uzun, *agmad.*, s.507.

¹¹⁸ Neriman Baybara, *agt.*, s.49-144.

¹¹⁹ Ömer Yılmaz, *age.*, s.60.

Mehmed Fevzî Efendi'nin kitaplarının ismi, sayısı ve konusu hakkında bilgi sahibi olduğumuz eseri *Fihristü'l-âsâr*'da Fevzî Efendi, 65 eserinden bahsetmiş ve bu eserleri konusuna göre tasnif etmiştir.¹²⁰ Ancak müellif söz konusu kitap *Fihristü'l-âsâr*'ı oluşturduktan sonra da yazmaya devam ettiği için tüm eserlerinin adlarını burada bulmamız mümkün değildir.¹²¹

Mehmed Fevzî Efendi'nin eserleri hem dil açısından hem işlenen konu açısından hem de manzum veya mensur olması açısından çeşitliliğe sahiptir. Ömer Yılmaz, Mehmed Fevzî Efendi'nin 71 eserinin dil açısından tahlilini şu şekilde yapmaktadır: “Bunların 43’ü Türkçe, 25’i Arapça, 3’ü ise Farsçadır. Bu eserlerinin 21’i manzum, geri kalanları ise mensur olarak yazılmıştır. 5’i kendisine, 6’sı ise Osmanlı medreselerinde okutulan meşhur ders kitaplarına ait olmak üzere, 11’i şerh veya tercüme, geri kalan eserlerinin tamamı te’lifdir.”¹²²

Mehmed Fevzî Efendi'nin eserleri şunlardır:

1.3.1. Dinî Eserleri

1. ‘Aynü'l-hakîka fî râbitati't-tarîka

Aynü'l-hakîka, tasavvufî bir kavram olan “râbita”nın hakikatini anlatmak üzere kaleme alınmıştır. Mehmed Fevzî Efendi bu kitabını, Edirne’de müderris iken ziyaret için gittiği Filibe’deki Şehabeddin Veli Paşa Medresesi müderrislerinden Nakşibendî halifesi Filibeli Ali Efendi’nin işaretini üzerine iki saatlik zaman zarfında, rabita aleyhine yazıldığı iddia edilen bir risaleye cevap mahiyetinde kaleme almıştır. Eserin dili Türkçe olup istinsah tarihi 1288’dir.¹²³

2. Nihâyetü'l-iktidâr li'l-evliyâi'l-kibâr

Müellifin tasavvufî ile ilgili sekiz sayfadan oluşan küçük bir risalesidir. Eserin dili Türkçedir. Evliyaların kerametlerinin çeşitleri ve derecelerini anlatan muhtasar bir risaledir. Yazar eseri oluştururken Fahreddin Razi’nin *Tefsîr-i Kebîr*’inden istifade ettiğini de belirtmiştir. Fevzî Efendi’nin kerameti inkar edenlere cevap

¹²⁰ Mehmed Fevzî Efendi, *Fihristü'l-Âsâr*.

¹²¹ Neriman Baybara, *agt.*, s.142.

¹²² Ömer Yılmaz, *age.*, s.60.

¹²³ Ömer Yılmaz, *age.*, s.60-61.

vermek üzere yazdığını belirttiği bu mensur kitapta “münacat” ve “tevessül” başlığı altında yazdığı bir de şiir bulunmaktadır.¹²⁴

3. Tahrîrû'l-murâd fî def'î't-ta'n ve'l-fesâd fî hakkı Muhyiddîn el-Arabî

Fevzî Efendi bu eseri 1302/1884 yılında Türkçe olarak kaleme almıştır. Şeyh-i Ekber İbnü'l Arabî hakkındaki yanlış kanaat ve bilgileri, özellikle de onun “Firavun'un imanı” konusundaki görüşlerini düzeltmek maksadıyla yazılmıştır. 32 sayfa ve dört bölümden oluşmaktadır. Eserin sonunda “Hâtîme” başlığı altında yirmi dört beyitle evliyaya muhabbet beslemenin elzem, onlara düşmanlık yapmanın da caiz olmadığına dair kendisi tarafından söylenmiş bir gazel bulunmaktadır.¹²⁵

4. Et-Tefrîd fî tercemeti't-tecrîd

Eser, Ahmed el-Gazzâlî'nin *et-Tecrîd fî tercemeti't-tevhîd* adlı eserinin tercümesidir.¹²⁶ 254 sayfadan ibaret olan bu eser, 1285/1868 yılında telif edilmiştir.¹²⁷

5. Temessükü'l-ezyâl min sâdâti'r-ricâl

Giriş kısmında Mehmed Fevzî Efendi hakkında “Hanefî, Maturîdî, Nakşibendî, Halidî” tanımlamaları yapılmıştır. Türkçe kaleme alınmıştır. Mensur olmakla birlikte ara ara manzum kısımlar da mevcuttur. Dili açık ve anlaşılır olan eserde Muhammed Bahâuddîn-i Nakşibend, Mevlana Celâleddîn-i Rûmî, Abdülkadir Geylânî, Ahmed Rifâî, Ebü'l Hasan Şâzelî gibi mutasavvıflar hakkında bilgi verilerek onların kerametlerinden bahsedilmiştir. Ayrıca eserde müellifin kendi hayatıyla ilgili bilgiler de mevcuttur. 31 sayfadan müteşekkildir. Basım yeri ve yılı yoktur.¹²⁸

6. Tefrîcü'l-kalak fî tefsîri sûreti'l-Felak

Felak suresinin tefsiri hakkında kaleme alınmıştır. Eser, kitabın içindikilerden bahsedildiği fihrist ile başlayıp dua ile bitmektedir. Dili Arapçadır. Yer yer Farsça ifadeler olup bu Farsça cümlelerin Arapça izahı da verilmiştir.

¹²⁴ Mehmed Fevzî Efendi, *Nihâyetü'l-iktidar li'l-evliyâi'l-kibâr*, Basım yeri ve yılı yok.

¹²⁵ Ömer Yılmaz, *age.*, s.61-62.

¹²⁶ Mustafa Uzun, *agmad.*, s.508.

¹²⁷ Ömer Yılmaz, *age.*, s.62.

¹²⁸ Mehmed Fevzî Efendi, *Temessükü'l-ezyâl*, s.1-31.

1284/1867 yılında yazımı tamamlanan bu eser mensur ve 100 sayfadır. İncelediğimiz nüshanın basım yeri ve yılı yoktur.¹²⁹

7. Kudsiyyü'l-irfân fi tefsîri sûreti'n-Necm mine'l-Kur'ân

Mehmed Fevzî Efendi, *Kudsiyyu'l-irfân*'ı Kudüs nâiplik görevinin birinci yılında kaleme aldığını ve 1299/1881 yılında tamamlayarak Mescid-i Aksa'da ders olarak okuttuğunu belirtmektedir. Eser, Arapça olarak Necm Sûresi'ni tefsir etmektedir. 140 sayfadan ibaret olan eser 1304/1882 yılında basılmıştır.¹³⁰

8. Tesyîrü'l-fülk fi tefsîri sûreti'l-Mülk

Mehmed Fevzî Efendi, kırk beş yıldır tedrisle uğraştığını söyleyerek, *Tesyîrü'l-fülk* adındaki bu eserini, 1300/1882 yılı Ramazan ayında Fatih Camii'nde Ramazan dersi okutmak üzere kaleme aldığını belirtmektedir.¹³¹ Arapça yazılan bu eserde Mülk Suresi'nin yorumu yapılmaktadır. Eserin sonunda müellife ait bir de kitap listesi bulunmaktadır. 104 sayfadan ibaret eserin 1307/1889 tarihinde Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası tarafından basıldığı anlaşılmaktadır.¹³²

9. Kudsiyyü'l-ferâh fi tefsîri sûreti Elemneşrah

Mehmed Fevzî Efendi *Kudsiyyu'l-ferâh*'ı İnşirah Suresi'nin tefsiri üzerine telif etmiştir.¹³³ Eser Arapça olup 50 sayfadır. Baş tarafta eserin fihristi vardır. Müellif, ayetlerin tefsirini yaparken bazı hikâye ve menkıbeleri, anlatımı kuvvetlendirmek için kullanmıştır. Eserin yazımı Kudüs-i Şerif'te 1297/1880 yılında tamamlanmıştır.¹³⁴

10. Mesîrü'l-halâs fi tefsîri sûreti'l-İhlâs

Mehmed Fevzî Efendi, *Mesîrü'l-halâs*'ı Bitlis nâibi iken 20 Cemaziyelahir 1304/15 Mart 1887 yılında yazmıştır. Dili Arapçadır. Her birine makale adı verilen sekiz bölümde İhlas Suresi'nin tefsiri yapılmıştır. 69 sayfadan ibaret olan eser, 1309/1891 tarihinde İstanbul'da basılmıştır.¹³⁵

¹²⁹ Mehmed Fevzî Efendi, *Tefrîcü'l-kalak*, Basım yeri ve yılı yok.

¹³⁰ Ömer Yılmaz, *age.*, s.63.

¹³¹ Fevzî Efendi, *Tesyîrü'l-fülk*, s.2-3. (nkl. Ömer Yılmaz, *age.*, s.63)

¹³² Ömer Yılmaz, *age.*, s.63-64.

¹³³ Ömer Yılmaz, *age.*, s.64.

¹³⁴ Neriman Baybara, *agt.*, s.92.

¹³⁵ Ömer Yılmaz, *age.*, s.64.

11. El-Havâssu'n-nâfi'a fî tefsîri sûreti'l-Vâkı'a

Bu kitap Vâkıa Suresi'nin 19 sayfalık kısa bir tefsiridir. Müellifin diğer eserlerinden farklı olarak dili Türkçedir. Eserde kullanılan dil basit ve anlaşılırdır. Eser, Maarif Nezareti ruhsatıyla 1313/1895 yılında basılmıştır.¹³⁶

12. Nücümü'l-ihtidâ fî rucûmi'l-a'dâ

Mehmed Fevzî Efendi'nin Türkçe olarak telif ettiği eserlerden biridir. Mısır'da *el-Ecvibetü'l-Kur'aniyye ale'l-es'ileti'l-Mesîhiyye* adında Kur'an aleyhinde Arapça olarak kaleme alınan ve neşredilen çalışmaya istinaden yazılmıştır. Eser, müellifin Kur'an hakkındaki on yedi beyitlik bir Türkçe kasidesiyle son bulmaktadır. 32 sayfadır. 1317/1897 yılında İstanbul'da basılmıştır.¹³⁷

13. El-Ünsü'l-ma'nevî fî şerhi kudsî'l-mesnevî

Eser, Mehmed Fevzî Efendi'nin *Kudsü'l-mesnevî* isimli Farsça eserinin Arapça şerhidir. *Kudsü'l-mesnevî*'de her üç beyit Kur'an'da bir sureye işaret etmektedir.¹³⁸ *Ünsü'l-manevî*'de ise her bir sureye işaret eden Farsça beyitlerin Arapça olarak şerhi yapılmıştır.¹³⁹ Manzum-mensur karışık olan eser, 297 sayfa olup El-Hac Muharrem Efendi matbaasında 1299/1881 tarihinde basılmıştır.

14. El-Cemâlü'd-deyyânî 'ale'l-Celâli'd-Devvânî

Bu eser, Ebû Abdillâh Celâlüddin Muhammed b. Esad Muhammed ed-Devvânî es-Sıddıkî'nin (ö.908/1502) yazdığı *Şerhu'l-akaidi'l Adûdiyye* adlı eserinin haşiyesidir. Mehmed Fevzî Efendi, eserini Arapça olarak kaleme almıştır.¹⁴⁰ Mehmed Fevzî Efendi'nin kelamla ilgili görüşlerini açıklayan en kapsamlı eseri *el-Cemâl*'dir. 456 sayfa olan bu eser, önce 1300/1882 yılında İstanbul'da Esad Efendi Matbaasında, daha sonra Matbaa-yı Amire'de 384 sayfa olarak basılmıştır.¹⁴¹

¹³⁶ Neriman Baybara, *agt.*, s.95.

¹³⁷ Ömer Yılmaz, *age.*, s.65.

¹³⁸ Mehmed Fevzî Efendi, *Kudsü'l-mesnevî*, Basım yeri ve yılı yok, s.2-16.

¹³⁹ Mehmed Fevzî Efendi, *Ünsü'l-manevî*, El-Hac Muharrem Efendi Matbaası, 1299/1881.

¹⁴⁰ Neriman Baybara, *agt.*, s.63.

¹⁴¹ Ömer Yılmaz, *age.*, s.66.

15. *Kenzü'l-ferâid fi şerhi'r-risâleti'l-Adûdiyye mine'l-'Akâid*

Kenzü'l-ferâid, Adûdiddîn el-İcî'ye ait *Akaidü'l-Adûdiyye*'nin özet bir şerhidir.¹⁴² Eser, dini konulardan akaid esaslarını anlatmaktadır. 42 sayfa olan eserin dili Arapçadır. 1305/1887 yılında Matbaa-yı Amire'de basılmıştır.¹⁴³

16. *Rûhu's-salât*

Namaz hakkında kaleme alınmıştır. 24 sayfadan müteşekkil olup dili Türkçe'dir. Mensurdur ancak yer yer manzum kısımlar da mevcuttur. "Eûzü'nün manası, Besmele-i şerife'nin manası, Fil Suresi'nin manası, kunut dualarının manası" vb. gibi alt başlıklar halinde namazda okunan dua ve sureler hakkında bilgi verilmiştir. Bu yönüyle, namaz hakkında insanları bilgilendirme amaçlı kaleme alınmış bir eser diyebiliriz. Sade bir dil ile yazılmış olup namazda okuduklarını anlamayanlar için başucu kitabı niteliğindedir.¹⁴⁴ Müellif eseri, 1302/1884-1885 yılında bitirmiştir. Aynı yıl İstanbul'da Karnak Matbaası'nda basılmıştır.¹⁴⁵

17. *Câmi'u's-salavât*

Eser; beş vakit namaz, cuma namazı, iki bayram namazları, kurban namazı, tavaf namazı, cenaze namazı, teravih namazı, kuşluk namazı, yağmur duası namazı, korku namazı, kûsûf (gün tutulmak namazı) namazı, teheccüd namazı, hacet namazı, tahiyetü'l mescid namazı, evvabin namazı, istihare namazı, sefer (yola gitmek) namazı, kudûm (seferden vatanına ayak basmak) namazı, tesbih namazı, leyle-i regâib namazı, berat gecesi namazı, kadir gecesi namazı ve kaza namazları adlı konu başlıklarından oluşmaktadır. Konu başlıklarından da anlaşılacağı üzere eserde, ele alınan namazların mahiyeti, nasıl ve ne şekilde kılınacağı hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Sade bir dil kullanılmıştır. Mensur olarak Türkçe yazılmış olup 19 sayfadan ibaretdir. Müellif eseri, 1308/1890 yılında Medine-i Münevvere'den döndükten sonra telif etmiştir.¹⁴⁶

¹⁴² Ömer Yılmaz, *age.*, s.67.

¹⁴³ Neriman Baybara, *agt.*, s.62.

¹⁴⁴ Mehmed Fevzî Efendi, *Rûhu's-salât*, Basım yeri ve yılı yok.

¹⁴⁵ Neriman Baybara, *agt.*, s.106.

¹⁴⁶ Mehmed Fevzî Efendi, *Câmiu's-salavât*, Basım yeri ve yılı yok, s.1.

18. ‘İyânü’l-mesâlik fî Beyâni’l-menâsik

Konusu hacdır. Müellif, incelediği hac ile ilgili eserlerin ihtiyaca cevap verecek mahiyette olmadığına kanaat getirerek ‘İyânü’l-mesâlik’i kaleme aldığından bahsetmektedir.¹⁴⁷ Mensur olarak yazılmıştır ancak eserin sonunda müellifin; “tahrîrini münasip gördüm” şeklinde belirttiği kaside nazım şekliyle yazılmış manzum kısımlar vardır. Ayrıca bir de Cenab-ı Habîbullah’a takdim ettiği manzum olarak yazılmış müellifin ifadesiyle “arzuhalcik”¹⁴⁸ mevcuttur. 39 sayfa olup dili Türkçedir. 1307/1889 yılında Mekteb-i Sanayi Matbaası’nda basılmıştır.

19. Hediyetü’s-sulehâ

Türkçe olarak yazılmış olup mensurdur ancak eserde bir de “kıta”¹⁴⁹ vardır. Arapça dualar ve onların Türkçe tercümeleri ve açıklamalarından müteşekkil olan eser, 8 sayfadır. Dârü’t-tiba‘a-i Âmire’de basılmıştır.

20. İbtihâl

Eser, günlük virdler şeklinde sıralanmış Arapça dualardan ibarettir.¹⁵⁰ Türkçe olan mukaddime haricinde Arapça olarak kaleme alınmıştır. Mukaddimesiyle birlikte 16 sayfadır. 1307/1889 yılında basılmıştır.¹⁵¹

21. Hazînetü’l-hutebâ’

Hazînetu’l-huteba hicrî takvime göre arabî ay ve haftaların özellikleri dikkate alınarak hazırlanmış, içinde bulunulan zaman diliminin kudsiyetine uygun hutbe örneklerini ihtiva etmektedir. 96 sayfa olan eser, 1294/1877 yılında İstanbul Karagümrük’te İsmail Efendi Matbaası’nda basılmıştır.¹⁵²

22. İsbâtü’l-muhassenât li-Tilâveti Mevlid-i seyyidi’s-sâdât

“Mevlid-i şerif okumak ve dinlemek bidattır ve günahdır” diyen kişilerin sözlerini red ve iptal amacıyla telif edilmiştir.¹⁵³ Müellif, mevlid okutmanın faziletini ve faydalarını anlattığı bu eserini, Türkçe kaleme almıştır. Mensurdur ancak yer yer

¹⁴⁷ Mehmed Fevzî Efendi, *İyânü’l-mesâlik*, Mekteb-i Sanayi Matbaası, İstanbul 1307, s.3.

¹⁴⁸ Mehmed Fevzî Efendi, *İyânü’l-mesâlik*, s.39.

¹⁴⁹ Mehmed Fevzî Efendi, *Hediyetu’s-suleha*, Matbaa-yı Âmire, İstanbul ts., s.2.

¹⁵⁰ Mustafa Uzun, *agmad.*, s.508.

¹⁵¹ Neriman Baybara, *agt.*, s.133.

¹⁵² Ömer Yılmaz, *age.*, s.69.

¹⁵³ Mehmed Fevzî Efendi, *İsbâtü’l-muhassenât*, s.1.

beyit ve mesnevî nazım şeklinde şiirler mevcuttur. 23 sayfadır. 1314/1896 yılında yazılmıştır.¹⁵⁴

23. Hadâik-i Hamîdiyye Nâm Ahlâk Risâlesi

Hadâik-i Hamîdiyye, her birine “hadîka” adı verilen ve altı bölümden oluşan yedi varak el yazması mensur bir eserdir. Açık bir Türkçe ile kaleme alınmıştır. Hadîkalar sırasıyla halikiyyet, mahlukiyyet, insaniyyet, riyaset, tabiiyyet ve gayet alt başlıklarından oluşmaktadır. Mehmed Fevzî Efendi bu eserinin “Hamîdiyye” olarak isimlendirilmesini 34. Padişah II. Abdülhamid’e ithaf olunmasına bağlamaktadır.¹⁵⁵

24. İhtâru’l-ahyâr

Mehmed Fevzî Efendi, *İhtâru’l-ahyâr*’ı, bir görev nedeniyle ayrıldığı ve dört yıl sonra tekrar dönüp sadece on yedi gün kaldığı İstanbul’da, toplumdaki dini ve kültürel değişimleri dikkate alarak yazmıştır. Müellif, kadınların yüzleri açık ve serbest kıyafetler içinde dolaştıklarını görmüş, kimin müslüman, kimin gayr-ı müslim ve yabancı olduğunun anlaşılmadığını fark etmiş ve bundan büyük üzüntü duymuştur. Bu konuda ilgilileri uyarmak üzere bu eseri kaleme almıştır.¹⁵⁶ Eser, 16 sayfadan ibaret olup Türkçedir. Metin aralarında konuyla ilgili birkaç beyit vardır.¹⁵⁷

25. Üssü’l-intizâm

Mehmed Fevzî Efendi, toplumda gördüğü eksiklikler sebebiyle kaleme aldığı bu eserde; “Arkadaş seçiminde dikkatli davranılması gerektiği, dînî yaşantı olarak zayıf olan insanlarla arkadaşlık kurulmaması gerektiği” gibi konuları işlemiştir. Ayrıca müellif, Osman Gazî’nin, oğlu Orhan Gazî’ye verdiği hikmet dolu yedi nasihattan da bahsetmiştir.¹⁵⁸ Mensur olarak kaleme alınan eserde işlenen konularla

¹⁵⁴ Mehmed Fevzî Efendi, *İsbâtü’l-muhasseñât*, s.23; Eser, incelemenin ardından transkripsiyon yapılarak yayımlanmıştır. Eser hakkındaki makale için bk. Hakan Yekbaş, “Mehmed Fevzî Efendi’nin Mevlid Okumanın ve Dinlemenin Câiz Olduğuna Dair Risalesi”, *CÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIV/1, Sivas 2010, s.371-398.

¹⁵⁵ Ömer Yılmaz, *age.*, s.70; Hadâik-i Hamîdiyye’nin yazı çevrimi yapılmamıştır ancak eserle ilgili bir çalışma hazırlanmıştır. Bu makale için bk. Kemal Göz, “Denizlili Mehmed Fevzî Efendi’nin Hadâik-i Hamîdiyye Nâm Ahlâk Risalesi Çerçevesinde Ahlâkî Erdemler”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/2 Winter 2014, Ankara Turkey, s. 713-725.

¹⁵⁶ Ömer Yılmaz, *age.*, s.70.

¹⁵⁷ Neriman Baybara, *agt.*, s.128.

¹⁵⁸ Mehmed Fevzî Efendi, *Üssü’l-intizâm*, s.11.

alakalı şiirler ve hikâyeler de mevcuttur. Dili Türkçe olup 31 sayfadır. Baskı yeri ve yılı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

26. Tesliyetü'l-mahsûdîn

Müellif, kendisi gibi haset yüzünden çeşitli sıkıntılara uğrayan kişileri teselli etmek ve hasedin zararlarını anlatmak üzere bu kitabı yazdığını belirtmektedir. Dili Türkçedir. 35 sayfa¹⁵⁹ olan kitapta bir kısmı müellifin kendisine, bir kısmı da diğer şairlere ait olmak üzere nasihat niteliğinde kıta, beyit ve mesnevi nazım şeklinde şiirler bulunmaktadır.¹⁶⁰

27. Mevhibetü'l-vehhâb fî ta'birâti'l-elkâb ve münâcâti rabbi'l-erbâb

Mehmed Fevzî Efendi'nin bu eseri muhtelif vesilelerle okunacak Arapça, Farsça ve Türkçe duaların yer aldığı bir dua kitabıdır. Mukaddimat, tesliyat, tabirat ve da'vat olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.¹⁶¹ Eserde, leyle-i mirac va'z duası, leyle-i berat va'z duası, mesnevî-i şerif duası, kasîde-i bürde duası, Cuma vaazının evvelinde okunacak dua gibi çeşitli zaman ve durumlarda okunacak dualar yer almaktadır. Kapsamlı bir dua kitabı olan bu eser, 127 sayfadan müteşekkil olup 1314/1896¹⁶² yılında Arif Efendi Matbaası'nda basılmıştır.

28. Vesîle-i Saâdet Ta'birât-ı Hasene-i Esmâ-i İlâhiyye ve'n-Nebeviyye

Müellif eserin girişinde, önce *Mevhibetü'l-vehhâb* adlı eserinin tahminen 50000 nüsha bastırılıp Anadolu, Rumeli ve İstanbul gibi yerlerde dağıtımının yapıldığından yani eserin rağbet gördüğünden bahsetmiş ardından *Vesîle-i Saadet*'i, ihtiyaca binaen öğrencilerin istifadesine sunmak üzere hazırladığını belirtmiştir.¹⁶³ İçerisinde Esmâ-i Şerîfe-i İlâhiyye ve Esmâ-i Şerîfe-i Nebeviyye bulunan bu eser, 22 sayfadan müteşekkildir.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Neriman Baybara, *agt.*, s.117.

¹⁶⁰ Ömer Yılmaz, *age.*, s.71.

¹⁶¹ Mehmed Fevzî Efendi, *Mevhibetü'l-vehhâb*, Arif Efendi Matbaası, 1314, s.6.

¹⁶² Mehmed Fevzî Efendi, *Mevhibetü'l-vehhâb*, s.127.

¹⁶³ Mehmed Fevzî Efendi, *Vesîle-i Saadet*, Basım yeri ve yılı yok, s.2.

¹⁶⁴ Müellifin bu eseri, kısa incelemenin ardından transkripsiyon yapılarak yayımlanmıştır. Eser hakkındaki makale için bk. Ömer Yılmaz-Mine Oymak, "Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi ve Vesîle-i Saadet Adlı Eseri", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 11/17 Fall 2016, Ankara Turkey, s. 583-608.

1.3.2. Edebî Eserleri

1. Kudsiyyetü'l-ahbâr fî Mevlidi Ahmedî'l-Muhtâr

Eser, Türkçe kaleme alınmış olup “mevlid”dir. 174 beyitten oluşan bu mevlid, aruz vezninin “Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün” kalıbıyla yazılmıştır. Kitabın başında müellifin hayatı hakkında kısa bilgi mevcuttur. Ayrıca eserde sayfa kenarlarında na‘tlar ve ilahiler mevcuttur. Eser, 16 sayfa olup eserin basım yeri ve yılı hakkında bir bilgi yoktur. Ancak eserin giriş kısmında verilen bilgilerden 1298 yılında telif edildiği anlaşılmaktadır.¹⁶⁵

2. İcmâlü'l-keâm fî Mevlidi'n-Nebî ‘Aleyhisselâm

Mehmed Fevzî Efendi'nin yazdığı bir diğer mevlid-i şerif de *İcmâlü'l-keâm*'dir. Müellif eseri, dar zamanlarda çarçabuk okunması için klasik mevlidlerden daha kısa yazmıştır.¹⁶⁶ Toplam 10 sayfadır. 87 beyitten müteşekkil olan ve Türkçe kaleme alınan bu eserde, aruz vezninin “Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün” kalıbı kullanılmıştır. 1310/1892 yılında Abdullah Efendi Matbaası'nda basılmıştır.¹⁶⁷

3. Kudsiyyü's-sirâc fî Nazmî'l-mi‘râc

Türkçe kaleme alınmış bir mirâciyedir. Klasik mirâciyeden farklı olarak “tevhid ve naat” bölümü bulunmamaktadır. Giriş kısmında Fevzî Efendi'nin birçok eserinde olduğu gibi hayatı hakkında kısa bilgiler mevcuttur.¹⁶⁸ Eser, biri Arapça diğeri Türkçe iki dua ile son bulmaktadır.¹⁶⁹ 16 sayfa ve 183 beyitten müteşekkil olup aruz vezninin “Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün” kalıbı kullanılmıştır. Ne zaman basıldığı incelediğimiz nüshada belli değildir.¹⁷⁰

¹⁶⁵ Mehmed Fevzî Efendi, *Kudsiyyetü'l-ahbâr*, s.1; Eser, incelemenin ardından yazı çevrimi yapılarak yayımlanmıştır. Bu makale için bk. Mustafa Uzun, *agm.*, s.87-128.

¹⁶⁶ Mehmed Fevzî Efendi, *İcmâlü'l-keâm*, Abdullah Efendi Matbaası, İstanbul 1310, s.3.

¹⁶⁷ Mehmed Fevzî Efendi, *İcmâlü'l-keâm*, s.1; *İcmâlü'l-keâm*, incelemenin ardından yazı çevrimi yapılarak yayımlanmıştır. Bu makale için bk. Mustafa Uzun, *agm.*, s.87-128; Ayrıca bk. Nazan Aşık, “Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi'nin İcmâlü'l-keâm Adlı Mevlidi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:6, Sayı:26 Bahar 2013, s.77-91.

¹⁶⁸ Mehmed Fevzî Efendi, *Kudsiyyü's-sirâc*, basım yeri ve yılı yok, s.1.

¹⁶⁹ Mehmed Fevzî Efendi, *Kudsiyyü's-sirâc*, s.13-14-15-16.

¹⁷⁰ Mehmed Fevzî Efendi, *Kudsiyyü's-sirâc*; Eser, kısa incelemenin ardından transkripsiyon yapılarak yayımlanmıştır. Bu makale için bk. Serkan Türkoğlu, “Mehmed Fevzî Efendi ve Kudsiyyü's-sirâc fî Nazmî'l-mi‘râc Adlı Eseri”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/13 Fall 2013, Ankara Turkey, s. 1617-1644.

4. Enverü'l-kevâkib fi Leyleti'r-regâib

Fevzî Efendi'nin bu eseri Regâibiyye tarzında bir manzûmedir. Sade bir Türkçe ile yazılmıştır. Müellif, Hz Peygamber'in doğumu ve mirac gecesi hakkında Arapça, Farsça ve Türkçe birçok eserin yazılmasına rağmen Regâib gecesi yani Hz. Peygamber'in babası Abdullah ile annesi Amine'nin leyle-i izdivaclarının ve keyfiyetlerinin anlatıldığı müstakil bir eserin yazılmadığını gördüğünden dolayı bu eseri kaleme almıştır.¹⁷¹ 112 beyitten oluşan bu manzum eserde aruz vezninin “Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün” kalıbı kullanılmıştır. Yazılış tarihi 1316/1898 olup incelediğimiz nüshada basım yeri ve tarihi belli değildir.¹⁷²

5. Miftâhu'n-necât

Eserin tam adı, “*Miftâhu'n-necât fî Teslîsi'l-lugât ve Tahmîsi'l-Kasîdeti'l-bürde li-Medhi Seyyidi's-sâdât*”tır.¹⁷³ Bu eser, Busirî'nin *Kaside-i Bürde* adlı eserinin Arapça, Farsça ve Türkçe tahmisi ile *Kaside-i Bürde*'nin Arapça aslının Türkçe tercümesi ve açıklamasından müteşekkildir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şefaatine nail olmak ümidiyle kaleme alınmıştır.¹⁷⁴ Eser, 88 sayfa olup 1273/1856 yılında yazımı tamamlanmış ve 1284/1867 yılında basılmıştır.¹⁷⁵

6. Tuhfe-i Fevzî Nâm Lugât-i Arabiyye-i Manzûme

Türkçe olarak kaleme alınmış manzum bir sözlüktür. Her beyitte Arapça bir kelimenin Türkçedeki karşılığı verilmiştir. Hem halkın hem de aydınların kolayca anlayıp öğrenebilmesi için yazmıştır.¹⁷⁶ Arap alfabesinin alfabetik sırasına göre hazırlanmıştır. 48 sayfa olan eserde toplam 986 beyit mevcuttur. Eserin birinci sayfasında, nazm ve tertib ediliş tarihi olarak 1306/1888 tarihi verilmiştir.¹⁷⁷ Ancak müellif, son beyitte eserin bitiş tarihini tarih düşürme yoluyla bildirmiştir ki o beyit şu şekildedir:

¹⁷¹ Mehmed Fevzî Efendi, *Enverü'l-kevâkib*, Basım yeri ve yılı yok, s.1.

¹⁷² Mehmed Fevzî Efendi, *Enverü'l-kevâkib*, s.9; Eser, incelemenin ardından transkripsiyon yapılarak yayımlanmıştır. Bu makale için bk. Hakan Yekbaş, “Klasik Türk Şiirinde Regâibiyye ve Mehmed Fevzî Efendi'nin Regâibiyyesi”, *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı:42, Erzurum 2010, s.69-95.

¹⁷³ Mehmed Fevzî Efendi, *Miftâhu'n-necât*, Muharrem Efendi Matbaası, İstanbul 1284, s.4-5.

¹⁷⁴ Mehmed Fevzî Efendi, *Miftâhu'n-necât*, s.87.

¹⁷⁵ Mehmed Fevzî Efendi, *Miftâhu'n-necât*, s.88.

¹⁷⁶ Mehmed Fevzî Efendi, *Tuhfe-i Fevzî*, Basım yeri ve yılı yok, s.1.

¹⁷⁷ Mehmed Fevzî Efendi, *Tuhfe-i Fevzî*, s.1.

Yek kalem çıkdım da yazdım **Fevzîyâ** târihini
'Avn-i Mevlâ ile tuhfem oldu pek de dil-nişîn¹⁷⁸

عون مولا ايله تحفه م اولدی یک ده دلنشین

Yukarıdaki son mısra, ebced hesabına göre bize 1308 tarihini vermektedir. Yani eserin tamamlanma tarihi 1308/1890'dır.

7. Et-Teveşşülâtü'l-Fevzîyye fi'n-nu'ûti'n-Nebeviyye

Mehmed Fevzî Efendi'nin bu eseri Arapça, Farsça ve Türkçe na't-ı şerîflerden müteşekkil bir divançedir. Alfabetik sıraya göre tertip edilmiştir. Toplam 48 sayfadan oluşmaktadır. 1303/1885 yılında¹⁷⁹ yazılmış olup incelediğimiz nüsha İstanbul Cemal Efendi Matbaası'nda 1316/1898 yılında basılmıştır.¹⁸⁰

8. Kudsü'l-mesnevî

Mesnevi nazım şekliyle yazılmış manzum bir eserdir. Eserin ilk sayfasında müellifin hayatı ile ilgili kısa bilgi verilmiştir. Farsça olan bu eserde, her üç beyit Kur'an-ı Kerîm'deki bir sureye işaret etmektedir. 16 sayfadan müteşekkildir. Basım tarihi belirtilmemiştir. Yalnızca Maarif Nezâreti Celîlesi'nin ruhsatıyla basıldığı yazmaktadır.¹⁸¹

9. Kasîde-i 'Ulyâ

Eser, *Kaside-i Bürde* gibi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) medh-i şerîfi hakkında ise de Hz. Peygamber'in ümmetine yaptığı bazı nasihatleri de içerir. Bu yönüyle *Şifâ-i Şerif* ve *Tarîkat-i Muhammediye* adlı kitapların da özeti mahiyetindedir.¹⁸² Dili Arapça'dır. 167 beyit, 13 sayfadan müteşekkildir. Basım yeri ve yılı belirtilmemiştir.

10. Kasîde-i Medeniyye

Eser, Hz. Peygamber hakkında kaleme alınmış Arapça bir kasidedir. Müellif bu eserine bir de "*Hasîde-i Nebeviyye*"¹⁸³ isminde şerh yazmıştır.¹⁸⁴ 7 sayfa ve 55 beyitten müteşekkildir. Basım yeri ve tarihi belirtilmemiştir. Ancak son sayfada yer

¹⁷⁸ Mehmed Fevzî Efendi, *Tuhfe-i Fevzî*, s.48.

¹⁷⁹ Mehmed Fevzî Efendi, *Et-Teveşşülâtü'l-Fevzîyye*, Cemal Efendi Matbaası, İstanbul, 1316, s.48.

¹⁸⁰ Mehmed Fevzî Efendi, *Et-Teveşşülâtü'l-Fevzîyye*, s. kapak sayfası.

¹⁸¹ Mehmed Fevzî Efendi, *Kudsü'l-mesnevî*, s.16.

¹⁸² Mehmed Fevzî Efendi, *Kaside-i Ulyâ*, Basım yeri ve yılı yok, s.1.

¹⁸³ Mehmed Fevzî Efendi'nin bu eseri hakkında ileride bilgi verilecektir.

¹⁸⁴ Mehmed Fevzî Efendi, *Kaside-i Medeniyye*, Basım yeri ve yılı yok, s.1.

alan; “Temme’t-terkîmu bi’n-nazîm bi-avni’llâhi’l-alîmi’l-kerîm 1307” cümlesinden kasidenin 1307/1889 yılında yazıldığını öğreniyoruz.

11. Kasîde-i Kudsiyye

Kasîde-i Kudsiyye adlı bu eser Arapça olarak yazılmıştır. Müellif eserinde, on ciltlik Buharî-i Şerîf’in her bir cildinden dörder hadis almak suretiyle toplam kırk hadise işaret ettiğini belirtmiştir.¹⁸⁵ Bu şekilde eserde kırk hadis bir araya getirilmiştir. 50 beyit ve 9 sayfadan müteşekkildir. Bu kaside, 1307/1889 yılında yazılmıştır.¹⁸⁶

12. Müntehebât-ı Divân-ı Fevzî

Bu eser, kitabın birinci sayfasından anladığımızı göre *Divan-ı Fevzî*’den seçilen şiirlerden oluşmaktadır. Kapak sayfasındaki cümle şu şekildedir: “Edirne müftî-i esbakî Kureysî-zâde el-Hâc Mehmed Fevzî Efendi’nin *Divân-ı Fevzî* nâm mürettep ve mükemmel divanından intihâb olunmuştur.”¹⁸⁷ Mûnâcât ve na’t olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Arapça, Farsça ve Türkçe dillerinde şiirler mevcuttur. Toplam 28 sayfadır. Basım yeri ve tarihi belirtilmemiştir.

13. Hediye-i Fevzî

İlahi ve na’tlardan mürekkebe manzum bir eserdir. Dili Türkçe’dir. Toplam 30 sayfadır. Arapça bir dua ile sona ermektedir.¹⁸⁸ Basım yeri ve tarihi belirtilmemiştir.

14. Tercî-i Bend

Tercî-i Bend, her biri altışar mısradan oluşan on beş bentlik bir manzumedir. Şeriat ve dine bağlılık konusu işlenmiştir. Sade bir Türkçe ile yazılmış olup dört sayfadan ibarettir. Eserin yazılış ve basım tarihi bildirilmemekle beraber 1312-1313/1894-1895 yıllarında olması muhtemeldir.¹⁸⁹

15. Revâyihi’l-fevâiyih fi Senâiyihî’l-medâiyih

Na’t, mûnâcât, ilahi, gazel, kıta ve müfredlerden oluşan manzum bir eserdir. Türkçe kaleme alınmıştır. 16 sayfadır. Basım yeri ve tarihi belirtilmemiştir. Eserin

¹⁸⁵ Mehmed Fevzî Efendi, *Kasîde-i kudsiyye*, Basım yeri ve yılı yok, s.1.

¹⁸⁶ Mehmed Fevzî Efendi, *Kasîde-i kudsiyye*, s.9.

¹⁸⁷ Mehmed Fevzî Efendi, *Müntehebât-ı Divân-ı Fevzî*, s.1.

¹⁸⁸ Mehmed Fevzî Efendi, *Hediye-i Fevzî*, s.30.

¹⁸⁹ Neriman Baybara, *agt.*, s.138-139.

sonundaki hâtîme kısmında Mehmed Fevzî Efendi, eserlerinin yetmişe ulaştığını bildirmektedir:

Kâffe-i âsârımı tevfik-i Mevlâ-yı Mu'în
Etdi iblâğ yetmiş kim cümle te'lîf-i güzîn

Etdim ihdâ cümlesin ihvânıma bil Fevzîyâ

Hamd u şükr idüp de ben Li'llâhi Rabbi'l-âlemîn¹⁹⁰

16. Fethu'l-verde Şerhu'l-Bürde

Fethu'l-verde, İmâm-ı Bûsirî'nin (ö.696/1297) *Kasîde-i Bürde*'sine yapılmış detaylı, Arapça bir şerhtir. Mehmed Fevzî Efendi bu eseri, II. Abdülhamid'in padişahlığı döneminde yazdığını belirtmektedir. Müellifin hacimli bir şekilde kaleme aldığı bu eserde, şairin kasidesi önce gramatik olarak açıklanmaktadır. Beyit sonlarında, şerh edilen beytin ne gibi sıkıntılardan kurtulmaya çare ve hangi isteklere karşılık olacağına dair bazı bilgiler verilmekte, ardından detaylı izahtan sonra her beytin özeti sunulmaktadır.¹⁹¹ Eser, toplam 85 varaktır. Eserin bitiş tarihi 1301/1884 yılıdır.¹⁹²

17. Bülbülistan

Mehmed Fevzî Efendi Farsça olarak yazdığı bu eseri, sekiz cennet adedince sekiz nihâl (fidan) üzerine¹⁹³ manzum-mensur karışık olarak tertip etmiştir. Fevzî Efendi bu eseri, Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî'nin 659/1260 yılında yazdığı *Gülîstan*, Molla Câmî hazretlerinin 892/1486 yılında yazdığı *Bahâristân* ve Kemal Paşa-zâde'nin 935/1528 yılında yazdığı *Nigâristân* adlı eserlerinden esinlenerek o eserlere nazîre olarak tertip etmiştir. Eser, 78 sayfa olup müellifin 54. eseridir.¹⁹⁴ Eser, 1310/1892¹⁹⁵ tarihinde yazılmış olup 1312/1894¹⁹⁶ yılında İstanbul'da Matbaa-yı Amire'de basılmıştır. Sonraki bölümde eserle ilgili detaylı bilgi verilecektir.

¹⁹⁰ Mehmed Fevzî Efendi, *Revâyihu'l-fevâyah*, s.16.

¹⁹¹ Ömer Yılmaz, *age.*, s.80-81.

¹⁹² Neriman Baybara, *agt.*, s.57.

¹⁹³ Mehmed Fevzî Efendi, *Bülbülistan*, Matbaa-yı Amire, İstanbul 1312, s.1.

¹⁹⁴ Mehmed Fevzî Efendi, *Bülbülistan*, s.1.

¹⁹⁵ Mehmed Fevzî Efendi, *Bülbülistan*, s.78.

¹⁹⁶ Mehmed Fevzî Efendi, *Bülbülistan*, s.1.

18. El-‘Atıyyetü’l-kuddûsiyye ‘ale’l-Kasîdeti’l-kudsiyye

Daha önce yazılan *Kasîde-i Kudsiyye* adlı manzum eserin Arapça şerhidir. Burada Fevzî Efendi’nin bazı tasavvufî kavramlara ait görüşleri mevcuttur. 67 varaktan müteşekkildir. Mehmed Fevzî Efendi eserin sonunda, Kudüs kadısı iken kitabı 10 Recep 1297 tarihinde kuşluk vakti Mescid-i Aksa’ya müteveccih bir şekilde tamamladığını belirtmektedir.¹⁹⁷

19. Garîsetü’t-tûbâ Şerhu’l-Kasîdeti’l-‘ulyâ

Mehmed Fevzî Efendi bu eserinde yine kendi telifi olan *Kasîde-i Ulyâ*’yı şerh etmiştir. Eserin başında her beytin konusuna göre düzenlenmiş fihristi de mevcuttur. Şerhin içeriği *Kasîde-i Ulyâ*’da olduğu gibidir. Eser toplam 295 sayfa olup Arapçadır. Kitabın yazımı Ankara’da tamamlanmıştır. 1292/1875 yılında basılmıştır.¹⁹⁸

20. Kevâ‘ib-i Şi‘r u İnşâ

Eserin başında fihrist bulunup fihristten sonra eser dibaceyle, dibaceden sonra ise münâcât ile devam eder. Eser, çeşitli vesilelerle ihtiyaç duyulan her türlü yazışmalar için, padişahın başlamak suretiyle ve hiyerarşik silsile gözetilerek bürokratik makamlara ve diğer yerlere hitaben yazılmış manzum ve mensur dilekçe örneklerinden oluşmaktadır. Bu kitabın aynı konuda yazılmış diğer inşa ve kitabet kitaplarından farklı yönü her türden Arapça ve Türkçe manzum örnekleri içinde barındırmasıdır. Bununla birlikte her konunun sonunda, o konuyla ilgili ve harf sırasına göre birer gazel ile birer şarkıya da yer verilmiştir.¹⁹⁹ Manzum-mensur karışık olan bu eser 190 sayfadır. Eserin tamamlanma tarihi, “Tarih-i hitâm-ı tertîb” adlı son manzumede tarih düşürme yoluyla verilmiştir. Buna göre:

یازوب تاریخ جوهر داری فوزی سننده افلاکه

کلوب دی باغ فردوسدن کواعب ایندی دنیاہ²⁰⁰

¹⁹⁷ Ömer Yılmaz, *age.*, s.82.

¹⁹⁸ Neriman Baybara, *agt.*, s.82-83.

¹⁹⁹ Ömer Yılmaz, *age.*, s.83.

²⁰⁰ Mehmed Fevzî Efendi, *Kevaib-i Şi‘r u İnşâ*, s.190.

İkinci mısradaki noktalı harflerin ebced hesabına göre toplamı bize 1286 tarihini vermektedir. Yani eser 1286/1869 yılında yazılmış ve 1287/1870 yılında El-Hac Mustafa Rakım Efendi tarafından da tahrir edilmiştir.²⁰¹

21. El-Hasîdetü'n-Nebeviyye fî Şerhi'l-Kasîdetü'l-medeniyye

Bu eser, Fevzî Efendi tarafından daha önce yazılan *Kasîde-i Medeniyye*'nin şerhidir. Ağırıklı nesir olan bu eserin manzum yerlerinde “Müstef ilün/Fâ' ilün/Müstef ilün/Fâ' ilün” vezni kullanılmıştır. Eser, 1306/1888 yılında Medine'de ikmal edilmiştir.²⁰²

22. Fethu'l-gınâ fî Şerhi'l-binâ

Bu risale, İbn-i Hâcib'in “*Binâ*” adlı Arapça sarf bilgisine dair eserinin şerhidir.²⁰³ Talebelerin isteği üzerine 1307/1889 yılında birkaç gün içerisinde yazılmış ve aynı yıl Şirket-i Sahafiyye-i Osmaniye Matbaası'nda basılmıştır.²⁰⁴ Dili Arapça ve 46 sayfa olan eserin son sayfasında müellifin bazı eserleri liste halinde yazılmıştır.²⁰⁵

23. Miftâhü'l-merâm fî Ta'rifî Ahvâli'l-kelîmeti ve'l-keîâm

Miftâhü'l-merâm, büyük Osmanlı alimi İmam-ı Birgivi'nin (ö.981/1573) *İzhâr* adlı eserinin şerhidir. Eserin dili Arapçadır. Yazar, 144 sayfadan oluşan bu kapsamlı çalışmasını Bitlis nâipliğinde iken 1304/1887 yılında kaleme almış ve 1305/1887-88 yılında İstanbul'da Matbaa-yı Âmire'de neşretmiştir.²⁰⁶

24. Teşvîku's-sıbyân

Müellifin, medrese öğrencileri için hazırladığı ders kitabı mahiyetinde risalesidir. Öğrenci el kitabı türündeki eserin konusu Arapçadaki cümle bilgisidir. Soru cevap şeklinde düzenlenmiştir. Dili Türkçe olup 16 sayfadan oluşmaktadır.

²⁰¹ Mehmed Fevzî Efendi, *Kevaib-i Şi'r u İnşâ*, s.190; *Kevaib-i Şi'r u İnşâ* eseri ve bu eserdeki şarkılar ile ilgili makale yayımlanmıştır. Eser hakkındaki makale için bk. Mehtap Erdoğan, “Mehmed Fevzî Efendi'nin Kevaib-i Şi'r u İnşâ Adlı Eseri ve Bu Eserdeki Şarkıları”, *Adıyaman Üniversitesi SBE Dergisi*, Aralık 2010, Sayı:5, s.86-145

²⁰² Ömer Yılmaz, *age.*, s.83.

²⁰³ Neriman Baybara, *agt.*, s.49.

²⁰⁴ Mehmed Fevzî Efendi, *Fethu'l-gınâ fî şerhi'l-binâ*, Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası, İstanbul 1307, s.1.

²⁰⁵ Mehmed Fevzî Efendi, *Fethu'l-gınâ fî şerhi'l-binâ*, s.46.

²⁰⁶ Ömer Yılmaz, *age.*, s.84.

Eser, 1277/1860 yılında tamamlanmış ve 1284/1867 yılında İstanbul'da Matbaa-yı Âmire'de basılmıştır.²⁰⁷

25. Hakikatü'l-hürriyye

Eserde İslam dini üzere bulunup da bazen şeriata muhalif harekette bulunan insanlar tenbih edilmiş ve bu şekilde hareket eden insanların gün be gün çoğaldığından bahsedilip bu insanların Allah'ın gazabını celb ettiği üzerinde durulmuştur.²⁰⁸ Eserde, hürriyet kavramının anlamı ve içeriği üzerinde durulmuş, hürriyet kavramına yanlış mana verilip kendi nefis ve hevasına uydurmaya çalışan ve bu cihetle günah işlemeye serbestlik gösteren insanlar tenbih edilmiştir. Bu şekilde günah işlemeye serbestlik gösteren insanlar kısımlara ayrılarak onların izahları yapılmıştır. Ağırlıklı olarak mensur olan eserde manzum kısımlar da mevcuttur. İncelediğimiz nüshası 36 sayfa²⁰⁹ olan eserin dili Türkçedir. Basım yeri ve yılı hakkında bilgi yoktur.

26. Tezkîr-i Diyânet ve Tenkîr-i Hıyânet

Eser bir mukaddime, yedi kısım ve manzum hatimeden oluşmaktadır.²¹⁰ Bu eserde müellif, dine uygun yaşamının gerekliliği üzerinde durmuş aksi hareket edip serbest davrananları ise tenbih etmiştir. Mensur olmakla birlikte konu sonlarında manzum kısımlar da vardır. Halep'te telif ve tanzim edilmiştir. Toplam 62 sayfa olup dili Türkçedir. Basım yeri ve yılı belli değildir. Ancak müellifin; “Geçen sene hicri 1294 senesi ramazan ayında fetih suresini ve bu sene de Hucurat suresinin tefsirlerini halkın lisanına uygun olarak tedris ve kıraat eyledim.”²¹¹ İfadelerinden eserin 1295/1878 yılında yazıldığı anlaşılmaktadır.

27. Seyfü'l-cihâd fî Nasri'l-ibâd

Eser, bir mukaddime, yedi fasıl ve bir manzum hatimeden oluşmaktadır. Cihad ve gazanın tarifi, gerekliliği ve fazileti anlatılmıştır.²¹² 93 harbi diye bilinen

²⁰⁷ Neriman Baybara, *agt.*, s.135-136.

²⁰⁸ Mehmed Fevzi Efendi, *Hakikatü'l Hürriyye*, Basım yeri ve yılı yok, s.1-2.

²⁰⁹ Söz konusu eserin sayfa sayısını Mehmed Fevzi Efendi hakkında araştırma yapan Neriman Baybara ve Ömer Yılmaz 28 olarak belirtmişlerse de incelediğimiz nüsha 36 sayfadır. (bk. Neriman Baybara, *agt.*, s.118, Ömer Yılmaz, *age.*, s.85)

²¹⁰ Mehmed Fevzi Efendi, *Tezkir-i diyânet*, Basım yeri yılı yok, s.3.

²¹¹ Mehmed Fevzi Efendi, *Tezkir-i diyânet*, s.3.

²¹² Mehmed Fevzi Efendi, *Seyfü'l-cihad*, Şeyh Yahya Efendi Matbaası, İstanbul 1294, s.5.

(1877/1878) Osmanlı-Rus savaşının yapıldığı dönemde yazılmış olup bu eserle müellif, halka cihadın gerekliliğini ve sevabını anlatmış aynı zamanda askerleri de cihada teşvik etmiştir. Ağırlıklı mensur olmakla birlikte manzum kısımlar da mevcuttur. Kıta ve mesnevi nazım şeklinde şiirler bulunmaktadır. Dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamid'e ithaf edilmiştir.²¹³ Dili Türkçe olup 38 sayfadır. Eserin tamamlanma tarihi hatimenin son beyitinde tarih düşürme yoluyla belirtilmiştir:

Bak işte hatm-i te'lîfe şu düşdi cevherî târîh
Yetişdi nusreti Hakk'ın bilâ rayb ehl-i İslâma²¹⁴
یتشدی نصرتی حَقْکِ بِلَا رِیْبِ اهلِ اسلامه

İkinci mısradaki noktalı harflerin ebced hesabına göre toplamı bize 1294 tarihini vermektedir. Yani 1294/1877 yılında yazılmış, aynı yıl Şeyh Yahya Efendi Matbaası'nda da basılmıştır.

28. Zübdetü'l-âsâr ve 'Umdetü'l-efkâr

Müellifin yaşadığı dönemin sosyal şartlarına katkı sağlamak amacıyla hazırladığı nasihatname türünde bir eserdir. II. Abdülhamid'in müslümanların halifesi olduğu vurgulanmış, ona itaatın gerekli olduğu anlatılmıştır. 16 sayfa olup dili Türkçedir. Eserin yazılış tarihi, nerede ne zaman basıldığı belli değildir.²¹⁵

29. En-Nesâyihu'l-Fevzîyye fi'l-Ed'iyye ve'l-Medâyihi's-seniyye

Eser, nasihat içerikli küçük bir risaledir. Eserde, padişaha itaat ve muhabbet edip sadakat göstermenin ve ona düşmanlık ve muhalefet etmemenin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Padişaha isyan ve ihanet eden kişilerin Allah'ın Kahhar ism-i şerîfi gereğince kahrına düşürülecekleri belirtilmiştir.²¹⁶ Dönemin padişahı II. Abdülhamid'e itaat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Toplam sekiz sayfa olup dili Türkçedir. Basım yeri ve yılı belirtilmemiştir.

²¹³ Mehmed Fevzî Efendi, *Seyfî'l-cihad*, s.6.

²¹⁴ Mehmed Fevzî Efendi, *Seyfî'l-cihad*, s.38.

²¹⁵ Neriman Baybara, *agt.*, s.136-137.

²¹⁶ Mehmed Fevzî Efendi, *En-Nesâyihu'l-Fevzîyye*, Basım yeri ve yılı yok, s.3.

30. Kudsiyyü'l-keâm fî Mevlidi'n-Nebî Aleyhisselâm

Eser, manzum bir mevliddir.²¹⁷ Eser hakkında başka bilgi edinilememiştir.

31. Kudsiyyü'l-minhâc fî İcmâli Bahsi'l-mi'râc

Eserin nüshasına ulaşılamamış olup eser hakkında bilgi edinilememiştir.

1.3.3. Diğer Eserleri

1. Seyfü'l gullâb 'alâ Muğni't-tullâb

Mantık alanında meşhur bir medrese kitabı olan Esîrüddîn el-Ebherî'nin *Îsâgocî*'sine, Mahmud b. Hafız Hasan el-Mağnisî tarafından yapılan *Muğni't-tullâb* adlı şerhin daha da anlaşılır hale getirilmesi maksadıyla kaleme alınmıştır. 212 sayfa gibi oldukça kapsamlı hazırlanan bu Arapça eser, 1284/1867 yılında İstanbul'da Muharrem Efendi Matbaası'nda basılmıştır.²¹⁸

2. Hulâsatü'l-mîzân

Hulâsatü'l-mîzân, "Fenari Şerhi" adıyla da anılan mantık ilmine ait bir eserdir. Öğrencilerin isteği üzerine ders notu olarak hazırlanıp tahrir edildikten sonra kitap haline getirilmiştir. 144 sayfalık Arapça eserin basım yılı 1301 olarak geçmekte ve İstanbul'da Ali Bey Matbaası'nda basıldığı anlaşılmaktadır.²¹⁹

3. Fethu'r-râcî fî Şerhi Îsâgocî

Fethu'r-râcî, İslâmî literatürde önemli bir yere sahip Esîrüddîn el-Ebherî'nin yazdığı *Îsâgocî fî'l-mantık* adlı eserin şerhidir. Şerhten çok muhtasar risale özelliği göstermektedir. Medreselerde öğrencilere okutulmak üzere hazırlanmıştır. Eser, el-Ebherî hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra mantık konularının anlaşılması için bilinmesi gereken "beş ses", "beş lafız" veya "beş külli" de denilen cins, nevi, fasıl, hasa ve araz denilen beş temel terimi anlatmaktadır. Şerh, 20 sayfadan ibaret olup Arapçadır. Yazılış ve basım tarihi belli değildir.²²⁰

²¹⁷ Mustafa Uzun, *agmad.*, s.508

²¹⁸ Ömer Yılmaz, *age.*, s.86.

²¹⁹ Ömer Yılmaz, *age.*, s.86.

²²⁰ Neriman Baybara, *agt.*, s.60-61.

4. Mihekkü'z-zeheb fi Tecrübeti Müddei'l- 'ilm ve'l-edeb

Müellifin bir imtihan risalesi olarak tarif ettiği eser müderris adaylarına yöneliktir. Ahmediyye Medresesi'nde müderris olmak isteyenler için soru cevap yöntemiyle hazırlanmış bir sınava hazırlık el kitabıdır.²²¹ Toplam 18 sayfa olan eserin dili Türkçedir. Basım yeri ve yılı hakkında bilgi yoktur.²²²

5. El-Feyzü'l-cârî fi Ta'rifî'l-Beyzâvî ve'l-Buhârî

Eser, bu diyarlarda tefsiri okunan ve okutulan müfessir Kadı Beyzavî ve İslam memleketlerinde meşhur ve muteber olarak okunan ve okutulan *Buhârî-i Şerif* in muhaddisi İmam Buhârî'nin biyografileri hakkındadır.²²³ Ağırlıklı olarak mensur olmakla birlikte eserin sonunda İmam Buhârî ve eserini övgü kastıyla kaside nazım şeklinde yazılmış ayrı ayrı Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler vardır. İki bab ve yedi fasıldan oluşan eser, 31 sayfadır. Basım yeri ve yılı belli değildir.

6. Fihristü'l-âsâr

Fihristü'l-âsâr, müellifin kendi eserlerinin listesine yer verdiği eseridir. Mehmed Fevzî Efendi, eserlerini şekil ve konu bakımından tasnif edip, gruplar halinde sıralamıştır. Buna göre müellifin 65 eserinin ismi verilmektedir. Bu kısımdan sonra şerîat-ı pâkîze-i Muhammediye hakkında nazm olunmuş bir tercî-i bend vardır.²²⁴ Mehmed Fevzî Efendi, son olarak "Rica ve İstirham" başlığı altında ailesi ve hocalarından bahsetmiş ve onlara hayır dua istemiştir.²²⁵ Toplam 8 sayfadır. Baskı yeri ve yılı belirtilmemiştir.

7. Lem'u'l-fevâid fi Ta'rifati'l 'ulûmi ve'l-kavâid

Eser, on fasıl üzerine kurulmuştur. İlm-i sarf, ilm-i nahv, ilm-i mantık, ilm-i âdâb, ilm-i vaz', ilm-i meânî, ilm-i beyân, ilm- bedî', ilm-i usûl-i fıkıh ve ilm-i usûl-i hadîs olmak üzere bu on ilmin kaideleri, anlamları ve tarifleri üzerinde durulmuştur.²²⁶ Talebelerin isteği üzerine onların istifadesine sunmak üzere hazırlanmıştır. Dili Arapça-Türkçedir. Toplam 35 sayfadır. Basım yeri ve yılı

²²¹ Neriman Baybara, *agt.*, s.113.

²²² Mehmed Fevzî Efendi, *Mihekkü'z-zeheb*, Basım yeri ve yılı yok.

²²³ Mehmed Fevzî Efendi, *El-Feyzü'l-cârî*, Basım yeri ve yılı yok, s.3.

²²⁴ Mehmed Fevzî Efendi, *Fihristü'l-âsâr*, s.4-7.

²²⁵ Mehmed Fevzî Efendi, *Fihristü'l-âsâr*, s.8.

²²⁶ Mehmed Fevzî Efendi, *Lem'u'l-fevâid*, Basım yeri ve yılı yok, s. 3-35.

belirtilmemiştir. Ancak eserin 1312-1315/1894-1898 yılları arasında yazılmış olması muhtemeldir.²²⁷

8. Nüzhetü's-sâcidîn fi Hıdmeti Zeyni'l-Âbidîn

Müellif eserini, Hz. Hüseyin'in (ö. 61/680) oğullarından Zeynelabidin'e (ö. 94/712) tahsis etmiştir. Mehmed Fevzî Efendi eserin sonunda Kayseri'yi öven manzum ifadelerle yer vermiştir. 1303 yılında yazılmıştır.²²⁸

1.3.4. Nüshası Elde Edilemeyen Eserleri

1. Dîvân

Mehmed Fevzî Efendi'nin, hem *Fihristü'l âsâr*'da hem de *Müntehabât-ı Divan-ı Fevzî*'de ismini verdiği ancak nüshasına ulaşamayan eseridir.

2. Mecnû'atü't-tercîât

3. Dürerü'l-bihâr

4. Kitâbu'l-yevâkit ve'l-Cevâhir Tercemesi

5. Şerhu'l-kasîdeti'l-kafiye li Hz. Ali (kerremallahu vechehû)

6. Tanzîru'l-mesnevî

7. Tenvîru'l-ma'nevî Tanzîru'l-mesnevî (Farsça)

8. Tezhîb fi Şerhi Evâi'li't-tehzîb

9. Sunûhât-ı Kudsiyye

²²⁷ Neriman Baybara, *agt.*, s.102.

²²⁸ Ömer Yılmaz, *age.*, s.89.

İKİNCİ BÖLÜM

BÜLBÜLİSTAN (İNCELEME)

2.1. Genel Bilgiler

Mehmed Fevzî Efendi'nin *Bülbülîstan* isimli eseri manzum-mensur şekilde kaleme alınmış Farsça bir eserdir. *Bülbülîstan*, müellifin kendi ifadesiyle “dinî nasihat verme ve seçilmiş Hak dostları vadisinde” bir risale tertip etme maksadıyla yazılmıştır. Eser, içindekiler kısmıyla başlamaktadır. İçindekiler kısmından sonra bir sayfalık önsöz kısmı gelmektedir. Önsöz kısmında kitabın adı, yazarı, telif sebebi ve basım tarihi hakkında bilgiler verilmektedir. Önsöz kısmından sonra esere geçiş yapılmaktadır. Eserde, Türk-İslam Edebiyatı mensur eserlerinde âdet ve gelenek haline gelmiş; “Besmele, Hamdele, Salvele ve Ammâ ba'du” sıralaması takip edilmiştir. Bu takip edilen sıralamadan sonra ise eserin birinci bölümüne geçilmiştir. Eser, toplam 78 sayfa olup “Tarih-i Hitâm-ı Kitab” başlığı altındaki son bölümle sona ermektedir. Önsöz kısmında belirtildiği üzere müellifin 54. eseri olan *Bülbülîstan*, dönemin padişahı 2. Abdülhamid'e takdim edilmiştir.

Mehmet Fevzî Efendi *Bülbülîstan*'ı sekiz cennetten esinlenerek sekiz nihâl üzerine tertib etmiştir. Yani eser, her bir bölüme “nihâl” (fidan) ismi verilen sekiz bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler şunlardır:

Birinci Nihâl: Allah'ı hamd ü senâ etmenin lüzumuna dair.

İkinci Nihâl: Hz Peygamber'e salât ü selam etmenin ve âl ü ashâbı övmenin lüzumuna dair.

Üçüncü Nihâl: Evliyaya muhabbet etmenin ve fakirlere yardım etmenin lüzumuna dair.

Dördüncü Nihâl: Allah'a itaat, peygambere itaat ve ûlü'l-emre itaat etmenin lüzumuna dair.

Beşinci Nihâl: Mülkün imareti ve milletin selametinin onunla olduğu Allah'ın adalet kanunu olan şeriatın lüzumuna dair.

Altıncı Nihâl: Dünyada rahat etmek ve huzurlu olmak için gerekli olan on şeyin lüzumuna dair.

Yedinci Nihâl: Anne ve babaya hizmet ve hürmet etmenin lüzumuna dair.

Sekizinci Nihâl: Müridlerin azizlere hürmet ve hizmet etmesinin lüzumuna dair.

Bülbülistan'da toplam 51 hikâye, 3 mısra, 52 beyit, 15 kıta ve 12 mesnevî mevcuttur. Eserdeki söz konusu bu şiirler, anlatılan hikâye ve işlenen konularla ilgilidir. Bu şiirler aruz vezninde yazılmış olup, şiirlerin vezinlere göre tasnifi şu şekildedir:

Hezec Bahri: *Bülbülistan*'da yer alan şiirlerde hezec bahrinin üç farklı kalıbı kullanılmıştır. Bu kalıplar ve bu kalıplarla yazılan şiir sayıları şu şekildedir:

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün: 11

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün: 7

Mefâ'îlün Fe'ûlün Mefâ'îlün Fe'ûlün: 1

Remel Bahri: *Bülbülistan*'da yer alan şiirlerde remel bahrinin üç farklı kalıbı kullanılmıştır. Bu kalıplar ve bu kalıplarla yazılan şiir sayıları şu şekildedir:

Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün: 44

Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün: 14

Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün: 2

Münserih Bahri: *Bülbülistan*'da yer alan şiirlerde münserih bahrinin bir kalıbı kullanılmıştır. Bu kalıp ve bu kalıpla yazılan şiir sayısı şu şekildedir:

Müfte'îlün Fâ'îlün Müfte'îlün Fâ'îlün: 1

Seri' Bahri: *Bülbülistan*'da yer alan şiirlerde seri' bahrinin bir kalıbı kullanılmıştır. Bu kalıp ve bu kalıpla yazılan şiir sayısı şu şekildedir:

Müfte'îlün Müfte'îlün Fâ'îlün: 1

Bülbülistan'daki şiirlerden iki tanesi Arapça olarak yazılmıştır. Bu şiirlerden biri Bûsirî'nin (ö. 695/1296 [?] Hz. Peygamber için yazdığı *Kasîdetü'l-Bürde* isimli kasidesinden alınmıştır. *Bülbülistan*'da bu kasideden iki beyite yer verilmiştir.

(*Bülbülistan*, s.54) *Bülbülistan*'da Arapça olarak yer alan diğer şiirin ise Mehmed Fevzî Efendi'ye ait olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü Fevzî Efendi *Bülbülistan*'da, kendisine ait olmayan şiirlerde gerek şairin ismini vererek gerekse; “bazı ehl-i aşk şöyle buyurmuştur, büyük evliyalarından biri şöyle tembih etmiştir” gibi ifadelerle şiirin kendisine ait olmadığını belirtmiştir. Fevzî Efendi'ye ait olduğunu düşündüğümüz bu beyitte bahsettiğimiz şekilde bir kaynak gösterme söz konusu değildir. Ayrıca bu beyit müellifin üslubunu da yansıtmaktadır. Bu açıdan da beyitin Fevzî Efendi'ye ait olduğunu söyleyebiliriz. Söz konusu Arapça beyit şu şekildedir:

كلنا في ضعف نملة

انها قاف عليها رملة

Hepimiz zayıf bir karıncadan daha zayıfız

Kaf Dağı'nın üzerindeki bir kum tanesi gibi hiçiz (*Bülbülistan*, s.43)

Bülbülistan'da bir mısrası Farsça bir mısrası da Arapça olan bir beyit vardır:

معصيت از گرسنه دورست و از سير شد قريب

قلت نصحا لا تصر شعبان فاصبر يا حبيب

Günah açlıktan uzaktır ve tokluğa oldu yakın

Derim nasihat ederek toklukta ısrar etme sabret ey cân (*Bülbülistan*, s.60)

Bazı şiirlerde ayet iktibası yapılmıştır:

چون ولاهم يحزنون گفت حق برای اولیا

هر چه خواهند از کنوز حق ستانند بی عنا

Hak evliya için “**ve onlar üzülmecekler de**²²⁹” dediğinden dolayı

Hakk'ın hazinelerinden her ne isterlerse zahmetsizce alırlar (*Bülbülistan*, s.24)

بعد زو امر اطيعوا توأمست در حکم حق

طاعتش بی طاعت پیغمبرش با رد احق

²²⁹ Yunus 10/62.

“İtaat edin”²³⁰ emrinden sonra Hak hükmünde

Peygambere itaat etmeksizin Allah’a itaat etmek en layık olanı geri çevirmek demektir (*Bülbülistan*, s.73)

Farsça şiirlerin bir kısmında Arapça ifadeler de yer almaktadır:

نافذ الاحكام هستند جمله دوستان اله

خاک را زر سنک را جوهر کنند با یک نگاه

Cümle Allah dostlarının hükümleri geçerlidir

Bir bakışla toprağı altın taşı cevher yaparlar (*Bülbülistan*, s.23)

Sonuç olarak, *Bülbülistan*’da yer alan şiirlerden; Feridüddin Attar’ın *Pendnâme*’sinden alınan bir şiir (*Bülbülistan*, s.32), Feridüddin Attar’ın *Esrarnâme*’sinden alınan bir şiir (*Bülbülistan*, s.62), *Hafız Divanı*’ndan alınan bir beyit (*Bülbülistan*, s.42) ve Bûsîrî’nin *Kasîdetü’l-Bürde*’sinden alınan iki beyit haricinde diğer şiirlerin Mehmed Fevzî Efendi’ye ait olduğunu düşünmekteyiz. *Bülbülistan*’da Arapça olarak yer alan iki şiir vardır. Ayrıca bir mısrası Arapça bir mısrası da Farsça olan bir beyit vardır. Diğer şiirler ise Farsçadır.

2.2. Yazılış Sebebi

Bülbülistan’ın yazılış sebebi eserin önsöz kısmında ve üçüncü sayfasında izah edilmiştir. Buna göre Mehmed Fevzî Efendi, *Bülbülistan*’ı; Şeyh Sa’dî-i Şîrâzî’nin (ö.691/1292) 659/1260 yılında yazdığı *Gülistan*, Molla Câmî’nin (ö. 898/1492) 892/1486 yılında yazdığı *Bahâristân* ve Kemal Paşa-zâde’nin (ö. 940/1534) 935/1528 yılında yazdığı *Nigâristân* adlı eserlerine nazîre olarak yazmıştır. *Bülbülistan*’ın yazılış sebebi eserde şu şekilde belirtilmiştir:

“altı yüz elli tokuz târîhinde Şeyh Sa’dî-i Şîrâzî hazretleri
Gülistan ve sekiz yüz toksan iki târîhinde Monlâ Câmî hazretleri
Bahâristân ve tokuz yüz otuz beş târîhinde müftîyyü’s-sekaleyn
Kemâlpaşazâde hazretleri Nigâristân nâm Fârisiyyü’l-‘ibâre kitâb-ı
fevâ’id-meâblarını te’lîf ve terkîm ve zamânlarınıñ pâdişâh-ı kadr-

²³⁰ “İtaat edin” emri Kur’an-ı Kerîm’in pek çok yerinde geçmektedir. Misal olarak Al-i İmran 3/32-132; Nisa 4/59; Enfal 8/20 ayet-i kerîmelerini gösterebiliriz.

âşinâlarını takdîm buyurmuş oldukları misillü efendi müşârün ileyh dahi işbu bin üç yüz onuncı sene kitâb-ı mezkûrî... ”²³¹

“Edirne eski müftüsü El-Hâc Mehmed Fevzî Efendi, gördü ki Cenab-ı Şeyh Sa’dî-i Şîrazî’nin Gülîstan’ı, Cenab-ı Monla Câmî’nin Kitab-ı Baharîstan’ı, Cenab-ı Kemalpaşazade’nin Kitab-ı Nigarîstan’ı var, o da dinin nasihat verme ve seçilmiş Hak dostları vadisinde bir risale tertip etmeyi istedi.”²³²

Görüldüğü üzere *Bülbülîstan*; *Gülîstan*, *Baharîstan* ve *Nigarîstan*’a nazire olarak kaleme alınmıştır. *Baharîstan* da *Gülîstan* örnek alınarak telif edilmiştir.²³³ Aynı şekilde *Nigarîstan* da *Gülîstan*’a nazire olarak kaleme alınmıştır.²³⁴

Bülbülîstan’ın söz konusu üç eserle hem şekil hem muhteva açısından benzerlikleri vardır. Öncelikle her üç eser de Farsça olarak ve manzum-mensur karışık şekilde yazılmış eserlerdir. Her üç eser de sekiz bölümden müteşekkildir. Bu eserlerin bölümleri ve bölümlerin konu başlıkları şu şekildedir:

Gülîstan²³⁵: *Gülîstan* “bâb” adı verilen sekiz bölümden oluşur:

Birinci Bâb: Padişahların sîreti

İkinci Bâb: Dervişlerin ahlakı

Üçüncü Bâb: Kanaatin fazileti

Dördüncü Bâb: Susmanın faydaları

Beşinci Bâb: Aşk ve gençlik

Altıncı Bâb: Güçsüzlük ve ihtiyarlık

Yedinci Bâb: Terbiyenin etkisi

Sekizinci Bâb: Sohbet âdâbı

Baharîstan²³⁶: *Baharîstan*, “ravza=bahçe” adı verilen sekiz bölümden oluşur.

Birinci Ravza: Sufilerin örnek davranış ve sözleri

İkinci Ravza: Faydalı nükteler ve öğütler içeren hikmet ve hikâyeler

²³¹ Mehmed Fevzî Efendi, *Bülbülîstan*, Matbaa-yı Amire, 1312, s.1.

²³² Mehmed Fevzî Efendi, *Bülbülîstan*, s.3.

²³³ Molla Câmî, *Baharîstan*, Çev: Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yay. Ankara 2018, s.8.

²³⁴ Mustafa Çiçekler, *Kemal Paşa-zâde ve Nigarîstan’ı*, (Basılmamış Doktora Tezi), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994, s.76.

²³⁵ <https://ganjoor.net/saadi/golestan/>

²³⁶ Molla Câmî, *Baharîstan*, s.8.

Üçüncü Ravza: Yönetim usulleri ve idarecilerin davranışları

Dördüncü Ravza: Cömertlik ve cömertler

Beşinci Ravza: Aşk ve âşıklerle ilgili bilgi ve hikâyeler

Altıncı Ravza: Latifeler

Yedinci Ravza: Şiir ve bazı şâirler hakkında bilgiler

Sekizinci Ravza: Hayvanların dilinden hikâyeler

Nigaristan:²³⁷ *Nigaristan* “bâb” adı verilen sekiz bölümden oluşur:

Birinci Bâb: Padişahların sîreti

İkinci Bâb: Dervişlerin ahlakı

Üçüncü Bâb: Kanaatin fazileti

Dördüncü Bâb: Susmanın faydaları

Beşinci Bâb: Aşk ve gençlik

Altıncı Bâb: Güçsüzlük ve ihtiyarlık

Yedinci Bâb: Terbiyenin etkisi

Sekizinci Bâb: Sohbet âdâbı

Nigârîstan, bölümlerin konu başlıkları itibariyle *Gülîstan*'ın aynısıdır. *Nigaristan*'da anlatılan hikâyelerin bazıları *Gülîstan*'dan alınmış, ancak müellif bu hikâyeleri kendine has bir dil üslubu ile anlatarak hikâyeyi yeni bir şekle sokmuş, hikâyeyi takviye eden şiirleri de çoğu kez değiştirmiştir.²³⁸

Bülbülîstan'ın *Baharîstan*, *Gülîstan* ve *Nigarîstan* ile bölüm sayıları aynı olmakla birlikte *Bülbülîstan*, bölümlerin konu başlıkları itibariyle bu üç eserden farklılık arz etmektedir. Bu dört eserin ortak özelliğine, eserlerin her birinin hikâyelerle kurulu olması ve bu hikâyelerin şiirle desteklenmesi diyebiliriz. Bu eserlerdeki şiirler, genellikle hikâyelerde geçen konu ile alakalı olup hikâyeleri destekleyici niteliktedir.

²³⁷ Mustafa Çiçekler, *agt.*, s. 20.

²³⁸ Mustafa Çiçekler, *agt.* s.77.

Bülbülistan'da, *Gülistan*, *Baharistan* ve *Nigaristan*'da olduğu gibi hikâyelerin konusunu; peygamberler, dört halife ve ashâb-ı kiram ile mutasavvıflar, dervişler, bilge kişiler, âlimler, âbidler ve melikler gibi şahıslara ait kıssalar, ibretlik hayat hikâyeleri ve kıssadan hisse olarak nitelendirebileceğimiz nasihatler oluşturmaktadır. Bu dört eserde de gönül gözü açık olanlar ve akıl sahipleri için; “şifa verici öğüt incileri ibare ipine dizilmiş, nasihatın acı ilacı zerafet balıyla karıştırılmış”²³⁹ tır.

Gülistan'da geçen hikâyelerin birebir aynısına *Bülbülistan*'da rastlayamadık. Ancak verilmek istenen mesaj itibariyle benzer hikâyeler mevcuttur. Örnek olarak *Gülistan*'da az yemek yemenin faydalarının anlatıldığı hikâyede (*Gülistan*: Üçüncü bölüm, yedinci hikâye)²⁴⁰ verilen mesaj, *Bülbülistan*'da da farklı şekilde verilmiştir. (*Bülbülistan*, s.54) *Gülistan*'da geçen bazı mutasavvıf ve Peygamberler *Bülbülistan*'da da geçmektedir. (örn: Hz. Muhammed, Hz. Musa, Hz. Süleyman, Zünnûn-ı Mısrî) *Bülbülistan*'da, *Gülistan*'da geçen bazı mutasavvıflara yer verilmiş olsa da hikâyenin konusu aynı değildir. Misal olarak *Gülistan*'da, birinci bölümdeki 29. hikâyede²⁴¹ Zünnûn-ı Mısrî ile ilgili şu hikâye yer almıştır:

Vezirlerden biri Zünnûn-ı Mısrî'nin yanına gitti ve “Gece gündüz sultanın hizmetindeyim. İyiliğini umut ediyor ve cezalandırmasından korkuyorum” diyerek himmet istedi. Zünnûn ağlayarak: “Senin sultandan korktuğun kadar ben de Allah'tan korkup ibadet etseydim, sıddıklardan olurum.” dedi.²⁴²

Bülbülistan'da Zünnûn-ı Mısrî ile ilgili hikâyede ise onun kerametine yer verilmiştir. *Gülistan*'da yer alan ayet iktibaslarının *Bülbülistan*'da da yer aldığı görülmüştür. Örnek olarak; *Gülistan*'da üçüncü bölüm yedinci hikâyedeki²⁴³ ayet iktibasının (Araf 7/31), *Bülbülistan*'da (*Bülbülistan*, s.60) da mevcut olduğu gözlenmiştir.

²³⁹ Sa' dî-yi Şîrâzî, *Gülistan*, Çev: Mehmet Kanar, Şule Yay., İstanbul 2015, s.243.

²⁴⁰ <https://ganjoor.net/saadi/golestan/gbab3/sh7/>

²⁴¹ <https://ganjoor.net/saadi/golestan/gbab1/sh29/>

²⁴² Sa' dî-yi Şîrâzî, *age.*, s.59.

²⁴³ <https://ganjoor.net/saadi/golestan/gbab3/sh7/>

Gülistan'da ve *Bülbülistan*'da benzer sözlerin varlığına rastlanmıştır. Misal olarak “selamet tekliktedir/esenlik yalnızlıktadır= السلامة فى الوحدة” sözü her iki eserde de geçmektedir.²⁴⁴

Gülistan'da Sa'dî kendi hayatından da hikâyelere yer vermiştir ancak Mehmed Fevzî Efendi, *Bülbülistan*'da kendi hayatından hikâyelere yer vermemiştir. *Gülistan*'da Leyla ile Mecnun gibi efsanevi karakterler olmasına karşın *Bülbülistan*'da bu şekilde efsanevi karakterler bulunmamaktadır. *Bülbülistan*'da daha çok evliyalarla ilgili hikâyeler mevcut iken *Gülistan*'da ise temsili hikâyeler ağırlıktadır.

Bülbülistan ve *Nigaristan*'da yer alan hikâyelerin ibretlik olması, nasihat içermesi ve ahlakî öğreti vermesi yönüyle ortak noktası olsa da iki eserdeki hikâyeler de muhteva itibariyle birbirinden farklıdır. İki eserdeki hikâyelerde de aynı peygamberler (ör. Hz. Musa, Hz. Süleyman...) ve aynı mutasavvıflar (ör. Hasan-ı Basrî, Bâyezid-i Bistâmî...) geçmesine rağmen konusu birbirlerinden farklıdır. Bundan farklı olarak *Nigaristan* ve *Bülbülistan*'da “kanaat etmenin önemi ve az konuşmanın önemi” gibi ortak konuların işlendiği de görülmektedir.

Nigaristan'ın ikinci bölümünde Allah dostlarının güzel huy ve ahlaklarına dair bilgiler ve ariflerin özelliklerine dair bilgilere baktığımızda *Bülbülistan*'da da bu bilgilerden bazısının var olduğunu görmekteyiz ancak her iki eserde de farklı hikâyelerle bu bilgilere yer verilmiştir. Konu benzer olsa da hikâyelerin içeriği farklıdır. Yine *Nigaristan*'ın ikinci bölümünde şöyle bir hikâye geçmektedir:

“Bir divane aslanın üzerine oturmuş ve elinde bir yılan olduğu halde pazara gelir ve bunu gören dükkan sahibi divaneye; ‘hakiki insan nefis köpeğini zincire vurup, nefs-i emmare yılanını öldüren kimsedir’ der.”²⁴⁵

Bülbülistan'da da konusu ve muhtevası farklı olmakla birlikte aslana hükmetme motifi olan bir hikâye geçmektedir: “Topladığı odunları eşeğin sırtına yüklemek için eşeğini almaya giden şeyh, eşeğinin bir aslan tarafından öldürülüp parçalandığını görür. Bunun üzerine şeyh, odunları aslanın sırtına yükler ve aslan şeyhin istediği yere kadar odunları sırtında taşır.”

²⁴⁴ <https://ganjoor.net/saadi/golestan/gbab2/sh5/>; *Bülbülistan*: s.63.

²⁴⁵ Mustafa Çiçekler, *agt.* s.106, (ayrıca metinde s.176).

Bülbülistan; bölümlerin konu başlıkları, manzum hikâyelerin olmaması, Leyla ile Mecnun gibi efsanevî kahramanların olmaması, tarihi şahsiyetlerin daha az yer alması gibi yönlerden *Nigaristan*'dan farklılık arz etmektedir.

Bülbülistan ve *Baharistan* sekiz bölümden oluşmaktadır. Her iki eserdeki bölümlerin konu başlıkları birbirlerinden farklıdır. *Bülbülistan* ile *Baharistan*'da; sûflerin örnek davranışları, sûflerin hikmetli sözleri, az yemenin ve az konuşmanın fazileti, beden sıhhati, insanlarla iyi geçinme, tevazunun önemi, kibrin zararı gibi ortak konular olsa da konuların işleniş şekli ve içeriği birbirinden farklıdır. Her iki eserde de mensur kısımlardan sonra “mısra, beyit, kıta ve mesnevi” nazım şekilleriyle yazılmış şiirler mevcuttur. *Baharistan*'ın, “Sûflerin örnek davranış ve sözleri”nin anlatıldığı birinci bölümünde yer alan bazı sûfler *Bülbülistan*'da da geçmektedir. Bu sûflere örnek olarak; Cüneyd-i Bağdâdî, Bâyezid-i Bistâmî, Zünnûn-ı Mısrî ve Şeyh Abdullah Tüsterî'yi gösterebiliriz. *Bülbülistan* ve *Baharistan*'da ortak olarak yer alan mutasavvıflardan Cüneyd-i Bağdâdî'nin şu sözü her iki eserde de yer almaktadır:

“حكايات المشايخ جند من جنود الله تعالى” (*Bülbülistan*, s.15; *Baharistan*²⁴⁶, s.4)

Yani, “Şeyhlerin hikâyeleri, Allah Teala'nın askerlerinden bir askerdir.”

Her iki eserde de Cüneyd-i Bağdâdî'nin bu sözlerinden sonra konuyla ilgili şu âyet-i kerîmeye yer verilmiştir:

“(Ey Muhammed!) Peygamberlerin haberlerinden, kendileriyle senin kalbini pekiştirdiğimiz her bir haberi sana aktarıyoruz.”²⁴⁷

Bülbülistan ve *Baharistan*'da geçen diğer mutasavvıflara ait söz ve menkıbeler ise birbirlerinden farklıdır.

Her iki eserde zalim lakabıyla meşhur Emevî valisi Haccâc b. Yusuf ile ilgili hikâye mevcuttur. *Baharistan*'da Haccâc ile ilgili hikâye şu şekildedir:

Haccâc'a “Allah'tan kork ve müslümanlara zulmetme.” dediler. Minbere çıktı. Çok güzel konuştu. Şöyle dedi: “Allahu Teâlâ beni size musallat etti. Ben ölürsem sizde bu davranış varken benden sonra da zulümden kurtulmayacaksınız.

²⁴⁶ Molla Camî, *Baharistan*, Matbaa-yı Âmire, basım yeri ve yılı yok.

²⁴⁷ Hud 11/120.

Allahu Teâlâ'nın benden başka kulları vardır. Ben ölürsem benden daha kötüsünü, sizi idare etmek üzere görevlendirir.”²⁴⁸

Bülbülistan'da ise Haccâc ile ilgili şu hikâyeye geçmektedir:

Bir gün Haccac-ı Zalim ibn-i Yusuf'a: “Sen neden Hz. Ömer (r.a.) gibi adil olmuyorsun? Sonuçta sen onu gördün ve onun hilafet ve adalet dönemine yetiştin.” dediler. Haccac onlara cevabında şöyle dedi: “Siz zühd ve takvada Ebû Zer (r.a.) gibi olun ben de adalet, barış ve insafın icrasında Ömer (r.a.) gibi olayım.” (*Bülbülistan*, s.33)

İki eserde de Haccâc b. Yusuf ile ilgili anlatılan hikâyeler muhteva olarak farklı olsa da verilmek istenen mesaj aynıdır. Her iki hikâyede de “devlet yöneticisinin reâyânın aynası hükmünde olduğu” mesajı görülmektedir.

Baharistan'da “mutayebe (şaka), latîfe ve hikmet” başlığı altında bulunan mensur kısımlar ile “rubâî ve gazel” şeklinde manzum kısımlar *Bülbülistan*'da yer almamaktadır. Ayrıca *Bülbülistan*'da, *Baharistan*'da bulunan; “şâirlerin hayatı ve sanatı hakkında bilgiler, latîfeler, hayvanların dilinden hikâyeler, *Feridun* gibi destan kahramanları” da bulunmamaktadır.

2.3. Yazılış Tarihi

Bülbülistan'ın yazılış tarihi, önsöz kısmında belirtildiği gibi eserin son sayfasındaki “Tarîh-i Hitâm-ı Kitâb” başlığı altındaki şiirin son beytinde de tarih düşürme yoluyla belirtilmiştir. Ayrıca yazım tarihi, bu son beytin altına rakamla yazılarak da belirtilmiştir. Buna göre; eserin yazımının tamamlandığı yıl, hicri 1310/1892-93 senesidir. Eserin yazım tarihinin belirtildiği beyit şu şekildedir:

خامه جوهر نوشت تاریخ ختمش فوزیا

بر بیا کو کین کتاب شد بلبلستان صفا

Cevher kalem yazdı onun bitiş tarihini ey Fevzî

Gel söyle ki bu kitap oldu Bülbülistân-ı safâ

²⁴⁸ Molla Camî, *Baharistan*, Çev: Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yay. Ankara 2018, s.43.

Mehmed Fevzî Efendi, bu beyitte “cevher” kelimesini kullandığı için “mu‘cem tarih”²⁴⁹ düşürme yöntemiyle eserinin bitirme tarihini bildirmiştir. Buna göre bu beytin ikinci mısrasındaki noktalı harflerin ebced hesabındaki değeri 1310 tarihini vermektedir.

Bülbülistan, 1312/1894-95 yılında İstanbul’da Matba‘a-i Âmire’de basılmıştır. Ayrıca eser, müellifi tarafından tashih olunmuştur.

2.4. Bülbülistan’ın Kaynakları

Mehmed Fevzî Efendi’nin *Bülbülistan*’da, kaynak olarak gösterdiği bazı eserlerin ismini ve yazarını belirtmekle birlikte ismini ve yazarını belirtmeden faydalandığı eserler de mevcuttur. Bunun haricinde Mehmed Fevzî Efendi’nin *Bülbülistan*’da kaynak olarak faydalanması muhtemel eserlerden de aşağıda bahsedilecektir.

Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî’nin²⁵⁰ (ö. 685/1286) *Envârü’t-tenzîl ve Esrârü’t-te’vîl*²⁵¹ isimli tefsir kitabı *Bülbülistan*’da kaynak olarak yararlanılan eserlerden biridir. *Bülbülistan*’da isminden Hz. Şeyhzâde olarak bahsedilen Beyzâvî, eserde müfessirliği ve *Beyzâvî Tefsir*’i ile yer almıştır. (*Bülbülistan*, s.7)

Bülbülistan’da kaynak olarak gösterilen eserlerden biri de İsmâil Hakkı Bursevî’nin (ö. 1137/1725) tasavvufî tefsiri olan ve yazımı 14 Cemâziyelevvel 1117’de (3 Eylül 1705) biten *Rûhu’l-Beyân*²⁵² isimli tefsiridir. Dili Arapça olan *Rûhu’l-Beyân* tefsiri, tasavvufî yönü ağır basan bir tefsir olarak tanınmaktadır. *Bülbülistan*’da Mehmed Fevzî Efendi, *Rûhu’l-Beyân*’dan hadis (*Bülbülistan*, s.32) ve Hz. Musa ile ilgili bir konu (*Bülbülistan*, s.36) nakletmiştir.

Mehmed Fevzî Efendi *Bülbülistan*’da kendi eseri olan *Üssü’l-İntizam*’ı da kaynak olarak göstermiştir. *Üssü’l-İntizam*’dan, devlet idaresine getirilmemesi

²⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Yakıt, Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme, Ötüken Yay., İstanbul 2003, s.367-371; Ayrıca bk. Turgut Karabey, “Tarih Düşürme”, *DİA*, İstanbul 2011, c.40, s.80-82.

²⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Yusuf Şevki Yavuz, “Beyzâvî”, *DİA*, İstanbul 1992, c.6, s.100-103.

²⁵¹ Ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Cerrahoğlu, “Envârü’t-tenzîl ve Esrârü’t-te’vîl”, *DİA*, İstanbul 1995, c.11, s.260-261.

²⁵² Ayrıntılı bilgi için bk. Ali Namlı, “Rûhu’l-Beyân”, *DİA*, İstanbul 2008, c.35, s.211-213.

gereken iki tâife hakkında bilgi içeren bir paragraf eserde yer almıştır. (*Bülbülistan*, s.37)

Mehmed Fevzî Efendi, *Bülbülistan*'da Hâfız-ı Şîrâzî'nin divanından bir beyte yer vermiştir:

اسایش دو گیتی تفسیر این دو حرفست

با دوستان تطف با دو دشمنان مدارا

İki dünya huzuru şu iki harfin tefsiridir

Dostlarla mürüvvet düşmanlarla iyi geçinme (*Bülbülistan*, s.42)

Kuşeyrî'nin²⁵³ (ö. 465/1072), *er-Risâle*²⁵⁴ isimli tasavvufa dair klasik eseri Mehmed Fevzî Efendi'nin *Bülbülistan*'da kaynak olarak gösterdiği eserlerden biridir. Fevzî Efendi, *Risale-i Kuşeyriyye*'den Hz.Musa ve Hızır Aleyhisselam ile ilgili bir hikâyeye nakletmiştir. Söz konusu hikâyenin devamında “Akaik kitabında şöyle yazılmıştır” ifadesi vardır. Bu kitaptan da Hz. Musa ve Hızır Aleyhisselam ile ilgili bu hikâyenin farklı bir şekli nakledilmiştir. Ancak bu Akaik kitabının yazarı hakkında bir bilgi yoktur. (*Bülbülistan*, s.45-45)

Mehmed Fevzî Efendi *Bülbülistan*'da Kadiriyye tarikatının Yâfiyye kolunun kurucusu olan Ebû Muhammed Afîfüddîn Abdullah b. Es'ad b. Alî b. Süleymân el-Yâfiî el-Yemenî'nin²⁵⁵ (ö. 768/1367) evliya menkıbeleri, derviş hikâyeleri, peygamberlere ait kıssalar gibi konuların işlendiği *Ravzü'r-reyâhîn fî Hikâyâti's-sâlihîn* isimli kitabından da istifade etmiştir.

Mehmed Fevzî Efendi *Bülbülistan*'da, “evliya-yı kiramın büyüklerinden biri” ifadesiyle bir şiire yer vermiştir. Bu şiir, İranlı meşir şair ve mutasavvıf Feridüddin Attar'ın (ö. 618/1221)²⁵⁶ öğüt verici türde yazmış olduğu *Pendnâme* isimli eserinde yer alan bir şiirdir. Ancak eserde, *Pendnâme* ve Attar'dan bahsedilmemiştir. (*Bülbülistan*, s.32; *Şerh-i Pend-i Attar*²⁵⁷, s.371-374)

²⁵³ Ayrıntılı bilgi için bk. Süleyman Uludağ, “Kuşeyrî, Abdülkerim b. Hevazin”, *DİA*, Ankara 2002, c.26, s.473-475.

²⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Süleyman Uludağ, “er-Risâle”, *DİA*, İstanbul 2008, c.35, s.122-123.

²⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Derya Baş, “Yâfiî”, *DİA*, İstanbul 2013, c.43, s.175-177.

²⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. M. Nazif Şahinoğlu, “Attar, Feridüddin”, *DİA*, İstanbul 1991, c.4, s.95-98.

²⁵⁷ Eş-Şeyh İsmail Hakkı, *Şerh-i Pend-i Attar*, Basım yeri ve yılı yok, s.371-374.

Bülbülistan'daki bir mesnevinin, Feridüddin Attar'ın tasavvufî ilkeleri hikâye ve efsane yardımıyla açıklamak üzere kaleme aldığı *Esrarnâme*²⁵⁸ isimli eserinde yer alan bir şiir olduğu tespit edilmiştir. Mehmed Fevzî Efendi *Bülbülistan*'da, bu mesnevinin şairi olarak, “bazı ehl-i aşk” ifadesini kullanmış olup eser ismi de zikretmemiştir. (*Bülbülistan*, s.62; *Esrarnâme*²⁵⁹, 20. Bölüm)

Mehmed Fevzî Efendi *Bülbülistan*'da, Mısırlı sûfî ve şair Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî'nin (ö. 695/1296 [?]) Hz. Peygamber için yazdığı *Kasîdetü'l-Bürde*²⁶⁰ isimli kaside nazım şeklinde yazmış olduğu manzum eserinden iki beyite yer vermiştir. (*Bülbülistan*, s.54; *Kasîdetü'l-Bürde*²⁶¹) Eserde, işlenen konuyu tamamlayıcı ve destekleyici unsur olarak yer alan bu beyitlerin hangi şaire ait olduğu ve hangi eserden alındığı bilgisi belirtilmemiştir.

Mehmed Fevzî Efendi *Bülbülistan*'da, Feridüddin Attar'ın evliya menkıbelerine dair eseri olan *Tezkiretü'l-Evliya* isimli kitabını, kaynak olarak göstermese de *Bülbülistan* incelendiğinde Fevzî Efendi'nin bu kitaptan faydalanmış olması muhtemeldir. Misal olarak Bâyezîd-i Bistâmî ile ilgili anlatılan şu kısca *Tezkiretü'l-Evliya*'da²⁶² da geçmektedir:

“Bâyezîd-i Bistâmî (k.s.) bir kişinin evliyâ-yı kirâmdan olduğunu işitti. Onu ziyaret etmek için gitti. Mescid-i şerife ulaşır mescidin kapısında onu beklemek için oturdu. O kişi evinden dışarı çıkıp kible tarafına tükürdü. Hz. Bistâmî : “Madem ki bu adam şariat-ı Muhammediye'nin âdâbına riâyet etmiyor, nasıl olur da Allah'ın sırlarına vâkıf olur?” dedi ve onu ziyaret etmeden geri döndü.” (*Bülbülistan*, s.14; *Tezkiretü'l-Evliya*, s.226)

Aynı şekilde *Bülbülistan*'da geçen İbrahim Edhem'in bir menkıbesi, *Tezkiretü'l-Evliya*'da da geçmektedir. (*Bülbülistan*, s.65; *Tezkiretü'l-Evliya*, s.187)

Mehmed Fevzî Efendi, *Bülbülistan*'da kaynak olarak göstermese de faydalanmış olması muhtemel eserlerden bir diğeri de İranlı âlim ve şâir Molla Camî'nin (Nûrüddîn Abdurrahmân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed el-Câmî, ö.

²⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Davud İbrahimî, “Esrarnâme”, *DİA*, İstanbul 1995, c.11, s.434-435.

²⁵⁹ <https://ganjoor.net/attar/asrarname/abkhsh20/sh1/>

²⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Mahmut Kaya, “Kasîdetü'l-Bürde”, *DİA*, İstanbul 2001, c.24, s.568-569.

²⁶¹ <http://www.ihvanlar.net/2012/05/06/kaside-i-burde-arapca-ve-turkce/>

²⁶² Feridüddin Attar, *Tezkiretü'l-Evliya*, Çev: Süleyman Uludağ, Semerkand Yay. İstanbul 2017, s.226.

898/1492)²⁶³ *Nefehâtü'l-Üns* isimli sûfi tabakat kitabıdır. *Bülbülistan*'da mevcut olan bazı hikâyelerin *Nefehâtü'l-Üns*'te²⁶⁴ de yer aldığı gözlemlenmiştir. Misal olarak *Bülbülistan*'daki şu hikâyeye *Nefehâtü'l-Üns*'te de geçmektedir:

İbrahim Setenbevî-i Herevî (k.s.) dünyadan soyutlanmak için Hacc-ı şerife hareket etti. Birçok gün çölde yemek yemedi ve su içmedi. O, şöyle demiştir:

Benim nefsim bana söze geldi ve “Ey İbrahim! Allah nezdinde senin kıymetin yücelmiş ve derecen yükselmiştir.” dedi. Bunun üzerine birden sağ tarafımdan birisi bana:

“Ey İbrahim! **Allah ile gizlice karşılaşır mısın?**” dedi.

Ben ona:

“**Evet öyledir.**” dedim.

O tekrar bana: “Ben uzun zamandır burada kalmışım. Hiç yemek yememiş, su içmemişim ve bunları asla talep etmemişim. Bununla birlikte takatsizlikten burada kalmış ve yere düşmüşüm.” dedi.

Bu durumda ben ona:

“Huda-yı Teala her şeyi bilendir.” dedim.

O:

“Seksen günden beri sende ortaya çıkan o hitabın benim nefsimde de ortaya çıkmasından korkar oldum. Bununla birlikte şöyle bilinsin ki; eğer ben bu saatte Huda-yı Teala'nın kereminden bu ağacı halis altın yapmasını istesem, Allah, şüphesiz kendi keremiyle onu altın yapar.” dedi. (*Bülbülistan*, s.55; *Nefehâtü'l-Üns*, s.109)

Bundan başka *Bülbülistan*'da geçen İbrahim Rıbâtî'nin bir kıssası (*Bülbülistan*, s.56; *Nefehâtü'l-Üns*, s.110) ve Şeyh Abdullah Kassar'ın bir kıssası (*Bülbülistan*, s.25; *Nefehâtü'l-Üns*, s.307) da *Nefehâtü'l-Üns*'te geçmektedir.

²⁶³ Ayrıntılı bilgi için bk. Ömer Okumuş, “Câmî, Abdurrahman”, *DİA*, İstanbul 1993, c.7, s.94-99.

²⁶⁴ Molla Câmî, *Nefehâtü'l-Üns Min Hadarati'l Kuds*, Çev: Kamil Candoğan, Sefer Malak, Bedir Yay. İstanbul 1971.

Sonuç olarak Mehmed Fevzî Efendi, *Bülbülistan*'da; Beyzâvî'nin *Envârü't-tenzîl ve Esrârü't-te'vîl* isimli tefsir kitabını, İsmâil Hakkı Bursevî'nin *Rûhu'l-Beyân* tefsirini, kendi eseri olan *Üssü'l-İntizam*'ı, Hafız-ı Şîrâzî'nin *Divanı*'nı, Kuşeyrî'nin *er-Risâle* isimli eserini ve Yâfîi'nin *Ravzü'r-reyâhîn* isimli eserini kaynak olarak göstermiştir. Bunun haricinde Fevzî Efendi, şair ve eser ismi belirtmeden Feridüddin Attar'ın *Pendnâme ve Esrarnâme*'si ile Bûsirî'nin *Kasidetü'l-Bürde*'sinden istifade etmiştir. Ayrıca *Bülbülistan*'da, *Tezkiretü'l-Evliya* ve *Nefehâtü'l-Üns*'ten istifade edilmiş olması da muhtemeldir.

2.5. Bülbülistan'ın Muhteva Özellikleri

Din, Allah'a inanma ve bağlanma²⁶⁵ anlamına gelir. Bir başka ifadeyle din, ibadet ve maneviyata itikad hususunda her milletin tuttuğu yoldur²⁶⁶. Din ve edebiyat ilişkisi tarih boyunca süregelen olup edebiyat, dinin anlatılıp tebliğinin yapıldığı sözlü ve yazılı bir ortam hükmünde olmuştur. Bu bağlamda edebiyatçılar, edebi eserlerini din kaynağından beslemek suretiyle din ve edebiyat arasında kuvvetli bir bağ oluşmasına zemin hazırlamışlardır.

Edebiyat sanatının yegâne malzemesi sözdür, kelimelerdir. Din, bu söz varlığını zenginleştiren, değiştirip dönüştüren bir özelliğe sahiptir. Diğer bir ifadeyle din, kendi tefekkürünün ifadesini kendi dilinde taşır. Daha doğrusu, dinî inanç, duygu, düşünce ve tecrübenin oluşturduğu sembollerden oluşan bir din dili vardır. Bu dil, o medeniyet dairesine giren toplumun dili üzerinde etkili olur. Toplumların geçirdiği tarihî süreç ve içine girilen kültürel ortamlar, sanatı, sahip olunan dili ve edebî duyguyu geliştirir. Edebiyat ve din öylesine iç içedir ki, “dinsiz edebiyat, edebiyatsız din olmaz” düşüncesini temel ilke olarak benimseyenler olmuştur.²⁶⁷

İslamlaşmayla birlikte edebiyat ve din ilişkisi daha zengin bir mahiyet kazanmıştır. Nitekim Türkler İslamlaşma sürecinde tabii bir kültür değişimi yaşamış, yeni bir estetik anlayış içerisinde kendilerini bulmuşlardır. Bu estetik anlayış, dünya görüşünde, yaratılış telakkisinde, hayat ve varlık tasavvurunda kendini göstermiştir. Bütün bunlar içine girilen yeni dil havzası içerisinde yeni edebî eserlerin hayat bulmasını sağlamıştır. İslamlaşma sonrası edebî eserler bir bütün olarak

²⁶⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2005, s.188.

²⁶⁶ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2004, s.645.

²⁶⁷ Hasan Aksoy(Editör), *Türk İslam Edebiyatı*, Anadolu Üniversitesi Yayinevi, Eskişehir, 2003, s.4.

değerlendirildiğinde şu görülecektir: İçine girilen yeni hayatta edebiyat dinden; dinî kültür ve düşünce de edebiyattan etkilenmiştir.²⁶⁸

Mehmed Fevzî Efendi'nin *Bülbülistan* isimli bu eserinin tamamında dinin, etkisini görmek mümkündür. Eserin tamamında gerek manzum, gerekse mensur olarak mevcut olan iman esesları, İslam dininin kaideleri, dini-ahlaki öğütler, peygamber kıssaları, sahabe hayatı, evliya menkıbeleri gibi dini unsurlar bu etkinin apaçık göstergesidir.

Bu kısımda, eserdeki belli başlı dini konular maddeler halinde ele alınacak olup bu konularla ilgili eserden örnekler verilecektir.

2.5.1. Allah

Türk-İslam Edebiyatı müelliflerinin gerek manzum gerekse mensur olarak kaleme aldıkları eserlerinin girizgâhında riayet ettikleri; “Besmele, hamdele ve salvele” sıralaması mucibince Mehmed Fevzî Efendi de *Bülbülistan*'da bu geleneğe muvafık olarak hareket etmiştir. Eserde bu kısımlar hem mensur olarak hem de mısra tarzında manzum olarak verilmiştir.

Allah rızasını gözeten kişiyi Allah, daima muvaffak eder ve o kişinin istek ve duasına icabet eder.

هر که کارش از برای حق کند
حق امورش با رضا ملحق کند

می کند او را موفق دائما
هر نیازش با قبول الیق کند

Her kimin işi Hak rızası için olursa

Hak onun işini rızasına ilhak eder

Onu daima muvaffak eder

Her isteği kabule layık olur (*Bülbülistan*, s.3)

²⁶⁸ Hasan Aksoy(Editör), *age.*, s.5.

Allah, hamdetmeyi kullarına öğretmek için “hamd”i Kur’an-ı Kerîm’in başına getirendir. Hamd, alemlerin Rabbi Allah’a mahsustur. Hamd; bizden kederi gideren, bize hidayet veren, sözünde duran Allah’a mahsustur. Allah’ın azameti ve büyüklüğü ortadadır. Özellikle nimet ve saadet çeşitlerinin tümü bize onun kerem hazinesinden gelir. O halde her durumda nimet veren Allah’a şükretmek, kendisine nimet verilen üzerine gereklidir. Samimi bir dil ile Allah’ı hamdetmek, ömrün ve rızkın artışına vesiledir. (*Bülbülistan*, s. 3-4)

Allah, hayat veren ve hayata son verendir. (*Bülbülistan*, s.19)

Her şeyin hazineleri, katında olan Allah sübhandır. O, noksan sıfatlardan münezze ve kemal sıfatlar ile muttasıftır. Mahlukatına her şeyi veren sonra onlara hidayet eden Allah, Sübhandır. Yarattıklarına delil/hüccet olarak peygamberler gönderen ve o peygamberlerin en faziletlisi olarak da Hz. Muhammed’i lutfeden Allah Sübhandır. Allah, en güzel mükafatı veren ve büyük günahları bağışlayandır. (*Bülbülistan*, s.20)

Allah’a itaat etmek; Allah’ın emrettiği her şeye uyarak, Allah’ın yasakladığı her şeyden sakınarak, Allah’ın muhabbet ettiği kişilere muhabbet ederek, Allah’ın muhabbet etmediği kişilere muhabbet etmeyerek hasıl olur. (*Bülbülistan*, s.30)

هر چه با او حق امر کرد تو بگیر

هر چه زو حق نهی کرد باش تو نگیر

Hakk’ın emrettiği her şeye sen uy

Hakk’ın nehyettiği her şeyden sen sakın (*Bülbülistan*, s.30)

Allah, mütevazı olan kişinin makamını yüceltendir ve kibirli olan kişinin ise makamını alçaltandır.

اگر خواهی که مولا قدر و شانت را کند عالی

تواضع کن ترحم کن ازین دو هیچ مباش خالی

Eğer Mevlâ’nın kadr ü şânını âlî yapmasını istersen

Tevazu et merhamet et (ve) bu ikisinden hiç boş olma (*Bülbülistan*, s.40)

Allah (c.c), kâmil manada kendisine iman edip teslim olan kişinin emrine cümle eşyayı musahhar kılar. Allah kendisine itaat eden kullarının zor işlerini kolay kılar.

هر که از مولای اعظم شد هر اسان دائما

کرد او بر جمله اشیا امر و فرمان دائما

Kolaylığı daima yüce Mevlâ'dan olan herkes

Cümle eşyaya emr ü ferman etti daima (*Bülbülistan*, s.67)

Allah'ın rızasını kazanmanın yolu, anne ve babanın rızasını kazanmaktan geçer.

گر بخواهی که کنی راضی ز تو مولای را

ور بخواهی که ستانی جنت مأوی را

رو بکوش که والدین باشند ز تو خوشنود مدام

چون شوند خوشنود ز تو باشد مقام دار السلام

Eğer Mevla'nın senden razı olmasını istersen

Ve eğer Cennet-i Me'va'yı kazanmak istersen

Git çalış ki; anne ve baban senden hoşnut olsun devamlı

Eğer senden hoşnut olurlarsa makamın dârü's-selam olur (*Bülbülistan*, s.72)

Allah'ın (c.c.) pek çok ismi ve sıfatı vardır. Allah'ın güzel isimleri anlamına gelen Esmâü'l-Hüsna terkibi naslarda Allah'a nisbet edilen isimleri ifade eder. Sadece Kur'an'da geçen ilahi isimler yüzden fazladır. Muhtelif hadislerde Allah'a nisbet edilen başka isimler de mevcuttur. Esmâ-i Hüsnâ terkinin, geniş anlamıyla bunların hepsini kapsamakla birlikte terim olarak daha çok doksan dokuz ismi içerdiği kabul edilir.²⁶⁹ Eserde, Allah'ın doksan dokuz ismi yerine kullanılan

²⁶⁹ Bekir Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ", *DİA*, İstanbul 1995, c.11, s.416.

Esmâü'l-Hüsna yanında Allah'a nisbet edilen Arapça ve Farsça Allah'ın güzel isimleri de kullanılmıştır.

Bülbülistan'da geçen Esmâü'l-Hüsna'lar şunlardır:

Allah, Hz. Hudâ-yı Zü'l-Kibriyâ, Cenâb-ı Hudâ, Hudâ-yı Tealâ, Hudâ-yı Kerem-bahşâ, Hudâ, Mün'im, Zü'l-Kerem, Yezdân, Hak, Hudâ-yı Hz. Mucîbe'd-da'vât, Cenâb-ı Rabbü'l-İzzet, Hudâ-yı Zü'l-Celâl, Hudâ-yı Dâna-yı Zü'l-Hikmet, Sübhân, İlah, Hudâ-yı Teâlâ ve Tekaddes, Mevlâ, El-Muhyî, El-Mumît, Rab, Perverdigâr, Hz. Mennân, Yezdân, El-Mennân, Hallâk-ı Cihân, Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn, Cenâb-ı Rabbü'l-enâm, Hudâ-yı Bînâ ve Allâmü'l-guyûb, Cenâb-ı Mâlik-i Mülk-i dü Cihân ve Te'yîd-i Fermâ-yı Ehl-i İmân, Rabb-i Hakîm, Yezdân-ı Alîm, Hudâ-yı Zü'l-Kerem, Cenâb-ı Hak, Cemâl, Cenâb-ı Rabbü'l-Erbâb, Hudâ-yı bî Enbâz, Hz. Hudâ-yı Alîm, Âmürzgâr²⁷⁰, Rabbü'n-nâs, Rabbü'l-İzzet, Hz. Mâ'sûk, Mevlâ-yı A'zam, Kâdir, Kayyûm, Ma'bûd-ı Mutlak.

2.5.2. Ayetler

Mehmed Fevzî Efendi *Bülbülistan*'da, eserin muhtevasına dair hemen her konuda ayet iktibası yapmıştır. Eserde yapılan ayet iktibasları genelde konuyu açıklayıcı ve ileri sürülen fikri destekleyici niteliktedir. Fevzî Efendi eserde, genelde ayetlerin ilgili kısımlarını iktibas etmekle birlikte tamamını da aldığı olmuştur. Bazı ayetlerin bir kısmını konunun bir yerinde, diğer kısmını da başka bir yerinde zikrettiği görülmektedir. Kimi zaman da aynı konu içerisinde, konuyu açıklamak ve desteklemek amacıyla farklı surelerden anlamı birbirine yakın olan ayetlerin iktibas edildiği de görülmüştür. Eserde iki ayetin birlikte verildiği örnekler de mevcuttur.

Ayet iktibaslarından üçü, eserin manzum kısımlarında yapılmış olup diğerleri mensur kısımlarında yapılmıştır. Eserde ayet iktibası yapılan beyitler şu şekildedir:

چون و لاهم یحزنون گفت حق برای اولیا

ر چه خواهند از کنوز حق ستانند بی عنا

²⁷⁰ *Bülbülistan*'da "âmürjgâr" olarak yazılmıştır. s.62.

Hak evliya için “**ve onlar üzülmecekler de**²⁷¹” dediğinden dolayı

Hakk’ın hazinelerinden her ne isterlerse zahmetsizce alırlar (*Bülbülistan*, s.24)

بعد زو امر اطيعوا توأمست در حکم حق

طاعتش بی طاعت پیغمبرش با رد احق

“**İtaat edin**”²⁷² emrinden sonra Hak hükmünde

Peygambere itaat etmeksizin Allah’a itaat etmek en layık olanı geri çevirmek demektir (*Bülbülistan*, s.73)

چون صلات بی زکاة ها و زکاة بی صلاة

نیست مقبول که اقيموا ثم اتوا ملحقات

Zekatsız namaz namazsız zekat gibi

(Sadece) Namaz **kılıp** İslam’ın diğer şartlarını yerine getirmemek kabul değildir²⁷³ (*Bülbülistan*, s.73)

Bülbülistan’da ayetlerin yanı sıra bir de Fatiha Suresi’nin ismi geçmektedir. Fatiha Suresi’nin ismi, Hızır ve İlyas Aleyhisselam’ın Fatiha-yı Şerife’nin övgü ve özelliklerinin Levh-i Mahfuz’da yazıldığını görmeleriyle geçer.

Bülbülistan’da geçen ayetler aşağıda anlamlarıyla birlikte metinde yer aldığı sıraya göre verilmiştir:

و قل الحمد لله : “De ki: Allah’a hamd olsun.”²⁷⁴ (*Bülbülistan*, s.3)

الحمد لله الذي اذهب عنا الحزن : “Bizden kederi gideren Allah’a hamd olsun.”²⁷⁵ (*Bülbülistan*, s.3)

²⁷¹ Yunus 10/62.

²⁷² “İtaat edin” emri Kur’an-ı Kerim’in pek çok yerinde geçmektedir. Misal olarak Al-i İmran 3/32-132; Nisa 4/59; Enfal 8/20 ayet-i kerimelerini gösterebiliriz.

²⁷³ “Namazı kılın, zekatı verin” emri Kur’an’ı Kerim’in pek çok yerinde geçmektedir. Misal olarak Bakara 2/43-83-110; Nisa 4/77; Nur 24/56 ayet-i kerimelerini gösterebiliriz.

²⁷⁴ Lokman, 31/25; İsrâ 17/111; Neml 27/59.

²⁷⁵ Fatır 35/34.

الحمد لله الذى هدا نا لهذا : “Bu hidayeti bize veren Allah’a hamdolsun.”²⁷⁶

(*Bülbülistan*, s.3)

الحمد لله الذى صدقنا وعده : “Sözünde duran Allah’a hamdolsun.”²⁷⁷

(*Bülbülistan*, s.4)

و لئن شكرتم لا زيدنكم : “Eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım.”²⁷⁸

(*Bülbülistan*, s.4)

يا ايها الذين امنوا صلوا عليه و سلموا تسليما : “Ey iman edenler! Siz de ona

(Rasulullah’a) salât edin, selâm edin.”²⁷⁹ (*Bülbülistan*, s.6)

الله ولى الذين امنوا يخرجهم من الظلمات الى النور : “Allah iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır.”²⁸⁰ (*Bülbülistan*, s.13)

O, bütün salihlere velilik eder.”²⁸¹ (*Bülbülistan*, s.13)

(Ey Muhammed!) وكلا نقص عليك من انباء الرسل ما نثبت به فؤادك : “(Ey Muhammed!) Peygamberlerin haberlerinden, kendileriyle senin kalbini pekiştirdiğimiz her bir haberi sana aktarıyoruz.”²⁸² (*Bülbülistan*, s.15)

ولا هم يحزنون : “ve onlar üzölmeyecekler de”²⁸³ (*Bülbülistan*, s.24)

O kimseleri (Rab’lerinin rızasını isteyerek sabah akşam O’na dua edenleri) yanından kovma.”²⁸⁴ (*Bülbülistan*, s.27)

واصبر نفسك مع الذين... : “(Sabah akşam Rab’lerine, O’nun rızasını dileyerek dua eden)lerle birlikte ol.”²⁸⁵ (*Bülbülistan*, s.27)

²⁷⁶ Araf 7/43.

²⁷⁷ Zumer 39/74.

²⁷⁸ İbrahim 14/7.

²⁷⁹ Ahzab 33/56.

²⁸⁰ Bakara 2/257.

²⁸¹ Araf 7/196.

²⁸² Hud 11/120.

²⁸³ Yunus 10/62.

²⁸⁴ En’am 6/52.

²⁸⁵ Kehf Suresi 18/28.

“Şüphesiz ki, bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez.”²⁸⁶ (*Bülbülistan*, s.36)

“İyiliğin karşılığı, yalnız iyiliktir.”²⁸⁷ (*Bülbülistan*, s.41)

“Cahiller onlara laf attıkları zaman, ‘selam!’ der (geçer)ler.”²⁸⁸ (*Bülbülistan*, s.42)

“Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah’a aitiz ve şüphesiz O’na döneceğiz.”²⁸⁹ (*Bülbülistan*, s.43)

“Her can ölümü tadacaktır.”²⁹⁰ (*Bülbülistan*, s.45)

“Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır.”²⁹¹ (*Bülbülistan*, s.45)

“Erkek veya kadın, kim mü’min olarak iyi iş işlerse, elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız.”²⁹² (*Bülbülistan*, s.45)

“Artık putlara tapma pisliğinden kaçın, yalan sözden kaçın.”²⁹³ (*Bülbülistan*, s.47)

“Birbirinizin gıybetini yapmayın.”²⁹⁴ (*Bülbülistan*, s.48)

“Herhangi biriniz ölü kardeşinizin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz!”²⁹⁵ (*Bülbülistan*, s.49)

²⁸⁶ Ra’d 13/11.

²⁸⁷ Rahman Suresi 55/60.

²⁸⁸ Furkan 25/63.

²⁸⁹ Bakara 2/156.

²⁹⁰ Ankebut 29/57.

²⁹¹ Rahman 55/26.

²⁹² Nahl 16/97.

²⁹³ Hacc 22/30.

²⁹⁴ Hucurat 49/12.

²⁹⁵ Hucurat 49/12.

يا ايها الذين امنوا لا يسخر قوم من قوم عسى ان يكونوا خيرا منهم ولا نساء من نساء
عسى ان يكون خيرا منهن : “Ey iman edenler! Bir topluluk bir diğeri alaya
almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadımlar da diğeri kadınları alaya
almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler.”²⁹⁶ (Bülbülistan, s.53)

“Ve birbirinizi ayıplamayın.”²⁹⁷ (Bülbülistan, s.54)

ومن يتق الله يجعل له مخرجا ويرزقه من حيث لا يحتسب ومن يتوكل على الله فهو
حسبه : “Kim Allah’a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu açar. Onu
beklemediği yerden rızıklandırır. Kim Allah’a tevekkül ederse, O kendisine yeter.”²⁹⁸
(Bülbülistan, s.57)

“O, yeryüzünü
هو الذى جعل لكم الارض ذلولا فامشوا فى مناكبها وكلوا من رزقه
sizin ayaklarınızın altına serendir. Haydi onun üzerinde yürüyün ve Allah’ın
rızıkından yiyin.”²⁹⁹ (Bülbülistan, s.57)

“Uykunuzu bir dinlenme (sebebi) kıldık.”³⁰⁰ (Bülbülistan,
s.60)

“Yiyin için fakat israf etmeyin.”³⁰¹ (Bülbülistan,
s.60)

تتجافى جنوبهم عن المضاجع يدعون ربهم خوفا وطمعا ومما رزقناهم ينفقون فلا تعلم
“Onlar korkarak ve ümid ederek
Rablerine ibadet etmek için yataklarından kalkarlar. Kendilerine rızık olarak
verdiğimiz şeylerden de Allah için harcarlar. Hiç kimse, yapmakta olduklarına
karşılık olarak, onlar için saklanan göz aydınlıklarını bilemez.”³⁰² (Bülbülistan, s.61)

... Seherlerde (Allah’tan) bağışlanma
... والمستغفرين بالاسحار
dileyenlerdir.”³⁰³ (Bülbülistan, s.62)

²⁹⁶ Hucurat 49/11.

²⁹⁷ Hucurat 49/11.

²⁹⁸ Talak 65/2-3.

²⁹⁹ Mülk 67/15.

³⁰⁰ Nebe 78/9.

³⁰¹ Araf 7/31.

³⁰² Secde 32/16-17.

³⁰³ Âl-i İmran 3/17.

و وصينا الانسان بوالديه حملته امه وهنا على وهن
davranmasını emrettik. Annesi, onu her gün biraz daha güçsüz düşerek karnında taşımıştır.”³⁰⁴ (*Bülbülistan*, s.68)

وقضى ربك الا تعبدوا الا اياه وبالوالدين احسانا اما يبلغن عندك الكبر احدهما او كلاهما فلا تقل لهما اف ولا تنهرهما وقل لهما قولا كريما واخفض لهما جناح ادل من الرحمة
Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, ana-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara “öf!” bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: “Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.”³⁰⁵ (*Bülbülistan*, s.69)

الذى عنده علم من الكتاب : “Kitaptan bilgisi olan biri.”³⁰⁶ (*Bülbülistan*, s.70)

وابتغوا اليه الوسيلة : “O’na yaklaşmaya vesile arayın.”³⁰⁷ (*Bülbülistan*, s.73)

2.5.3. Hadisler

Mehmed Fevzî Efendi *Bülbülistan*’da, eserin muhtevasına dair hemen her konuda hadis iktibası yapmıştır. Eserde yapılan hadis iktibasları, konuyu açıklayıcı ve destekleyici niteliktedir. Mehmed Fevzî Efendi, genelde hadislerin konu ile ilgili kısımlarını iktibas etmiştir ancak hadisin tamamının iktibas edildiği örnekler de mevcuttur. Hadisler genel olarak Arapça lafzıyla verilmiş olmakla birlikte, Arapça lafzı olmayıp Farsça olarak verilen hadisler de mevcuttur. Ayrıca hadis telmihi yapılan beyitler de vardır. Eserde kimi zaman yakın anlamlı ayet ve hadislerin birlikte kullanıldığı da görölmektedir. Misal olarak:

ولا تلمزوا انفسكم : “Ve birbirinizi ayıplamayın.”³⁰⁸ (*Bülbülistan*, s.54)

من غير اخاه بذنب لم يمت حتى يعمله : “Kim kardeşini bir günahdan dolayı ayıplarsa o ayıpladığı fiili işlemeden ölmez.”³⁰⁹ (*Bülbülistan*, s.54)

³⁰⁴ Lokman 31/14.

³⁰⁵ İsra 17/23-24.

³⁰⁶ Neml 27/40.

³⁰⁷ Maide 5/35.

³⁰⁸ Hucurat 49/11.

Ayrıca eserde, önce hadis verilip sonra hadisin konusunu ihtiva eden beyitlere de yer verilmiştir. Bununla ilgili örnekler aşağıda verilecektir.

Bülbülistan'da geçen hadis-i şerifler aşağıda anlamlarıyla birlikte metinde yer aldığı sıraya göre verilmiştir:

“Mutluluk ve kolaylıkta olduğu gibi mutsuzluk ve darlıkta da Cenab-ı Allah'ı (c.c.) hamd ü sena eden kişiler mahşer gününde başkalarından önce cennet-i âlâya davet edilirler.”³¹⁰ (*Bülbülistan*, s.4)

افضل الذكر لا اله الا الله و افضل الكلام الحمد لله : “Zikrin efdali lâ ilahe illallah ve sözlerin efdali elhamdülillahtır.”³¹¹ (*Bülbülistan*, s.4)

رغم انف رجل ذكرت عنده فلم يصل على : “Yanında Peygamberin adı zikredildiği halde ona salat etmeyen burnu sürtülsün.”³¹² (*Bülbülistan*, s.7)

البخيل من ذكرت عنده فلم يصل على : “Cimri, yanında zikredildiğim halde bana salat etmeyendir.”³¹³ (*Bülbülistan*, s.7)

من احب اصحابى و ازواجى و اهل بيتى ولم يطعن فى احد منهم و خرج من الدنيا على : “Kim ashâbımı, zevcelerimi, ehl-i beytimi sever ve onlardan hiç birini yermezse ve onlara olan muhabbetiyle bu dünyadan göçerse kıyamet gününde benim yanımda olacaktır.”³¹⁴ (*Bülbülistan*, s.11)

من مات من اصحابى بارض قوم كان نورهم و قائدهم يوم القيامة : “Ashâbımdan birisi bir kavmin toprağında vefat ederse kıyamet gününde oranın nuru ve direği olur.”³¹⁵ (*Bülbülistan*, s.12)

ومن يطع الامير العادل فقد اطاعنى ومن عصى الامير العادل فقد عصانى : “Kim adil emire/devlet başkanına itaat ederse bana itaat etmiş, kim adil devlet başkanına isyan ederse bana isyan etmiş olur.”³¹⁶ (*Bülbülistan*, s.32)

³⁰⁹ Tirmizi, Kıyamet, 53.

³¹⁰ *Bülbülistan*'da Farsça olarak yer alan bu hadisin Arapça aslı ve tercümesi şu şekildedir: اول من يدعى إلى الجنة الذين يحمون الله في السراء و اضراء كىيامت گونونده cennete ilk çağırılacak olanlar, bolluk zamanında olduğu gibi darlık zamanında da Allah'a hamd edenlerdir. Hâkim, Müstedrek, II,706.(1/503).

³¹¹ Tirmizî, Daavât 9. Ayrıca bk. İbni Mâce, Edeb 55.

³¹² Tirmizi, Da'avat 110.

³¹³ Tirmizî, Deavât, 100. Ayrıca bk. Ahmed ibn Hanbel, I, 201.

³¹⁴ Ramuz el-Ehadis, s. 397.

³¹⁵ Tirmizi, Menakıp,3864.

“Kim mütevazı olursa Allah onu yüceltir; kim kibirli olursa Allah onu alçaltır.”³¹⁷ (*Bülbülistan*, s.40)

“Sabreden zafere ulaşır.”³¹⁸ (*Bülbülistan*, s.43)

“Yalan imanı uzaklaştırır. Yalanın daha ilerisi de bühtandır/iftiradır.”³¹⁹ (*Bülbülistan*, s.47)

“Yalancı şahitlik, Allah’a şirk koşmaya denktir.”³²⁰ (*Bülbülistan*, s.47)

“Ben karşılıklı birbirlerine gıybet eden iki arkadaşın ağzında eşek eti görüyorum.”³²¹ (*Bülbülistan*, s.50)

الهما زون اللما زون و المشاؤون بالنميمة الباغون البراء العيب يحشرهم الله في وجوه الكلاب : “Diliyle insanları çekiştirenleri, kaş göz işaretiyle alay edenleri, söz taşımak için yürüyenleri, yeryüzünde bozgunculuk yapanları, ayıpları açığa çıkaranları Allah köpek suretinde haşr edecek.”³²² (*Bülbülistan*, s.51)

عيب ديكر را مجو كر عاقلى

جز كلام خوب مكو كر ناقلى

Başkasının aybını arama eğer akıllı isen

Güzel kelimadan başka söyleme eğer nakleden isen (*Bülbülistan*, s.51)

³¹⁶ Buhârî, Ahkâm. I; İbn Mâce, Cihad, 39.

³¹⁷ İbn Mace, Zühd, 16.

³¹⁸ Bu ifade hadis kaynaklarında bulunamamıştır. Ancak insanların hayatında lüzumlu bir ilke olduğu için sabrı tavsiye eden ayetlerin tefsirinde yer verilen bir ifade ve yaygın bir deyim olarak bilinmektedir.

³¹⁹ Hadis bu lafızlarla bilinen hadis kitaplarında geçmemektedir, ancak, “yalan söyleyenin Allah’a ve ahiret gününe inanmadığına” dair rivayetler vardır. Bk.; Muvatta’, Kelâm, 19.

³²⁰ Ahmed İbn. Hanbel, IV,177; Tirmizi, şehadet,2.

³²¹ Bu lafızla hadis kaynaklarında geçen bir rivayet tespit edilemedi, ancak gıybet edenin insan eti, ölü eti yemiş gibi olduğuna dair farklı rivayetler var. Örnek olarak bk. Ebû Dâvûd, Edeb 35; Ahmed İbn Hanbel, V, 431.

³²² El- Münzirî, Et-Tergib ve't-Terhib, 3/500.

”Mü’min kötüyici ve lanet edici değildir.”³²³ : المؤمن ليس بطعان ولا لعان

(*Bülbülistan*, s.53)

”Kim kardeşini bir günahdan dolayı : من غير اخاه بذنب لم يمت حتى يعمله ayıplarsa o ayıpladığı fiili işlemeden ölmez.”³²⁴ (*Bülbülistan*, s.54)

هر که باشد دیگرانرا مرد طعان با زبان

خود کند ان کار بد را پیش رفتن از جهان

Her kim diliyle başkalarını kınarsa

O kötü işi dünyadan gitmeden önce kendisi yapar (*Bülbülistan*, s.54)

”Mü’minin sövmesi fisktır/günahtır.”³²⁵ : سباب المؤمن فسوق (s.54)

”Uyuyan bir insan geceleyin yatağından kalkarak namaz kılıp ibadet etmek istediğinde o kişinin yanına bir melek gelir ve ‘Ey falan kişi! Sabah vakti yaklaştı kalk ve namaz kılıp ibadet et.’ der. Diğer taraftan bir şeytan gelir ve ‘Ey falan kişi! Gece uzun ve sabaha daha çok var. Bu yüzden vakitsizce uykunu bölme, istirahat et.’ der.”³²⁶ (*Bülbülistan*, s.61)

”Allah’ın rızası anne : رضاء الله فى رضاء الوالدين و سخط الله فى سخط الوالدين babanın rızası ile beraber, Allah’ın gazabı anne babanın kızgınlığı ile beraberdir.”³²⁷ (*Bülbülistan*, s.69)

شکر حق مقبول شود در نزد شکر والدين

چونکه شکر والدين با شکر حق توأم و دين

³²³ Tirmizi, Birr, 48.

³²⁴ Tirmizi, Kıyamet, 53.

³²⁵ Buhârî, İmân 36; Müslim, İmân 116.

³²⁶ Farsçadan tercümesini verdiğimiz bu ifadelerin tam karşılığı bilinen hadis kitaplarında bulunamamıştır, ancak yakın anlamda şöyle bir hadis tespit edilmiştir: “Biriniz uyuduğu zaman şeytan onun ense köküne üç düğüm atar. Her bir düğümü attığı yere, “Gecen uzun olsun, yat, uyu!” diye eliyle vurur. Şayet o kimse uyanarak Allah’ı anarsa, düğümlerden biri çözülür. Abdest alırsa, bir düğüm daha çözülür. Bir de namaz kılırsa, şeytanın attığı bütün düğümler çözülür ve böylece neşeli ve huzurlu bir şekilde sabahlar. Allah’ı anmaz, abdest alıp namaz kılmazsa uyuşuk ve tembel bir halde sabahlar.”Buhârî, Teheccüd 12, Bed’ü’l-halk 11; Müslim, Müsâfirîn 207.

³²⁷ Tirmizî, Birr,3.

Allah'ın rızası anne ve babanın rızasındadır

Çünkü İslam dininde Allah'ın rızası ile anne ve babanın rızası eşittir
(*Bülbülistan*, s.73)

2.5.4. Tasavvuf

Mutasavvıflar tarafından tasavvufun pek çok tanımı yapılmıştır. Meşhur mutasavvıflardan Şeyh Ebû Sa'îd-i Ebû'l-hayr'a (k.s.) "tasavvuf nedir?" diye sordular. Şöyle cevap verdi: "Başında olanı bırakman, elinde olanı vermen ve başına gelenden kaçmamandır."³²⁸ Türkler İslam dinini tasavvufî yorumuyla almış ve bu yorum, Fars diliyle yazılan eserlerle Türkler arasına girmiştir.³²⁹ Türk-İslam Edebiyatı sahasında telif edilen pek çok eser gibi *Bülbülistan*'da da din, tasavvufî yorumuyla işlenmiştir. Kendisini derviş olarak tanımlayan ve Nakşibendî tarikatına mensûb olan Mehmed Fevzî Efendi, *Bülbülistan*'ın pek çok yerinde mutasavvıflara ve onların menkıbelerine yer vermiştir.

"Sâlik"ın, seyr-i sülûk neticesinde nihâi hedefi olan Allah'a kavuşması için bir "mürşid-i kâmil"e ihtiyacı vardır. Çünkü onlar tasavvufun âdâb ve erkânını öğreten bir kılavuz hükmündedir. Onlar lütuf hazinelerinin hazinedarlarıdır. Mehmed Fevzî Efendi, Allah'a vâsıl olmada mürşid-i kâmilin önemini şu mesnevî ile anlatmıştır:

گر بخواهی که بیابی تا بمقصودت وصول

ور بجویی که مرادت دائما یابد حصول

خدمت یک عزیزی را بکن تو اختیار

تا ببخشد هر چه خواهی حضرت پروردگار

³²⁸ Molla Câmî, *Baharistan*, Çev: Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yay., Ankara 2018, s.26

³²⁹ Alim Yıldız, "Süleyman Nazîf'e göre İran Edebiyatı'nın Edebiyatımıza Tesiri", *CÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.VIII/1, s.159-201, Sivas 2004, s.162.

چون عزیزان خازنان گنج الطاف خدا

همت ایشان نباشد از قبول حق جدا

زحمت ایشان شود مستجلب رحمت مدام

از حدیث پاک ستادم من برادر این پیام

Eğer maksûduna kavuşmak istersen

Ve eğer muradının gerçekleşmesini istersen

Bir azîze hizmet etmeyi seç

Ta ki bahşetsin her ne istersen Hz. Huda

Çünkü azîzler Huda'nın lütuf hazinelerinin hazinedarları

Onların himmeti Hakk'ın kabulünden olmaz cüdâ

Onların verdiği zahmet devamlı kendine çeker rahmeti

Hadis-i pâktan aldım ben birader bu mesajı (*Bülbülistan*, s.73-74)

Eserde çok sayıda mutasavvıfın sözlerinin zikredilmesi ve menkıbelerinden bahsedilmesi hasebiyle, eserin pek çok yerinde tasavvufî terimlerin kullanılması kaçınılmazdır. *Bülbülistan*'da geçen bazı tasavvufî terimler şu şekildedir:

Derviş: Bir tarikata bağlı kimse ve Allah yolunda alçak gönüllülüğü ve fakirliği kabul eden kimse³³⁰ anlamlarına gelen derviş kelimesi *Bülbülistan*'da sıkça kullanılmıştır. Müellif kendini; “derviş yani müftî-i esbak-ı Edirne”³³¹ tabiriyle derviş olarak nitelemiştir. (*Bülbülistan*, s.3) Buradan Mehmed Fevzî Efendi'nin

³³⁰ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2005, s.112.

³³¹ Mehmed Fevzî Efendi, *Bülbülistan*, s.3.

tarikata müntesib olduğunu anlıyoruz. Eserde “dervişin biri, bir derviş” gibi ifadelerle dervişlere ait kıssalar anlatılmaktadır. (*Bülbülistan*, s.16)

Velî ve Evliya: *Bülbülistan*’da en çok geçen tasavvufî kavramların başında “velî ve evliya” kavramları gelmektedir. Birçok beyit veya kıta, velî ve evliya hakkındadır. Eserde “evliya” kavramı ayrıntılı bir şekilde izah edilmiştir:

“Evliya”, “yâ”nın şeddeli olduğu “velî” nin çoğuludur. Velî, velayet sahibi olan zâttır. Velayet, velîden türetilmiştir ki yakınlık anlamına gelir. Bu sebepten dolayı manevi olarak Allah Teala’ya yakın olduğu için velîye velî denir. İkinci olarak biliniz ki; velayet iki kısımdır: Birincisine genel velayet, ikincisine ise özel velayet derler. Ehl-i imanın tamamı birinci kısma dahildir. Çünkü Allah (c.c.), onlar hakkında “**Allah iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır**”³³² buyurdu. İkinci kısım keşif ve keramet ashâbı ile kudsi tasarruflar ashâbıdır. Cenab-ı Allah –celle ve âlâ- onlar hakkında; “**O, bütün salihlere velilik eder**”³³³ buyurdu. Çünkü Allah (c.c.), onları kendi hallerine bırakmaz. Yani onlar her zaman ilâhî hukuk ve isyan ile karışmayan ibadet ve taâte riayet ederler. Onlar daima şerîat, tarîkat ve hakîkatın âdâbına riâyet ve bunları muhafaza ederler. Bu sebepten “**Nebîler masum, velîler mahfuzdur**” buyurulmuştur. Çünkü peygamberler (s.av.) günah işlemese de evliyâ-yı kirâm günah işleyebilir yani câizdir. Ancak bir velî günah işlerse o velînin derecesi aşağı düşmüş olur. (*Bülbülistan*, s.13)

گر کناهی میکند از یک ولی الله صدور

از مقام سامیش آن در عقب افتاد دور

Eğer bir Allah dostu günah işlerse

Yüksek makamının uzağında kalır (*Bülbülistan*, s.14)

Eserde, evliyada bulunması gereken özelliklerden bahsedilmiş ve şu kıssa anlatılmıştır:

Ebû Yezid Bistamî (k.s.) bir kişinin evliyâ-yı kirâmdan olduğunu işitti. Onu ziyaret etmeye niyet etti ve gitti. Mescid-i şerife ulaşmış mescidin kapısında onu beklemek için oturdu. O kişi evinden dışarı çıkıp kible tarafına tükürdü. Hz. Bistamî:

³³² Bakara 2/257.

³³³ Araf 7/196.

“Madem ki bu adam şeriat-ı Muhammediye'nin âdâbına riâyet etmiyor, nasıl olur da Allah'ın sırlarına vâkîf olur?” dedi ve onu ziyaret etmeden geri döndü. (*Bülbülistan*, s.14)

شرع پاک بیخ ولایت شده هم نور طریق

هر که او نیست متشرع باو توفیق نه رفیق

Pâk şerîat hem velayetin esası hem yolu aydınlatan nûr olmuş

Dindar olmayan kişiyle dost olmak uygun değildir (*Bülbülistan*, s.15)

Evliya-yı kirâma (k.s.) muhabbet, bedene şifa ve kalplere safâdır. Çünkü evliyaya muhabbet, zahiri ve manevi menfaat ve bereketleri çekip zarar ve ziyanlara ise engeldir. Onların ismini muhabbetle anmak ve onların hikâyelerini can kulağı ile dinleyip onlara râğbet etmek bizim için gereklidir. (*Bülbülistan*, s.15)

Evliya, Allah'ın yardımı ve müsalesiyle yok olanı var eder.

ترجمان حق شدست هر گاه زبان اولیا

بی گمان مرآة غیبت هر جنان اولیا

Hakk'ın tercümanı olmuştur her zaman evliyanın dili

Şüphesiz gayb aleminin aynasıdır her evliyanın gönlü (*Bülbülistan*, s.17)

Evliyâullah-ı kirâm diriyi öldürür, ölüyü de diriltir. (*Bülbülistan*, s.17)

Evliyâ-yı kirâm (k.s.) Allah'ın bildirmesiyle gâibten haber verir. (*Bülbülistan*, s.19)

Evliya-yı kirâm (k.s.) Allah'ın inayetiyle toprağı altın ve taşı cevher yapar.

نافذ الاحکام هستند جمله دوستان اله

خاک را زر سنک را جوهر کنند با یک نگاه

Bütün Allah dostlarının hükümleri geçerlidir

Bir bakışla toprağı altın taşı cevher yaparlar (*Bülbülistan*, s.23)

Evliya-yı kirâm (k.s.) çok kısa bir zamanda uzak mesafeyi katederler yani tayy-i mekân yaparlar. (*Bülbülistan*, s.25)

Gönül: Tasavvufta gönül bir ayna olarak ele alınır. Bu aynada Tanrı'nın tecellisi zuhur eder. Tasavvuf gönle çok önem verir. İnsan bütün alemin özü olduğu için insanın hakikati de gönüldür.³³⁴

Eserde gönül ile ilgili pek çok manzume vardır. Bu manzumelerden bazısında gönül yerine “kalp” kelimesi de kullanılmıştır.

Allah dostlarının gönlünde gizli olan apaçık ortadır. Onların gönlü ayna gibi parlaktır.

بر دل دوستان یزدان آشکارست هر نهران

می دهند پیغام ز مکتوم وقوعات جهان

کی شود در پیش مرآة چیز نا مرئی در او

قلب ایشان همچو مرآة مجلاست هر زمان

Allah dostlarının gönlünde her gizli âşikârdır

Dünyanın gizli olaylarından mesaj verirler

Ayna önünde görünmeyen şey onda nasıl olur

Onların kalbi her zaman ayna gibi parlaktır (*Bülbülistan*, s.19)

هر که شد با آتش عشق خدا سوزان دل

در دو عالم در فضای دل نباشد منجدل

³³⁴ İskender Pala, *age.*, s.169.

Allah aşkının ateşiyle gönlü yanık olan kişinin

İki âlemde de gönül meydanında kavga olmaz (*Bülbülistan*, s.60)

اگر خواهی سرور قلب آگاه

ز خلق دور باش که یابی قرب الله

Eğer basiretli kalbin neşesini istersen

Halktan uzak dur ki Allah'a yakın olasın (*Bülbülistan*, s.63)

Meşâyih/Şeyh: Arapça önder, kabile başkanı, yaşlı adam anlamına gelen bir kelimedir. Tasavvuf okulu liderlerine şeyh denir. Şeyhler kulu Allah'a, Allah'ı da kula sevdirmek isteyen kişidir.³³⁵ *Bülbülistan*'da çokça telaffuz edilen kavramlardan biri de “şeyh”tir. “Şeyh”in çoğulu ise “meşâyih”tir. Şeyh Allah'a ulaşmada kılavuzdur. Mürid, şeyhin irşad eliyle Allah'a vasıl olur. (*Bülbülistan*, s.20)

Eserde, birçok şeyh ismi geçmektedir: Şeyh Nizâmeddin Dihlevî, Şeyh Feridüddin Şeker Genc, Şeyh Bennân-ı Hammâl, Şeyh Ebû Amr Sarîfenî...

Eserde ayrıca büyük bir şeyh, şeyhin biri, meşâyihten biri, Şiraz şeyhleri veya bir şeyh gibi ifadelerle şeyh ve dervişlere ait kıssalar anlatılmaktadır. (Örnek olarak bk. *Bülbülistan*, s.24)

Mürid: Bir şeyhe bağlı olan kişi³³⁶ anlamına gelen mürid kavramı eserde sık kullanılan kavramlardan biridir. Eserde mürid kavramı; “müridlerden biri, bir mürid” gibi ifadelerle yer almıştır. (*Bülbülistan*, s.25)

Ârif: İrfan sahibi, Allah'ı tanıyan kişi anlamlarına gelir. Sufiler, irfanın bir Allah vergisi olduğunu ve bu yüzden ilimden üstün olduğunu iddia ederler.³³⁷ Eserde ismi Abdülkâdir olan sufî, ariflerin efendisi olarak anılır ve o, menzile ulaşanların kıblesi/pusulasıdır. (*Bülbülistan*, s.20)

Âbid: İbâdet eden anlamına gelen âbid, divân edebiyatında kaba sofu anlamında da kullanılmıştır. Ancak eserde ibadet eden mümin anlamında kullanılmıştır. (*Bülbülistan*, s.24,25...)

³³⁵ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., İstanbul 2004, s.609-610.

³³⁶ İskender Pala, *age.*, s.342.

³³⁷ İskender Pala, *age.*, s.25.

Cezbe: Arapça kendine çekmek anlamına gelir. Allah'ın kulunu kendi hazretine çekmesi. Cezbe, kulun beşerî özelliklerden çekilip İlahî özellikleri kazanarak, vahdet tecellîlerini müşahede etmesidir. İki türlü cezbe vardır: 1. Gizli (hafî) cezbe: Kulun Hakk'ı sevmesi. 2. Açık (celî) cezbe: Hakk'ın kulu sevmesi.³³⁸

Eserde de bir ölüye cezbenin ulaşması ve bunun sonucunda o kişinin, çok makbul biri olması konusu işlenmiştir. (*Bülbülistan*, s.20)

Âlem: Tasavvufta birçok tamlamalarla kullanılan âlem Allah tarafından yaratılmış her şeydir. Sufilere göre varlığın mertebeleri vardır. İlk mertebe varlık âlemi de denilen âlem-i lâhut veya âlem-i itlâktır. İkincisi, âlem-i ceberrût veya hakikat-i Muhammediye'dir. Üçüncüsü, sıfatlar âlemidir (âlem-i melekût). Dördüncüsü, kesret âlemidir (âlem-i nâsût).³³⁹

Eserde, âlem-i melekût işlenmiştir. Âlem-i melekût, farklı kelimelerle Allah'ın tesbih ve takdis edildiği âlemdir. Eserde, melekût âlemi açılınca neredeyse aklın baştan gideceğinden bahsedilir. Şeyh'in yardımıyla akıl başa gelir. (*Bülbülistan*, s.21)

Makam: Tasavvufta kulun kendi gayretiyle yükseldiği yerdir. Tasavvufta kırk makam vardır. Onar onar şariat, tarikat, marifet ve hakikate paylaştırılmıştır.³⁴⁰

Bülbülistan'da müşahede makamından bahsedilir. (*Bülbülistan*, s.21)

Ayrıca kutbiyyet makamına oturan Muhammed el-Harîrî'den bahsedilir. (*Bülbülistan*, s.28)

Halvet: Tasavvufta dünyadan el çekip, maddi alakalardan sıyrılarak Allah'la başbaşa kalmaktır. Halvete giren kişi ibadet ve riyazetle meşgul olur. Halvetin anlamı kalbi arındırmadır.³⁴¹

Bülbülistan'da müridin halvette kalmasından bahsedilir. Halvette iken şeyhin, gerçekleşmeden önce müride haber verdiği bazı olaylar haricinde açık ve gizli hiçbir şeyin müride ortaya çıkmadığından bahsedilir. (*Bülbülistan*, s.21)

³³⁸ Ethem Cebecioğlu, *age.*, s.128-129.

³³⁹ İskender Pala, *age.*, s.17.

³⁴⁰ İskender Pala, *age.*, s.296.

³⁴¹ İskender Pala, *age.*, s.186.

Zâhid: Arapça takdir ve tahmin eden, rağbet etmeyen gibi çeşitli anlamları olan bir kelimedir. Tasavvufta kendisini dünyadan çeken ve dinî hayata veren ahirete yönelen kişiler için kullanılan bir tabirdir.³⁴²

Divan edebiyatında genellikle “ham sofı, kaba sofı” anlamlarında kullanılan “zâhid” kavramı Bülbülistan’da aynı anlamda kullanılmamıştır. Eserde zâhid; “Zühd ve takva ile meşgul, âbid, müttakî”³⁴³ anlamlarında kullanılmıştır. (*Bülbülistan*, s.24)

Tayy: Atlama, üzerinden geçme anlamına gelir. Tasavvufta daha çok “tayy-i mekan, tayy-i zaman” tamlamalarıyla kullanılır. Tayy-i mekan yerin ayak altında dürülmesi ve bu suretle uzak bir yere gayet süretle gitmektir. Tayy-i zaman ise bir an içinde çok uzun bir zamanın geçmesidir.³⁴⁴

Eserde Habeşî bir kölenin tayy-i mekan yaparak Trablus Camisi’nden Harem-i Şerif’e geçmesi anlatılmaktadır. (*Bülbülistan*, s.25)

Eserin başka bir yerinde Şeyh Abdullah Tüsterî’nin Allah’ın kudreti ve inayeti ile her yıl evinin önünden Arafat Dağı’na ulaşarak Haccac-ı Kiram ile vakfe yapması anlatılır. (*Bülbülistan*, s.27)

Kerâmet: Allah’ın velî kullarından sâdır olan olağanüstü hal ve söz³⁴⁵ anlamına gelen keramet, eserin birçok yerinde evliya kıssalarında karşımıza çıkmaktadır. Eserde; tayy-i mekan yapmak, taşın altın olması, demir maşanın altın olması, felsefe kitabının Kur’an’ın faziletlerinin anlatıldığı kitaba dönüşmesi gibi bir çok keramet anlatılmıştır.

كرامت در سر دوستان حق تاجست كه می پوشند

پیام را دائما از سوی والای خدا کوشند

Keramet Hak dostlarının başına taktığı tacdır

Haberi daima Allah’ın yüce katından dinlerler (*Bülbülistan*, s.27)

³⁴² Ethem Cebecioğlu, *age.*, s.717.

³⁴³ Şemseddin Sami, *Kâmus-ı Türki*, Çağrı Yay., İstanbul 2004, s.680.

³⁴⁴ İskender Pala, *age.*, s.443.

³⁴⁵ İskender Pala, *age.*, s.266.

كرامت هاى دوستان خدا را هيچ مداريد دور

كه نيروى كرامت كوه را مقلوع كند با زور

Allah dostlarının kerametlerini hiç yabana atma

Çünkü kerametın gücü dağı kökünden söker zorla (*Bülbülistan*, s.65)

Mâsivâ: Kesreti ifade eden mâsivâ Allah'ın dışındaki her şeye verilen isimdir. Allah'tan başka mevcut olmadığına göre, âlemde görünen her şey izâfî, dolayısıyla mâsivâdır. Allah dışında olan şeyler sonradan yaratılmış olmak yönüyle vücûd sahibi değildir.³⁴⁶

بیر هر رشته ها از ما سوى الله

بگو هر گاه الله هيچ مگو آه

Allah'tan gayrı olan tüm ipleri kes

Her zaman Allah de, hiç ah deme (*Bülbülistan*, s.64)

2.5.5. Bülbülistan'da Şahıs Kadrosu

2.5.5.1. Peygamberler ve Hz. Peygamber

İslam'ın iman esaslarından biri de peygamberlere imandır. Peygambere (s.a.v.) itaatten iki şey hasıl olur: Onun sünneti olan her şeyle amel etmek ve onun şeriatının gerektirdiği her şeye uyup o şekilde hareket etmek. (*Bülbülistan*, s.31)

Bülbülistan'da şu peygamberlerden bahsedilmiştir: Hz. Adem, Hz. İbrahim, Hz. Yakup, Hz. Musa, Hz. Süleyman, Hızır Aleyhisselam ve İlyas Aleyhisselam.

Hz. Adem

Bülbülistan'da Hz. Adem'le ilgili bilgi verilmemiş olup sadece “Adem Aleyhisselam zamanından ahir zamana kadar...” ifadesi mevcuttur. (*Bülbülistan*, s.36)

³⁴⁶ Alim Yıldız, *Fenâyî Cennet Divânı*, CÜ Yay. Sivas 2010, s.137.

Hız. İbrahim

Eserde Hz. İbrahim'in ismi, Hz. Muhammed'in sağ tarafında yer almış olarak Muhammed el-Harîrî'nin rüyasına girmesiyle geçmektedir. Bunun haricinde Hz. İbrahim ile ilgili başka bir şey anlatılmamıştır. (*Bülbülistan*, s.29)

Hız. Yakub

Bülbülistan'da, Hz. İbrahim'in torunu, Hz. İshak'ın oğlu ve Hz. Yusuf'un babası olan Hz. Yakub'un hayatı ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Eserde, Hz. Yakub'un, evlatlarını mağfiret etmesi için Cenab-ı Hakk'a yaptığı dua hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre Hz. Yakub, duasını seher vaktine kadar tehir eder ve o vakitte dua edermiş. Bu hadise ile eserde seher vaktinin önemi vurgulanmıştır. (*Bülbülistan*, s.62)

Hız. Musa

Eserde Hz. Musa, Hz. Muhammed'den sonra ismi en çok zikredilen peygamberdir. Buna göre *Bülbülistan*'da Hz. Musa'nın isminin geçtiği yerler baştan sona doğru şu şekildedir:

Hz. Muhammed'in sol tarafında yer almış olarak Muhammed el-Harîrî'nin rüyasına girmesiyle geçmektedir. Bunun haricinde Hz. Musa ile ilgili burada başka bir şey anlatılmamıştır. (*Bülbülistan*, s.29)

Eserin başka bir yerinde Hz. Musa ile ilgili şu hadise anlatılır:

Allah, bir gün Hz. Musa'ya:

“Ya Musa! Sen benim için özellikle hangi ameli yaptın?” dedi.

Hz. Musa (a.s.):

“Ya Rab senin için özellikle namaz kıldım, oruç tuttum ve malımın zekatını verdim.” dedi.

Bunun üzerine Allah (c.c) buyurdu ki:

“Ya Musa namaz, senin cehennem ateşinden kurtuluşun ve cennet-i âlâya girişine vesiledir. Oruç, kabirde senin rahat etmene ve aydınlığına vesiledir. Zekat malının artmasına vesiledir. Benim için özellikle yaptığın amel nedir?”

Hz. Musa (a.s.):

“Ya Rab! O ameller özellikle senin içindir. Ben o dediğini bilmiyorum ki yapayım.” dedi.

Bunun üzerine Allah buyurdu ki:

“Ya Musa! Sen eğer benim dostlarımı dost, düşmanlarımı da düşman bilersen özellikle benim için amel işlemiş olursun.” (*Bülbülistan*, s.30-31)

Hz. Musa ile ilgili *Rûhu'l-Beyan Tefsiri*'nden nakledilmiş olan bir konu anlatılmıştır. (*Bülbülistan*, s.37)

Hz. Musa'nın Hızır Aleyhisselam ile birlikte Antakya beldesinde yaşadıkları bir hikâye anlatılmıştır. (*Bülbülistan*, s.45)

Hz. Musa ve kavmi ile ilgili konusu “laf taşıma ve dedikoduculuk” olan bir hikâye yer almıştır. (*Bülbülistan*, s.51)

Zünnûn-ı Mısırî'den nakledilen hikâye başlığı altında Allah Teala'nın Hz. Musa'ya vahyi anlatılmıştır. (*Bülbülistan*, s.63)

Son olarak da konusu; Hz. Musa'nın, cennetteki komşusunu dünyada görmek istemesi olan bir hikâye anlatılmıştır. (*Bülbülistan*, s.72)

Hz. Süleyman

Bülbülistan'da, Hz. Süleyman'ın çok sevdiği evladı vefat edince buna çok üzülmeye ve bunun üzerine Allah'ın insan suretinde iki melek gönderip o meleklerin Hz. Süleyman'a nasihat etmesi hadisesi anlatılır. (*Bülbülistan*, s.44)

Eserde, *Ravzü'r-reyâhîn* isimli kitap kaynak gösterilerek anlatılan Hz. Süleyman'ın bir kıssası yer almaktadır. Buna göre eserde; Hz. Süleyman'ın veziri Asaf'ın denizin dibinden çıkardığı kubbenin içindeki annesinin hayır duasını alan bir gence, Allah'ın ihsanda bulunması konulu bir hikâye anlatılmaktadır. (*Bülbülistan*, s.70)

Hızır ve İlyas:

Bülbülistan'da Hızır ve İlyas Aleyhisselam birlikte anıldığı gibi Hızır Aleyhisselam'ın tek anıldığı yerler de vardır. Edebiyatımızda ölümsüzlük yönüyle

genelde birlikte anılan Hızır ve İlyas Aleyhisselam *Bülbülistan*'da da aynı şekilde anılmıştır. Eserde, Hızır ve İlyas Aleyhisselam ile ilgili şunlar anlatılmaktadır:

Bir gün Hızır ve İlyas Aleyhisselam, Fatiha-yı Şerîfe'nin övgü ve özelliklerinin Levh-i Mahfuz'da yazılı olduğunu görürler. Cenab-ı Allah (c.c.)'tan Fatiha-yı Şerîfe'yi kendileri üzerine indirmesini talep ederler. Allah Teâla onlara; “Ben bu sure-yi şerifeyi ahir zaman peygamberi üzerine indireceğim. Eğer siz, onun gönderilme zamanına kadar canlı kalmak ve bu sure-yi şerifeyi ondan dinlemek istiyorsanız âb-ı hayattan için.” buyurur. Sonra Hızır ve İlyas Aleyhisselam âb-ı hayatttan içerler ve Hz. Muhammed'in gönderildiği vakte ulaşırlar. Cebrail Alehisselam onlara ahir zaman peygamberinin gönderildiğini ve ona Fatiha Suresi'nin indirildiğini haber verir. Bunun üzerine onlar da Hz. Muhammed'in huzuruna gidip konuyu ona arz ederler. Fatiha Suresi'ni Hz. Peygamber'den dinleyen Hızır ve İlyas Aleyhisselam çokça şükrederler. Gönüllerinin isteğine nail olan Hızır ve İlyas Aleyhisselam artık yaşama isteklerinin kalmadığını Hz. Peygamber'e arz ederler ve Hz. Peygamber'den de Allah'ın kendilerine emanet olarak verdiği canlarını alması için dua isterler. Hz. Peygamber de onlara; “Ey Hızır ve İlyas! Siz bu zamana kadar âb-ı hayattan dolayı canlı kaldınız ve bu zamandan sonra da benim duam ile canlı kalınız” der. Hz. Peygamber, Hızır Aleyhisselam'ın karada, İlyas Aleyhisselam'ın da denizde ümmetin imdadına yetişmesi için hayatta kalması yönünde Allah'a dua eder ve Hz. Peygamberin duası kabul olur. Böylece Hızır ve İlyas Aleyhisselam, kıyamete kadar canlı kalacaklardır. (*Bülbülistan*, s.5)

Eserde, Hızır Aleyhisselam'ın İlyas Aleyhisselam'dan ayrı olarak anıldığı yerler de şu şekildedir:

Hızır Aleyhisselam, Eba'l-Abbas ismiyle anılır. Burada nurânî çehreli bir zât şeklinde yol gösterici olarak geçer. (*Bülbülistan*, s.20)

Antakya beldesinde Hızır Aleyhisselam ve Hz. Musa'nın başından geçen bir hikâye anlatılmıştır. Bu hikâyede Hz. Musa, Hızır Aleyhisselam'a, “Eba'l-Abbas” ismiyle hitap etmiştir. (*Bülbülistan*, s.45)

Hz. Muhammed:

Bülbülistan'da en çok anılan peygamber, Hz. Muhammed'dir. Eserde, Hz. Muhammed'in mucizelerinin yanı sıra adaleti, liderliği, ashâbının sorunları ile

ilgilenip onları çözüme kavuşturması gibi özelliklerinin anlatıldığı hayatından kısa kesitlere yer verilmiştir. Eserde mensur kısımların yanı sıra manzum kısımlarda da Hz. Muhammed'den bahsedilmiştir.

Aşağıda *Bülbülistan*'daki mensur ve manzum olarak Hz. Muhammed'den bahsedilen kısımlara değinilmiştir.

Hz. Muhammed (s.a.v.), kendi zamanına kadar âb-ı hayat ile canlı kalan Hızır ve İlyas Aleyhisselam'ın kendi zamanından sonra da pâk ellerini kaldırarak ettiği dua ile hayatlarına devam etmelerine vesîle olandır. (*Bülbülistan*, s.5)

Hz. Muhammed (s.a.v.), alemlere rahmet, günahkarlara şefaati olarak gönderilen şanı yüce peygamberdir. O, mübarek ömrünü, Allah'a ibadet ile geçiren ve ümmetinin saadet ve selameti için sarf edendir. O, bu yolda düşmanların cefasına tahammül ve sabır gösterendir. Ümmeti, Hz. Muhammed (s.a.v.) sayesinde dalalet bataklığından çıkıp hidayet aydınlığına ulaşmıştır. (*Bülbülistan*, s.6)

Hz. Muhammed (s.a.v.), ümmeti tarafından kendisine getirilen salat ü selamın onlar için saadet vesilesi olduğunu bildirendir. (*Bülbülistan*, s.7)

Hz. Muhammed (s.a.v.), bir şeyhin rüyasını teşrîf edip onun maddî darlıktan kurtulması için ona yol gösterendir. (*Bülbülistan*, s.8-9)

Miras paylaşımında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mübarek saç teline kanaat edip diğer bütün mal varlığından feragat eden kardeş, o mübarek saç telinin bereketiyle aziz, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mübarek saç telini istemeyip dünyevî mal hırsına düşen kardeş ise zelil oldu. (*Bülbülistan*, s.9-10)

هر که دارد قدر پیغمبر عزیز در این جهان

یابد او در دو جهان از سوی حق صد عز و شان

Her kim bu dünyada Peygamberin değerini bilirse

İki cihanda Hak tarafından yüz izzet ve şân bulur. (*Bülbülistan*, s.10)

Hz. Muhammed (s.a.v.), âdil hüküm verendir. Hz. Muhammed (s.a.v.), mucize sahibidir. Deve, onun huzurunda dile gelip gerçekleri konuşur. (*Bülbülistan*, s.10)

معجزات ذات پیغمبر فزونست در جهان

آمدند سنگ و درختان در حضورش با زبان

Çoktur dünyada Peygamberin zâtının mucizeleri

Geldiler dile onun huzurunda taş ve ağaçlar (*Bülbülistan*, s.11)

Hz. Muhammed (s.a.v.), ashâbının sorunlarıyla ilgilenip onların sorunlarını çözendir. O, kendisine bir yahudinin köpeğinin saldırdığını şikayet eden birinin sorunuyla bizzat ilgilenmiş ve o yahudinin evine durumu anlamak için gitmiştir. (*Bülbülistan*, s.11-12)

Eserde Hz. Peygamber (s.a.v.), Muhammed el-Harîrî isimli sufînin rüyasına girer. O rüyada Hz. Muhammed (s.a.v.), yüzü aydan parlak, kokusu misk ve anberden daha iyi ve nurani yüzlü olarak anlatılır. (*Bülbülistan*, s.29)

Ülkenin ve memleketin genişliği ve bayındırlığı; her iş ve meselede muvaffakiyet; millet arasında barış, huzur, selamet, şan ve itibarın artması, emniyet ve rahatın ortaya çıkması her zaman İslam dinine hizmet etmek ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şeriatına tutunmak ile hasıl olur. (*Bülbülistan*, s.35)

Hz. Muhammed'in *Bülbülistan*'da geçen isim ve sıfatları şu şekildedir:

Cenâb-ı Habîb-i Hudâ 'Aleyh-i Efdalü't-Tahiyyâ, Mustafa, Hz. Peygamber, Hz. Muhammed Aleyhisselâm, Rasûlullah, Habîb-i Hudâ, Hz. Habîb-i Yezdân, Peygamber-i Âlîşân, Şefî'u'l-Müznibîn, Rahmeten li'l-Âlemîn, Cenâb-ı Sâmi-i Şâh-ı Kışver-i Risâlet ve Şefaât, Hz. Habîb-i Yezdân 'Aleyh-i Efdalu's-Salavâtü'r-Rahman, Peygamber-i Âlîşân 'Aleyh-i Ekmel-i Salavâtü'l-Mennân, Hz. Peygamber Aleyhisselâm, Hz. Fahr-ı Âlem, Hz. Rasûlullah, Peygamber Aleyhisselâm, Muhammed Sallallahü Teâlâ Aleyhi ve Sellem, Cenâb-ı Peygamber-i A'zam, Hz. Sultan-ı Dü Cihân, Habîb-i Yezdân, Hz. Seyyidü'l-Enbiyâ 'Aleyhi Efdalü't-Tahiyyâ, Sultanü'l-Enbiyâ ve'l-Mürselîn ve Rasûl-i Rabbü'l-Âlemîn, Hz. Veliyyü'n-Ni'am ve Rasûl-i A'zam, Hz. Risâlet Penâhî, Seyyidü'l-Enbiyâ ve Senedü'l-Evliyâ ve İmâmü'l-Etkiyâ 'Aleyh-i Efdalü's-Salavâtü'l-Melikü'l-A'lâ.

2.5.5.2. Dört Halife ve Ehl-i Beyt

Âl ve ashâb-ı kiram'a (r.a.) muhabbet etme ve onlardan razı olma bizim için önemli ve gereklidir. Çünkü Hz. Peygamber Aleyhisselam buyurmuştur ki: **“Kim ashâbımı, eşlerimi/zevcelerimi, ehl-i beytimi sever ve onlardan hiç birini yermese ve onlara olan muhabbetiyle bu dünyadan göçerse kıyamet gününde benim yanımda olacaktır.”** (*Bülbülistan*, s.11)

Eserde, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in ismi, bir münafığın onların suretlerini duvara çizip o suretlere tükürmesiyle geçmektedir. Buna göre; sahabelerden biri bir gün Peygamber Aleyhisselam'ın huzuruna gelip: “Ya Rasulallah! Falan yahudinin evinde bir köpeği var ve o köpek gelip geçerken bana saldırıyor.” der. Hz. Peygamber Aleyhisselam sahabelerden o yahudiyi huzuruna getirmelerini ister ve getirirler. Hz. Peygamber ona durumu sorar. O yahudi de köpeğinin ashâb-ı kiramı görünce onlara saldırmayıp kuyruk salladığını söyler. Ashâb-ı kiramdan bir grup, yanlarına şikayet eden sahabeyi de alarak o yahudinin evine giderler. O anda yahudinin köpeği onu, diğerlerinin arasında görünce hemen saldırır ama diğerlerine hiç saldırmaz. Orada bulunan sahabeler bu hale şaşırırlar. Sonra şikayet eden sahabenin evine giderler. Eve gidince o adamın münafık olduğunu anlarlar. Çünkü o adam, Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) suretini duvarın sağ tarafına, Hz. Ömer'in (r.a.) suretini de duvarın sol tarafına nakşetmiş ve eve girip çıkarken o suretlerin üzerine tükürmüştü. Sonra hepsi köpeğin onun üzerine saldırmasının hikmetinin, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e (r.a.) olan ihaneti olduğunu anlarlar. Daha sonra oradaki cemaat-ı kiramın yardımıyla o münafık tövbeakar olup mümin olur. (*Bülbülistan*, s.12)

هر یکی از آل و اصحاب مشعل راه هدی

دائماً راضی بپاشد از همه ذات خدا

Âl u ashâbdan her biri Hak yolunun meşalesi

Allah hepsinden daima razı olsun (*Bülbülistan*, s.13)

Bülbülistan'da Hz. Ömer'in adaletinden şu şekilde bahsedilir:

Bir gün Haccac-ı Zalim ibn-i Yusuf'a:

“Sen neden Hz. Ömer (r.a.) gibi adil olmuyorsun? Sonuçta sen onu gördün ve onun hilafet ve adalet dönemine yetiştin” dediler.

Haccac onlara cevabında şöyle dedi:

“Siz zühd ve takvada Ebû Zer (r.a.) gibi olun ben de adalet, barış ve insafın icrasında Ömer (r.a.) gibi olayım.”

Eserde, Hz. Ömer, Hz.emîrû'l-mü'minîn olarak ifade edilir. Hz. Ömer'in Şam'a yaptığı sefer esnasında deveye kölesiyle nöbetleşe binmesi hadisesi anlatılır. (*Bülbülistan*, s.41)

Hz. Ali eserde, Hz. Ömer gibi emîrû'l-mü'minîn olarak ifade edilir. Eserde, Hz. Ali'nin konu olarak yumuşak huylu olması anlatılmış olup kölesi ile olan diyaloguna yer verilmiştir. (*Bülbülistan*, s.42)

2.5.5.3. Sahabeler

Ebû Zer el-Gıfârî

Ebû Zer Cündeb b. Cünâde b. Süfyân el-Gıfârî, servet terâkümü konusundaki görüş ve mücadelesiyle tanınan sahâbîdir. Künyesiyle meşhur olduğundan adı âdeta unutulmuştur. Bu sebeple adının Berîr, Büreyr, Yezîd, Yüreyr, babasının adının Seken veya Abdullah olduğu da söylenmektedir. Gıfâr kabilesine mensuptur. Bizzat belirttiğine göre İslâmiyet'i kabul etmeden iki üç yıl önce Allah'a ibadet etmeye başladı. Hanîfler'le yakın ilgisi olduğu anlaşılan Ebû Zer, Mekke'de Hz. Peygamber'in bir olan Allah'a inanmaya davet ettiğini duyunca oraya gitti ve birçok güçlükten sonra Resûlullah'ı bularak müslüman oldu. İlk bedevî müslüman diye bilinen Ebû Zerr'in dördüncü veya beşinci kişi olarak İslâmiyet'i kabul ettiğine dair rivayet vardır. Ebû Zer el-Gıfârî, 32 yılının Zilhicce ayında (Temmuz 653) Rebeze'de vefat etti.³⁴⁷

Bülbülistan'da ismi Ebû Zer (r.a.) olarak geçer. Eserde, zühd ve takva sahibi olması yönüyle anılmıştır. (*Bülbülistan*, s.33)

³⁴⁷ Abdullah Aydınli, “Ebû Zer el-Gıfârî”, *DİA*, İstanbul 1994, c.10, s.266-269.

Ebû Ubeyde bin Cerrah

Ebû Ubeyde Âmir b. Abdillâh b. el-Cerrâh el-Fihri el-Kureşî, aşere-i mübeşşereden olan kumandan sahâbîdir. Hicretten kırk yıl önce Mekke'de doğmuştur (583). Hz. Peygamber'in onuncu dedesi olan Fihri'de Resûlullah ile soyları birleşir. Ebû Ubeyde, Hz. Peygamber'in İslâm'a davete başladığı ve henüz Dârülerkam'a girmediği günlerde Hz. Ebû Bekir vasıtasıyla müslüman olmuştur. İslâmiyet'in yayılması için büyük çaba göstermiştir. 18/639 yılında vefat etmiştir.³⁴⁸

Bülbülistan'da Ebû Ubeyde bin Cerrah'ın, aşere-i mübeşşereden olduğu belirtilmiştir. Hz. Ömer'in Şam seferinde o zamanın Şam valisi olarak Ebû Ubeyde bin Cerrah'ın Hz. Ömer'i karşıladığı anlatılmıştır. (*Bülbülistan*, s.41)

Selmân-ı Fârisî (ö.36/656 [?])

Asıl adı Mâhbe (Mâyeh) b. Bûzehmeşân (Bûzekhân, Bûzişân, Hûşbûdân) b. Mürselân b. Yehbûzân iken müslüman olduktan sonra kendini Selmân İbnü'l-İslâm diye tanıtmış, Selmân el-Hayr, Selmân-ı Pâk veya Selmân el-Hakîm diye de anılmıştır. Zâhid bir kişiliğe sahip olan Selmân-ı Fârisî, Resûl-i Ekrem'in övgüsünü kazanmıştır. İlim öğrenmeye düşkünlüğü ve sünnete bağlılığı ile mensubu bulunduğu ashâb-ı suffe arasında önemli bir yer edinmiştir. Selmân-ı Fârisî, Hz. Peygamber'in saçlarını tıraş etmesi sebebiyle berberlerin pîri sayılmıştır.³⁴⁹

Eserde, İslâmiyet'i kabul eden İran asıllı ilk sahâbî olan Selmân-ı Fârisî hakkında konusu "gıybet" olan bir hikâye anlatılmıştır. (*Bülbülistan*, s.49)

2.5.5.4. Mutasavvıflar

Bülbülistan'da yer alan hikâyelerde kimi zaman mutasavvıflar ismen zikredilip onlara ait menkabeler anlatılırken kimi zaman da mutasavvıfların ismi zikredilmeden "salihlerden biri, şeyhlerden biri, dervişlerden biri, bir derviş, nurani yüzlü bir adam..." gibi ifadelerle ismi belirtilmeyen mutasavvıflara ait menkabeler, kerametler veya hikmetli sözler anlatılmıştır.

³⁴⁸ Ahmet Önkal, "Ebû Ubeyde b. Cerrah", *DİA*, İstanbul 1994, c.10, s.249-250.

³⁴⁹ İbrahim Hatiboğlu, "Selmân-ı Fârisî", *DİA*, İstanbul 2009, c.36, s.441-443.

Bülbülistan'da anılan mutasavvıflar şunlardır:

Muhammed bin Mâlik

Eserde büyük alimlerden biri olması ve ilim tahsili için Bağdat'a gitmesi haricinde eserde hakkında yeterli bilgi bulunmadığından hayatı hakkında bilgi edinilememiştir. (*Bülbülistan*, s.8)

Ebî Bekr bin Muhammed

Bülbülistan'da Bağdat'ta bulunduğu ve ilim tedris eden bir üstad olduğundan bahsedilmiştir. Bu bilgiler haricinde eserde hakkında yeterli bilgi bulunmadığından hayatı hakkında bilgi edinilememiştir. (*Bülbülistan*, s.8)

Şeyh Ebû Saîd

Eserde salihlerden bir zât olarak anlatılır. Eserde hakkında yeterli bilgi bulunmadığından hayatı hakkında bilgi edinilememiştir. (*Bülbülistan*, s.14)

Ebü'l-Hâris El-Evlâsî

Adı Feyz bin el-Hızır'dır. İbrahim bin Sa'd'ın talebesidir.³⁵⁰ Eserde Ebü'l-Hâris El-Evlâsî'nin İbrahim bin Sa'd ile birlikte yaptıkları yolculuktan bahsedilmektedir. (*Bülbülistan*, s.18)

İbrahim bin Sa'd El-Alevî

Künyesi Ebû İshak'tır. (Şerif Hasenî)dir. Bağdat'ın eski meşayihindedir. Bağdat'tan Şam'a gitti. Orayı kendine vatan edindi ve orada kaldı. Zâhirü'l-kerâmet idi. İbrahim Edhem'in benzeri idi.³⁵¹ Eserde Ebü'l-Hâris El-Evlâsî ile birlikte yaptıkları yolculuktan bahsedilmektedir. (*Bülbülistan*, s.18)

Şeyh Ebû Amr Sarîfenî

Eserde isminin Osman olduğu belirtilmiştir. Anlatılan hikâyeden Bağdat'ta bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca eserde, Hızır Aleyhisselam ile aralarındaki diyaloga yer verilmiştir. Şeyh Ebû Amr Sarîfenî hakkında bunun haricinde başka bilgi edinilememiştir. (*Bülbülistan*, s.19)

³⁵⁰ Molla Câmî, *Nefehâtü'l-Üns Min Hadarati'l Kuds*, Çev: Kamil Candoğan, Sefer Malak, Bedir Yay. İstanbul 1971, s.108.

³⁵¹ Molla Câmî, *Nefehâtü'l-Üns*, s.108.

Bâyezîd-i Bistâmî (Ebû Yezîd Tayfûr b. Îsâ b. Sürûşân)

Bâyezîd-i Bistâmî İran'ın Horasan eyaletinde bulunan Bistâm kasabasında doğmuştur. Dedesi Sürûşân (Serûşân) aslen İranlı Mecûsî bir din adamıyken müslüman olmuştur. Dindarlığı ile tanınan babası Îsâ'nın iki kızı ile üçü de âbid ve zâhid olan üç oğlu vardı. Ortancaları olan Tayfur Sultânü'l-ârifin, Pîr-i Bistâm ve Bâyezîd (Ebû Yezîd) diye meşhur olmuştur. Bâyezîd-i Bistâmî'nin 234'te yetmiş üç yaşında iken vefat etmiş olması muhtemeldir ki bu duruma göre Bâyezîd, 161'de (777) doğmuştur. Kendisini takip edenlere Tayfûrî, tuttuğu yola da Tayfûriyye veya Bistâmiyye adı verilmiştir. Ancak Tayfûriyye bilinen mânada bir tarikat olmayıp bir tasavvuf cereyanıdır. Hallâc, Şiblî, Harakanî, Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr, Nifferî, Senâî, Attâr, Câmî, İbnü'l-Arabî, İbnü'l-Fârız ve Mevlânâ gibi büyük mutasavvıflar hep bu cereyana bağlı kalmışlardır. Bâyezîd, tasavvufî görüşlerini Farsça olarak ifade eden ilk sûfilerden biridir. Daha sonra bu sözler Arapçaya tercüme edilmiştir.³⁵²

Bülbülistan'da Bâyezîd-i Bistâmî hakkında şu kıssaya yer verilmiştir:

Ebû Yezid Bistâmî (k.s.) bir kişinin evliyâ-yı kirâmdan olduğunu işitti. Onu ziyaret etmeye niyet etti ve gitti. Mescid-i şerife ulaşır mescidin kapısında onu beklemek için oturdu. O kişi evinden dışarı çıkıp kible tarafına tükürdü. Hz. Bistâmî : “Madem ki bu adam şeriat-ı Muhammediye'nin âdâbına riâyet etmiyor, nasıl olur da Allah'ın sırlarına vâkıf olur?” dedi ve onu ziyaret etmeden geri döndü. (*Bülbülistan*, s.14)

Eserde Bâyezîd-i Bistâmî'nin hikmetli nasihatına yer verilmiştir. Mehmed Fevzî Efendi *Bülbülistan*'da, Bâyezîd-i Bistâmî'nin bu nasihatından sonra, bu nasihat ile ilgili bir de mesnevi nazım şeklinde şiire yer vermiştir. (*Bülbülistan*, s.55)

Cüneyd-i Bağdâdî (Ebü'l-Kâsım Cüneyd b. Muhammed el-Hazzâz el-Kavârîrî)

Bağdat'ta doğmuş ve orada yaşamıştır. Doğum tarihi belli değildir. Ailesi aslen Nihâvendli olup cam ticaretiyle uğraştıklarından Kavârîrî nisbesiyle tanınmaktaydı. Bizzat Cüneyd de ipek ticaretiyle meşgul olduğundan Hazzâz lakabıyla tanınmıştır. Cüneyd-i Bağdâdî, “tâvûsü'l-ulemâ” ve “seyyidü't-tâife” gibi

³⁵² Süleyman Uludağ, “Bâyezid-i Bistâmî”, *DİA*, İstanbul 1992, c.5, s.238-241.

unvanlarla anılırdı. 297 (909) yılında vefat etmiş olup cenaze namazında 60.000 kişinin bulunduğu rivayet edilir. 296 veya 298 yılında vefat ettiğine dair de rivayetler vardır. Bağdat'ın Şünûziye Mezarlığı'nda dayısı ve şeyhi Serî'nin yanında toprağa verilen Cüneyd'in çeşitli İslâm ülkelerinde makamları mevcuttur.³⁵³

Bülbülistan'da Cüneyd-i Bağdâdî, sûfiler efendisi olarak anılmıştır. Eserde, Cüneyd-i Bağdâdî'nin evliya kıssalarının faydaları hakkındaki sözlerine yer verilmiştir. (*Bülbülistan*, s.15)

Bunun haricinde eserde Cüneyd-i Bağdâdî, cihan kutb-ı azamı olarak ifade edilir. (*Bülbülistan*, s.28)

Şeyh Nizâmeddin Dihlevî

Nizâmüddîn Mahbûb-i İlähî Muhammed b. Seyyid Ahmed b. Alî Bedâûnî Buhârî Dihlî, Hindistan'da Çiştîye tarikatının önde gelen şeyhlerindedir. Nizâmeddin Evliyâ, Bedâûn şehrinde doğdu. Doğum yılı hakkında farklı tarihler (634/1236, 636/1238, 640/1242) verilmektedir. Moğol istilâsı esnasında Buhara'dan Hindistan'a göç eden bir seyyid ailesine mensuptur. Mahbûb-i İlähî, Sultânü'l-meşâyih unvanlarıyla tanınır. Ferîdüddin Mesûd Genc-i Şeker'e intisab etmiştir. Nizâmeddin Evliyâ, 18 Rebûlâhir 725'te (3 Nisan 1325) Gıyâspûr'da vefat etti. Sultan Muhammed b. Tuğluk tarafından inşa edilen türbesi Hindistan'ın en önemli ziyaretgâhlarındanıdır.³⁵⁴

Nizâmeddin Evliyâ, *Bülbülistan*'da Şeyh Nizâmeddin Dihlevî ismiyle anılmıştır. Eserde, Nizâmeddin Evliyâ'nın kerameti anlatılmıştır. (*Bülbülistan*, s.16)

Ferîdüddin Mes'ûd

Hindistanlı Çiştî tarikatı şeyhi olan Ferîdüddîn Mes'ûd b. Süleymân b. Şuayb el-Çiştî el-Ecûdehenî 571'de (1175) Mültan yakınındaki Kehtvâl'de doğdu. Hz. Ömer soyundan geldiğini ileri süren bir ailenin çocuğudur. Ecûdehen'de (Adjodhan; bugün Pâk Pattan) 5 Muharrem 664'te (17 Ekim 1265) vefat etti. Türbesi 700 yıldan

³⁵³ Süleyman Ateş, "Cüneyd-i Bağdâdî", *DİA*, İstanbul 1993, c.8, s.119-121.

³⁵⁴ Azmi Özcan, "Nizâmeddin Evliyâ", *DİA*, İstanbul 2007, c.33, s.179-180.

bu yana Hindistan halkının en kutsal yerlerinden biri sayılmıştır. Ferîdüddin Mes'ûd Genc-i Şeker lakabıyla anılmıştır.³⁵⁵

Ferîdüddin Mes'ûd, *Bülbülistan*'da Şeyh Ferîdüddin Şeker Genc ismi ile anılmış olup Şeyh Nizameddin Dihlevî ile aynı hikâyede yer almıştır. (*Bülbülistan*, s.16)

Şeyh Bennân-ı Hammâl

Şeyh Bennân-ı Hammâl hakkında Molla Câmî'nin *Nefehâtü'l-Üns* adlı kitabında şu bilgiler yer almaktadır: Üçüncü tabakadandır. Aslen Vâsıtlıdır. Ama Mısır'da oturmuştur. H. 306 yılında Ramazan ayında dünyadan göç etmiştir. Mısır meşâyihinin ileri gelenlerindedir. Cüneyd-i Bağdâdî ve o zamanın meşayihî ile sohbet etmiştir. Ebü'l Hüseyin-i Nûrî'nin üstadlarındandır.³⁵⁶ Bennân-ı Hammâl hakkında "Evliyalar Ansiklopedisi"nde ise şu bilgiler yer almaktadır: Mısır velilerinden. İsmi Bennân künyesi Ebü'l-Hasan'dır. Aslen Vâsıtlı olup babasının ismi Muhammed'dir. Bütün ömrünü Mısır'da geçirdi. Ebû İmrân-ı Kebîr'in talebesi idi. Cüneyd-i Bağdâdî, Ebû Hafs Nişâburî ve zamanın alimleriyle sohbet etti. Ebü'l Hüseyin Nûrî'nin hocası idi. 316/928 senesinin Ramazan ayında Mısır'da vefat etti.³⁵⁷

Bülbülistan'da Şeyh Bennân-ı Hammâl'ın bir kerameti anlatılmıştır. (*Bülbülistan*, s.17)

Abdülkadir

Bülbülistan'da ariflerin efendisi olarak geçmektedir. Ebû Amr Sarîfenî'nin şeyhi olarak anılmıştır. Başka bir hikâyede ise Şeyh Abdülkadir'in kerameti anlatılmıştır. Eserde bunun haricinde yeterli bilgi bulunmadığından hakkında bilgi edinilememiştir. (*Bülbülistan*, s.20)

Abdülganî

Bülbülistan'da Ebû Amr Sarîfenî'nin müridi olarak anılmıştır. Eserde bunun haricinde yeterli bilgi bulunmadığından hakkında bilgi edinilememiştir. (*Bülbülistan*, s.21)

³⁵⁵ K. A. Nizami, "Ferîdüddin Mesud", *DİA*, İstanbul 1995, c. 12, s.398.

³⁵⁶ Molla Câmî, *Nefehâtü'l-Üns*, s.222.

³⁵⁷ Komisyon, *Evliyalar Ansiklopedisi*, Türkiye Gazetesi Yay., İstanbul 1992, s.55.

Şeyh Ebi'l-Hayr Tînatî

Dördüncü tabakadan olup adı Hammad'dır. Tînat'ta köle idi. Tînat, Mısır'dan on fersah uzakta bir köydür. Bazıları Mağrib'de Masîsa vilayetinden olduğunu da söylerler. O, yanında kimse yokken zembil örerdi. Çünkü zahirde eli kesik idi. H. 340'tan sonra vefat etmiştir. O, Ebû Abdullah Celâ, Cüneyd ve onlardan başka meşayih ile sohbet etmiştir.³⁵⁸

Bülbülistan'da Şeyh Ebi'l-Hayr Tînatî'nin kerameti anlatılmıştır. (*Bülbülistan*, s.25)

Şeyh Abdullah Kassar

Şeyh Abdullah Kassar H. 10. asrın sonlarında yaşamış velilerdendir. Doğum ve vefat tarihleri belli değildir.³⁵⁹

Bülbülistan'da Şeyh Abdullah Kassar'ın, Şeyh Abdullah Testerî'yi ziyaret etmesi anlatılmaktadır. (*Bülbülistan*, s.25)

Şeyh Abdullah Tüsterî

Şeyh Abdullah Tüsterî hakkında *Sefîne-i Evliya*'da şu bilgiler yer almaktadır: “Müşarünileyh, kümmelîn-i ehlu'llahtan ve Hz. Marûf-ı Kerhî'nin ekâmil-i mürîdanındandır. Künyeleri Ebû Muhammed, ism-i şerifleri Sehl, vâlidleri Abdullah'tır. Maskat-ı re'sleri, Horasan'da Tüster beldesidir. Küçük yaşından beri savmla dem-güzâr olurlarmış. Dayılarının irtihali üzerine Bağdad'a gelip, Marûf-ı Kerhî'nin füyûzât-ı ârifânesinden müstefid oldular. Âlem-i bekâya intikalleri 283 sene-i hicriyyesine (896) müsâdifdir.”³⁶⁰

Şeyh Abdullah Tüsterî eserde, “Sehl ve Sehl Tüsterî” olarak da ifade edilmiştir. Ayrıca eserde şeyhin kerameti anlatılmıştır. (*Bülbülistan*, s.26)

Haccac-ı Kiram

Bülbülistan'da Şeyh Abdullah Tüsterî'nin Haccac-ı Kiram ile Arafat'ta vakfe yapmasından bahsedilir. (*Bülbülistan*, s.26) Haccac-ı Kiram hakkında eserde yeterli bilgi bulunmadığından hakkında bilgi edinilememiştir.

³⁵⁸ Molla Câmî, *Nefehâtü'l-Üns*, s.271.

³⁵⁹ Komisyon, *Evlîyalar Ansiklopedisi*, s.135.

³⁶⁰ Osmanzâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, Haz: Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, c.1, Kitabevi Yay. İstanbul 2006, s. 47.

Muhammed el-Harîrî

Eserde, Cüneyd-i Bağdâdî'nin (k.s.) huzuruna getirilen kişi olarak bahsedilir. Buradan yola çıkarak Muhammed el-Harîrî'nin, Cüneyd-i Bağdâdî'nin yaşadığı dönemde yaşamış olduğu sonucuna ulaşırız. O, Mekke-i Mükerrerme'de ibadetle meşgul olan, orada bir yıl orucunu açmayan, uyumayan ve sırtını duvara yaslamayan biri olarak anlatılır. Böylece ömründen altmış sene geçmiş ve kutbiyyet makamına oturmuştur. (*Bülbülistan*, s.28) Muhammed el-Harîrî hakkında bunun haricinde bilgi edinilememiştir.

Ebü'l-Leys Semerkandî

Fâkih, müfessir ve sufi olan Ebü'l-Leys Semerkandî'nin Semerkant'ta doğmuş olması muhtemeldir. Hanefî fikhının yanı sıra hadis, kelâm ve tefsir alanında da tahsil gören Ebü'l-Leys Semerkandî'nin 11 Cemâziyelevvel 373'te (21 Ekim 983) öldüğü kabul edilir. Ebü'l-Leys, şöhretinin yayıldığı bölgelerde büyük bir velî olarak kabul edilmiş, kendisi için türbe ve makamlar inşa edilmiştir.³⁶¹

Eserde, Ebü'l-Leys Semerkandî'nin hikmetli sözlerine yer verilmiş olup kendisi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. (*Bülbülistan*, s.31)

Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî

Ebü'l-Hasan Nûruddîn Alî b. Abdillâh b. Abdilcebbâr eş-Şâzelî Şâzeliyye tarikatının kurucusudur. 593 (1197) yılında Kuzey Afrika'nın en batı bölgesinde yer alan Sebte (Ceuta) şehri yakınlarındaki Gamâre'de doğdu. Mürşidi Abdüsselâm b. Meşîş'in emriyle irşad faaliyetine başladığı İfrîkiye'deki Şâzile (Şâzele) beldesine nisbetle Şâzelî diye tanınır. Soyu Hz. Hasan'a ulaşan bir aileye mensuptur. 656/1258 yılında vefat etmiştir.³⁶²

Bülbülistan'da Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî'nin Allah'a münacatı yer almıştır. (*Bülbülistan*, s.34)

Hasan-ı Basrî

Basralı meşhur tâbiî, âlim ve zâhid Hasan-ı Basrî 21/642 yılında Medine'de doğmuştur. Yetmiş Bedir gazisi olmak üzere 120 kadar sahabe ile görüşme imkanı

³⁶¹ İshak Yazıcı, "Semerkandî, Ebü'l-Leys", *DİA*, İstanbul 2009, c.36, s.473.

³⁶² Ahmet Murat Özel, "Şâzelî", *DİA*, İstanbul 2010, c.38, s.385-387.

bulmuştur. Tarikat silsilelerinde de önemli bir yer tutan Hasan-ı Basrî 110/728 yılında vefat etmiştir.³⁶³

Bülbülistan'da Hasan-ı Basrî ile ilgili konusu "gıybet" olan bir hikâye yer almıştır. (*Bülbülistan*, s.50)

İbrahim Setenbevî-i Herevî:

Künyesi Ebû İshak'tır. İbrahim bin Edhem ile sohbet etmiştir. Bundan dolayı onun akranıdır. Aslen Kirmanlı idi. Herat'ta vefat etmiştir. Onun için (Herevî) denilmektedir. Kabri Kazvin'dedir.³⁶⁴ Eserde İbrahim Setenbevî-i Herevî ile ilgili konusu "riyazet ve nefis terbiyesi" olan bir hikâye anlatılmıştır. (*Bülbülistan*, s.55)

İbrahim Rıbâtî

İbrahim Setenbe'nin mürididir. Tarîk ve tevekkülü ondan almıştır. Kabri Herat'ta Zengîzâde Rıbâtî'nin kapısındadır.³⁶⁵ Eserde İbrahim Rıbâtî'nin İbrahim Setenbevî-i Herevî'nin müridi olduğu bilgisine yer verilmiştir. İbrahim Rıbâtî ile ilgili konusu; "sıdk üzere olan kişiyi Allah'ın hiçbir şeye muhtaç etmeyeceği" olan bir hikâye anlatılmıştır. (*Bülbülistan*, s.56)

Süfyân es-Sevrî

Kendi adıyla anılan fıkıh mezhebinin imamı, müfessir, muhaddis ve zâhid Ebû Abdillâh Süfyân b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî el-Kûfi, 97/715 yılında dünyaya gelmiştir. Kazvin'de, Horasan'da ve Cürcân'a bağlı Sevrîler köyünde doğduğu yolunda rivayetler vardır. Soyu on altıncı dedesi İlyâs b. Mudar'da Hz. Peygamber'in soyu ile birleşir. 15 Şaban 161'de (18 Mayıs 778 ya da aynı yılın başlarında) vefat etmiştir.³⁶⁶

Bülbülistan'da Süfyân es-Sevrî'nin seher vaktinin önemi ile ilgili bir sözüne yer verilmiştir. (*Bülbülistan*, s.62)

³⁶³ Süleyman Uludağ, "Hasan-ı Basrî", *DİA*, İstanbul 1997, c.16, s.291-293.

³⁶⁴ Molla Câmi, *Nefehâtü'l-Üns*, s.109.

³⁶⁵ Molla Câmi, *Nefehâtü'l-Üns*, s.110.

³⁶⁶ Recep Özdirek-Ali Hakan Çavuşoğlu, "Süfyân es-Sevrî", *DİA*, İstanbul 2010, c.38, s.23-28.

Şeyh Şiblî

Bülbülistan'da Şeyh Şiblî isminde bir mutasavvıf geçmektedir. Ancak eserde Şeyh Şiblî'nin hayatı ile ilgili yeterli bilgi bulunmamakla beraber sadece yer ismi olarak Bağdat geçmektedir. Buradan ve Şeyh Şiblî'nin mutasavvıf kişiliğinden hareketle onun Ebû Bekir Şiblî olması muhtemeldir. Ebû Bekir Şiblî, 247/861 Sâmerrâ'nın Şibliye köyünde doğmuştur. Cüneyd-i Bağdâdî'nin; "Her topluluğun bir tacı vardır, sûfîlerin tacı da Şiblî'dir." sözü onun tasavvufta ulaşmış olduğu makama işaret etmektedir. Genç yaşta seyrü sülûkunun başında çokça seyahat eden Şiblî 334 yılı Zilhicce ayında (Temmuz 946) Bağdat'ta vefat etmiştir.³⁶⁷

Eserde Şeyh Şiblî ve müridleri ile ilgili konusu "tevekkül" olan bir hikâye yer almaktadır. (*Bülbülistan*, s.57) Ayrıca eserin başka bir yerinde Şeyh Şiblî'nin "İnsanlarla kaynaşmak iflasın alametlerindedir" sözü yer almış ve bu sözü izah edilmiştir. (*Bülbülistan*, s.63)

Zünnûn-ı Mısırî

Zünnûn-ı Mısırî, 155/772 yılında Mısır'ın İhmîm (Ahmîm) şehrinde doğmuştur. İlk dönem sûfîlerindedir. Zünnûn-ı Mısırî, 245/859 veya 248/862 yılında Mısır'ın Cîze şehrinde vefat etmiştir.³⁶⁸

Bülbülistan'da Zünnûn-ı Mısırî'den nakledilen Hz. Musa'nın bir kıssası anlatılmıştır. Ancak nakledilen bu kıssanın kaynağı belirtilmemiştir. (*Bülbülistan*, s.63)

Eserin başka bir yerinde Zünnûn-ı Mısırî'nin bir kerametine yer verilmiştir. (*Bülbülistan*, s.65)

İbrahim Edhem

Zahid, sufi ve muhaddis Ebû İshâk İbrâhîm b. Edhem b. Mansûr, Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya gelmiştir. İbrâhîm b. Edhem, tâbiîn ve tebeu't-tâbiînden hadis rivayet etmiştir. 161/778 [?] yılında vefat etmiştir.³⁶⁹

³⁶⁷ Dilaver Gürer, "Şiblî, Ebû Bekir", *DİA*, İstanbul 2010, c.39, s.125-126.

³⁶⁸ Necdet Tosun, "Zünnûn el-Mısırî", *DİA*, İstanbul 2013, c.44, s.575-576.

³⁶⁹ Reşat Üngören, "İbrahim b. Edhem", *DİA*, İstanbul 2000, c.21, s.293-295.

Eserde; Muhammed b. El-Mübarek es-Sûrî'nin naklettiği bir hikâyede, Muhammed b. El-Mübarek es-Sûrî ile İbrahim Edhem'in Beytü'l-Mukaddes'e yaptıkları yolculuk esnasında meydana gelen olağanüstü hadise anlatılmıştır. (*Bülbülistan*, s.65)

Eserde İbrahim Edhem ve Muhammed b. El-Mübarek es-Sûrî'nin hayatı ile ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Şeyh Ebû Abdullah el-İskenderî

Bülbülistan'da Şeyh Ebû Abdullah el-İskenderî'nin hayatı hakkında bir bilgi yoktur. Eserde Şeyh Ebû Abdullah el-İskenderî'nin kadın ve erkek evliya ile görüşmek için Lükâm Dağı'na yaptığı seyahatten bahsedilir. (*Bülbülistan*, s.67) Hayatı hakkında bilgi edinilememiştir.

Akşemseddin

Fâtih Sultan Mehmed'in hocası, mutasavvıf, âlim-tabip ve şair olan Akşemseddin'in asıl adı Şemseddin Muhammed b. Hamza'dır. Ancak Akşemseddin veya kısaca Akşeyh adıyla şöhret bulmuştur. 792/1390 yılında Şam'da doğmuştur. Baba tarafından nesebi Hz. Ebû Bekir'e kadar uzanmaktadır. Hacı Bayram-ı Velî'ye intisab ederek onun müridi olmuştur. 863 Rebûlâhîrinin sonunda (Şubat 1459) tarihinde vefat etmiştir.³⁷⁰

Eserde, Akşemseddin'in gördüğü rüya anlatılmaktadır. Akşemseddin şöyle bir rüya görmüştür: “Boynunda bir zincir ve o zincirin bir tarafı Hacı Bayram-ı Velî'nin elindedir.” Bu rüyadan sonra Akşemseddin, Hacı Bayram-ı Velî'ye yönelmiştir. (*Bülbülistan*, s.74)

Hacı Bayrâm-ı Velî

Anadolu topraklarında doğup büyüyen bir Türk mutasavvıfı tarafından kurulmuş ilk tarikat olan Bayramiyye'nin pîri Hacı Bayrâm-ı Velî, XIV. yüzyılın ilk yarısında Orhan Gazi döneminde Ankara'da doğmuştur. Orhan Gazi, I. Murad, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed ve II. Murad devirlerini idrak etmiştir. Kurduğu

³⁷⁰ Orhan F. Köprülü- Mustafa Uzun, “Akşemseddin”, *DİA*, İstanbul 1989, c.2, s.299-302.

Bayramîlik tarikatıyla Anadolu'nun mânevî yapısının şekillenmesinde büyük katkıları olan Hacı Bayrâm-ı Velî 833/1430 yılında Ankara'da vefat etmiştir.³⁷¹

Eserde, Akşemseddin'in Hacı Bayrâm-ı Velî'nin huzuruna gitmesi anlatılmıştır. (*Bülbülistan*, s.74)

Yunus Emre

Bülbülistan'da, mutasavvıf bir Türk şâiri olan Yunus Emre'nin (ö. 720/1320 [?])³⁷² Tapduk Emre'nin müridi olduğu bilgisi vardır. Eserde Yunus Emre'nin müşidi Tapduk Emre'ye olan hizmeti anlatılmıştır. (*Bülbülistan*, s.75)

Tapduk Emre

Babaî-Haydarî dervişi olan Tapduk Emre'nin XIII. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı söylenebilir. Tapduk kelimesinin, onun adı mı yoksa lakabı mı olduğu konusu belirsizdir. Tapduk Emre'nin en tanınan müridi Yunus Emre'dir. Tapduk Emre'nin ölüm tarihi ve mezarının bulunduğu yer konusu da ihtilâflıdır. Ancak Yunus Emre'nin XIII. yüzyılın sonları ve XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşadığı dikkate alındığında bir şiirinde öldüğünü haber verdiği müşidinin, XIII. yüzyılın sonlarında vefat etmiş olması kuvvetle muhtemeldir.³⁷³

Şeyh Ebü'l-Gays Cemil El-Yemenî

Kâdiriyye'ye bağlı Ehdeliyye kolu Gaysiyye şubesinin kurucusu Ebü'l-Gays Sa'd (Saîd) b. Selm b. Cemîl'in, doksan beş yaşlarında vefat ettiğine dair rivayet doğru kabul edilirse 556/1161 yılı civarında doğduğu söylenebilir. Yemen'in Tihâme bölgesinin kıyı kesiminde dünyaya geldiği, Hacûr bölgesinden bir kabileye mensup ve mevâliden olduğu kaydedilmektedir. Ailesi ve çocukluk dönemi hakkında yeterli bilgi yoktur. 651/1253 yılında vefat etmiştir.³⁷⁴

Eserde, Şeyh Ebü'l-Gays'ın önceden eşkıya olduğu sonra, bir gün bir kabileyi yağmalamak için pusu kurduğunda kulağına gaipten “seni de gözetleyen başka bir göz var” sesinin gelmesi üzerine tövbekar olup Allah'a yöneldiği anlatılmıştır.

³⁷¹ Nihat Azamat, “Hacı Bayrâm-ı Velî”, *DİA*, İstanbul 1996, c.14, s.442-447.

³⁷² Yunus Emre hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa Tatcı, “Yunus Emre”, *DİA*, İstanbul 2013, c.43, s.600-606.

³⁷³ Haşim Şahin, “Tapduk Emre”, *DİA*, İstanbul 2011, c.40, s.12-13.

³⁷⁴ Kübra Zümrüt Orhan, “Ebü'l-Gays”, *DİA*, İstanbul 2016, c.Ek-1, s.383-384.

Ayrıca eserde İbnü'l Eflah El-Yemenî'ye bağlandığı bilgisi de bulunmaktadır. (*Bülbülistan*, s.86)

2.5.5.5. Tarihî Şahsiyetler

Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî

Ebû Muhammed el-Haccâc b. Yûsuf b. el-Hakem es-Sekafî, zalim lakabıyla meşhur Emevî valisidir. 41/661 yılında Tâifte doğmuştur. Bütün gücünü Emevî saltanatının ayakta kalması için harcayan Haccâc, yirmi beş yılı aşkın bir mücadeleden sonra Kûfe ile Basra arasındaki kendi kurduğu Vâsît şehrinde ölmüştür (Ramazan 95 / Haziran 714).³⁷⁵

Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî, *Bülbülistan*'da Haccac-ı Zalim ibn-i Yusuf ismiyle bahsedilir. (*Bülbülistan*, s.33)

Osman Gazi ve Orhan Gazi

Bülbülistan'da Osmanlı Devletinin kurucusu Osman Gazi'nin (ö. 724/1324)³⁷⁶, oğlu Orhan Gazi'ye (ö. 763/1362)³⁷⁷ yapmış olduğu yedi maddelik öğüt yer almaktadır. (*Bülbülistan*, s.36)

Bülbülistan'da Osman Gazi, çok dindar, Hz. Muhammed'in şeriatına itaatkar, abid ve zahid, kafirlere karşı cengaver ve ibadet ehli olarak anlatılır. Onunla ilgili bir de şu hadise anlatılır: “Osman Gazi Han, bir gece bir yerde Mushaf-ı Şerif'in duvarda asılı olduğunu gördü. O hemen saygı ile ayağa kalktı ve o gece sabaha kadar elini elinin üzerine bağlayarak Allah'ın kelamının nur dolu huzurunda ayakta durdu. Asla oturmadı ve uyumadı.” (*Bülbülistan*, s.39)

Ahmed b. Hanbel

Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, 164/780 yılı Rebülevvelinde (veya Rebülâhir) Bağdat'ta doğmuştur. Ahmed b.

³⁷⁵ İrfan Aycan, “Haccâc b. Yusuf es-Sekafî”, *DİA*, İstanbul 1996, c.14, s.427-428.

³⁷⁶ Osman Gazi hakkında geniş bilgi için bk. Halil İnalçık, “Osman 1”, *DİA*, İstanbul 2007, c.33, s.443-453.

³⁷⁷ Orhan Gazi hakkında geniş bilgi için bk. Halil İnalçık, “Orhan”, *DİA*, İstanbul 2007, c.33, s.375-386.

Hanbel, Hanbelî mezhebinin imamıdır. 12 Rebûlevvel 241 Cuma günü (31 Temmuz 855) Bağdat'ta vefat etmiştir.³⁷⁸

Eserde Ahmed b. Hanbel'den nakledilen bir hikâye anlatılmıştır. Ancak bir kaynak ismi belirtilmemiştir. Cümle; “Ahmed b. Hanbel dedi ki...” şeklinde başlar. Hikâyenin konusu Allah aşkıdır. (*Bülbülistan*, s.59) Söz konusu hikâyede biri şeyh, diğeri şeyhülislam iki kişi daha yer almaktadır:

Feth Mervezî

Eserde, Horasan'ın eski şeyhlerinden olduğu ve 13 yıl Bağdat'ta yaşadığı nakledilmiştir. Şeyh Feth Mervezî, Hak âşığı birisidir. (*Bülbülistan*, s.59) Bunun haricinde hayatı hakkında bilgi edinilememiştir.

İbrahim Harbî

Garîbü'l-hadîs adlı eseriyle tanınan lügatçı, hadis hâfızı, fakih ve zâhid Ebû İshâk İbrâhîm b. İshâk b. İbrâhîm el-Harbî, Aslen Mervli olup 198/813-14 yılında muhtemelen Bağdat'ta doğmuştur. Ahmed b. Hanbel'in ileri gelen talebelerinden biridir ve onun bazı fetvalarını rivayet etmiştir. Harbî, edebiyat ve özellikle lügat sahasında da devrinin önde gelen âlimlerinden biri olmuştur. Harbî, 20 Zilhicce 285 (7 Ocak 899) tarihinde Bağdat'ta vefat etmiştir.³⁷⁹

İbrahim Harbî, *Bülbülistan*'da Şeyhü'l-islam İbrahim Harbî olarak ifade edilmiştir. Eserdeki söz konusu hikâyede “şâhit” olarak ismi geçmektedir. (*Bülbülistan*, s.60)

2.5.6. Mekan Kadrosu

Bağdat: Günümüzde Irak sınırları içerisinde yer almaktadır. Eserde, birkaç defa anılan bir şehirdir. (*Bülbülistan*, s.20,28) Bir yerde ilim tedarik eden bir âlimin (Ebû Bekr bin Muhammed) bulunduğu yer olarak geçmiştir. (*Bülbülistan*, s.8) Eserin başka bir yerinde Bağdat Köprüsü üzerinde dilencilik yapan bir şahıstan bahsedilmiştir. (*Bülbülistan*, s.40)

³⁷⁸ M. Yaşar Kandemir, “Ahmed b. Hanbel”, *DİA*, İstanbul 1989, c.2, s.75-80.

³⁷⁹ M. Yaşar Kandemir, “Harbî”, *DİA*, İstanbul 1997, c.16, s.114-115.

Belh: Afganistan sınırları içerisinde bulunan bir şehirdir. Eserde bu şehir, bu şehirde yaşayan zengin bir adamın ölümünden sonra mal varlığının iki evladı tarafından paylaşılması konusu ile işlenir. (*Bülbülistan*, s.9)

Mekke: Arap yarımadasında bir şehir olup bu şehirde Hz. Peygamber (s.a.v.) doğmuştur. İçerisinde Kâbe'nin de bulunduğu bu şehir İslam Dini'nin doğduğu yerdir. Eserde, Mekke-i Mükerreme olarak anılan bu şehir, eserin birçok yerinde anılmaktadır. Bir yerde, bir dervişin yaşadığı yer olarak zikredilen Mekke (*Bülbülistan*, s.16), başka bir yerde Kâbe'nin bulunduğu yer olarak zikredilmektedir. (*Bülbülistan*, s.40)

Kâbe: Mekke'de Harem-i Şerif içinde bulunan Hz. İbrahim ile oğlu Hz. İsmail tarafından inşa edilen kutsal binadır. Eserde, Kâbe-i Muazzama olarak anılır. (*Bülbülistan*, s.16) Kâbe, Bülbülistan'da birçok kez ismi zikredilen yerlerden biridir. Eserde, Kâbe'yi tavaf eden bir kişinin akıbeti ile ilgili ibretlik bir kıssa anlatılmıştır. (*Bülbülistan*, s.40)

Medine: Hz. Muhammed'in mescidiyle kabrinin bulunduğu şehir olan Medine, eserde Medine-i münevvere olarak zikredilir. Eserde bu şehirden, Hz. Ömer'in Medine'den Şam'a yaptığı sefer vasıtasıyla bahsedilir. (*Bülbülistan*, s.41)

Şam: Günümüzde Suriye'nin başkenti olan Şam'dan Hz. Ömer'in Medine'den Şam'a yaptığı sefer vasıtasıyla bahsedilir. Bu seferde Hz. Ömer'i o zamanın Şam valisi olan Ebû Ubeyde bin Cerrah karşılamıştır. (*Bülbülistan*, s.41)

Ebû Kubeys Dağı: Kâbe'nin yaklaşık 100 m. doğusunda bulunan küçük bir dağdır.³⁸⁰ Eserde Ebû Kubeys Dağı olarak geçer. (*Bülbülistan*, s.16)

Lükâm Dağı: Suriye'deki Lükâm Dağı, âbid ve zâhidlerin inziva hayatı yaşadıkları meşhur yerlerden biridir.³⁸¹ Şeyh Ebû Abdullah el-İskenderî'nin kadın ve erkek evliya ile görüşmek için Lükâm Dağı'na yaptığı seyahatten bahsedilir. (*Bülbülistan*, s.67)

³⁸⁰ Abdullah Boks, "Ebû Kubeys", *DİA*, İstanbul 1994, c.10, s.280.

³⁸¹ Süleyman Uludağ, "Halvet", *DİA*, İstanbul 1997, c.15, s.386.

Sarîfen: Sözlükte “Sarîfeyn” olarak geçmektedir. Irak’ın Kûfe şehrinde bulunan bir yerdir.³⁸² *Bülbülistan*’da Şeyh Ebû Amr Sarîfenî’nin sırt üzeri uzandığı yer olarak geçmektedir. (*Bülbülistan*, s.19)

Trablus Camisi: Eserde bu camide itikafta olan Habeşî bir kölenin tayy-i mekan yapma hadisesi anlatılır. (*Bülbülistan*, s.25) Eserde caminin nerede olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Arafat Dağı: Arafat, Mekke’nin doğusunda haccın en önemli rüknü olan vakfenin yapıldığı yerdir.³⁸³ Eserde, Şeyh Abdullah Tüsterî’nin Haccac-ı Kiram’la Arafat’da vakfe yapması hadisesi anlatılmıştır. (*Bülbülistan*, s.26)

Beytü’l-Mukaddes: İslam’da mukaddes mescitlerden biri olan Beytü’l-Mukaddes’e; Beytü’l-Makdis, Kudüs Camii veya Mescid-i Aksa da denir. Eserde, Muhammed b. El-Mübarek es-Sûrî ve İbrahim Edhem’in Beytü’l-Mukaddes’e yolculukları esnasında ortaya çıkan olağanüstülükler anlatılmaktadır. (*Bülbülistan*, s.65)

Antakya: Akdeniz bölgesinde Hatay ilinin merkezi olan şehirdir.³⁸⁴ Eserde bu şehir Antakya beldesi olarak geçmekte olup Hz. Musa ve Hızır Aleyhisselam’ın bu şehirdeki bir kıssaları anlatılmaktadır. (*Bülbülistan*, s.45)

³⁸² <https://www.vajehyab.com/dekhoda/%D8%B5%D8%B1%DB%8C%D9%81%DB%8C%D9%86>

³⁸³ Abdullah Boks, “Arafat”, *DİA*, İstanbul 1991, c.3, s.261.

³⁸⁴ Halil Sahillioğlu, “Antakya”, *DİA*, İstanbul 1991, c.3, s.228-232.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÜLBÜLİSTAN'IN TERCÜMESİ

İÇİNDEKİLER

2)Önsöz

3)Birinci Fidan: Dârü'l-celâl Cenneti'nin hoş sesli bülbüllerinin, Cenâb-ı Allah'ı hamd ü senâ etmenin lüzumu üzerine terennüm etmelerine dair.

5)İkinci Fidan: Dâr'üs-selam Cenneti'nin hoş sesli bülbüllerinin, Habîbullah'a salât ü selam etmenin ve âl ü ashâb-ı kirâmı övmenin lüzumu üzerine terennüm etmelerine dair.

13)Üçüncü Fidan: Cennet'ül-me'vâ'nın hoş sesli bülbüllerinin, evliyaya muhabbet ve fakirlere yardım etmenin lüzumu üzerine terennüm etmelerine dair.

15)Bilinsin ki evliyâ-yı kirâm Allah'ın izni ile yok olanı var eder.

17)Aynı şekilde bilinsin ki evliyâ-yı kirâm diriye öldürür, ölüyü diriltir.

19)Aynı şekilde bilinsin ki evliyâ-yı kirâm Allah'ın bildirmesiyle gâibden haber verir.

23)Aynı şekilde bilinsin ki evliyâ-yı kirâm toprağı altın ve taşı cevher yapar.

25)Aynı şekilde bilinsin ki evliyâ-yı kirâm çok kısa zaman içinde uzun mesafe kat eder.

27)Aynı şekilde bilinsin ki fakirleri doyurma, zayıflara yardım ve garipleri barındırma bizim üzerimize çok gereklidir.

30)Dördüncü fidan: Cennet'ül-huld'un hoş sesli bülbüllerinin, Allah'a itaat, peygambere itaat ve ûlü'l-emre itaat etmenin lüzumu üzerine terennüm etmelerine dair.

30)Öncelikle bilinsin ki Allah'a itaat dört şey, peygambere itaat iki şey ve ûlü'l-emre itaat iki şey ile hâsıl olur.

34)Beşinci fidan: Cennet-i naîm'in hoş sesli bülbüllerinin, mülkün imareti ve milletin selametinin onunla olduğu Allah'ın adalet kanunu olan şeriatın lüzumu üzerine terennüm etmelerine dair.

34)Evvela bilinsin ki şeriat üç esas üzerine bina edilmiştir: Şer'î itikadlar, şer'î ameller, şer'î muameleler.

36)Devlet-i aliyye'nin temelini atan ve büyük Osmanlı sultanlarının saltanat-ı seniyyelerinin kandilini yakan Sultan Gazi Osman Han cennetin mübarek sarayına göç ederken ani bir şekilde yedi çeşit vasiyet etmiştir.

39)Altıncı fidan: Cennet-i Dâr'ül-karar'ın hoş sesli bülbüllerinin, dünyada rahat etmek ve huzurlu olmak için gerekli olan on şeyin lüzumu üzerine terennüm etmelerine dair.

40)O on şeyden birincisi tevazudur.

41)O on şeyden ikincisi dostların taltîfidir.

42)O on şeyden üçüncüsü düşmanlarla geçinmedir.

42)O on şeyden dördüncüsü hilmdir.

43)O on şeyden beşincisi sabırdır.

45)O on şeyden altıncısı kanaattir.

46)O on şeyden yedincisi az konuşmadır.

47)Çünkü çok konuşan lisânın âfetlerinden kurtulamaz.

48)Lisânın âfetlerinden biri yalandır.

48)Aynı şekilde lisânın âfetlerinden biri gıybettir.

51)Aynı şekilde lisanın afetlerinden biri dedikoduculuktur.

53)Aynı şekilde lisânın âfetlerinden biri büyü ile ilgilidir.

53)Aynı şekilde lisânın âfetlerinden biri lanettir.

53)Aynı şekilde lisânın âfetlerinden biri kınamadır.

54)Aynı şekilde lisânın âfetlerinden biri küfretmedir.

54)Ve o on şeyden sekizincisi az yemektir.

60)Ve o on şeyden dokuzuncusu az uyumaktır.

61)Selamete dair öğüt

63)Ve o on şeyden onuncusu az karışmaktır.

68)Yedinci fidan: Cennetü'l-Firdevs'in hoş sesli bülbüllerinin, anne ve babaya hizmet ve hürmet etmenin lüzumu üzerine terennüm etmelerine dair.

73)Sekizinci fidan: Cennet-i Adn'in hoş sesli bülbüllerinin, müridlerin azizlere hürmet ve hizmet etmesinin lüzumu üzerine terennüm etmelerine dair.

78)Kitabın tamamlanma tarihi

Bitiş

Sübhan olan Allah'ın ismiyle onun yardımını isteriz.

İşbu kitâb menâfi'-i nisâb-ı Fârisiyyü'l-'ibâredir ve ismi dahi *Bülbülistândır* ve sekiz cennet adedince sekiz nihâl üzerine mürettebdir ve mü'ellifi dahi sudûr-ı 'izâmdan Edirne müftî-i esbakı semâhatlü (El-Hâc Mehmed Fevzî) Efendi hazretleridir ki altı yüz elli tokuz târîhinde Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî hazretleri *Gülistan* ve sekiz yüz toksan iki târîhinde Monlâ Câmî hazretleri *Bahâristân* ve tokuz yüz otuz beş târîhinde müftîyyü's-sekaleyn Kemâlpaşazâde hazretleri *Nigâristân* nâm Fârisiyyü'l-'ibâre kitâb-ı fevâ'id-meâblarını te'lif ve terkîm ve zamânlarının pâdişâh-ı kadr-âşînâlarını takdîm buyurmuş oldukları misillü efendi müşârün ileyh dahi işbu bin üç yüz onuncı sene kitâb-ı mezkûrî kırk seneden berü bi-tevfikillahi Te'âlâ 'ulûm ve fûnûn-ı mütenevvi'aya dâ'ir tasnîf ve te'lif eylediği tamam elli dört 'aded kütüb ve resâil-i mu'teberelerinin elli dördüncüsü olarak te'lif ve tanzîm ve hâlâ serîr-ârâ-yı saltanat-ı 'uzmâ ve hilâfet-i kübrâ kadrân-ı erbâb-ı 'ilm ve 'irfân ve menba'ul-lütf ve'l cûd ve'l ihsân (Es-Sultânü'l-Gâzî 'Abdülhamîd Hân) medde'l-Mennân zılâl-i şevketihi mâ ihtelefe'l mülevvân efendimiz hazretlerinin nazargâh-ı ma'ârif-penâh-ı mülûkânelerine 'arz ve takdîm eylemiştir.

Ma'ârif Nezâret-i celîlesinin (324) numarolu ruhsatnâmesiyle Matba'a-i Âmire'de tab' olunmuştur.

Sene h. 1312

Müellifi tarafından tashîh olunmuştur.

Dârü't-tıbbâ'tü'l-Âmire

BÜLBÜLİSTAN

Bismillahirramânirrahîm

Bülbüller gül bahçesindeki ağaçların fidanları üzerinde gece gündüz Allah -
celle ve alâ- hazretlerini cana can katan nağmeler ve terennümlerle hamd ü sena
etmektedirler.

MISRA

سوی دلخاھت رساند دلل حمد خدا

Allah'a hamd düldülü seni gönlünün istediği tarafa ulaştırır.

Ve tutiler bahar bahçesinin bağlarında Cenâb-ı Habibullah (s.a.v)'ı tatlı
usullerle salât ü selâm etmektedirler.

MISRA

در دهانت باد شكر صد صلاة مصطفى

Ağzında Mustafa'ya yüzlerce salât şekeri olsun.

Ve kumrular her defasında okuyup yazma nigaristanında âl ve ashâb-ı kirâm
hazretlerinin övgüsünü, hem okuyup hem yazdıkları safâ veren şarkılarla varlıkların
kulaklarına ulaştırırlar.

MISRA

هیچ نباشد از زیانت ترضیه دور و جدا

Dilinden tarziye hiç uzak olmasın

Bundan sonra derviş, yani Edirne eski müftüsü El-Hâc Mehmed Fevzî Efendi
–kendisini aziz ettiği kimsenin hürmetiyle Allah onun halini ıslah etsin ve onu
ferahlandırın- kamil irfanların ve kapsamlı bilgilerin kaynağı, ortaya koyduğu bütün
icraatları sebebiyle övülen, yüce mülkün sahibi olan Allah'ın yeryüzündeki gölgesi,
Sultan Gazi Abdülmecid Han oğlu Sultan Gazi Abdülhamid Han'ın saltanat
günlerinde –yardım edenlerin Mevlâsı olan Allah ona yardım etsin. Kitab-ı Kur'an
hürmetine Allah ona yardım etsin- gördü ki Cenab-ı Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî'nin
Gülistan'ı, Cenab-ı Monla Câmî'nin Kitab-ı *Baharistan*'ı, Cenab-ı
Kemalpaşazade'nin Kitab-ı *Nigaristan*'ı var, o da dinin nasihat verme ve seçilmiş

Hak dostları vadisinde bir risale tertip etmeyi ve o risalenin tertipli sekiz konudan oluşmasını ve her konunun fidan ile tabir edilmesini ve tamamlandığında da *Bülbülistan* ismini koymayı istedi. Kendisine ibadet edilen mülkün sahibinin yardımıyla maksat hasıl oldu. O'na sayısız hamd ü senalar ederim. O yardım edenlerin velisidir. O bana yardım edendir ve ne güzel yoldaştır.

KITA

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

هر که کارش از برای حق کند

حق امورش با رضا ملحق کند

می کند او را موفق دائما

هر نیازش با قبول الیق کند

Her kimin işi Hak rızası için olursa

Hak onun işini rızasına ilhak eder

Onu daima muvaffak eder

Her isteği kabule layık olur

BİRİNCİ FİDAN

Dârü'l-celâl Cenneti'nin hoş sesli bülbüllerinin, Cenâb-ı Allah'ı hamd ü senâ etmenin lüzumu üzerine terennüm etmelerine dair.

Ey kardeş bildiğiniz üzeredir ki; üzerimize Allah'ı hamd etme gerekliliği, şer'an akıl sahiplerinin tamamına sabittir. Çünkü o kerem ihsan eden Allah,

hamdetmeyi kullarına öğretmek için hamdi, kitâb-ı kerîminin başına getirdi ve Kur'an-ı azîminin “**De ki: Allah’a hamd olsun.**”³⁸⁵ ayeti gibi çok yerlerinde hamdetmeyi emir buyurur ve Peygamberi (s.a.v.); “**Bizden kederi gideren Allah’a hamdolsun.**”³⁸⁶, “**Bu hidayeti bize veren Allah’a hamdolsun.**”³⁸⁷, “**Sözünde duran Allah’a hamdolsun.**”³⁸⁸ gibi ayetlerle cennet ehlinin hamdini anlattı. Aynı şekilde lüzumu aklen akıl sahiplerinin tümünün nezdinde sabittir. Hamd, hamdeden için ondan nimet gelsin veya gelmesin saygı kastıyla kulluğun gerektirdiği doğru bir dil ile Allah’a doğru davranmaktan ibarettir. Zira onun azameti ve büyüklüğü ortadadır. Özellikle nimet ve saadet çeşitlerinin tümü bize onun kerem hazinesinden gelir. O halde şüphesiz, nimet veren Allah’a şükretmek, kendisine nimet verilen üzerine lazımdır. Hamd ve şükür arasında şu yönden fark vardır; hamd nimet karşılığına mahsus değil ama şükür nimet karşılığına mahsustur. Aynı şekilde hamd, dil ile olur lakin şükür, dilin yanı sıra başka unsurlarla da olur. Hz. Peygamber (s.a.v.) hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur: “Mutluluk ve kolaylıkta olduğu gibi mutsuzluk ve darlıkta da Cenab-ı Allah’ı (c.c.) hamd ü sena eden kişiler mahşer gününde başkalarından önce cennet-i âlâya davet edilirler.” Yine başka bir hadis-i şerifinde buyurmuştur ki: “**Zikrin efdali lâ ilahe illallah ve sözlerin efdali elhamdülillahdır.**” Yani her zikirten daha makbulü “lâ ilâhe illallah” ve her kelamdan daha makbulü “elhamdülillah”tır. Bununla birlikte şöyle bil ki; samimi bir dil ile Allah’ı hamdetmek, ömrün ve rızkın artışına vesiledir. Sahih bir şükürün nimetin artmasına sebep olduğu açıktır. Kur’an’da buyrulur ki: “**Eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım.**”³⁸⁹

MESNEVÎ

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

حمد و شكر ذوالكرم را هر زمان كن اعتياد

تا كه باشد بر تو انعامات يزدان مستزاد

³⁸⁵ Lokman 31/ 25; İsrâ 17/111.Ayet; Neml 27/59;

(Metinde geçen ayet, hadis vb. gibi Arapça yazılan tüm kısımlar **kalin yazı tipi** ile yazılmıştır.),
(Metinde geçen tüm ayetlerin meali için şu kaynaktan istifade edilmiştir: Kur’an-ı Kerim Meali,
[Haz: Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin], DİB Yay., Ankara 2010.)

³⁸⁶ Fatır 35/34.

³⁸⁷ Araf 7/43.

³⁸⁸ Zümer 39/74.

³⁸⁹ İbrahim 14/7.

هر که رو کرد ان شود از امر حق باشد کنود
پست ترست از سگ همیشه آن دنی و آن عنود

چون سگی گر می خورد یک لقمه را از دست کس
روز و شب دوار دارش می شود از پیش و پس

آن خدا که کافه انعام ازو آید بما
واجبست بر ما که باشیم روز و شب شکران نما

Allah'ın sana olan nimetlerini artırması için
Kerem sahibini hamd ve şükretmeyi her zaman alışkanlık haline getir

Her kim emr-i Haktan dönerse nankörlük etmiş olur
O alçak ve inatçı kişi daima köpekten daha aşağıdır

Çünkü bir kişinin elinden bir lokma yiyen köpek
Gece gündüz onun etrafında döner

O Allah ki; nimetlerin tümü O'ndan gelir bize
Gece gündüz şükretmek vacibdir üzerimize

HİKÂYE

Bir gün Hızır ve İlyas Aleyhisselam Sure-yi Elhamd yani Fâtiha-yı Şerife'nin övgü ve özelliklerinin Levh-i Mahfuz'da yazıldığını gördüler. Cenab-ı Allah'tan (c.c.) yakarış ile O'nu onların üstüne indirmesini talep ettiler. Sonra Allah Teâla;

“Ben bu sure-yi şerifeyi ahir zaman peygamberine inzal edeceğim. Eğer siz, onun gönderilme zamanına kadar canlı kalmak ve bu sure-yi şerifeyi onun mübarek dilinden dinlemek istiyorsanız âb-ı hayattan için.” buyurdu. Sonra onlar (aleyhisselam) âb-ı hayattan içtiler ve Hz. Muhammed Alehisselam’ın gönderilme vaktine ulaştılar. Hatta Hz. Cebrail Alehisselam onlara: “Ahir zaman peygamberi gönderilmiş ve ona Elhamd Sure’si indirilmiştir.” diye haber verdi. Sonra onlar Hz. Muhammed’in huzuruna gelip selam verdiler ve konuyu ona arz ettiler. O sure-yi şerifeyi onun mübarek dilinden dinlediler ve Cenab-ı Allah’a çok hamd ve şükrettiler. Ondan sonra: “Ya Rasulallah biz bereketinizle gönlümüzün isteğine nail olduk. Bu vakitten sonra biz dünya yaşamını istemiyoruz. Dua buyurun da Allah teâla emanet olan bu canımızı alsın.” dediler. Cenab-ı Peygamber Aleyhisselam cevabında: “Ey Hızır ve İlyas! Siz bu zamana kadar âb-ı hayattan dolayı canlı kaldınız ve bu zamandan sonra da benim duam ile canlı kalınız. Böylece Hızır Aleyhisselam ümmetimin imdadına karada, İlyas Aleyhisselam da denizde yetişsin.” şeklinde buyurdu. Bu doğrultuda iki pâk elini kaldırdı ve dua etti. Onun duası duaları kabul eden Allah katında kabul oldu ve onlar kıyamete kadar canlı kalacaklar.

İKİNCİ FIDAN

Dâr’üs-selam Cenneti’nin hoş sesli bülbüllerinin, Habîbullah’a salât ü selam etmenin ve âl ü ashâb-ı kirâmı övmenin lüzumu üzerine terennüm etmelerine dair.

Ey kardeşler! Malumunuzdur ki; getirdiğimiz bu salât u selâmın kendisi bize şefaateçi değildir. Çünkü bize, Hz. Habîb-i Yezdân –Rahman’ın en yüce selamı onun üzerine olsun- şefaate eder. Salat u selam şefaate eden değil Hz. Peygamber Aleyhisselam şefaate edendir. Bu yüzden biz, bu dünya ve ahirette onun şefaatine muhtaç olduğumuz için şefaate eden olamadık. Ancak alemlere rahmet, günahkarlara şefaateçi olan şanı yüce Peygamber –Mennan olan Allah’ın en üstün selamı onun üzerine olsun- gönderilmiştir. Mübarek nakdine-i ömrünü, Cenab-ı Allah’a ta’at ve ibadette ve ümmetin saadet ve selamet kapısının fethinde sarf etmiş ve bu yolda düşmanların binlerce cevr ü cefasına tahammül, sebat ve sabr-ı cemîl etmiştir. Hatta ümmetini bedbahtlık ve dalalet karanlığından kurtarıp hidayet ve saadetin nurlarla

dolu dairesine ulaştırdı. Kuşkusuz bu yüce kerem karşısında acizane ve hakîrane karşılıktta bulunmak bizim için çok gereklidir. Bununla birlikte biz o karşılığı hazırlama yolunda ve onu sunma keyfiyetinde aciz ve hayret içinde kaldık. Bu yüzden Allah-ı zül-Celal bizim bu vadide son derece şaşkın ve derbeder olduğumuzu bildi. Bunun üzerine yol gösterme ümidiyle Allah; **“Ey iman edenler! Siz de ona (Rasulullah’a) salât edin, selâm edin.”**³⁹⁰ ayet-i kerimesini inzal buyurdu. şimdi salât ü selâmımızın risalet ve şefaât ülkesinin cenâb-ı şâhına (s.a.v.) teşekkürane bir bağlılık sunumu ve ona vesile kılma takdiminden ibaret olduğu ortaya çıkmıştır.

MESNEVİ

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

پادشاهی گر بخشد ذره ناچیز را

در شرف گنجینه زر داده باشد بی مرا

بنده ای گر فلک مشحون می دهد با پادشاه

قیمت یک ذره دارد فلک زر بی اشتباه

Bir padişah birine değersiz bir zerre bağışlarsa

Kıymette sanki altın hazinesini bağışlamış gibidir

Bir köle eğer padişaha içi dolu bir gemi verirse

İçi altın dolu bu gemi padişah için zerre kıymetindedir

Ve malumunuzdur ki; salavat için şeklidir ve bu iş gerekliliğe delalet eder. Lakin müfessirîn-i kiram hazretleri – El-Melik ve El-Allâm olan Allah’ın rahmeti

³⁹⁰ Ahzab 33/56.

onların üzerine olsun- gerekliliğın vaktinde ve sebebinde ihtilaf ettiler. Onlardan bazıısı:

“Hz. Peygamber Alayhisselam’ın ismi ne zaman anılırsa, velev ki bin defa olsun salat ü selam getirmek vaciptir.” dediler.

Onlardan bazıısı da:

“Bir mecliste (Hz. Peygamber Alayhisselam’ın ismi anıldığında salat ü selam getirmek) bir defa vaciptir velev ki o mecliste secde ayeti ve hapşırma duası gibi bin defa anılmış olsun.” dedi.

Onlardan diğerk bazıısı da:

“Ömürde bir defa vaciptir; fazlası değildir.” dedi.

Lakin Hz. Şeyhzade, –Allah’ın Rahmeti onun üzerine olsun- *Bezzâvî Tefsiri*’nin haşiyesinde:

“Cumhura (çoğunluk alime) göre, Peygamber Alayhisselam’ın feyizler kokan ismi her anıldığında velev ki bin defa olsun salat ü selam getirmek vaciptir.” dedi.

Biliniz ki; cumhurun sözü, “**Yanında Peygamberin adı zikredildiği halde ona salat etmeyen burnu sürtülsün**” buyruğu ve “**Cimri, yanında Peygamberin adı zikredildiği halde ona salat etmeyen kimsedir.**” buyruğuna muvafiktir.

Birinci hadisin manası şöyledir: Yanında anıldığında yani (Hz. Peygamber Alayhisselam’ın) ismi yanında zikredildiğinde ona salat ü selam getirmeyen kişinin burnu yere sürtüldü ve helake ulaştı.

İkinci hadisin manası şöyledir: Bu dünyada cimri, yanında Hz. Peygamber Alayhisselam’ın ismi anıldığında ona salat ü selam getirmeyen kişidir.

O halde biliniz ki; Peygamber Alayhisselam’ın kendi isteği ile salat ü selamın gerekliliğini haber vermesi her iki dünyada da ümmetinin halinin saadeti içindir. Çünkü o Hazret, ümmeti tarafından kendisine getirilen salat ü selamın onlar için saadet vesilesi olduğunu biliyor. Bu itibarla her defasında o Hazret’e çokça salat ü selam getirelim ve böylece her iki dünyanın saadetine nail olalım.

MESNEVÎ

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

روز و شب کو عاشقا تو الصلوة و السلام

تا که باشد روز فردا جای تو دار السلام

الصلوة و السلام را هر که دارد در زبان

دائما پرد بسویش مرغ خیرات جهان

Ey âşık! Yarın senin yerinin Dârü's-selâm olması için

Gece gündüz salât u selâm getir

Her kimin dilinde salât u selâm var ise

Dünyanın hayrat kuşu daima onun tarafına uçar

HİKÂYE

Evliya-yı kirâmın mübarek menakıb kitaplarının bazısında şöyle yazılmıştır: İsmi Muhammed bin Mâlik olan geçmişte büyük âlimlerden biri vardı ve şöyle söylemiştir:

Ben ilim tahsili için Bağdat'ta bulunan Ebî Bekr bin Muhammed'in meclisine gittim ve onun tedaris halkasına oturdum. Sonra günün birinde biz, onun meclisinde büyük bir cemiyet ile bulunduk ve birden oraya, başında eski bir sarık, omuzunda eski bir ridâ³⁹¹ ve eski bir gömlek yeni olan nurani çehreli bir şeyh geldi. Üstadımız Şeyh Ebû Bekir makamından kalktı ve o şeyhi kendi makamına oturttu. O şeyhe, kendi halini ve çocuklarının halini sordu. O şeyh cevabında:

³⁹¹ Bele kadar örtülen örtü, derviş postu

Bu gece benim bir çocuğum doğdu ve kadınlar tâifesi benden tereyağı ve bal istediler ancak bende gümüş ve altından bir eser yoktur (ki istenilenleri alayım). İstenilenleri tedarik etmede hayret içinde kalmıştım ve bu hayret hali üzerine içimdeki tasa ile uyumuşum. Rüyamda Hz. Fahr-ı Âlem (s.a.v.) benim yanıma teşrif etti ve bana şöyle buyurdu:

“Ey bîçare sen neden gamlı bir şekilde oturuyorsun çabuk kalk ve halifenin yanına gidip benim dilimden ona şöyle söyle:

Ey vezir kendi malından yüz dinar bu yeni doğmuş çocuğu olan babaya ver ve şu alamete itimad et ki; sen her cuma gecesi yatmadan önce bana bin kere salât ü selâm okurdun. Bu cuma gecesi de yedi yüz defa salât ü selâm okudun ve o esnada senin yanına bir kişi geldi ve sana:

‘Ey vezir seni halife istiyor’ dedi.

Sonra sen virdini tamamlamadan halifenin yanına gidip geri geldin ve bin adet olan salât ü selâmını tamamladın.”

Şeyh Ebû Bekir hemen yanında o şeyhle birlikte kalkıp vezirin yanına gitti. Vezire selam verdikten sonra:

“Ey vezir! Bu şeyh, Hz. Rasulullah (s.a.v.) tarafından zât-ı âlîlerinize, mahsusen gönderilmiştir.” dedi.

Vezir bu sözü işitir işitmez yerinden kalktı ve şeyhi makamına oturtup durumu ona sordu. Şeyh, olayın tümünü ona anlattı. Vezir, bu haberden son derece mutlu olup tebessüm ederek çok şükretti. Kölesine yüz dinar getirip şeyhe teslim etmesini söyledi. Köle emir gereğince dinarları getirdi ve şeyhe teslim etti. Köleye bir kez daha yüz dinar getirmesini buyurdu ve şeyhe:

“Bu dinarları sana veriyorum çünkü bu vakı‘ada müteaddid müjdeler mevcuttur. Bu yönden bir müjde ki; bu salat ü selam, Allah ile benim aramdaydı ve hiç kimsenin ondan haberi yoktu. Diğer bir müjde, Hz. Peygamber Aleyhisselam ondan haberdar oldu. Diğer bir müjde ise benim salât ü selâmım Allah ve Habîb-i Kibriyâ katında makbul oldu.” dedi.

Şeyh:

“Hâşâ ben Peygamber Aleyhisselam’ın tayin ettiğinden fazlasını istemem ve almam.” dedi ve hemen yüz dinarı alıp gitti.

KITA

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

چون خدا پیغام دهد که بر رسول محترم
ذات پاکش با سروشانس صلاة خواند از کرم

کرد فرمان بر همه ارباب توحید که بر او

الصلاة و السلام گوینده باشند دمبدم

Allah’ın Rasul-i muhtereme haber verdiği gibi

Pâk zâtı Allah’ın melekleriyle asaletle salât okudu

Tüm erbâb-ı tevhîde ferman etti

Ona her an salât ü selâm getirmeleri için

HİKÂYE

Belh şehrinde çok zengin bir adamın büyük ve küçük iki evladı vardı. Bir müddet sonra o adam vefat etti. Çocukları onun malını miras yoluyla paylaştılar. O esnada miras arasında Hz. Peygamber Aleyhisselam’ın mübarek saç telinden üç adet ortaya çıktı. Onlardan biri mübarek saçtan birini, diğeri de öbürünü aldıktan sonra geriye mübarek bir saç teli kaldı. Büyük, küçüğe:

“Bu mübarek saç bölmek suretiyle iki parçaya ayıralım.” dedi.

Küçük:

“İki parçaya ayırmayalım çünkü öyle yapmak Hz. Peygamber Aleyhisselam’ın yüceliğine karşı gelmek olur.” dedi.

Büyük:

“Ey kardeş, sen mirasdan senin hakkın yerine bu mübarek saç tellerini al.” dedi.

Küçük:

“Ben bu mübarek üç saç telini almaya razıyım ve başka bir şey istemiyorum.” dedi.

Böylece babanın tüm malları büyüğe kaldı. Küçük, kendisine kalan mübarek saça kanaat etti. Bir müddet sonra küçük, çok güçlü; büyük ise çok fakir ve çok hakir oldu. Büyük, bir gece Hz. Peygamber Aleyhisselam’ı rüyasında gördü ve onun ayağının tozuna fakirliğinden şikayet arz etti. Hz. Peygamber Aleyhisselam cevabında: “Ey cahil! Sen, benim bolluk ve bereket dolu saçlarımın şeref ve hürmetini zayı ettin ve onların yüce değerini bilmedin lakin küçük kardeşin onları aziz ve muhterem bildi. Bu sebepten dolayı âlim ve hakîm olan yaradan seni daha zelîl, onu daha azîz ve nîmete gark etti.” diye buyurdu.

Ondan sonra büyük kardeş küçüğün hizmetinde müstahdem oldu.

BEYİT

Fâ`ilâtün Fâ`ilâtün Fâ`ilâtün Fâ`ilün

هر که دارد قدر پیغمبر عزیز در این جهان

یابد او در دو جهان از سوی حق صد عز و شان

Her kim bu dünyada Peygamberin değerini bilirse

İki cihanda Hak tarafından yüz izzet ve şân bulur.

HİKÂYE

Bir kişiyi Hz. Peygamber Aleyhisselam'ın huzuruna getirdiler ve davası gereğince; bu kişi, bu arabin malından bu deveyi çaldı diye aleyhte tanıklık yaptılar. Bu tanıklık gereğince, Hz. Peygamber Aleyhisselam, incelemesinden sonra onun elinin kesilmesine hükmetti. Onu, elini kesmek için aldılar. O adam, elinin kesileceği yere ulaşmadan önce **“Ey Allah’ım Hz. Muhammed’e ve onun âline öyle salat ve selam eyle ki onlara kavuşmayan hiçbir selam kalmış olmasın”**³⁹² dedi. Ondan sonra deve dile geldi ve **“Ya Rasulallah bu adam günahsızdır, o beni çalmamıştır.”** dedi. Sonra Hz. Rasulullah (s.a.v.), o adamı tekrar huzur-ı şerîfine getirmelerini buyurdu ve getirdiler. Ona:

“Ey adam! Sen giderken ne dedin?” dedi.

O adam cereyan eden olayı açıkladıktan sonra Hz. Peygamber Aleyhisselam:

“Ey adam! Şimdi gökyüzünden o kadar çok melek indi ki onların kalabalığından Medine-i münevvere'nin pazarları daraldı ve hatta o melekler ikimizin arasında engel oldular.” diye buyurdu.

Sonra ona:

“Ey adam! Sen, mahşer gününde Sırat Köprüsü'nden geçerken yüzün dolunay gibi parlak olacak.” diye buyurdu.

BEYİT

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

معجزات ذات پیغمبر فزونست در جهان

آمدند سنگ و درختان در حضورش با زبان

Çoktur dünyada Peygamberin zâtının mucizeleri

Geldiler dile O'nun huzurunda taş ve ağaçlar

³⁹² <http://www.resulullah.org/efendiler-efendisine-tavsiye-edilen-salavat-dualari-2>

Böylece biliniz ki; âl ve ashâb-ı kiram'a (r.a.) muhabbet etme ve onlardan razı olma bizim için önemli ve gereklidir. Çünkü Hz. Peygamber Aleyhisselam buyurmuştur ki: **“Kim ashâbımı, eşlerimi/zevcelerimi, ehl-i beytimi sever ve onlardan hiç birini yermezse ve onlara olan muhabbetiyle bu dünyadan göçerse kıyamet gününde benim yanımda olacaktır.”** Yani eğer kişi benim sahabelerimi, zevcelerimi ve ehl-i beytimi sevip onlara muhabbet ederse ve asla onları ayıplamaz ve kınamazsa ve onların sevgisi ile bu dünyadan göçerse yani ahirete giderse o kişi, mahşer gününde benim yanımda olur.

BEYİT

Fâ`ilâtün Fâ`ilâtün Fâ`ilâtün Fâ`ilün

هر یکی از آل و اصحاب پیمبر جان من

من غلام کترم ایشان همه سلطان من

Peygamber'in âl ve ashâbından her biri benim canım

Ben aciz köleyim, onların hepsi benim sultanım

HİKÂYE

Bir gün sahabelerden biri Peygamber Aleyhisselam'ın huzuruna geldi ve şikayet ederek; “Ya Rasulallah! Falan yahudinin evinde bir köpeği var ve o köpek gelip geçerken bana saldırıyor.” dedi. Hz. Peygamber Aleyhisselam o yahudiyi huzuruna getirmelerini istedi ve ferman-ı şerifi gereğince onu getirdiler. Sonra: “Ey yahudi! Senin evinde bir köpeğin varmış ve o köpek, bu sahabe gelip geçerken üzerine saldırıyormuş.” diye buyurdu. Yahudi, hâşâ ya Rasulallah o köpek bana göre ilginç hali olan bir hayvandır. Çünkü o, ashâb-ı kiram birbirleriyle görüşürken her defasında kuyruğunu sallar. Daha sonra ashâb-ı kiramdan bir grup, yanlarına şikayet eden sahabeyi de alarak o yahudinin evine gittiler. O anda yahudinin köpeği onu, diğerlerinin arasında görünce hemen şiddetli bir şekilde onun üzerine hücum etti ama diğerlerinin üzerine asla hücum etmedi. Orada bulunan sahabeler bu hale şaşırıp

kaldılar. Sonra şikayet eden sahabenin evine gittiler. Kapıya gelince gördüler ki meğer o müşteki münafıkmış. Çünkü Hz. Sıddik-i Azam'ın (r.a.) suretini duvarın sağ tarafına, Hz. Faruk-ı Efhem'in (r.a.) suretini de duvarın sol tarafına nakşetmiş ve dışarı çıkıp içeri girerken pis ağzının tükürüğünü o iki suretin üstüne atmış. Sonra hepsi köpeğin onun üzerine saldırmasının hikmetinin, iki şeyh-i muhterem 'e (r.a.) olan ihaneti olduğunu anladılar. Daha sonra oradaki kalabalık cemaat-ı kiramın iman-ı yakini ve kuvveti yardımıyla o münafık can u gönülden sadık mümin ve istiğfar eden tövbekar oldu. Aynı şekilde Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurmuştur ki: **“Ashâbımdan birisi bir kavmin toprağında vefat ederse kıyamet gününde oranın nuru ve direği olur.”** Yani eğer ashâb-ı kiramdan bir zât-ı şerif bir kavmin semtinde ölürse, o zât-ı şerif mahşer gününde o kavim için nur ve yardımcı olur.

Şöyle bilinsin ki; her kim Hz. Peygamber Aleyhisselam'ı görerek ona iman edip onu tasdik ederse işte o sahabedir. Yine şöyle bilinsin ki; Hz. Peygamber Aleyhisselam'ın vefatı zamanında yüz on dört bin ashâb-ı kiram mevcuttu. Hepsi onun cemal-i pakini görme ve parlak ağzından çıkan hadis-i şerifini işitme şerefiyle müşerref oldular (r.a.).

BEYİT

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

هر یکی از آل و اصحاب مشعل راه هدی

دائما راضی بباشد از همه ذات خدا

Âl u ashâbdan her biri Hak yolunun meşalesi

Allah hepsinden daima razı olsun

ÜÇÜNCÜ FİDAN

Cennet'ül-me'vâ'nın hoş sesli bülbüllerinin, evliyaya muhabbet ve fakirlere yardım etmenin lüzumu üzerine terennüm etmelerine dair.

Öncelikle biliniz ki; “evliya”, “yâ”nın şeddeli olduğu “velî” nin çoğuludur. Velî, velayet sahibi olan zâttır. Velayet, velîden türetilmiştir ki yakınlık anlamına gelir. Bu sebepten dolayı manevi olarak Allah Teala’ya yakın olduğu için velîye velî denir. İkinci olarak biliniz ki; velayet iki kısımdır: Birincisine genel velayet, ikincisine ise özel velayet derler. Ehl-i imanın tamamı birinci kısma dahildir. Çünkü Allah (c.c.), onlar hakkında “**Allah iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır**”³⁹³ buyurdu. İkinci kısım keşif ve keramet ashâbı ile kudsi tasarruflar ashâbıdır. Cenab-ı Allah –celle ve âlâ- onlar hakkında; “**O, bütün salihlere velilik eder**”³⁹⁴ buyurdu. Çünkü Allah (c.c.), onları kendi hallerine bırakmaz. Yani onlar her zaman ilâhî hukuk ve isyan ile karışmayan ibadet ve taâte riayet ederler. Onlar daima şerîat, tarîkat ve hakîkatın âdâbına riâyet ve bunları muhafaza ederler. Bu sebepten “**Nebîler masum, velîler mahfuzdur**” buyurulmuştur. Çünkü peygamberler (s.av.) günah işlemese de evliyâ-yı kirâm günah işleyebilir yani câizdir. Ancak bir velî günah işlerse, o velînin derecesi aşağı düşmüş olur.

BEYİT

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

گر کناهی میکند از یک ولی الله صدور

از مقام سامیش آن در عقب افتاد دور

Eğer bir veliyyullah günah işlerse

Yüksek makamının uzağında kalır

HİKÂYE

Ebû Yezid Bistâmî (k.s.) bir kişinin evliyâ-yı kirâmdan olduğunu işitti. Onu ziyaret etmeye niyet etti ve gitti. Mescid-i şerife ulaşip mescidin kapısında onu

³⁹³ Bakara 2/257.

³⁹⁴ Araf 7/196.

beklemek için oturdu. O kişi evinden dışarı çıkıp kible tarafına tükürdü. Hz. Bistâmî: “Madem ki bu adam şeriat-ı Muhammediye’nin âdâbına riâyet etmiyor, nasıl olur da Allah’ın sırlarına vâkîf olur?” dedi ve onu ziyaret etmeden geri döndü.

BEYÎT

Fâ`ilâtün Fâ`ilâtün Fâ`ilâtün Fâ`ilün

شرع پاک بیخ ولایت شده هم نور طریق
هر که او نیست منشرع باو توفیق نه رفیق

Pâk şerîat hem velayetin esası hem tarîkatın nûru olmuş
Dindar olmayan kişiyle dost olmak uygun değildir

HİKÂYE

İsmi Şeyh Ebû Saîd olan salihlerden biri vardı. Salihlerden bir diğerrinin refakati ile velayet ve keramette şöhret bulan birini ziyarete gitti. Mescid-i şerife ulaştı ve o kişinin mescide sol ayağı ile girdiğini gördü. Ebû Saîd arkadaşına: “Madem bu adam dost evine giriş âdâbını bilmiyor o halde biz de onu ziyaret etmek istemeyiz.” deyip ziyaret etmeden geri döndü.

BEYÎT

Mefâ`ilün Fe`ûlün Mefâ`ilün Fe`ûlün

شریعت را نداری طریقت را نداری
طریقت را نداری حقیقت را نداری

Şerîatı olmayanın tarîkatı olmaz

Tarîkatı olmayanın hakîkatı olmaz

Ey kardeşler şöyle biliniz ki; evliya-yı kirâma (k.s.) muhabbet, bedene şifa ve kalplere safâdır. Çünkü evliyaya muhabbet, zahiri ve manevi menfaat ve bereketleri çekip zarar ve ziyanlara ise engeldir. Onların ismini muhabbetle anmak ve onların hikâyelerini can kulağı ile dinleyip onlara rağbet etmek bizim için gereklidir. Bunun için sûfiler efendisi Hz. Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.) şöyle buyurmuştur: “**Şeyhlerin hikâyeleri, Allah Teala'nın askerlerinden bir askerdir.**” Yani evliyâullah-ı kirâmın menkıbeleri ve hikâyeleri, ehl-i îmânın iç kalesinden şeytanların ve kederlerin düşmanlıklarını dışarı süren Huda-yı Teala'nın askerlerinden bir askerdir. Hatta ona yani Cüneyd-i Bağdâdî'ye, evliya hikâyelerinin müridlere ne faydası var diye sordular. O, cevabında:

“Allah (c.c.), Peygamber Aleyhisselam'a buyurdu ki: **(Ey Muhammed!) Peygamberlerin haberlerinden, kendileriyle senin kalbini pekiştirdiğimiz her bir haberi sana aktarıyoruz.**³⁹⁵” diye buyurdu. Yani; “Ey Muhammed! Biz geçmişteki peygamberlerin (s.a.v.) hallerini, haberlerini ve onların geçmişteki olaylarını, işitince teselli bulasın ve düşmanların zahmet ve eziyetine tahammül ve sabır gösteresin diye sana haber veriyor ve onu kalbine yerleştiriyoruz.” Aynı şekilde şöyle bilinsin ki; evliyâullah-ı kirâm bu alemde öyle ehl-i tasarruflardır ki Allah'ın (c.c.) yardımı ve müsadesiyle yok olanı var ederler.

BEYİT

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

درین عالم اصل اصحاب فرمان اولیاء الله
که فرمانی از ایشان پس نماند بی نفوذ هر گاه

Bu alemde asıl dostlar evliyâullahın fermanıdır
Çünkü onların fermanı hiçbir zaman etkisiz kalmadı

³⁹⁵ Hud 11/120.

HİKÂYE

Bir derviş dedi ki: Birisi bir gün Mekke-i Mükerreme'nin mücavir alanındaki Kâbe-i muazzamanın huzur-ı şerifinden ayrılıp Ebî Kubeys dağına çıktı. Ben de ardından aheste aheste yola koyuldum. Hatta bir taşın ardına gizlendim. Sonra o salih adam, iki elini semaya kaldırıp dua ve niyaza başladı. Ben, gökyüzünden bir selenin inip de o salih adamın önüne konduğunu açıkça gördüm. Selenin içi, üzerinde şebnem tanecikleri bulunan taze üzüm ile doluydu. Adam üzümü yemeye başlayınca ben açığa çıktım ve “Ey şeyh! Ben de yemek istiyorum.” dedim. O:

“Sebebi nedir çocuk?” dedi.

Ben de O'na:

“Sen dua etmiştin ben de amin demiştim. İşte bu sebepten.” dedim.

O:

“Peki! Gel ye lakin ondan bir tane bile olsa yanına alıp depolama.” dedi.

Ondan bir salkım alıp yedim ve doydum. Tekrar o selenin yerden kalkıp gökyüzüne çıktığını gördüm.

BEYİT

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

چو شهباز نیاز پرواز کند با پر نورانی

شکارش در دهانش میدهند از سوی سبحانی

Nurlar ile dolu bir şekilde doğan gibi uçmak ister

Onun avı, onun ağzına Allah katından verilir

HİKÂYE

Bir şahsın çok meblağ yazılı olan bir senedinin kaybolduğunu söylerler. O şahıs, Şeyh Nizameddin Dihlevî'nin huzuruna geldi. Ona, senedinin kaybolduğundan

üzüntü, hayret ve yakınma ile bahsetti. Bunun üzerine şeyh ona bir para verdi ve; “Ey şahıs! Dört bir tarafa git ve bu para ile helva satın alıp onu, Şeyh Ferîdüddîn Şeker Genc’in pâk ruhu için dervişlere sadaka ver.” dedi. Bunun üzerine o şahıs dört bir tarafa gitti ve helva satış dükkanına girip helva satın almak için parayı helva satıcısına verdi. Helva satıcısı, parayı elinden aldı ve bir kağıda bir parça helva koyup o şahsa verdi. Sonra o şahıs, kağıdı açtığıında o kağıdın kaybolan kendi senedi olduğunu gördü.

BEYİT

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

ترجمان حق شدست هر گاه زبان اولیا
بی گمان مرآة غیبست هر جنان اولیا

Hakk'ın tercümanı olmuştur her zaman evliyanın dili
Şüphesiz gaybın aynasıdır her evliyanın gönlü

HİKÂYE

Bir kişinin başka bir kişiye yüz dinar borcu vardı ve o borç üzerine kadıdan hüccet aldı. Borcun ödeme günü geldi lakin (kadıdan aldığı) hüccet kayıptı. Bunun üzerine himmet dilemek için Şeyh Bennân-ı Hammâl'in huzuruna gelip ondan dua ve himmet talep etti. Şeyh ona:

“Ey şahıs! Ben güçsüz bir ihtiyarım ve şimdi canım biraz helva istiyor. Bu yüzden sen dört bir tarafa git ve benim için bir retl³⁹⁶ helva satın alıp getir ki ben yiyeyim ve sana hayır duası edeyim.” dedi.

Ardından o kişi dört bir tarafa gitti ve helva satış dükkanına geldi. Ondand (helva satıcısından) bir retl helva satın aldı. Helva satıcısı helvayı bir kağıda koyup şahsa verdi. O kişi o kağıdı alarak şeyhin huzuruna gelip bıraktı. Şeyh:

³⁹⁶ 1. 84 miskallik bir ağırlık ölçüsü 2. Hemen hemen bir litrelik ölçek

“Ey şahıs kağıdı aç!” diye buyurdu.

O kişi kağıdı açınca o kağıdın kaybolan hücceti olduğunu gördü. Ondan sonra şeyh:

“Ey şahıs! Hücceti helvanla birlikte al ve evine git. Helvayı küçük çocuklarına paylaşır ki onlar yesin ve mutlu olsunlar.” diye buyurdu.

Aynı şekilde bilinsin ki; evliyaullah-ı kiram (k.s.) diriyi öldürür, ölüyü de diriltir.

KITA

Müfte ‘ilün Fâ ‘ilün Müfte ‘ilün Fâ ‘ilün

آب حیات نابعت از نفس آن ولی

کوز خدا و آجدست عین حیات در دلی

زنده کند مرده را مرده کند زنده را

در دل او سر حق شد همه آن منجلی

O velînin nefesinden âb-ı hayat kaynamıştır

Gönüldeki hayat çeşmesinde İlâhî bir kâse bulunur

Diriyi öldürür ölüyü diriltir

Onun gönlünde Hakk’ın sırrı hep âşikâr oldu

HİKÂYE

Ebü'l-Hâris El-Evlâsî (r.a.) dedi ki:

Bir gün ben ve İbrahim bin Sa'd El-Alevî, Lükâm Dağı'ndan gelirken yolda atlı bir sipahinin bir kadını tuttuğunu gördük. O kadının, kendisini atlı sipahinin elinden kurtarmamız için bizim bulunduğumuz tarafa doğru feryad ettiğini gördük. İbrahim bin Sa'd, o sipahiye nasihat vadisinde birkaç söz söyledi ama o anda sipahi nasihatları kabul etmedi ve attan elini çekmedi. Sonra İbrahim bin Sa'd'ın iki dudağını hareket ettirdiğini gördüm. Gizli bir şekilde dua okuyunca kadın ve sipahi yere düştü. Sipahinin öldüğünü, kadının ise sağlıklı ve sıhhatli bir şekilde ayağa kalktığını gördüm. Ondan sonra ben ona:

“Ey davete icabet eden şeyh'ül-veda! Şu halde benden edepsiz bir halin ortaya çıkması uygundur. Sen benim kolumu kanadımı kırıyorsun. Dua okuyorsun ve ardından Kahrân olan Allah'ın kahrına düşer oluyorum.” dedim.

O bana:

“Ey Eba'l Hâris sen benden emin değilsin.” dedi.

Ben de:

“Emin değilim.” dedim.

Sonra bana:

“Sen bu dünyada ömrün boyunca az şeye kanaat et ve bana görünme.” dedi.

BEYİT

Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün

نفس پاک ولی گاه شود تیر خدا

گاه باشد نفسش جوهر و اکسیر خدا

Velînin pâk nefesi bazen Allah'ın oku olur

Bazen onun nefesi Allah'ın cevheri ve iksiri olur

HİKÂYE

Evliyauallah-ı izâmdan (k.s.) biri buyurmuştur ki:

Bir gün ben, falanca kişinin refakati ile çöle doğru yol almıştım. Bir yerde oturduk ve orada beni bir hal kapladı. Daha sonra ben o halde arkadaşşıma hitaben “öl” dedim ve ardından o da yere düşüp öldü. Ben yalnız kaldım. Bir ağacın gölgesine geldim ve oturdum. O ise orada ölmüş hatta güneşin sıcaklığının şiddetinden cesedinin hali değişmişti. Bu durumda orada, onun hazırlanması ve kefenlenmesi için bana yardımcı olacak kimse olmadığı için ben her yönden çok aciz kaldım. Aynı şekilde su, ateş ve meyyitin sâir eşyaları yoktu. Bu hayret durumunda iken beni bir hal kapladı ve ben o halde ona “yeniden diril” dedim ve ardından Hayy ve Mumît olan Allah’ın izni ile o, canlanarak yerden kalktı.

BEYİT

Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün

ولی الله اگر خواهد کند مرده و باز احیا

و لکن این تصرف شد همه از قدرت مولی

Veliyyullah eğer isterse öldürür ve tekrar diriltir

Ve lakin bu tasarrufun hepsi Mevlâ’nın kudretinden oldu

Aynı şekilde bilinmiş olsun ki evliyâ-yı kirâm (k.s.) Allah’ın bildirmesiyle gâibten haber verir.

KITA

Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilün

بر دل دوستان یزدان آشکارست هر نھان

می دهند پیغام ز مکتوم وقوعات جهان

کی شود در پیش مرآة چیز نا مرئی در او
قلب ایشان همچو مرآة مجلاست هر زمان

Allah dostlarının gönlünde her gizli âşikârdır
Dünyanın gizli olaylarından mesaj verirler

Ayna önünde görünmeyen şey onda nasıl olur
Onların kalbi her zaman ayna gibi parlaktır

HİKÂYE

Evliyâ-yı izâmdan (k.s.) ismi Şeyh Ebû Amr Sarîfenî buyurmuştur ki:

Ben bir gece Sarîfen’de sırt üstü uzanmışım ve gökyüzüne bakıyordum. Beş tane güvercinin gökyüzünde uçtuğunu ve onların gözümün önünden geçtiklerini gördüm. Onlardan biri: **“Her şeyin hazineleri katında olan Allah sübhandır/noksan sıfatlardan münezzeh ve kemal sıfatlar ile muttasıftır. O hazineler ancak bilinen bir ölçü/kader ile inerler.”** dedi. Onlardan bir diğeri: **“Mahlukatına her şeyi veren sonra onlara hidayet eden Allah sübhandır.”** dedi. Onlardan bir diğeri: **“Yarattıklarına delil/hüccet olarak peygamberler gönderen ve o peygamberlerin en faziletlisi olarak da Hz. Muhammed’i lutfeden Allah sübhandır.”** dedi. Onlardan bir diğeri: **“Dünyada yapılan her şey batıldır ancak Allah ve Rasulü için yapılanlar müstesna.”** dedi. Onlardan bir diğeri: **“Ey mevasından gafil olan gaflet ehli! Rabbiniz için kıyam ediniz. Rabbiniz en güzel mükafatı veren ve büyük günahları bağışlayandır.”** dedi. Ben onları böyle gördüm ve sözlerini işittim. Kendimde değildim. Sonra, beni Allah Teala’ya (c.c.) ulaştırıncaya kadar bana kılavuzluk yapacak bir şeyhin irşad eline kendimi teslim etmek üzere Allah Teala ile sözleşme yaptım. Bu istek üzerine çöl tarafına gittim ancak nereye gittiğimi bilemedim. Birden geçtiğim güzergahta nurani çehreli bir zât ortaya çıktı ve **“Es-selamü aleyküm ey Osman!”** dedi.

Ben:

“Ve aleyküm selam” dedim.

Yine:

“Ey nûrânî çehreli zât! Allah’ın (c.c.) izzeti için bana kim olduğunu söyle? Yani haber ver? Bundan önce sen beni görmediğin gibi ben de seni görmemiştim. Şimdi benim ismimi bildin ve bana ‘Ey Osman’ dedin” dedim.

O:

“Ben Hızır Aleyhisselâm’ım ve biraz önce Abdülkadir’in huzurundaydım. O, bana; ‘Ey Eba’l Abbas! Geçen gece Sarıfen beldesinde bir ölüye cezbe ulaştı ve o çok makbul oldu. Yedi katlı gökyüzü üzerinden ona ‘sana selam olsun’ nidâsı ulaştı. O, kendisini bir şeyhin irşad eline teslim etmek üzere Allah Teala ile anlaşma yaptı. O halde sen, onun olduğu yere git ve onu benim yanıma getir.’ dedi. Ey Osman! Sen şöyle bil ki; **bu zamanda menzile ulaşanların kiblesi/pusulası ariflerin efendisi Abdülkadir’dir. Sana onun hizmetine girmek ve ona hürmet etmek gerekir.**” dedi.

Ondan sonra ben kendimi Bağdat’ta buldum. Hızır Aleyhisselâm gözümden kayboldu ve onu yedi yıl görmedim. Ben, Abdülkadir’in huzuruna geldim ve o bana buyurdu ki:

“Ey Osman! Allah Teala sana, ismi Abdülganî olup çoğu evliya-yı kirâmdan yüce olan bir mürid veriyor. Hatta Allah Teala onu melâike-yi kirama över.”

Ondan sonra Hz. Abdülkadir başımın üzerine bir külah koydu. O külahın feyzi ve lezzeti beynime, beynimden da gönlüme ulaştı. Bana, farklı kelimelerle Allah Teala’nın tesbîh ve takdîs edildiği melekût âlemi açılmış oldu. Hatta az kalsın aklımı yitiriyordum lakin Hz. Abdülkadir pembe bir parçayı kendi pâk elinden benim elime verince aklım başıma geldi. Ondan sonra halvette iken, Allah’a yemin olsun ki; bende Hz. Abdülkadir’in, gerçekleşmeden önce bana haber verdiği bazı olaylar haricinde açık ve gizli hiçbir şey ortaya çıkmadı. Müşahede makamından bana, onun gerçekleşmeden önce bazı olaylardan beni haberdar kıldığının haricinde hiçbir şey ulaşmadı. Gelecek olayların bazısını, olaylar gerçekleşmeden önce bana haber verdi

ve bu olaylar aynıyla otuz yıl sonra gerçekleşti. Benim Hz. Şeyh'e inabetimle Abdülğani'nin bana inabeti arasında yirmi beş yıl vardı.

BEYİT

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

از وراى پرده آرند با تو پیغام اولیا

چون ستانند دائما از دوست اکرام اولیا

Veliler sana perde ötesinden mesaj getirirler

Çünkü veliler daima dosttan ikram alırlar

HİKÂYE

Alimlerden biri demiştir ki:

Ben gençlik zamanımda Abdülkadir'in huzuruna gittim. Yanımda felsefe ilimlerinden bir kitap mevcuttu. Hz. şeyh o kitabı görmedi ve kitabın adını sormadı. Bununla birlikte bana:

“Ey falan! **Muhtaç olduğun dost işte bu kitaptır.** O halde sen dışarı git ve bu kitabı yıka.” dedi.

Ben içimden şöyle niyet ettim: “Onun huzurundan çıkıp bu kitabı bırakmak ve yıkamamak için eve gideyim. Çünkü ben o kitabı, bazı bilgiler öğrendiğim ve ezber yaptığım için çok seviyorum. Ancak kitabı yanımda bulundurmuyum.”

Bu niyet üzerine kalkmak istedim. Şeyh bana bir sefer baktıktan sonra bir yere bağlanmış bir kişi gibi yerimden kalkmaya güç yetiremedim. Şeyh bana:

“Yanımda bulunan o kitabı bana ver!” dedi.

Ben de onu verdim lakin verirken kitabın sayfalarının tamamının beyaz olduğunu gördüm. Hz. Şeyh kitabı eline aldı ve bana:

“Ey falan! Bu kitabın tümü Kur’an-ı Kerîm’in faziletleridir.” dedi.

O kitabı tekrar bana verdi ve ben ona baktım ki gerçekten kitabın başından sonuna kadar tamamında hüsn-i hat ile Kur’an-ı Kerîm’in faziletleri yazılmıştı. Ondan sonra bana:

“Ey falan! Gönlünde olmayanı dile getirmediğin bir sözden sonra tevbe ettin” dedi.

“Evet tövbe ettim.” dedim.

Tekrar bana:

“Kalk” dedi.

Ben kalktım ve gönlümü, o kitaptan ezberlemiş olduğum her şeyi unutmuş olarak buldum.

BEYÛT

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

ظاهرا دو چشم دو گوش داشته اند آن اولیا

باطنا با صد صماخ و دیده بینند از سما

O veliler zahiren iki göz ve iki kulağa sahipler

Batınen yüz kulak ve göz ile görürler semayı

HİKÂYE

Salihlerden biri demiştir ki:

Ben şeyhin yanında bulunduğum bir gün onun önünden çok sayıda inek geçti. O, ineklerin arasından sarı ineğe işaret edip: “Bu inek ola ki bir danaya hamiledir. İşareti şöyle şöyledir. O dana falan bir günde doğmuş olacak ve onu sahibi bize destek için adayacak, hatta falan falan onun etinden yiyecek. Tekrar diğer ineğe işaret edip; bu, ola ki sarı tüylü danaya hamiledir. Falan bir günde doğacak ve bize

adak olarak adanmış olacak. Falan falan onun etinden yiyecek. Hatta kırmızı bir köpek ondan nasıplenecek.” dedi. Allah’a yemin olsun ki şeyhin haber verdiği her şey gerçekleşti. Hatta kırmızı bir köpek kapıya dayanarak içeri girdi ve o etten bir parça çalıp kaçtı.

Aynı şekilde bilinmiş olsun ki, evliya-yı kirâm (k.s.) Allah’ın inayetiyle toprağı altın ve taşı cevher yapar.

KITA

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

نافذ الاحكام هستند جمله دوستان اله

خاک را زر سنک را جوهر کنند با یک نگاه

بر شه عالم کند ناز از غنای دل همین

انکه هر بار میکند در باب آن شاهان پناه

Cümle Allah dostlarının hükümleri geçerlidir

Bir bakışla toprağı altın taşı cevher yaparlar

Âlemin şâhına aynı gönül ahengiyle naz eder

Her zaman o şâhların kapısına sığınan o kişi

HİKÂYE

Bir gün bir derviş evliya-yı kirâmın çocuklarından bir çocuğun yanına geldi ve:

“Ey şeyh oğlu! Ben ilm-i kimya biliyorum ve kıymetli babanızın hürmetine size o ilmi öğretmek istiyorum.” dedi.

Şeyhin oğlu ise:

“Ben babamdan izinsiz hiçbir şey yapmam. Bu durumu ona arz edeyim eğer uygun görürse o ilmi senden öğrenirim.” dedi.

Ancak o zaman babası mescitteydi. O, babasının yanına geldi ve durumu babasına anlattı. Babası:

“Ey evladım dinle! Dem, yani kendi nefesini kimya yap. Halis taş olan bu sütunu altın yaparsan ardından o, altın olur” diye buyurdu.

Böylece o sütun, halis altın halinde oldu. Hatta Hz. pîr ona hitâb ederek:

“Ey benim meram sütunum! Evladım maksadın ifadesidir yoksa senin altın olman maksat değildir. O halde sen, ilk seferki gibi tekrar taşa dönüş!” dedi.

Ardından sütun, önceki gibi halis taş oldu.

BEYÎT

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

هر چه خواهند اولیا او را خدا احسان کند

ار بجویند ظاهری ظاهر ویا پنهان کند

Evliya her ne isterse Allah onu ihsan eder

Eğer bir zahiri ararsa onu gösterir veya gizler

HİKÂYE

Bir gün büyük bir şeyhin yanına bir derviş geldi ve onun elini öpüp:

“Ey şeyh! Ben ilm-i kimya biliyorum. Bu yüzden onu zât-ı âlînize öğretmek istiyorum. Çünkü bu yönden ben, bir hizmetinizi yapmış olurum.” dedi.

Şeyh:

“Ey derviş! O ilmi bana neden öğretiyorsun?” dedi.

Derviş:

“Şu sebepten ki; zât-ı âlînin ilmiyle amel eden bir âlim, kâmil bir fâzıl ve takva sahibi bir âbidsiniz. Bu yüzden sizin rızanızı kazanmak ve sizin yüce himmetinize nâil olmak istediğim için.” dedi.

Şeyh:

“Ey derviş! Ben uzun zamandır hamama gitmemiş ve kıyafet değişikliği de yapmamıştım. Bu şekilde yattığımdan dolayı sırtım kazındı. Eğer sen benim rızamı kazanmak istiyorsan şu demir maşayı al ve bedenim rahat edene kadar onunla sırtımı kaşı. Böylece ben de senden razı olayım.” dedi.

Bunun üzerine derviş maşayı alıp şeyhin yanına geldi. Onun omuzunu kaşdı. Dervişin bir an maşaya gözü ilişti ki o demir, şeyhin pâk bedenine temas etmesi sebebiyle halis altın olmuştu. Hatta şeyh dervişe:

“Ey derviş dinle! Bedenini, benim bedenim gibi kimya yap.” dedi.

BEYİT

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

چون و لاهم یحزنون گفت حق برای اولیا

هر چه خواهند از کنوز حق ستانند بی عنا

Hak evliya için “**ve onlar üzülmecekler de**³⁹⁷” dediğinden dolayı

Onlar Hakk'ın hazinelerinden her ne isterlerse zahmetsizce alırlar

Aynı şekilde bilinmiş olsun ki evliya-yı kirâm (k.s.) çok kısa bir zamanda uzak mesafeyi katederler yani tayy-i mekân yaparlar.

³⁹⁷ Yunus 10/62.

MESNEVÎ

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

دور باشد هر طریق از بهر مور

لیک دلدل را نباشد هیچ دور

ما همه مور ضعیفم در جهان

اهل وصلت دلدلانند بی گمان

Karınca için her yol uzak olur

Lakin düldüle hiç uzak olmaz

Hepimiz zayıf karıncayız dünyada

Ehl-i vuslat düldüllerdir şüphesiz

HİKÂYE

Müridlerden biri dedi ki:

Bir gün şeyh Ebi'l-Hayr Tînâtî'nin huzurunda diğer ihvanlarla toplandık ve sözü kerametlere getirdik ta konu tayy-i mekana ulaştı. Onlardan bazısı:

“Falan denizin üzerinde yürüyor, diğeri falan havada uçuyor, diğeri falan daha kısa sürede daha uzak yere ulaşıyor” dedi.

Bunun üzerine Ebi'l-Hayr bu kelimelerden dolayı daraldı ve:

“Ben Habeşi bir köleyi biliyorum ki o, Trablus Camisi'nde itikaftaydı. Başını cübbesinin cebine çekti ve kendi nefesine; ‘ruhumun burnuna, Harem-i Şerif'in hoş kokusu geliyor. Keşke şimdi orada olsam’ dedi. Ardından başını, cübbesinin cebinden kaldırdı ve gözünü açınca nefsinin Harem-i Şerif'te olduğunu gördü. Hatta tâifler ve âbidler Kâbe-i Muazzama'da tavaf ediyor.” dedi.

O mürid:

“Biz şeyhin, Habeşi köleden maksadının kendi nefsi olduğu düşüncesine vardık.” dedi.

BEYİT

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

تیزتر از باد رسند تا بیمن

آورند ز انجا بتو برگ سمن

Yemen'e rüzgardan daha hızlı ulaşırlar

Oradan sana yasemin yaprağı getirirler

HİKÂYE

Şeyhlerden biri dedi ki:

Ben, Şeyh Abdullah Kassar'ın ağzından işittim ki:

Ben Hacc-1 Şerif'e giderken Şiraz şeyhleri bana:

“Ey Abdullah! Eğer sen Şeyh Abdullah Tüsterî'yi ziyaret edersen ona selamımızı ilet ve ona bizim dilimizle şöyle söyle:” dediler.

“Biz hepimiz senin fazlını itiraf ediyoruz ve bize söyleyeceğin her şeye inanıyoruz. Şu halde biz, her arefe gününde zât-ı âlînin evinizden çıkıp Arafat Dağı'nda Haccac-ı Kiram ile vâkîf³⁹⁸ olduğunuzu işittik. Eğer bu haber doğruysa bizi bilgilendir ki biz de tasdik edelim.”

Abdullah Kassar diyor ki:

Ben Sehl'in huzuruna vardım ve ona selam verdim. Onu son derece heybet ile oturmuş, bir örtüyle örtünmüş ve önüne bir çift ayakkabısını koymuş şekilde gördüm.

³⁹⁸ Arafat mevkiinde duran hacı

Bu yüzden onun heybetinden korktum ve ona söz söylemeye cesaret edemedim. Bir köşede oturdum ve birden yaşlı bir kadının içeri girdiğini gördüm. Yaşlı kadın şeyhe:

“Ey şeyh! Benim bir çocuğum var. O, hareket edemiyor ve her yönden âciz kalmıştır. Ben onu zât-ı âlînin huzuruna getirdim ki onun için hayır dua edin ve böylece o, üzüntü ve gam ile dolu bu halinden kurtulsun.” dedi.

Sonra Sehl Tüsterî ona dedi ki:

“Ey yaşlı kadın! **‘Onu Rabbinin katına niçin taşıyorsun?’** Yani; sen neden o çocuğu Rabbinin huzuruna götürmüyorsun?”

Yaşlı kadın:

“**Sen Rabbinin katındansın.** Yani; ey şeyh, sen Allah’ın nezdinden geldin.” dedi.

Daha sonra Sehl, kendisinin elinden tutmam için bana elini işaret etti. Ben de kalktım ve onun elinden tuttum. O, yerinden kalktı ve ayakkabısını giyerek gitti. O yaşlı kadın ise, büyük bir nehrin kenarına ulaşana kadar onun izinden devam etti. Sehl, yaşlı kadının çocuğunun orada küçük bir gemide oturduğunu gördü. Bunun üzerine ona:

“Ey evlat, elini bana ver!” dedi.

Yaşlı kadın:

“Ey şeyh! O, elini sana vermeye kâdir değildir” dedi.

Sehl:

“Ey yaşlı kadın! Sen kendi halinde kal ve hiçbir şey söyleme.” dedi.

Ardından yaşlı kadının çocuğu, elini Sehl’in eline verdi ve tarif üzere abdest alıp iki rekat namaz kıldı. Ondan sonra Hz. Sehl çocuğun elini annesinin eline verdi ve böylece el ele sağlıklı sıhhatli bir şekilde geri gittiler.

Abdullah Kassar diyor ki:

“Ben bu mukaddes hadiseyi görünce gönlüm rahatladı, içim ferahladı ve iki gözümde inkişaf meydana geldi. Bana söz söyleme cesareti geldi ve Şiraz şeyhlerinin selamını ve kelamını Hz. Sehl’e ilettim.”

Bunun üzerine o:

“**Ey dost! O kavim Allah’a inanyor, istediğini yapıyor.**” dedi. Yani Allah Teala’ya (c.c.) iman eden kişiler, her ne isterse onu yapar dedi.

Ben cevaben ona:

“Evet Hz. Huda’ya (c.c.) iman edenler her ne isterlerse onu yaparlar.” dedim.

O:

“**Onların bu husustaki soruları nedir?** Yani, madem ki onlar öyle iman sahibiler neden tayy-i mekan haberinin sıhhati veya sıhatsızlığını soruyorlar? Sözün özü ben Allah’ın kudreti ve inayeti ile her yıl evimin önünden Arafat Dağı’na ulaşıyorum ve Haccac-ı Kiram ile vakfede beraber oluyorum.” dedi.

BEYİT

Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün

كرامت در سر دوستان حق تاجست كه می پوشند

پیام را دائما از سوی والای خدا کوشند

Keramet Hak dostlarının başına taktığı tacdır

Haberi daima Huda’nın yüce katından dinlerler

Aynı şekilde bilinmiş olsun ki fakirleri doyurmak, zayıflara yardım etmek ve garipleri barındırmak üzerimize gereklidir. Çünkü Cenab-ı Allah (c.c.) Cenab-ı Peygamber’e (s.a.v.) fakirlere ikram ve hürmet etmesini, onları meclis-i şerifinden ve huzur-u latifinden uzak tutmamasını kat’î ferman ve tenbih ile ikaz etmiştir. Hatta bu manada “**O kimseleri (Rab’lerinin rızasını isteyerek sabah akşam O’na dua**

edenleri) yanından kovma”³⁹⁹ ayet-i kerimesi ile “Sabah akşam Rab’lerine, O’nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte ol.”⁴⁰⁰ ayetini indirdi.

KITA

Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün

اگر خواهی که خوشنود باشد از تو حضرت منان

معامل باش باین چیزی که می گویم ترا هر آن

غریبان و ضعیفان و فقیران را ترحم کن

که ایشان دائما باشند بزیر غیرت یزدان

Hz. Mennân’ın senden hoşnut olmasını istersen eğer

Sana söylediğim bu şeye her an arzulu ol

Gariplere zayıflara ve fakirlere merhamet et

Çünkü onlar daima Allah’ın gayreti altında olurlar

HİKÂYE

Cihan kutb-ı azamı Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.) cennete gideceği zaman, ismi Muhammed el-Harîrî olan bir kişiyi onun makamına getirdiler. O, Mekke-i Mükerreme’de ibadetle meşgul olmuştu. Hatta orada bir yıl orucunu açmadı, uyumadı ve sırtını duvara yaslamadı. Böylece kıymetli ömründen altmış sene geçti ve kutbiyyet makamına oturdu. Bir gün ona, hangi acayip hadiseleri gördüğünü sordular.

³⁹⁹ En’am 6/52.

⁴⁰⁰ Kehf 18/28.

O:

“Ben bir gün Bağdat’ta kendi köşemde oturmuştum. Durumu perişan, gönlü yanık, gözleri ağlamaklı halde olan bir derviş, tekkenin kapısından içeri girip benim yanıma geldi. Sonra abdest aldı ve iki rekat namaz kıldı. Başını cübbesinin cebinden kaldırdı ve oturdu. Tesadüfen o gece, biz yani sufi cemaati halifenin sarayına davet edilmiştik. Ta ki akşam vakti geldi ve ben ona:

“Sen de bizimle birlikte gidersen eğer, orada halifenin sofrasından, lezzetli yemeklerden ve çeşitli meyvelerden yersin.” dedim.

O bana:

“Ben halifenin sofrasını istemiyorum ve lezzetli yemekler yemiyorum. Ancak senden benim için aside⁴⁰¹ getirmeni istiyorum.” dedi.

Bunun üzerine ben, içimden:

“Bu derviş bu dar vakitte benden aside istiyor ve bizimle birlikte halifenin sofrasına gitmiyor!” dedim.

Ondan darlandım ve onun sözlerine iltifat etmedim. Davet yerine gidip geri geldiğimde o, kendi yerinde oturmuş ve başını cebine çekmişti. Ben de başımı yere koyup uyudum ve şöyle bir rüya gördüm: İki cihan sultanı Hz. Habib-i Yezdan (s.a.v.) sağ ve sol tarafında iki nurani çehreli zât ve ardında sayısı belirsiz cemaat ile teşrif ettiler. Yüzleri aydan daha parlak, kokuları misk ve anberden daha iyiydi. Diğer taraftan bana dediler ki: “Bu nurani yüzlü zât-ı şerif Hz. Peygamber-i Azam (s.av.), onun sağ tarafındaki Hz. İbrahim (a.s.), sol tarafındaki diğer zât ise Hz. Musa (a.s.) ve ardındakiler ise tüm enbiya ve mürselindirler (s.a.v.)” Bunun üzerine ben hemen Hz. Seyyidü’l-Enbiya’nın (s.a.v.) pak elini öpmek için acele ettim lakin o Hazret (a.s.), pak elini benden çekti ve öpmeme izin vermedi. Yüzünü benden çevirdi. Bunun üzerine ben:

“Ya Rasulallah! Bu aciz bendeniz ne günah işledi de öfkelendiniz?” diye arz ettim.

⁴⁰¹ Un yağ ve baldan yapılan bir çeşit helva.

Buyurdu ki:

“Yeter! Ben öfkeli değilim belki enbiya ve mürselinin tümü sana öfkelidir. Çünkü bu gece senin yanına bizim dostlarımızdan fakir bir adam gelip senden aside talep etti ve sen onun gönlünü kırdın.”

Ben o anda, bedenimin tüm uzuvları ve vücudum titrediği için uykudan uyandım. O dervişe baktım ki yerinden kalkıp dışarı gitmiş. Ben de tekkeden dışarı çıktım ve onun kible tarafına doğru yol aldığını gördüm. Ben ona:

“Ey birader, geri gel! Asideyi hemen getireyim.” dedim.

O, bana bir sefer gülümsedi ve:

“Ey Şeyh! Yanına gelen bir dervişin istediği bir lokma için o kadar enbiya ve mürselini şefaatchi olarak nasıl getirebildin” dedi.

Bu sözü söyledikten sonra gözden kayboldu.

BEYİT

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

همه دوستان یزدان در نظرگاه کهنه پوشانند

و لكن في الحقيقة كافة شاهان ذي شانند

Allah'ın tüm dostları görünüşte eski giyinirler

Ve lakin gerçekte tamamı şanlı şahlardır

DÖRDÜNCÜ FİDAN

Cennet'ül-huld'un hoş sesli bülbüllerinin, Allah'a itaat, peygambere itaat ve ülü'l-emre itaat etmenin lüzumu üzerine terennüm etmelerine dair.

Evvela şöyle bilinsin ki; Allah'a itaat etmekten dört şey hasıl olur:

1. Allah Teala'nın emrettiği her şeye uymak bizim üzerimize gereklidir.
2. Allah Teala'nın yasakladığı her şeyden sakınmak bizim üzerimize gereklidir.
3. Allah'ın muhabbet ettiği kişilere muhabbet etmek bizim üzerimize gereklidir.
4. Allah'ın muhabbet etmediği kişilere muhabbet etmemek bizim üzerimize gereklidir.

MESNEVÎ

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

دوستی کن دوست حق را در جهان

دوشمی کن دوşمن حق را همان

هر چه با او حق امر کرد تو بگیر

هر چه زو حق نهی کرد باش تو نگیر

Dostluk et Allah dostlarına cihanda

Düşmanlık et Allah düşmanlarına aynı şekilde

Hakk'ın emrettiği her şeye sen uy

Hakk'ın nehyettiği her şeyden sen sakın

HİKÂYE

Hz. Huda-yı Teala bir gün Hz. Musa'ya (a.s.):

“Ya Musa! Sen benim için özellikle hangi ameli yaptın?” dedi.

Hz. Musa (a.s.):

“Ya Rab senin için özellikle namaz kıldım, oruç tuttum ve malımın zekatını verdim.” dedi.

Bunun üzerine Huda-yı Teala buyurdu ki:

“Ya Musa namaz, senin cehennem ateşinden kurtuluşun ve cennet-i âlâya girişine vesiledir. Oruç, kabirde senin rahat etmene ve aydınlığına vesiledir. Zekat malının artmasına vesiledir. Benim için özellikle yaptığın ameller nerededir?”

Hz. Musa (a.s.):

“Ya Rab! O ameller özellikle senin içindir. Ben o dediğini bilmiyorum ki yapayım.” dedi.

Bunun üzerine Huda-yı Teala buyurdu ki:

“Ya Musa! Sen eğer benim dostlarımı dost, düşmanlarımı da düşman bilersen özellikle benim için amel işlemiş olursun.”

Peygambere (s.a.v.) itaatten iki şey hasıl olur:

1. Onun sünnet-i seniyyesi olan her şeyle amel etmek bizim üzerimize lazımdır.

2. Onun pak şeriatının gerektirdiği her şeye uyup o minval üzere hareket etmek bizim üzerimize lazımdır.

BEYİT

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

رو بسنت دائما عامل بباش
دمبدم با شرع پاک فاعل بباش

Git sünnete daima âmil ol
An be an pâk şeriatla fâil ol

Hız. Ebü'l-Leys Semerkandî şöyle buyurmuştur:

Her kim ki Allah dostu olduğunu söyler ancak onda takva bulunmazsa o kişi yalancıdır. Her kim ki peygamber dostu ve onun ümmetinden olduğunu söyler ancak onun sünnet-i seniyyesiyle amel etmezse o da yalancıdır. Her kim ki; ben cenneti seviyorum ve oraya girmek istiyorum der ancak varlıklı olduğunda kendi malından sadaka vermezse o kişi yalancıdır. Her kim ki; ben cennetin yüksek derecelerine muhabbet duyuyorum ve onu istiyorum der fakat fakirler ve miskinlerle sohbet ve arkadaşlık etmezse o kişi yalancıdır.

Müfessirlerin çoğunun hükmüne göre İslam dini üzere olan padişaha itaat iki şeyle hasıl olur: Padişahın, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şeriatına aykırı olmayan genel veya özel olarak emrettiği her şeye her defasında uymak, daima sadakat göstermek ve muhabbet etmek hatta onun ismini yüceltme ve saygı ile anmak üzerimize gereklidir.

BEYİT

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

امر پاکی که باو سلطان فرماید بما

واجبست بر موجبش بر ما اطاعت دائما

Sultanın bize buyurduğu pâk bir emre

Gereğince itaat etmek daima üzerimize vacibtir.

Hatta evliya-yı kiramın büyüklerinden biri bu beş beyiti buyurmuştur:

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

هر که او استیزه با سلطان کند

کار خود را سر بسر ویران کند

هر که با سلطان دلیری کرد مرد
در هلاک مال و جان خود را سپرد

هر که کشت از خوی بد ناسازکار
دوستان از وی کنند بی شک فرار

هر که او باغی شود با پادشاه
روز او چون تیره شب کرده سیاه

هر که او از کبر باشد سر بزرگ
از همه تنها همی ماند چو گرگ

Her kim sultanla çekişirse
İşini baştan başa vîran eder

Her kim ki sultana kahramanlık etti
Malını mahvetti canını kaybetti

Her kim kötü huyundan dolayı uyumsuz olursa
Şüphesiz dostlar ondan kaçar

Her kim padişaha isyankar olursa
Gündüzünü gece karanlığı gibi siyah yapar

Her kim kibrinden dolayı burnu büyük olursa

Hepten yalnız kalır kurt gibi

Rûh'ül Beyan tefsirinin sahibi, Nisa Suresi tefsirinde bir hadis-i şerif nakletmiştir: Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “**Kim adil emire/devlet başkanına itaat ederse bana itaat etmiş, kim adil devlet başkanına isyan ederse bana isyan etmiş olur.**” Yani eğer kişi, adil olan padişaha itaat ederse bana itaat etmiş olur. Eğer kişi, adil olan padişaha muhalif olursa o, bana isyan ve muhalefet etmiş olur. Öyleyse şöyle bilinsin ki; eğer bir tâife sultan tarafından cevr ü cefa görürse, o cevr ü cefayı kendilerinden bilmeleri üzerlerine lazımdır. Çünkü ismi anılan tefsir-i şerifte şöyle yazılmıştır: “**Bil ki yöneticiler, yönettikleri kimselerin amellerine göre iyi veya kötü yönetici olurlar**” Yani şöyle bil ki; padişahlar ve valiler daima halkın halleri ve amelleri gereğince olurlar. Şöyle ki; eğer halk iyilik ve takva üzere olursa aynı şekilde sultanlar ve valiler de adalet ve merhamet üzere olurlar. Eğer halk fitne ve fucûr halinde olursa aynı şekilde sultanlar ve valiler de haksızlık ve zulüm ederler. Bu sebepten dolayı şeriat kitaplarındaki “**zulmettiği için devlet başkanı azledilemez**” hükmü açıktır. Yani padişah velev ki zalim ve haksız olsun azledilmez. Yani onu azletmek, reaya üzerine haramdır. O halde onun cevrine sabır ve tahammül edip Allah'ın tedbirinin ve emrinin ortaya çıkmasını beklemek ve nefse uyup ayaklanma veya başka bir şey yapmayıp her defa Allah'a tevbe, istiğfar ve niyaz ile meşgul olmak gerekir.

BEYİT

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

پادشاه مانند مرآة مجلاست هر زمان

حال خود بینی در او تو ای برادر بالعیان

Padişah parlak ayna gibidir her zaman

Ey birader açıkça sen onda kendi halini görürsün

HİKÂYE

Bir gün Haccac-ı Zalim ibn-i Yusuf'a:

“Sen neden Hz. Ömer (r.a.) gibi adil olmuyorsun? Sonuçta sen onu gördün ve onun hilafet ve adalet dönemine yetiştin.” dediler.

Haccac onlara cevabında şöyle dedi:

“(Siz elinizde olanı verin ki sizi yaşatayım.) Yani siz zühd ve takvada Ebû Zer (r.a.) gibi olun ben de adalet, barış ve insafın icrasında Ömer (r.a.) gibi olayım.”

BEYİT

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

گر عمل داری سزا یا ناسزا

مطلق از جنس عمل یابی جزا

Eğer uygun veya uygun olmayan amele sahipsen

Mutlaka ameline uygun karşılık bulursun

HİKÂYE

Şeyh Ebü'l-Hasan Eş-Şazeli (k.s.) buyuruyor ki:

Ben bir mağarada itikafta bulunduğum bir vakitte Allah Teala'ya (c.c.) münacat ettim ve dedim ki:

“Ya Rab! Ben ne zaman daha çok şükreden bir kul olurum?”

Kulağıma bir cevap ulaştı:

“Ey Şazeli! Eğer sen, senin üstünde bulunan, senden daha çok nimet verilmiş olan başkalarını görmezsen o zaman sen daha çok şükreden bir kul olursun.”

Ben dedim ki:

“Ya Rab! Azametli cenab-ı zâtınız enbiya ve mürselin (s.a.v.) hazretlerine, ulema-yı kirama ve padişah-ı izamlara benden daha çok nimetler veriyor ve ihsanlar ediyor.”

Ardından benim kulağıma şöyle münasip bir cevap ulaştı:

“Ya Şazeli! Eğer bu alemde nebiler ve resuller olmasa sen doğru yolu nasıl bulucaksın? Eğer alimler olmasa sen kimin peşinden gideceksin? Eğer padişahlar olmasa sen nasıl emniyet ve güvende olacaksın? O halde bunların hepsi benim tarafımdan büyük nimetlerdir. Daha çok şükreden bir kul olmak için gece gündüz sayısız hamd ve yüz bin kere şükretmek senin üzerine gereklidir.”

KITA

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

انبیا هستند جمله تا بجنّت رهنما

وارث ایشان همیشه عالمان کن اقتدا

گر درین عالم نمی باشند سلاطین جهان

تو کجا یابی خلاص از جور ارباب اذا

Cennete kılavuz cümle enbiyalardır

Onların varisi olan alimlere uy daima

Bu alemde eğer cihan sultanları olmazsa

Sen eza erbabının cevrenden nasıl kurtuluş bulursun

BEŞİNCİ FİDAN

Cennet-i naîm'in hoş sesli bülbüllerinin, mülkün imareti ve milletin selametinin onunla olduğu Allah'ın adalet kanunu olan şeriatın lüzumu üzerine terennüm etmelerine dair.

Evvela şöyle bilinsin ki; Allah katında dîn-i mübîn ve Hak yol olup gayrısı olmayan İslam dininin şeriatına göre kaynaklar üç kısımdır:

- Şer'î itikadlar
- Şer'î ameller
- Şer'î muameleler

Öyleyse itikad ettiğimiz her şeyin üzerimize daha çok gerekli olduğu aşikar olmuştur. Şer'iyye-i İ'tikadiyye kitaplarında izah edilmiştir. Ondandır az veya çok olmaz aksi halde küfür ve dalalet sebepleri. Ondaki her şeye amel yani ibadet ve taat üzerimize gereklidir. Şer'iyye-i 'Ameliyye kitaplarında izah edilmiştir. Ondandır az veya çok olmaz aksi halde amellerin hebasına, fesadına ve hükümsüz olmasına sebep olur. Ondaki her şeye muamele yani alış-satış, alma-verme ve gerektiğinde ceza tertibi üzerimize gereklidir. Şer'iyye-i Mu'amelatiyye kitaplarında izah edilmiştir. Ondandır az veya çok olmaz aksi halde zulüm ve hasara sebep olur.

KITA

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün

شريعة قلعة امن و سلامت

شدن بیرون از این قلعه ضلالت

همیشه جایگیر باشید در آن جا

مباشید تابع رأی جهالت

Şeriat emniyet ve selamet kalesi

Bu kaleden dışarı çıkmak dalalet(tir)

Daima yer alınız orada

Olmayın cehalet düşüncesine tâbi

Öyleyse İslam ehli taifesi nezdinde şöyle bilinsin ki; ülkenin ve memleketin genişliği ve bayındırlığı; kolaylık, yumuşaklık ve her yönden her iş ve meselede muvaffakiyet; Millet arasında barış, huzur, selamet, şan ve itibarın artması, emniyet ve rahatın husulü her zaman İslam dinine hizmet etmekle ve peygamberlerin sultanı Rasul-i Rabbü'l-alemin'in (s.a.v.) pak şeriatına tutunmak ile hasıl olur. Öyleyse bu İslam ehlinin seçkin taifesi eğer çekinmeden bu şeriata hizmet etme ve tutunma üzerine kalıcı olurlarsa zikredilen nimetler onların elinde kalıcı olur. Eğer bu hizmet etme ve tutunmayı bırakırlarsa Huda-yı Teala ve Tekaddes onların elinden, anılan nimetleri alır. Allah, Kur'an-ı Kerim'inde şöyle buyurdu: **“Şüphesiz ki, bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez”**⁴⁰² Gerçekten Adem Aleyhisselam zamanından ahir zamana kadar böyle gerçekleşmiştir. Şu halde bu sebeptendir ki devlet-i ebed-müddet-i aliyyenin temelini atan ve Osmanlı'nın büyük sultanlarının –Allah onları İlâhi yardımı ile desteklesin- saltanat-ı seniyyelerinin şamdanının lambasını yakan Sultan Gazi Osman Han –yüce cennet saraylarında El-Mennan olan Allah'ın mülkünde otursun- cennetin gül bahçeleri içine yapılmış sarayına göç edeceği zaman ahdini Sultan Orhan Gazi'ye ani bir şekilde yedi madde öğüt verip vasiyet etmiştir.

Birinci vasiyetinde şöyle buyurmuştur:

“Ey oğul! Her işten önce din işlerine dikkat et ve önem ver. Böyle dikkat ve önem din ve devletin güçlenmesine vesiledir.”

⁴⁰² Ra'd 13/11.

İkinci vasiyetinde şöyle buyurmuştur:

“Ey oğul! İslam dininin emrine tam önem vermeyen veya melahide⁴⁰³ ve mutezile⁴⁰⁴ mezhebine meyyal olan veya büyük günahlardan kaçmayan kişiyi sen asla ve kat'a devlet işlerinde istihdam etme. Çünkü kainatın yaratıcısından korkmayan yaratılanlardan hiç korkmaz. Eğer büyük günah işleyen kimsede sadakat olsa ümmeti olduğu şanı yüce Peygamber'e sadakat gösterir ve şeriatın haricinde bir iş yapmazdı.”

Şimdi bu ikinci vasiyet münasebetiyle abd-i fakir, gelecek rivayeti *Rûh'ül Beyan*'dan nakl etmeyi uygun gördüm.

Bir gün Hz. Musa Aleyhisselam, Cenab-ı Rabbü'l-alemin'e (c.c.) sordu ki:

“Ya Rab senin hoşnutluğunun alameti nedir ve senin gazabının alameti nedir?

Bunun üzerine Huda-yı Teala cevabında şöyle buyurmuştur:

“Ya Musa! Eğer sen en iyi insanları, yani takva ehli ve uygun kişileri benim kullarım üzerine getirirsen yani onların üzerine vali, hakim veya reis yaparsan o benim hoşnutluğumun alametidir. Eğer aksine kötü insanları yani fasıkları, facirleri ve mülhidleri kullarımın üzerine getirirsen o benim gazabımın alametidir. Bu eser münasebetiyle abd-i fakir de diyorum ki; Kayseriyye beldesinde ismi *Üssü'l İntizam* olan hikmetli bir risale tertip etmişim. Onda alimler ve bilginlerden naklen faydalı kelimeler yazmışım. Bu cümleden olarak şöyle beyan etmişim: “Bu alemde iki taife vardır. Onları istihdam etmek veya onlarla istişare etmek ve hareket etmek; her yol ve yöntemi, onların tarifi ve işareti gereğince yapmak pişmanlık, musibet ve zarara sebep olur.” Eğer o iki taife kimlerdir diye sorarsan sana cevap olarak diyorum ki: “Onlardan biri, ismi müslüman olup cismi kafir ve facir olan kişilerdir. Bir diğeri ise ömürlerinde belki bir defa yerleşik olmuş kişilerdir.” Eğer sen onların zâtından ve sıfatından tafsilat ve malumat istiyorsan o risaleyi dikkate al ve oku.

Hz. Osman Gazi üçüncü vasiyetinde şöyle buyurmuştur:

“Ey oğul! Sen daima işinde gücünde adil ol ki halkının yaşamına başka halklar gıpta etsin ve devletinin gölgesine sığınmak için çare arasınlar. Çünkü reayası

⁴⁰³ 1.Dinsizler, mülhitler 2. Hasan Sabbah'a bağlı olanlar.

⁴⁰⁴ Mu'tezile fırkası, kaderi inkar eden Mu'tezililer 2. Mu'tezile fırkasına mensup.

ve memleketi olan bir padişah eğer adil olmazsa reaya ve memleketin hepsi dağılır ve yok olur.”

Dördüncü vasiyetinde şöyle buyurmuştur:

“Ey oğul! Zulm ve bid’attan sakın. Seni sitem ve bid’ata rağbet ettiren ve sevk eden her hain şahsı devlet dairesinden uzak tut ve gönder. Çünkü böyle hainler gerçekten sana lafzen nasihat eder ve sadakat gösterir. Yani zahiren öyle görünürler lakin içten ve gerçekte onlar seni, saltanat ve mülkün yok olmasına sevk ederler. Kısacası onlar yılan gibidirler. Dışı süslü ve hoş görünür lakin içi katil zehirli iğnelerle doludur.”

Beşinci vasiyetinde şöyle buyurmuştur:

“Ey oğul! Her defa dinle ki; beldeleri genişletmek için gaza ve cihad yap. Çünkü uzun müddet sefer olmazsa askerin yiğitliğine ve askerin kumandanlarının tedbirine her türlü zaaf gelir. Bununla birlikte sefer işlerini bilen kişiler ölür ve onların yerine seferin mühim işlerini bilmeyen kişiler gelirse bu, yenilgiye ve hezimete sebep olur.”

Altıncı vasiyetinde şöyle buyurmuştur:

“Ey oğul! Senin rızanı elde etme yolunda ömürlerini feda eden devlet ricaline fevkalade hürmet et ve onları ağırlayıp iyi karşıla. Onlar ahirete irtihal ettikten sonra mallarına dokunma. Ailesini ve çocuklarını himaye et ve onlara merhamet et. Özellikle dinle ki; asker taifesine kalplerini tatmin eden surette ihsan et.”

Yedinci vasiyetinde şöyle buyurmuştur:

“Ey oğul! Alimler ve fazıllar güzide taifesine fevkalade saygı ve hürmet göster. Eğer falan diyarda yüce bir alimin varlığını duyarsan onu yanına çek yani onu yanına getir ve ona sayısız ihsan ve iyilikte bulun. Ona çok iltifat ve hürmet et ki senin saltanatın boyunca şeriatla amel eden alimler ve fazıllar çok sayıda olsun. Böylece onlarla pak şeriatın işleri intizam bulsun. Sakın ha sakın askerinin, devlet adamlarının ve malının çokluğu ile mağrur olma ve hiçbir zaman şeriat alimlerini yanından uzak tutma. Ey oğul! Benden ibret al ki; ben, bu diyara zayıf bir karınca gibi gelmişim ve ben, haketmediğim halde nail olduğum bu kadar lütufların tümü

Peygamber'in pak şeriatına tutunma sebebiyle hasıl olmuştur. O halde sen de benim yolunu tut ve din-i mübin-i İslama ve seçkin şeriat alimlerine hürmet et ve tabi ol.

Bundan sonra Hz. Osman Gazi Han tevhid-i şerif getirerek cennet-i âlânın kutlu sarayına göç etti. –Allah rahmet eylesin-

Sonra bu böyle bilinsin ki; Hz. Sultan Osman Han Gazi esas itibariyle hedefin üstünde dindar, Hz. Muhammed'in pak şeriatına itaatkar, her gün ve her gece âbid ve zahid, kafirlere karşı cengaver ve ibadet ehliydi. Hatta bir gece bir yerde Mushaf-ı Şerif'in duvarda asılı olduğunu gördü. O hemen saygı ile ayağa kalktı ve o gece sabaha kadar elini elinin üzerine bağlayarak Allah'ın kelamının nur dolu huzurunda ayakta durdu. Asla oturmadı ve uyumadı. İşte bundandır ki her şeyi gören ve gaybı bilen Allah, İslam saltanatının sancağını onun eline verdi. Hatta bazı muteber kitaplarda şöyle yazılmış ve bazı keramet ve keşif erbabı kişiler de şöyle rivayet etmiştir ki: İki cihan mülkünün sahibi olan ve ehl-i imanı destekleyen Allah –celle şa'nuhu- sonuna kadar o saltanatın sancağını Osman Gazi Han'ın evladının ve neslinin elinden geri almayacak. Her ne kadar bazen ara ara terbiye verme ve tenbih etmek için onların üzerine bazı düşmanları musallat etse de nihayetinde onların saltanatını kesintiye uğratmayacak ve hatta o düşmanları sürüp defedecek.

KITA

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

هر که قرآن کریم را کرد تعظیم دائما

میکند او را موفق در همه کارش خدا

چونکه قرآن عظیم فرمان دیشانست ز حق

هر زمان فرمانبرانش غالبانند بی مرا

Her kim Kur'an-ı Kerîm'e saygı gösterirse daima

Başarılı kılar onu her işinde Huda

Çünkü Kur'an-ı Azîm Hak'tan (gelen) şanlı fermandır
Onun itaatkârları şüphesiz her zaman galiptirler

ALTINCI FİDAN

Cennet-i Dâr'ül-karar'ın hoş sesli bülbüllerinin, dünyada rahat etmek ve huzurlu olmak için gerekli olan on şeyin lüzumu üzerine terennüm etmelerine dair.

O on şeyden birincisi tevazudur. Tevazu huylu olan her kişi daima huzurdadır. Herkes nezdinde makbul, sevilen ve bu dünyadaki makamı yüksek bir kişi olur. Hz. Peygamber (s.a.v.) hadis-i şerifinde buyurmuştur ki: “**Kim mütevazı olursa Allah onu yüceltir; kim kibirli olursa Allah onu alçaltır.**” Yani mütevazı olan kişinin makamını Allah Teala daha yüksek yapar ve eğer kişi kibirli ise Allah Teala onun makamını daha aşağı yapar.

BEYİT

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

اگر خواهی که مولا قدر و شانت را کند عالی

تواضع کن ترحم کن ازین دو هیچ مباش خالی

Eğer Mevlâ'nın kadr ü şânını âlî yapmasını istersen
Tevazu et merhamet et (ve) bu ikisinden hiç boş olma

HİKÂYE

Salihler taifesinden biri şöyle söylemiştir:

Ben, bir gün Mekke-i Mükerrerme'de yanında birkaç hizmetkarı ile birlikte bir adam gördüm ki o, Kâbe-i Muazzama'yı tavaf ediyor ve hizmetkarları, o adamın

önünde ve arkasında tavaf edenlerin onu zahmete sokmasını engelliyordu. Birkaç yıl sonra o adamı Bağdat Köprüsü üzerinde dilencilik yaparken gördüm ve ona:

“Ey delikanlı! Sen birkaç yıl önce Mekke-i Mükerrerme’de Kâbe-i Muazzama’yı tavaf eden o kişi değil misin?” diye sordum.

“Evet o benim” dedi.

Ona, “Bu ne haldir?” dedim.

“Herkesin tevazu ettiği bir yerde ben kibirlilik etmişim. Bu yüzden Huda-yı Teala (c.c.) beni işte böyle pespaye ve sefil yaptı. Burada herkes tekebbür ediyor.”

BEYİT

Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün

اگر هر جا تواضع میکنی هر جا بلند هستی

و گر هر جا کبر داری سفیل و در کمند هستی

Her nerede tevazu edersen orada yükselirsin

Ve her nerede kibrin var ise sefil ve esir olursun

HİKÂYE

Hız. Ömer bin Hattab (r.a.) hilafeti döneminde Medine-i Münevvere’den Şam-ı Şerif’e kadar sefer yapmak istedi. Sefer esnasında deveye kölesi ile nöbetleşe bindi. Bu sebeple saati geldiğinde Hız. Ömer binmişti ve yular kölenin elinde, yine tekrar saati geldiğinde köle binmişti ve yular Ömer’in elinde... Böylece Şam’a ulaştılar ve binme sırası köleye geçti. Köle bindi ve Hız. emîrû’l-mü’minîn Ömer (r.a.) devenin yularını eline aldı. Bu durumda, o zaman Şam’da vali olan aşere-i mübeşşereden⁴⁰⁵ Ebû Ubeyde bin Cerrah (r.a.) karşılamak için geldiğinde halin böyle olduğunu görünce:

⁴⁰⁵ Cennetle müjdelenen on sahabeden biri.

“Ey müminlerin emiri şimdi karşılamak için avam ve havas tüm Şam ahalisi geliyor. Bunun için sizi bu halde görmeleri uygun olmaz.” dedi.

Hz. Ömer:

“Ya Eba Ubeyde! Biz Allah’ın öyle kullarıyız/köleleriyiz ki Allah bizi İslam dininin izzetiyle aziz kılmıştır. Bu yüzden ben insanların dedikodusuna dikkat etmiyorum. Her ne isterlerse onu söylesinler.” dedi.

Ve o on şeyden ikincisi dostların taltifidir. Öyleyse her kim ki dostlarına taltif ederse o, her yerde ihsana ihsanla mukabele eden makbul ve sevecen tavırlı biri olur. Hatta Huda-yı Teala bu davranışın üstünlük sebeplerini şu ayet-i kerime ile haber verdi ve: “**İyiliğin karşılığı, yalnız iyiliktir**”⁴⁰⁶ dedi.

BEYİT

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün

اگر انسان و انسان زاده هستی

بهر احسان احسانعاده هستی

Eğer insan ve insan oğlu isen

Her ihsana iade-i ihsan yap

Ve o on şeyden üçüncüsü düşmanlarla iyi geçinmektir. O halde her kim ki düşmanlarla iyi geçinirse o her nerede olursa olsun rahat bulup sitem ve husumetlerden kurtulur. Bu şekilde davranış “**Cahiller onlara laf attıkları zaman, ‘selam!’ der (geçer)ler**”⁴⁰⁷ ayeti ile örtüşüyor. Bu yönden Hâce Şemseddîn Hâfız-ı Şîrâzî divanında şöyle söyledi:

“İki dünya huzuru şu iki harfin tefsiridir/Dostlarla mürüvvet düşmanlarla iyi geçinme.”

⁴⁰⁶ Rahman 55/60.

⁴⁰⁷ Furkan 25/63.

BEYİT

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

روی دشمنان را ببین خندان بباش

وز مکورش دائما ترسان بباش

Düşmanın yüzüne bak gülümse

Ve onların hilelerinden daima kork

Ve o on şeyden dördüncüsü hilmdir. Öyleyse her kim ki halîm olursa iki cihanda da şiddetli azaptan kurtulmuş olur.

HİKÂYE

Bir gün emîrû'l mü'minîn Hz. Ali (k.s.) kölesini yanına istedi ve ona ismiyle seslendi. Köle Hz. Ali'nin nidasını işitti lakin icabet etmedi ve gelmedi. Yanı üzere yatma halindeyken kalktı. Hz. Ali (r.a.) ona üç kere daha seslendi ancak o yine karşılık vermedi. Bunun üzerine Hz. Ali öfkesinden dolayı yerinden sıçrayıp kölenin yanına geldi ve kölenin güldüğünü gördü. Hz. Ali:

“Ey köle! Neden gelmiyorsun? Yoksa seni cezalandırmamdan korkmuyormusun?” dedi.

Köle:

“Ben senin cezalandırmandan korkmuyorum. Çünkü hilmine (yumuşak huyluluk) itimad ediyorum.” dedi.

Hz. Ali ardından şöyle buyurdu:

“Ey köle! **Sen Allah için hürsün.**”

BEYİT

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

داد را مرد حلیم باش تا که آسایش کنی
با حلّی حسن اخلاق در دل آرایش کنی

Kardeşine karşı yumuşak huylu ol ta ki huzur bulasın

Gönlünü ahlakın güzel zinetiyle süsle

O on şeyden beşincisi sabırdır. Öyleyse sabırlı olan kişi, daima nefsinden zararları ve hasarı defedip sayısız faydaları kendine çekendir. **“Sabreden zafere ulaşır”** veya meşhur kuldur. Sabır; musibetler, eziyetler ve belaların çeşitlerine tahammül ile şikayet etmeden sebat edip dayanmaktan ibarettir. O bela ve eza, ister Allah tarafından ister bizim tarafımızdan olsun denk olur. O eza, insan tabiatının rencide olduğu ve nefret ettiği şeyden ibarettir.

Allah'ım musibetlerden, belalardan, ezalardan sana sığınırız. Biz zayıf kullarınız sen merhamet edenlerin en merhametlisisin.

BEYİT

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

كلنا في ضعف نملة
انها قاف عليها رملة

Hepimiz zayıf bir karıncadan daha zayıfız

Kaf Dağı'nın üzerindeki bir kum tanesi gibi hiçiz

HİKÂYE

Bir gece Hz. Peygamber Aleyhisselam bir meclisteydi ve o meclisin lambası sönmüştü. Hz. Peygamber Aleyhisselam:

“**Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah’a aitiz ve şüphesiz O’na döneceğiz.**”⁴⁰⁸ dedi.

O mecliste bulunan sahabe-i kiramdan bazısı (r.a.):

“Ya Rasulallah! Lambanın sönmesi musibet olduğundan mı ‘innâ lillâhi’ ayetini okudun?” dedi.

Hız. Peygamber Aleyhisselam buyurdu ki:

“Mümini inciten her şey musibettir.”

BEYİT

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün

ترا هر چیزی که آرد مضرت

او شد در حق تو عين مصيبت

Sana zarar getiren her şey

O senin için musibetin kendisi oldu

HİKÂYE

Süleyman Aleyhisselam’ın gayet çok sevdiği bir evladı vardı. Birkaç ay sonra o çocuğu vefat etti ve bundan dolayı Hz. Süleyman çok üzüldü. Huda-yı Teala onun yanına insan suretinde iki melek gönderdi ve onlar Hz. Süleyman’ın huzuruna gelip selam verdiler. Hz. Süleyman, selama karşılık verdikten sonra:

⁴⁰⁸ Bakara 2/156.

“Neden geldiniz?” dedi.

Onlar cevabında:

“Biz iki hasımız. Şikayette bulunmak için sizin huzur-ı şerifinize geldik.” dediler.

Bunun üzerine Hz. Süleyman onlara:

“Hasımlar yerine oturun.” dedi ve onlar da oturdu. Hatta Hz. Süleyman:

“Ne husumetiniz var?” diye sordu.

Onlardan biri:

“Ey Allah’ın nebisi! Ben bir yerde ziraat yaptım ve bu adam hakkı olmadığı halde ektiğim yeri bozdu ve ziyan etti. Bunun için ben ondan davacıyım ki o, hakkımı geri versin.” dedi.

Bu defa Hz. Süleyman diğerine:

“Bu işin esası, iç yüzü nasıldır?” diye sordu.

O cevabında:

“Evet, Ya Nebiyyullah! Ektiği yere zarar geldi lakin bu adam umuma ait anayol üzerinde ziraat yapmıştır. Ondan sonra ben, hizmetçilerim ve binek hayvanlarımla birlikte oradan geçmek için söz konusu yere geldim. Sağa sola, öne arkaya baktım ama oradan geçmek için boş bir yer bulamadım. Sonunda ekili yerin ortasından geçtim ve ekini ziyan ettim.” dedi.

Bunun üzerine Hz. Süleyman Aleyhisselam ona:

“Ey İnsan! Sen neden umuma ait anayol üzerinde tarım yaptın? Sen oranın umuma ait geçiş yeri olduğunu bilmez misin? Herkes oradan gelip geçer.” dedi.

Sonra o adam cevabında şöyle söyledi:

“Ey Süleyman neden çocuğunun ölümüne sabır ve tahammül etmiyorsun? Sen bilmez misin ki ölüm, herkesin gelip geçtiği umuma ait yoldur. **‘Her can ölümü tadacaktır.’**⁴⁰⁹ ve aynı şekilde **‘Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır.’**⁴¹⁰”

⁴⁰⁹ Ankebut 29/57.

⁴¹⁰ Rahman 55/26.

O zaman Hz. Süleyman Aleyhisselam onların melek olduklarını bildi. Onlar, insan suretinde gelerek Hz. Süleyman Aleyhisselam'a öğüt ve nasihat verip onu teselli ettiler.

O on şeyden altıncısı kanaattir. Öyleyse herkes tabiatında kanaata sahiptir. O her defa hayatında rahata, gönlünde genişliğe sahiptir. Huda-yı Teala ve Tekaddes Kur'an-ı Kerim'de buyurdu ki: **“Erkek veya kadın, kim mü'min olarak iyi işlerse, elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız”**⁴¹¹ Yani erkek ve kadından kafir olmayıp mümin olan kişi, eğer iyi iş yaparsa biz onu hoş bir hayatla yaşatacağız. Çoğu müfessirler temiz hayat yorumunda “o kanaattir” dediler ve kanaat tarifinde **“O, çok mal edinmeye gücü yettiği halde az mal ile yetinendir.”** O halde böyle kanaat eden herkes bedeninde ve canında rahat, şanında izzet ve şeref bulur. **“Kanaat eden aziz, tamah eden zelil oldu.”** Aynı şekilde; **“Kanaat eden (قنع) kul, hürdür ve dilencilik yapan (قنع) hür, köledir.”** sözü meşhurdur. **“Birinci cümledeki kelime (قنع) kanaat kelimesinden, ikinci cümledeki kelime ise dilencilik anlamına gelen (قنوع)'dan müştaktır.**

BEYİT

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

هر که در دل داشت قناعت شد جلیل

هر که طامع شد همیشه اوست ذلیل

Gönlünde kanaat olan her kişi âlâ oldu

Tama' eden her kişi daima zelîl oldu

HİKÂYE

*Kuşeyriyye Risalesi'*nden Muntehabü'n-Nakkaş kitabında şöyle nakledilmiştir:

⁴¹¹ Nahl 16/97.

Hz. Musa ve Hz. Hızır Aleyhisselam Antakya beldesinde büyük bir duvarın yıkılmaya meyilli olduğunu gördüler. Bunun üzerine Hz. Hızır duvarı düzelterek yaptı ve yaptığı bu iş için asla ücret istemedi. Hz. Musa Aleyhisselam ona: “ Ey Eba’l Abbas! **(Eğer istesen onun için bir ücret kabul ederdin)** yani eğer istesen bu iş için ücret alırdım.” dedi. Ondan sonra beldenin dışına gittiler. Hızır Aleyhisselam bir ceylanı yanına davet etti. O ceylan, Hızır Aleyhisselam’ın davetine icabet edip onların arasına gelince gördüler ki etinin Hızır Aleyhisselam’ın karşısında olan tarafı kızarmış kebab oldu. Musa Aleyhisselam’ın karşısındaki tarafı ise taze et yani pişmemiş taze et oldu. Hz. Musa Aleyhisselam bu halin hikmetini sordu. Hızır Aleyhisselam: “Ey Musa! Ben kanaat ettim sen tama” dedi.

BEYİT

Müfte ‘ilün Müfte ‘ilün Fâ ‘ilün

این همه از هکمت رب حکیم

ستر او دانست یزدان علیم

Bunun hepsi Rabb-i Hakîm’in hikmetinden

Onun perdesini bildi Yezdân-ı Alîm

HİKÂYE

Akaik kitabında şöyle yazılmıştır: Duvarı yapma olayından sonra havadan zemine iki tabak geldi. O iki tabaktan biri Musa Aleyhisselam’ın önüne ve diğeri de Hızır Aleyhisselam’ın önüne konuldu. Baktılar ki Hızır Aleyhisselam’ın önüne gelen tabakta ekmek ve pişmiş balık kebabı, diğeri tabakta ise pişmemiş taze et vardı. Bunun üzerine Hızır Aleyhisselam güldü ve “Ey Musa ben sabrettim, sen sabretmedin.” dedi.

BEYİT

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün

قناعت تا بسوی راحت آرد

سکونت تا بسوی حکمت آرد

Kanaat rahatı ortaya çıkarır

Sükûnet hikmeti ortaya çıkarır

O on şeyden yedincisi söylemektir. O halde her kim ki sözü az az söylerse o, her zaman ve her mekanda selamet bahçesinde olur. “**İnsanın selameti dilini muhafaza etmesindedir**” sözü meşhurdur.

BEYİT

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

هر که بسیار گفتمی را ملتزم در طبع خود

دانکه او شد دائما در جسم و جانس سبع خود

Her kim çok konuşmayı huy haline getirir ise;

Bil ki o, daima kendi bedeni ve canının yırtıcı canavarı oldu

Çünkü çok konuşan kişiler; küfür, hata, yalan, gıybet, dedikoduculuk, alay, lanetlemek, sövme, kınama, kusuru yüze vurma ve benzeri gibi lisanın afetlerinden asla kurtulamaz. Öyleyse şöyle bilinsin ki; kizb, yalan söyleme manasına gelir ki Hz. Peygamber Aleyhisselam şöyle hüküm beyan buyurdu: “**Yalan imanı uzaklaştırır. Yalanın daha ilerisi de bühtandır/iftiradır.**” Yani yalan söylemek imanın zıttı ve muhalifidir. Yalan çeşitlerinin hepsinden daha kötüsü ve en çirkini, iftiradır. O,

insanların yapmadığı kabahati insanlara nispet etmekten ibarettir. İftira çeşitlerinin hepsinden daha çirkin ve kötüsü yalancı şahitlikdir. Hakim huzurundaki bir insana, Hz. Peygamber Aleyhisselam şöyle hüküm beyan buyurmuştur: “**Yalancı şahitlik, Allah’a şirk koşmaya denktir.**” Hatta bu hadis-i şerifini üç kere tekrar etmiştir. Yani yalancı şahitlik ve Allah’a ortak koşmalar çirkinlik ve günahı eşittir. Ondan sonra Hz. Peygamber Aleyhisselam şu ayet-i kerimeyi okudu: “**Artık putlara tapma pisliğinden kaçın, yalan sözden kaçın.**”⁴¹² yani kaçınız putlara tapmaktan ve kaçınız yalan söz söylemekten.

BEYİT

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

بهر جا رو دروغ گوینده را زشت و سیاه باشد

و بهتان کردنش بر بی گناه ظلم و گناه باشد

Yalancının yüzü her yerde çirkin ve siyah olur

Ve günahsızla iftira etmek zulm ve günah olur

HİKÂYE

Bir gün Hz. Peygamber Aleyhisselam’ın huzuruna bir kişi geldi ve:

“Ya Rasulallah! Ben müslüman olmak istiyorum lakin dört günaha mübtelayım. O günahlar, İslam şeriatı ve dininde haramdır. Günahı işleyenlere ceza ve cezalandırılma söz konusudur.” dedi.

Hz. Peygamber Aleyhisselam:

“Onlar nelerdir?” dedi.

O:

“Onlar zina, alkollü içki içme, hırsızlık ve yalandır.” dedi.

⁴¹² Hacc 22/30.

Hız. Peygamber Aleyhisselam:

“O dördünün arasından birini benim hatırım için terk et ki o, yalandır. Şu şartla ki; eğer diğerlerini yaparsan ve kanıtlanırsa şerî cezalardan muaf olmazsın ve eğer kanıtlanmazsa muaf olursun.” dedi.

Ve o kişi, bu söz ve şartı kabul edip yalandan vazgeçti ve hatta iman ve kelime-i şhadeti hatırladı. Bir müddet sonra onun önüne zina çıktı ve kendi nefesine dedi ki: “Eğer ben şimdi zina yaparsam ve şayet Hız. Peygamber Aleyhisselam bana sorarsa ve ‘Ey falan! Sen müslüman olduğun o günden sonra zina yaptın mı yoksa yapmadın mı?’ derse o zaman ben gerekli cevabı verirsem şerî hükme müstehak olurum. Eğer inkar edersem yalan olur. Ancak ben, yalanı terk edeceğime dair söz vermişim.”

Kısacası zinayı tamamen terk etti ve bu kıyasla hepsi gibi içki içmeyi ve hırsızlığı kendinden uzaklaştırdı. Bundan sonra Hız. Peygamber Aleyhisselam’ın huzur-ı şerifine geldi ve çokça teşekkür etti. **Allah’ım her türlü ayıp ve günahıtan bizi kolaylıkla temizle.** Aynı şekilde gıybet lisanın afetlerindedir. O, insan hakkında arkasından söz söylemekten ibarettir lakin öyle söz söylemek iki çeşit olur. Eğer insanın tabiatı o sözden incinirse o, gıybettir. Eğer memnun ve müteşekkik olursa o, övgüdür. Birincisi haram, ikincisi ise güzeldir. Çünkü Huda-yı Teala ve Tekaddes birincisini yasakladı ve **“Birbirinizin gıybetini yapmayın”**⁴¹³ diye buyurdu. Bu kerahetten sonra gıybeti bu mübarek sözü ile temsil etti ve **“Herhangi biriniz ölü kardeşinizin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz!”**⁴¹⁴ diye buyurdu. Yani sizden biri ölmüş kardeşinin etini yemek ister mi? Elbette tabiatınız ölü etinden tiksindir. Şu halde bu ayet-i kerimenin iniş sebebi şöyle anlatılır:

Hız. Peygamber Aleyhisselam’ın Ashâb-ı Kiram’dan (r.a.) bir fakiri, iki zenginle; onlardan önce sefere gitsin, onlar için gidilecek yerde hazır olsun, onların yemeklerini pişirsin ve kendisi de onlarla birlikte onların yemeklerinden yesin diye arkadaş yapması mübarek adeti idi. Bir gün Hız. Selman-ı Farisi’yi iki varlıklı sahabe ile arkadaş yaptı ve gidilecek yere vardılar ancak orada Hız. Selman yemek hazırlamamıştı. Bunun üzerine o iki sahabe Selman’a:

⁴¹³ Hucurat 49/12.

⁴¹⁴ Hucurat 49/12.

“Ey Selman! Sen şimdi nimetlerin velisi olan Rasul-i Azam’a (s.a.v.) git ve bizim için bir miktar katık vermesi için halimizi ona arz et.” dediler.

Ardından Hz. Selman, o tarafa yöneldi ve gözden kayboldu.

Onlar:

“Semiha kuyusu kurusa onun suyu mağaradan gelir.” dediler.

Yani Selman, suyunun çokluğu ile şöhret bulmuş olan semiha kuyusuna ulaştığında kuyunun suyu ya yeter ya bitmiş olur. Hz. Selman (r.a.), Hz. Peygamber Aleyhisselam’ın huzuruna gelerek vazifesini yerine getirdi. Hz. Peygamber Aleyhisselam: “Ey Selman! Onlar şimdi et yediler daha ne katığı istiyorlar.” diye buyurdu.

Hz. Selman geri döndü ve Hz. Peygamber Aleyhisselam’ın yüce sözünü onlara ulaştırdı. Onlar Resulullah’ın huzuruna geldiler ve:

“Ya Resulullah! Haşa biz hiçbir şey yememiştik.” dediler.

Hz. Resulullah (s.a.v.) onlara buyurdu ki:

“ Ben karşılıklı birbirlerine gıybet eden iki arkadaşın ağzında eşek eti görüyorum.” Yani tam olarak ben ağzınızda etin kırmızılığını görüyorum. Siz sizin arkadaşınız olan Selman hakkında gıybet ettiniz ve onun etini yediniz.

Bu yüzden bu ayet-i kerime Hz. Peygamber Aleyhisselam’ı tasdik için bu olayın ardından nazil olmuştur.

Dilin afetlerinden Allah’a sığınırım.

BEYİT

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

گوشت مرده را خورد انکس که غیبت میکند

در دو عالم بر خودش او جلب تهمت میکند

Ölü eti yer gıybet eden kişi
O iki alemde kendi üzerine töhmet çeker

HIKÂYE

Hasan Basri'ye –Allah Teala ona rahmet etsin- “Falan senin hakkında şöyle gıybet yapmıştır.” dediler. Bunun üzerine Hasan Basri, gıybet eden o kişiye taze hurma ile dolu bir tabak gönderdi ve bu vesileyle dedi ki: “Ey falan! Kulağıma şöyle ferahlık veren bir haber ulaştı ki; zât-ı âlînin çok kıymetli güzel amellerinizi bir vesileyle bize gönderdiniz ve bu yönden bize cömertlik yaptınız. Bu yüzden biz de o beğenilen güzel vesile karşılığında sizi mükafatlandırılmak istedik. Bizde, bu taze hurmadan başka bir şey yoktu. Kuşkusuz onu size gönderdik ve lutfedip onu kabul buyurunuz ve mazur görünüz.”

BEYİT

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

با اساءت کار احسان کردنت مشوار پاک

ور بکردند آن مسیئان جیب پاکت چاک و چاک

Kötülüğe iyilikle karşılık vermen pâk tavidir

O kötüler senin temiz yakarı parça parça da etseler

Aynı şekilde lisanın afetlerinden biri dedikoduculuktur. O, birinden diğerine kötü söz taşımaktan ibarettir. Çünkü bu hal, iki insan arasına fitne salmak olur. Bu yönden Hz. Peygamber (s.a.v.) dedikoduculuk edenin cezalandırılması hakkında şöyle buyurmuştur: “**Diliyle insanları çekiştirenleri, kaş göz işaretiyle alay edenleri, söz taşımak için yürüyenleri, yeryüzünde bozgunculuk yapanları, ayıpları açığa çıkaranları Allah köpek suretinde haşır edecek.**” Yani insanın ayıbını arkasından söyleyenleri, insanın ayıbını yüzüne söyleyenleri ve ayıptan uzak

olan kişinin üzerine ayıp atmak isteyenleri Huda-yı Teala yüzlerini köpek suretinde haşreder. Yani mahşer günü onların yüzü köpeğin yüzü gibi olur.

BEYÏT

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

عیب دیگر را مجو کر عاقلی

جز کلام خوب مگو کر ناقلی

Başkasının aybını arama eğer âkil isen
Güzel kelimadan başka söyleme eğer nâkil isen

HİKÂYE

Bir defasında Hz. Musa Aleyhisselam zamanında yağmur yağmamış ve tüm canlılar kuraklıktan yok olmaya yüz tutmuşlardı. Bu durumda Hz. Musa Aleyhisselam, kavmi ile birlikte üç gün yağmur talep etmek için memleketin dışına gittiler. O kadar namaz, niyaz, yakarış ve uzun göz yaşına rağmen duaya icabetten bir eser görünmedi. Hz. Musa Aleyhisselam Allah'a münacat yoluyla:

“Ya Rab sizin üzerinize gizli saklı yoktur. Mahlukatınız üç gün yağmur istemek için namaz kıldılar, dua ettiler ve yakarıştı bulundular. Buna rağmen duaya icabetten hiç eser yoktur.” dedi.

Bunun üzerine Huda-yı Teala ve Tekaddes buyurdu ki:

“Ya Musa! Sizin aranızda laf taşıyan biri var. Madem ki o orada mevcuttur ben de sizin duanızı onun uğursuzluğu sebebiyle kabul etmiyorum.”

Hz. Musa:

“Ya Rab o laf taşıyan kişi kimdir? Beyan buyurun ki onu aramızdan dışarı çıkaralım.” dedi.

Huda-yı Teala buyurdu ki:

“Ya Musa! Ben, kullarıma dedikoduculuk yapmayı yasaklıyorum. Bu yüzden o adamı tayin etmek istemiyorum.”

Bunun üzerine Hz. Musa Aleyhisselam kavmini bu durumdan haberdar etti. Onların hepsi her ihtimale karşı pişmanlık duyup tevbe ettiler. Ardından yağmur indi ve toprağın bereketi zirveye ulaştı.

KITA

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

مرد نام تا چنان مشؤم و منحوسست که آن

سالب باران بالا جالب جور جهان

کی بیاید بر تو خیری زان زنیم بد لقا

به که بکریزی از ان مرد لئیم بد کنان

Dedikoducu öyle şom ve uğursuzdur ki; o,

Gökyüzündeki yağmurun yağışını engelleyen ve cihanın cevrini çekendir

O çirkin suratlı soysuzdan sana bir hayır nasıl gelsin

Kötülükler yapan o alçak adamlardan kaçman ne güzeldir

HİKÂYE

Biri şöyle rivayet etmiştir:

Bir gün bir dellalın elinde bir köle gördüm. Onu satıyor ve “Bu köle tüm kusurlardan temiz ve uzaktır ancak onda azıcık nemmamiyet⁴¹⁵ vardır.” diyordu. Bu ilanı dinleyenlerden biri nemimeyi küçümsedi ve köleyi satın alıp evine götürdü. Birkaç gün sonra kadın, köle sahibine: “Ey benim hanımım! Eşin, seni sevmiyor hatta başka bir kadın almak istiyor. Bu yüzden eğer onun seni sevmesini istiyorsan, sakalının altından birkaç kılı bıçakla kes ve bana ver ki ben de size muhabbet ilacı yapayım.” dedi. Ondan sonra kocasının yanına geldi ve “Senin karın seni sevmiyor ve senin haricinde başka bir erkeği seviyor. Hatta seni bıçak ile boğazlayacak. Eğer istersen kendini uyumuş gibi göster ki böylece haberimin doğruluğunu anlarsın.” dedi. Bunun üzerine o kişi, o şekilde uyur gibi yaptı. Karısı bıçağı eline aldı ve kocasının yanına ondan birkaç kıl almak için yakınlaştı. Kocasını, kalktı ve bıçağı onun elinden alarak onu boğazladı. Nemmam köle kadının ailesine, sahibinin karısını öldürdüğü haberini hemen ulaştırdı. Ardından kadının ailesi geldi ve damatlarını öldürdüler. Bu sefer erkeğin ailesi geldi ve ortadaki dehşete düşüren, bir çok ölü ve cansız bedenin uçup gittiği büyük vuruşmayı gördüler. **Fitneden ve söz taşımaktan Allah’a sığınırız.**

Aynı şekilde lisanın afetlerinden biri istihzadır yani alay etmek. Çünkü o da büyük haramdır. Huda-yı Teala –azze ve celle- : **“Ey iman edenler! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da diğer kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler.”**⁴¹⁶ Bu ayet-i kerime ile onu yasaklamıştır. Allah’ın bu buyruğunun manasının hâsılı şöyledir: Ey iman ve tevhid ehli! Erkekler ve kadınlardan hiç kimse başka birini istihza etmesin. Şayet başkası tarafından istihza edilen kişi, Allah katında istihza eden kişiden daha makbul olur.

⁴¹⁵ Laf taşıma, ara bozuculuk.

⁴¹⁶ Hucurat 49/11.

BEYİT

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

هر که بر دیگر شود سخریه کار
میشود البته روزی شرمسار

Her kim başkasıyla alay ederse
Elbette bir gün yaptığından utanır

Aynı şekilde lisanın afetlerinden biri lanettir. Yani, falan kişiye veya falan şeye lanet olsun diyerek lanet lafzı ile küfretmek. Çünkü bu çirkin ve yasaklanmış sıfattır. Zira, Hz. Peygamber Aleyhisselam buyurdu ki: **“Mü'min kötüleyici ve lanet edici değildir.”** Yani mümin insan, kınayan ve lanetleyen değildir. Kısacası o, insan soyunu veya insanın başka bir halini çok kınayan ve yeren olmaz. Aynı şekilde bir insan veya bir şey hakkında lanet etmez. Yani lanet lafzını ve lanet etmeyi aklına getirmez.

Aynı şekilde lisanın afetlerinden biri kınamaktır. Bir insana bir aybı nisbet etmektir. Bu, ayıplanmış ve yasaklanmıştır. Çünkü, Huda-yı Teala ve Tekaddes buyurdu ki: **“Ve birbirinizi ayıplamayın.”**⁴¹⁷ Yani dilinizle insanı ayıplamayınız. Aynı şekilde Hz. Peygamber Aleyhisselam buyurdu ki: **“Kim kardeşini bir günahtan dolayı ayıplarsa o ayıpladığı fiili işlemeden ölmez.”** Yani kişi kardeşini bir günahı sebebiyle ayıplarsa, o günahı işlemedikçe o kişi ölmez.

BEYİT

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

هر که باشد دیگرانرا مرد طعان با زبان
خود کند آن کار بد را پیش رفتن از جهان

⁴¹⁷ Hucurat 49/11.

Her kim diliyle başkalarını kınarsa
O kötü işi kendisi yapar dünyadan gitmeden önce

Aynı şekilde lisanın afetlerinden biri sövme ve küfretmedir. Çirkin olan bu sövme hakkında Hz. Peygamber Aleyhisselam buyurdu ki: **“Mü’minin sövmesi fısktır/günahtır.”** Yani müslümanın küfretmesi ve sövmesi doğru yoldan çıkmadır. Yani küfredeni adalet dairesinden dışarı çıkarır.

BEYİT

Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilün

بر زبان پاک نشأید شتم کردن داد را
تو مکن اصلا ملوث آن زبان پاک را

Kardeşe küfretmek pâk dile uygun değildir
Sen o pâk dilini asla kirletme

O on şeyden sekizincisi az yemektir. Her kim ki az yemek yerse o daima huzur ve istirahat dairesinde olur. Göğsünde nur ve gönlünde neşe bulur. Bunun için Allah’ın arif kulları her defâ tokluktan kaçan ve açlığı arayan oldular. Özellikle; yüce melik olan Allah’ın en efdal selamları üzerine olan nebilerin efendisi, velilerin dayanağı, muttakilerin önderi Hz. Peygamber daima açlığa dikkat edendi.

**“Boş midesinin üstüne taş kor, derisini büzüp düğümler,
çekilen karnına kuşak bağlardı; yine azalmazdı açlığa sabrı...”⁴¹⁸**

Şimdi eğer o, isteseydi her gün onun için cennetten nimet dolu bin sofraya inerdi.

**“Altından ulu dağlar nefsine sundular da kendilerini,
Reddetti O, gösterdi onlara gerçek ululuğu ve gerçek altını...”⁴¹⁹**

⁴¹⁸ <http://www.ihvanlar.net/2012/05/06/kaside-i-burde-arapca-ve-turkce/>

⁴¹⁹ <http://www.ihvanlar.net/2012/05/06/kaside-i-burde-arapca-ve-turkce/>

Ebû Yezid Bistâmî (k.s.) buyurdu ki: Eğer bir kimse kemal şerefine ulaşmak isterse; o kişinin, yedi şeyi diğer yedi şeye tercih etmesi lazımdır: Dervişliği zenginliğe, açlığı tokluğa, değersizliği değeriiliğe, zilleti izzete, tevazuyu kibre, mutsuzluğu mutluluğa, ölmüşlüğu yaşamışlığa.

MESNEVİ

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

هفت چیز بر هفت دیگر کرد ترجیح عاقلان

نام هر یک را از آن هفت کرد تعداد ناقلان

فقر را ترجیح کردند بر غنا با اختیار

بر شبع داشتند جوع را منتخب با افتخار

هم پسی را بر بلندی و ذلیلی را مدام

بر بزرگی بر کزیدند تا شدند شاد و بکام

پیشه پاک تواضع بر کبر داشتند رجیح

تا فضای قلب ایشان شد وسیع و شد فسیح

حزن را مختار داشتند بر سرور بی بقا

مردگی بر زندگی تا یافتند وصل و لقا

Yedi şeyi diğer yedi şeye tercih etti akıllılar

O yediden her birinin ismini söyledi nakledenlerin birkaçı

Yoksulluğu tercih ettiler zenginliğe kendi isteğiyle
Tokluğa açlığı tercih ettiler iftiharla

Hem değersizliği değerliliğe ve zelliliği devamlı;
Büyükliğe tercih ettiler böylece oldular mutlu mesud

Pâk tevazu huyu olanlar kibirlilerden daha üstün
Onların kalp fezası oldu geniş ve oldu açık

Hüznü geçici neşeye tercih ettiler
Ölümü de yaşama; ve böylece kazandılar kavuşma ve görüşmeyi

HİKÂYE

İbrahim Setenbevî-i Herevî (k.s.) dünyadan soyutlanmak için Hacc-ı şerife hareket etti. Birçok gün çölde yemek yemedi ve su içmedi. O, şöyle demiştir:

Benim nefsim bana söze geldi ve “Ey İbrahim! Allah nezdinde senin kıymetin yücelmiş ve derecen yükselmiştir.” dedi. Bunun üzerine birden sağ tarafımdan birisi bana:

“Ey İbrahim! **Allah ile gizlice karşılaşır mısın?**” dedi.

Yani gizlice Allah Teala ile karşılaşır mısın?

Ben ona:

“**Evet öyledir.**” dedim. Yani evet öyle olmuştur.

O tekrar bana: “Ben uzun zamandır burada kalmışım. Hiç yemek yememiş, su içmemişim ve bunları asla talep etmemişim. Bununla birlikte takatsizlikten burada kalmış ve yere düşmüşüm.” dedi.

Bu durumda ben ona:

“Huda-yı Teala her şeyi bilendir.” dedim.

O:

“Seksen günden beri sende ortaya çıkan o hitabın benim nefsimde de ortaya çıkmasından korkar oldum. Bununla birlikte şöyle bilinsin ki; eğer ben bu saatte Huda-yı Teala'nın kereminden bu ağacı halis altın yapmasını istesem, Allah, şüphesiz kendi keremiyle onu altın yapar.” dedi.

BEYİT

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

عاشقان صادقانش صاحب فرمان همه

جمله جان در پیش ایشان کشته اند قربان همه

O'nun âşıkları ve sadıklarının hepsi ferman sahibidir

Cümle cân onların önünde kurban olmuştur

HİKÂYE

Hiz. İbrahim Rıbâtî (k.s.) İbrahim Setenbevî'nin müridi idi. Bir gün sefere çıkmışlardı. Bir müddet sonra İbrahim Setenbevî, Rıbâtî'ye dedi ki:

“Ey İbrahim! Senin yanında dünya malından veya yiyecek ve içeceklerden bir şey var.”

Rıbâtî:

“Yoktur.” dedi.

Bir müddet sonra tekrar:

“Ey İbrahim! Senin yanında dünya malından veya yiyecek ve içeceklerden bir şey var.” dedi.

Rıbâtî:

“Yoktur.” dedi.

Bir müddet sonra birinci ve ikinci suali tekrar etti. Rıbâtî ise birinci ve ikinci cevabını tekrarladı. Bunun sonunda Setenbevî orada oturdu ve:

“Ey İbrahim doğru söyle! Çünkü benim ayağım yürümez oldu ve hareketten kesildi. O halde senin yanında mutlaka bizim dışımızda bir şey var ki ben bu hale tutuldum.” dedi.

Rıbâtî:

“Ey şeyh! Eğer ayakkabımın bağı koparsa, onu tamir etmek için yanımda iki parça inek derisi var.” dedi.

Bunun üzerine İbrahim Setenbevî, o iki parçayı Rıbâtî'nin elinden aldı ve uzağa fırlatarak:

“İşte şimdi ayağımın kuvveti geri geldi ve ayağım hareket etti.” dedi.

Rıbâtî, ondan istemek için içinden ayakkabımın bağının kopmasını geçirdi. O an yolculuğa devam ettiler ve niyet ettikleri tarafa ulaştılar. Asla o iki parçaya muhtaç olmadılar hatta Setenbevî, Rıbâtî'ye:

“Ey İbrahim! Kim sıdk üzere Allah’a böyle davranırsa...” dedi.

Yani, Allah için doğruluk üzere davranan o kişinin hali öyle olur. Yani her kim ki Allah’a karşı (Allah’ın rızasını kazanmak için) doğru davranır, ibadet ve Allah’a kullukta sadık olursa Allah onu, asla ve kat’a hiçbir şeye muhtaç etmez.

KITA

Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün

هر که بر فلک توکل شده در بحر جهان

نکشد بیم هلاک چون نشود هیچ غرقان

هر که راکب شده بر اسب صدق در همه جا
جان و جسمش بسلامت شده در امن و امان

Her kim kadere tevekkül ederse dünya bahrinde
Hiç boğulmayacağından dolayı helak korkusu çekmez

Her kim doğruluk atına binirse her yerde
Cân ve bedeni sâlim oldu emniyet ve güvenlik içinde

HİKÂYE

Şeyh Şiblî (k.s.) bir gün dostlarının yanına geldi. Onlar kırk kişiydiler.
Onlara:

“Ey kavim! Allah Teala kullarının rızıkına kefil olmuştur. Buyurmuştur ki:
“Kim Allah’a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu açar. Onu beklemediği yerden rızıklandırır. Kim Allah’a tevekkül ederse, O kendisine yeter.”⁴²⁰ Öyleyse siz kerem sahibi Allah’a tevekkül edin. O’nun tarafına yönelin ve O’ndan gayrıdan yüz çevirin.”

Ondan sonra onların yanından geçti gitti. Onlar orada dört gün ibadet, taat, evrâd ve ezkâr ile meşgul oldular lakin rızık kapısı onlara kapandı. Beşinci günde Hz. Şiblî geri geldi ve:

“Ey Kavim! Kuşkusuz Cenab-ı Hak –celle ve âlâ- sebebi mübah kılmıştır. Buyurmuştur ki: **“O, yeryüzünü sizin ayaklarınızın altına serendir. Haydi onun üzerinde yürüyün ve Allah’ın rızıkından yiyin. Dönüş ancak O’nadır.”**⁴²¹ Öyleyse siz aranızdan niyeti daha sadık olan birini seçin ki o, gitsin ve sizin için rızık getirsin.” dedi.

⁴²⁰ Talak 65/2-3.

⁴²¹ Mülk 67/15.

Arkadaşlarının seçmesiyle onlardan biri Bağdat'ın merkezine gitti. İki yönde dolaştı lakin rızka dair bir kapı açılmadı. Hatta kendisi aşırı açlıktan son derece güçsüz düştü. Dört yolun içeri kapısına geri geldi ve birçok insanın hristiyan bir bilgenin önünde toplandıklarını ve ona durumlarını anlattıklarını, onun da o insanların her birine ilaç tarifi yaptığını gördü. Bu derviş de bilgenin önüne oturdu ve bilge ona:

“Hastalığın ne?” diye sordu.

O, sıkıntı dolu halini bir hristiyan yanında anlatmaktan Allah Teala'dan korktu. Sadece bilgenin, nabzını yoklaması için kendi elini bilgenin eline verdi ve bilge:

“Ey derviş! Ben senin hastalığını ve o hastalığın devasını bildim.” dedi.

Ondan sonra hizmetkarına:

“Ey hizmetçi! Dört tarafa git ve oradan bir retl⁴²² ekmek, bir retl kebab ve bir retl helva getir.” dedi.

Hizmetçi gidip geri geldi ve o şeyleri getirdi. O şeyleri, bilgenin eline verdi ve bilge de dervişe teslim ederek:

“Ey derviş! Bu şeyler senin derdinin dermanıdır.” dedi.

Tekrar derviş:

“Ey bilge! Eğer hekimliğinizde doğru iseniz bu illet/hastalık kırk adamda var.” Yani, ey bilge! Eğer sen, hekimlik fenninde doğru sözlü isen bu hastalık kırk kişide vardır.” dedi.

Bilge, hizmetkarına:

“Ey hizmetçi! Tekrar git ve o getirmiş olduğun şeylerden kırk misli daha getir.” dedi.

Hizmetçi gitti ve sahibinin emri gereğince istenilenleri getirdi. Nihayet bilge hepsini dervişe teslim etti ve bir hamalın sırtına yüklediler. Bilge:

⁴²² 1. 84 miskallik bir ağırlık ölçüsü 2. Hemen hemen bir litrelik ölçük.

“Ey derviş! Çabuk git ve hastalıklarından kurtulmaları için herkesin payını kendine teslim et.” dedi.

Bunun üzerine derviş ve hamal gittiler. Bilge, dervişin doğruluğunu anlamak için onların ardından aheste aheste gitti. Sonunda derviş ve hamal dervişlerin bulunduğu yere ulaştılar. O erzakı, Hz. Şiblî'nin (k.s.) önüne koydular lakin Şiblî elini o yiyecekten geri çekti ve:

“Bu yiyeckte acayip bir sır var.” dedi.

O dervişe, o sırrı sordu ve derviş Şiblî'ye gerçekleri tek tek anlattı. Ondan sonra Hz. Şiblî dervişlere hitaben:

“Ey dervişler! Madem ki o hristiyan size böyle merhamet ve insanlık etmiştir o halde onun yemeğini ona dua etmeden yemek ve onu mükafatlandırmamak uygun olmaz.” dedi.

Ardından onlar hep bir ağızdan:

“Ya Rab! Bu hristiyanı hayırlı mükafat ile mükafatlandır.” dediler.

Bilge, duvarın arkasından bu konuşmaları duyduktan sonra Hz. Şiblî'nin (k.s.) huzur-ı şerifine gelip onun pak elini öptü ve:

“Ey Şeyh! Elhamdülillah ben, dervişlerin temiz nefeslerinin bereketiyle müslüman oldum. **Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve rasûluh** (Ben şahadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve yine şahadet ederim ki Muhammed Aleyhisselam O'nun kulu ve rasulüdür.)” dedi.

Sonunda kendisi Hz. Şiblî'nin (k.s.) dostlarından ve keşif ve keramet sahiplerinden oldu.

KITA

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

شوق آرد وصلت دوستان حق

دوستان چون داخل بستان حق

باده نوش از دست ایشان عاقلا

دوستان چون دائما مستان حق

Hak dostlarının buluşması şevke getirir

Dostlar, Hak bostanına girdiği zaman

Bâde iç onların elinden ey akıl sahibi

Dostlar, çünkü dâimâ Hak sarhoşlarıdır

HİKÂYE

Abdullah bin Ahmed bin Hanbel dedi ki: Horasan'ın eski şeyhlerinden Feth Mervezî (k.s.) on üç yıl Bağdat'ta oturdu ancak Bağdat yiyeceklerinden bir yiyecek yemedi. Can çekişme halinde gizli bir söz söylemişti. Onun sözünü anlamak için ağzına kulaklarını yaklaştırdılar ve şöyle dediğini duydular: **“Allah’ım sana olan iştiyakımı artır ve beni sana çabuk kavuştur.”** Yani Ya Rab! Senin pak cemalinin arzusu benim gönlümde arttı ve şiddetlendi. Senin yüce manevi pak huzuruna gelişimi hızlandır ve acele yap ki sana çabuk ulaşayım. Ondan sonra ruhunu teslim etti. Hatta onu yıkamak için tabut üzerine koydular ve baldırının üzerinde yeşil hat ile **“El-Fethullah”** yazıldığını gördüler. Hatta Şeyhü'l-İslam İbrahim Harbî: “Ben o an oradaydım ve o yeşil yazıyı iki gözümle görmüş ve okumuştum.” dedi.

BEYÛT

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

معصیت از گرسنه دورست و از سیر شد قریب

قلت نصحا لا تصر شعبان فاصبر يا حبيب

Günah açlıktan uzaktır ve tokluğa oldu yakın

Derim nasihat ederek toklukta ısrar etme sabret ey cân

O on şeyden dokuzuncusu az uyumaktır. Öyleyse az uyuyan herkes, Allah Teala'dan istediği merama vasıl olur. Huzurda ve rahatta olur. Gerçi Cenab-ı Huda: **“Uykunuzu bir dinlenme (sebebi) kıldık”**⁴²³ buyurdu. Yani biz sizin uykunuzu, sizin bedeniniz için rahat yaptık ama eğer o uyku, lüzumundan daha fazla olursa bedene zarar gelir. Tıpkı yeme içme gibi. Çünkü yeme içme, aşırı olursa zarar verici olur. Bunun için Huda-yı Teala: **“Yiğin için fakat israf etmeyin”**⁴²⁴ buyurdu. Hatta bazı müfessirler uyku ölmek anlamına gelir demişlerdir. Zira, **“Uyku ölümün kardeşidir.”** sözü meşhurdur. Yani uyku, ölmek gibidir.

MESNEVİ

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

عاشقان حق همه باشند بیدار در لیل

در جبین پاکشان تابان شود نور جمال

انورست از مهر و بدر سمت افلاک رویشان

اطیبست از بوی عنبر بوی پاک خویشان

هر که شد با آتش عشق خدا سوزان دل

در دو عالم در فضای دل نباشد منجیل

⁴²³ Nebe 78/9.

⁴²⁴ Araf 7/31.

جوهر پاک میشود چونکہ چنان ذات کریم

زان سبب او را تو بینی صاحب قلب سلیم

Hak âşıkları geceleri hep uyanık olurlar

Pâk alımlarında Allah'ın nûru parlar

Gökteki güneş ve aydan daha parlaktır yüzleri

Anber kokusundan daha güzeldir kendi pâk kokuları

Allah'a aşk ateşiyle gönlü yanık olan kişinin

İki âlemde de gönül meydanında kavga olmaz

Pâk cevher olur çünkü öyle zât-ı kerîm

O sebepten sen onu kalb-i selim sahibi görürsün

SELAMETE DAİR ÖĞÜT

Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: Uyuyan bir insan geceleyin yatağından kalkarak namaz kıılıp ibadet etmek istediğinde o kişinin yanına bir melek gelir ve “Ey falan kişi! Sabah vakti yaklaştı kalk ve namaz kıılıp ibadet et.” der. Diğer taraftan bir şeytan gelir ve “Ey falan kişi! Gece uzun ve sabaha daha çok var. Bu yüzden vakitsizce uykunu bölme, istirahat et.” der. O halde eğer o kişi, yatağından kalkar da mevcudatın Rabbi'nin rızası için namaz kıılıp ibadet ederse o gün sabahtan akşama kadar kalbi mesrur, göğsü müreffeh, içinde aydınlık ve bedeni hafiflemiş olur. Eğer lanetlenmiş şeytanın aldatmacası uyarınca uykudan uyanmazsa şeytan onun kulağına bevleder. Onun için bedeninde ağırlık ve içinde karanlık olur. Huda-yı Teala ve Tekaddes, uyanan kişileri övmek için ve namaz kıılarak görevini yerine getirenler hakkında buyurmuştur ki: **“Onlar korkarak ve ümid ederek Rablerine ibadet**

etmek için yataklarından kalkarlar. Kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden de Allah için harcarlar. Hiç kimse, yapmakta olduklarına karşılık olarak, onlar için saklanan göz aydınlıklarını bilemez.”⁴²⁵ Bu ayet-i kerimenin tefsirinin özeti şöyledir: O şerefli kişilerin böğürleri ve varlıkları yaratan yüce Allah’ın pak cemalinin âşıkları, gece vakitlerinde yataklarından uzak olur. Yani onlar, Allah’ın aşkı ile uykularını ve rahatlarını terk ederek namaz, niyaz ve ta’atini eda ederler. Bu ibadet ve ta’atleri eda etme, azap ve cezalandırma korkusundan ve Cenab-ı Hakk’ın lütuflarının ümidinden kaynaklanır. Aynı şekilde onlar Huda-yı Teala’nın rızıkından fakirlere sadaka verirler. O halde hiç kimse, kendileri için yüksek cennetlerde nasıl mükafat ve ödüller hazırlanmış olduğunu bilemez. Onlar için hazırlanan o şeylerle gözleri serin, gönülleri sevinçli ve içleri rahat olur. Bu nimetlerin hepsi, onların yaptığı ve yerine getirmiş olduğu ibadetlerin karşılığıdır.

Şöyle bilinsin ki; vakitler içerisinde en kutlu/mübarek vakit seher vaktidir. Çünkü o vakitte yapılan dua ve edilen niyaza, ortağı olmayan yüce Allah’ın icabeti daha yakındır. Çünkü o vakitte istirahatı terk ederek ibadet ve taat etmek, nefse çok ağır gelir ve bununla birlikte bu, pak ve saf kalp için de ayrı bir zorluktur.

Hatta Süfyân es-Sevrî (k.s.) buyurmuştur ki: Huda-yı Teala, ismi “Sabîha” olan bir rüzgar yaratmıştır ve o rüzgar seher vaktinde eser. O rüzgar, seher vaktinde yapılan zikir ve istiğfarları, ilmi ezeli ve ebedi olan Cenab-ı Allah’ın manevi huzuruna takdim eder.

Hz. Yakup Aleyhisselam çocuklarına; **“Sizin için Rabbime istiğfarda bulunacağım”** dedi. Yani, ey benim evlatlarım! Ben sizin için Rabbimden yakın zamanda mağfiret talep ediyorum.

Şu halde bazı müfessirler buyurmuşlardır ki: Hz. Yakup Aleyhisselam o vaat ettiği istiğfarı seher vaktine kadar tehir ederdi. Bunun için Huda-yı Teala ve Tekaddes, seher vaktinde istiğfar edenleri medhetmek için buyurmuştur ki: **“Seherlerde (Allah’tan) bağışlanma dileyenlerdir”**⁴²⁶ Bundan dolayı bazı ehl-i aşk bu mesnevi ile kesin tenbih etmiştir:

⁴²⁵ Secde 32/16-17.

⁴²⁶ Âl-i İmran 3/17. (Bu ayetin tamamının meali şu şekildedir: **(Bunlar) “Rabbimiz biz iman ettik. Bizim günahlarımızı bağışla. Bizi ateş azabından koru”** diyenler, sabredenler, doğru olanlar,

MESNEVİ

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün

مکن در وقت صبح ای دوست سستی

که داری ایمنی و تن درستی

چو پیدا شد نسیم صبح گاهی

در آن ساعت بیابی هر چه خواهی

هر آن خلعت کزان درگاه پوشند

چو آید صبح گاه آنگاه پوشند

دلی کو از حقیقت بوی دارد

به بیداری در آندم خوی دارد

Ey dost sabah vaktinde gevşeklik etme

Ta ki güvenlik ve sağlık sahibi olasın

Sabah rüzgarı ortaya çıktığında bazen

O saatte bulursun her ne istersen

Dergahta giyilen her kaftanı

Sabah vakti geldiğinde giyerler

huzurunda gönülden boyun büküp divan duranlar, Allah yolunda harcayanlar ve seherlerde (Allah'tan) bağışlanma dileyenlerdir.)

Bir gönül nerede hakikatten bir koku alırsa

O vakitte uyanık olmayı huy edindir

Ve o on şeyden onuncusu az karışmaktır. Yani uzak durmak, yalnız kalmak ve insan topluluklarından uzaklaşmaktır. Öyleyse halktan uzak duran ve yalnız kalan herkes kuşkusuz selamet, huzur ve istirahat içinde olur. “**Selamet tekliktedir**” sözü meşhurdur. Hatta Şeyh Şiblî (k.s.) şöyle buyurmuştur ki: “**İnsanlarla kaynaşmak iflasın alametlerindedir.**” Yani insanların Rabbi’ne ülfet etmeyi terk edip insanlara ülfet etmesi, iflas etmenin alametlerindedir. Çünkü o şahısta; marifet zenginliği, vuslat saadeti ve lezzet devleti izzet sahibi Allah’a ibadet etmekle olmaz. Bunun için evliyanın büyüklerinden çoğunluğu ıssızlık ve yalnızlığı tercih etmiş olup her defa halvette kalmışlardır.

BEYİT

Mefâ’ilün Mefâ’ilün Fe’ülün

اگر خواهی سرور قلب آگاه

ز خلق دور باش که یابی قرب الله

Eğer basiretli kalbin neşesini istersen

Allah’a yakın olmak için halktan uzak dur

HIKÂYE

Zünnûn-ı Mısırî (k.s.) şöyle buyurmuştur:

Huda-yı Teala ve Tekaddes, Musa Aleyhisselam’a vahyetti ki: “Ey Musa! Bana asi olan insanlardan uzak olmak için ağaçların tepesinden yiyen, ırmaklardan su içen ve geceleri mağaraya sığınan garip bir kuş gibi ol. Ey Musa! İddiacının işini tamamlamamaya, benden gayrıya maksadı olan kişinin maksadını silip götürmeye, benden gayrıya yaslanan kişinin dayanağını kesmeye, benden gayrıya ünsiyet sahibi

olan kişinin korkusunu uzatmaya ve benim haricimde başka kişiyi seven kişiden yüz çevirmeye yemin ettim. Ey Musa! Benim öyle kullarım vardır ki; eğer onlar, bana davet ederlerse ben icabet ederim. Eğer bana yönelirlerse ben, onlardan önce onlara daha yakın olurum. Hatta onların dertleri, ilaç ve şifanın kendisidir. Bu yüzden ben onların her işini kolaylaştırırım. Çünkü onlar benden başka bir şeye ülfet etmiyor ve her zaman onların kalbi bende karar kılar.”

KİTA

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün

اگر خواهی سلامت از مصیبت

نصیر باشد ترا آن رب عزت

ببر هر رشته ها از ما سوی الله

بگو هر گاه الله هیچ مگو آه

Eğer musibetten selamet (e çıkmak) istersen

Yardımcı olsun sana o Rabb-i izzet

Allah'tan gayrı olan tüm ipleri kes

Her zaman Allah de, hiç ah deme

HİKÂYE

Salihlerden birinin şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ben bir gün, bir iş için beldeden çıkıp çöle ulaştım. Orada nurani yüzlü bir adam, bir diken ağacının etrafında geziniyor ve o ağaçtan hurma yiyordu. Ben ise bir devenin üstündeydim ve bu ilginç duruma çok şaşırđım. Bunun üzerine o adam bana: “Eğer istersen aşağı n ve sen de hurma ye.” dedi. Bu söz üzerine ben devenin üstünden indim. Hurma

almak için elimi ağaca uzattığımda gördüm ki elime hurma değil diken geldi. Bunun üzerine o adam bana güldü ve: “**Heyhat! Sen yalnızlık içinde Allah’a itaat edersen O da sana ıssız çöllerde taze hurmalar yedirir.**” dedi. Yani senin diken ağacından hurma yemen nasıl mümkün olur? Eğer sen inzivada yani yalnız kaldığın yerlerde Allah’a itaat edersen Allah da ıssız çöllerde sana taze hurma yemeyi nasip eder.

BEYİT

Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün

اگر تو درس عشق حضرت معشوق بیاموزی

او در هر جا رساند بهر تو آب و همه روزی

Eğer sen Hz. Maşûk aşkının dersini öğrenirsen

O her yerde sana su ve azık ulaştırır.

HIKÂYE

Salihlerden bazısı şöyle demiştir:

Bir gün Hz. Zünnûn (k.s.) ile çöldeydik. Bir mugeylân⁴²⁷ ağacının gölgesine kadar indik ve “Burası ne mübarek bir yerdir.” dedik. “Keşke burada biraz taze hurma bulsak...” dedim. Bu söz üzerine Hz. Zünnûn (k.s.) güldü ve “Taze hurma mı istiyorsun?” dedi. Ben: “Evet” dedim. O: “Bu ağacı sallayın.” dedi. Ben ağaca çıktım ve onu salladım. Gördük ki ağaçtan yere taze hurmalar döküldü. O hurmalardan yedik ve karnımız doydular. Ondan sonra orada kısa bir süre uyuyup uyandıktan sonra tekrar o ağacı salladığımızda, yere düşenlerin hurma değil diken olduğunu gördük.

⁴²⁷ Çöllerde yetişen bir tür dikenli ağaç.

BEYİT

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

كرامت های دوستان خدا را هیچ مدارید دور

که نیروی کرامت کوه را مقلوع کند با زور

Allah dostlarının kerametlerini hiç yabana atma

Çünkü keramet gücü dağı kökünden söker zorla

HİKÂYE

Muhammed bin el-Mübarek es-Sûrî (r.h.) demiştir ki:

Ben, İbrahim Edhem (k.s.) ile Beytü'l-Mukaddes'e giderken öğlen vaktinde bir nar ağacının altına girdik ve orada birkaç rekat namaz kıldık. Daha sonra o ağacın kökünden bir ses işittik. Diyordu ki: "Ey Eba İshak! Bizden yediklerinden bize ikram et." İbn-i Edhem başını öne eğdi ve hiçbir şey söylemeyince o ağaçtan üç kez daha aynı ses ortaya çıktı. Ondan sonra o ağaç benim ismimi andı ve: "Ey İbn-i Mübarek! Hz. Ebû İshak'ın bizden bir şey yemesini rica et." dedi. Ben İbrahim Edhem'e: "Ey Eba İshak! Ağacın sözünü işittin." dedim. Nihayet o, istedi ve o ağaçtan iki nar getirdi. Birini bana verdi ve diğerini de kendisi yedi. Ben tadına baktım. Tadı tatlı değil ekşiydi ve ağaç kısaydı.

Biz, ondan sonra gittik ve Beytü'l-Mukaddes'e vardık. Beytü'l-Mukaddes'i ziyaret ettikten sonra tekrar o ağacın yanına geldik. O ağacın narından yedik. O ekşi narı tatlı, o kısa ağacı uzun olarak bulduk ve ağacın yılda iki kere meyve verdiğini gördük. Ondan sonra o ağacı "**Rummânetü'l-âbidîn** (âbidlerin nar ağacı)" ismiyle andılar. Hatta ibadet eden topluluklar o ağacın gölgesine gelmiş ve orada istirahat etmişlerdir.

BEYÏT

Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün

عاشقان صادقان را شد مسخر هر که هست
چون چنین شد حکم و حکمت بسته از روز الست

Sâdık olan âşıklara var olan her şey musahhar oldu

Çünkü elest gününde hüküm ve hikmet böyle bağlandı

HİKÂYE

Bazı valilerin bazı meşayih-i izama öfkelendiği rivayet edilmiştir. Vali, Onu (şeyhi) yırtıcı bir aslanın önüne atsinlar diye emir buyurdu. Öyle de yaptılar ancak aslan, o şeyhe hiç zarar vermeyip aksine şeyhi okşadı, öptü ve kokladı. Bu duruma, o meydanda bulunan tüm hazırun çok şaşırıldılar. Şeyhe; “Seni aslanın önüne attıklarında nasıl bir durum vardı öyle?” diye sordular. Şeyh: “Ben o vakit acaba aslanın dışkısı ve salyası temiz midir yoksa değil midir meselesini ve acaba bu konuda fukaha-yı kiram hazretleri nasıl hüküm ve nasıl fetva verdiler bahsini tefekkür ediyordum.” dedi.

BEYÏT

Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün

هر کسی که از خدا ترسنده شد
شیر و مار بر پای او افکنده شد

Her kim ki Huda'dan korkar oldu

Aslan ve yılan onun ayağına kapanır oldu

HİKÂYE

Şöyle nakledilmiştir ki: Fukaha-yı kiramdan bir cemaat meşayih-i izamdan bazısını ziyaret için gittiler. Şeyhin huzuruna vardıklarında akşam vakti oldu ve o şeyh imamete geçti. Cemaat ise şeyhin arkasında saf tutup ona tabi oldular. Cemaat, şeyhin Kur'an okurken kelime irabında hata yaptığını işittiler. Bu sebepten cemaatin kalbinin hali değişti ve sonra o yerde uyudular. O cemaatin hepsi uykularında cünüp oldu. Uyandıklarında hepsi gusül abdesti almaları gerektiğini anladılar. Bu sebepten bir ırmak kenarına gittiler ve elbiselerini üzerlerinden çıkarıp ırmağa girdiler. Ardından bir aslan geldi ve o elbiseleri bir yere toplayıp elbiselerin üzerine oturdu. Onların hepsi nehrin ortasında kaldılar ve aslanın korkusundan kenara çıkamadılar. Nihayet o şeyh geldi ve aslanın kulağından tutup "Ey hayvan! Ben sana benim misafirlerime asla sataşma dememiş miydin?" dedi. Ondan sonra o cemaate hitap etti ve "Ey biçareler! Siz dışınızın (bedeninizin) sağlığı ile meşgul olduğunuzdan aslandan korktunuz. Ben ise içimin (gönlümün) sağlığı ile meşgul olduğumdan aslan benden korktu.

BEYİT

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

هر که از مولای اعظم شد هر اسان دایما

کرد او بر جمله اشیا امر و فرمان دایما

Kolaylığı daima yüce Mevlâ'dan olan herkes

Cümle eşyaya emr ü ferman etti daima

HİKÂYE

Şeyh Ebû Abdullah El-İskenderî (k.s.) dedi ki: Ben bir vakit kadın ve erkek evliya-yı izamla görüşmek için Lükâm Dağı'na seyahat etmişim. Allah'a hamd

olsun ki Allah maksadımı kolay kıldı ve daha başlangıçta orada ibadet eden bir kadın gördüm ancak içimden:

“Keşke ilk olarak erkek ile görüşseydim” dedim.

O kadın ardından bana:

“Ey Eba Abdullah! Ben senin halinden daha tuhaf halde olan kimse görmedim. Kadın mertebesine ulaşamamış kişi nasıl olur da erkek ile görüşmeyi ister?” dedi.

Ben ona:

“Ey âbide! Bu ne davadır?” dedim.

O:

“Aslında delilsiz dava makbul değildir lakin delilli dava makbuldür.” dedi.

“Ne delil ortaya çıkardın?” dedim.

“Çünkü ben onun istediği gibi oldum. O benim istediğim gibi oldu.” dedi.

Yine:

“Keşke burada taze balık kebabı olsa...” dedim.

“Bu istek senin içinden gelmiştir. Makamından aşağı inmen sebebiyle keşke aşk ve şevkten iki kanat isteseydin de yukarıya uçsaydın.” dedi.

Ondan sonra kendisi yukarıya uçup geçti gitti. Ben ardından aceleyle koştum ve:

“Ey Bacı! Benim için hayır duası et.” dedim.

O:

“Ey kardeş! Sen kadından dua istemezsin. Onlara ihtiyacın yok. O halde sen erkekten dua iste.” dedi.

KITA

Fâ`ilâtün Fâ`ilâtün Fâ`ilâtün Fâ`ilün

آن کسان که در گذشتند از هوای نفس خود
جمله دلخواه از هوای دوست بر ایشان رونمود

آن کسان که قلبشان مربوط زنجیر هوا
هیچ ندارد دست ایشان چیز را جز خاک و دود

Kendi nefislerinin hevasından geçen o kişiler ki

Onlara dostun isteklerinin tümü yüz gösterdi

Kalpleri heva zincirine bağlı olan o kişiler ki

Onların ellerinde toz ve toprak dışında hiçbir şey yoktur

YEDİNCİ FİDAN

Cennetü'l-Firdevs'in hoş sesli bülbüllerinin, anne ve babaya hizmet ve hürmet etmenin lüzumu üzerine terennüm etmelerine dair.

Çünkü Hz. Huda-yı Teala ve Tekaddes anne ve babaya hürmet ve hizmetin evlat üzerine gerekliliği beyanında şöyle buyurmuştur: “**İnsana da, anne babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi, onu her gün biraz daha güçsüz düşerek karnında taşımıştır**”⁴²⁸ Yani biz insana anne ve babasına hizmet ve hürmet etmenin gerekliliğini tavsiye ediyoruz. Çünkü anne, onu haddinden fazla zahmet ve meşakket çekerek karnında taşıdı. Madem ki bu şekilde ikrah ettiren zahmet ve meşakkate

⁴²⁸ Lokman 31/14.

giriftar olmuştur o halde mümkün mertebe anne ve babaya hizmet ve hürmetin yerine getirilmesi evlat üzerine lazım ve vaciptir.

Aynı şekilde diğer ayet-i kerimede şöyle buyurulmuştur: **“Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, ana-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara ‘öf!’ bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle.⁴²⁹ Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: ‘Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.⁴³⁰”**

Yani Rabbin şöyle hükmetti ki: “Siz başka bir şeye tapmayın. Sadece Cenab-ı Huda’ya kulluk edin.” Aynı şekilde anne ve babaya iyiliği emretti. Yani buyurdu ki: “Anne ve babanıza iyilik, hizmet, merhamet ve yardım edin. Eğer anne ve babandan biri veya her ikisi yanında yaşlılığa erişirse onlara öf bile deme. Yani onlara hizmet etmenin meşekkatinden usanma ve nefret etme. Aynı şekilde onlara acı ve kaba söz söyleme ki kalpleri kırılmasın. Her defa yüzlerine tatlı ve yumuşak söz söyle. Aynı şekilde onlara hayır duası et ve duanda şöyle söyle: “Allah’ım! Anne ve babamın beni, bebeklik ve çocukluk dönemlerimde terbiye ettiği ve bana merhamet ettiği gibi onlara şefkat ve merhamet et.”

Aynı şekilde Hz. Peygamber (s.a.v.), hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur: **“Allah’ın rızası anne babanın rızası ile beraber, Allah’ın gazabı anne babanın kızgınlığı ile beraberdir.”** Yani Allah’ın hoşnutluğu, anne ve babanın hoşnutluğundadır. Yine Allah’ın gazabı anne ve babanın gazabındadır. Yani eğer annen ve baban senden hoşnut olursa Huda-yı Teala senden hoşnut olur. Eğer onlar sana öfkeli olursa Huda-yı Teala da öfkeli olur.

MESNEVİ

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

والدين تگر ز تو خوشنود باشند دائما

از تو خوشنود می شود با لطف و احسانش خدا

⁴²⁹ İsra 17/23.

⁴³⁰ İsra 17/24.

گر شوند غضبان بر تو والدینت در جهان

میشود غضبان بر تو ذات یزدانت چنان

Eğer anne ve baban senden hoşnut olursa daima
Onların lütuf ve ihsanıyla senden hoşnut olur Huda

Eğer anne ve baban dünyada sana öfkeli olursa
Aynı şekilde öfkeli olur zât-ı Yezdân sana

HİKÂYE

Ravzü'r-Reyâhîn kitabında şöyle yazılmıştır: Bir gün Cenab-ı Huda –celle ve âlâ- Süleyman Aleyhisselam’a buyurdu ki:

“Ey Süleyman! Şimdi çabuk deniz kenarına git ve orada şaşırtıcı güzel sanatlarımı müşahede et.”

Bunun üzerine Hz. Süleyman Aleyhisselam Allah’ın buyruğu gereğince deniz kenarına gitti ve orada sağa sola göz attı ancak hiçbir şey görmedi. İfrite:

“Bu denizin dibine git ve oradan bana bir haber getir.” dedi.

Bunun üzerine ifrit denizin dibine indi ve birkaç saat sonra yukarı çıktı. İfrit:

“Ey Allah’ın kulu! Fermanınız gereğince denizin dibine indim. Çok aradım ancak hiçbir şey görmedim ve bulmadım.” dedi.

Bunun üzerine Hz. Süleyman Aleyhisselam diğer ifrite, denizin dibine inip oradan haber getirmesi için emir verdi. İfrit, gidip geri döndü ve önceki ifrit gibi cevap getirdi. Hz. Süleyman Aleyhisselam’ın emri gereğince tekrar gidip geri döndü ve yine önceki cevap gibi cevap verdi. Ondan sonra Hz. Süleyman Aleyhisselam,

Huda-yı Teala'nın hakkında **'kitaptan bilgisi olan biri'**⁴³¹ diye buyurduğu veziri Asaf bin Berhiya'ya:

“Ey Asaf! Ben senden bu denizin dibinden bir haber getirmeni istiyorum.” dedi.

O, bu sözün ardından denizin dibinden beyaz kâfûr⁴³² dan; bir kapısı beyaz cevher, bir kapısı inci, bir kapısı yakut ve bir kapısı da yeşil zebercet⁴³³ olan dört kapılı bir kubbe getirdi ve bu bütün kapılar açıldı. Bununla birlikte Kâdir ve Kayyûm olan Allah'ın kudretiyle o dört kapıdan bir damla dahi içeri geçmiyordu. Sonra bu kubbeyi Süleyman Aleyhisselam'ın önüne koydu ve baktılar ki kubbenin içinin ortasında güzel yüzlü ve temiz elbiseleri olan genç bir delikanlı ayakta durmuş ve iki elini bağlamış halde benzersiz bir şekilde namaz ve niyazdaydı. Süleyman Aleyhisselam kubbenin içine girdi ve o gence selam verip:

“Ey genç! Seni bu denizin dibine kim koydu?” dedi.

Genç:

“Ey Allah'ın kulu! Benim babam yatalak bir adam, annem ise âmâ bir kadındı. Ben yetmiş yıl boyunca onların hizmetinde bulundum ve hatır camlarını hiç kırmadım. Annem vefat etmeden önce bana şöyle dua etti:

“Ya Rab! Yaşamı boyunca evladımın sana itaat ve ibadetini artır.”

Babam ise son nefesini vermeden önce şöyle dua etti:

“Ya İlahî! Evladımı itaat ve ibadet ile öyle bir yerde istihdam et ki şeytan oraya hiçbir yol bulamasın.”

Ben her ikisini de defnettikten sonra bu denizin kenarına geldim ve orada zemin üzerine bırakılmış bu kubbeyi buldum. Gözlem yapmak için içine girdim. Ardından bir melek geldi ve bu kubbeyi bu denizin dibine indirdi. Ben o zamandan beri bu kubbenin arasında Mevla'ya taat ve şükür ile meşgul oldum. Hz. Süleyman Aleyhisselam:

⁴³¹ Neml 27/40.

⁴³² 1.(tıb.) Kâfûr, beyaz ve yarı saydam renkli olup, mum yapımında kullanılan kokulu bir madde. 2. (mec.) Kar.

⁴³³ Zebercet, fıstık yeşili rengine süs taşı.

“Ey genç! Acaba o zaman hangi zamandı?” diye sordu.

Genç:

“Hz. İbrahim Aleyhisselam’ın zamanıydı.” dedi.

Süleyman Aleyhisselam onun tarihini düşündü ki, o tarihten iki bin dört yüz yıl geçmişti. Bununla birlikte gencin yüzünde asla ağarmış sakal yoktu. Daha sonra Hz. Süleyman Aleyhisselam ona:

“Bu zamana kadar bu kubbe içinde ne yedin?” diye sordu.

O:

“Ey Allah’ın kulu! Her gün yanıma yeşil bir kuş gelmiş ve gagasında insan kafası gibi sarı bir şey getirmişti. Ben onu yemiş ve onda dünya nimetlerinin lezzetini bulmuştum.” dedi.

Bu söz üzerine Hz. Süleyman Aleyhisselam:

“Ey genç! Bizimle kalmayı ve seni en yüksek makama ulaştırmamızı ister misin?” dedi.

O:

“Ey Allah’ın kulu! Beni birinci makama ulaştırın.” dedi.

Bunun üzerine Hz. Süleyman Aleyhisselam onu birinci makama gönderdi ve onun pâk meclisine katılanlara şöyle hitap etti:

“Ey hâzirun! Bu garip vakıadan, Huda-yı Teala ve Tekaddes’in anne ve babanın evladına ettiği duayı nasıl makbul ve müstecab kıldığımı ibret alınız.

MESNEVÎ

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

گر بخواهی که کنی راضی ز تو مولای را

ور بخواهی که ستانی جنت مأوای را

رو بکوش که والدین باشند ز تو خوشنود مدام
چون شوند خوشنود ز تو باشد مقام دار السلام

Eğer Mevla'nın senden razı olmasını istersen
Ve eğer Cennet-i Me'va'yı kazanmak istersen

Git çalış ki; anne ve baban senden hoşnut olsun devamlı
Eğer senden hoşnut olurlarsa makamın dârü's-selam olur

HİKÂYE

Rivayet edilmiştir ki; Hz. Musa Aleyhisselam, Cenab-ı Huda'ya –celle ve âlâ-

:

“Ya Rab! Ben, cennetteki komşumu görmek ve dünyada onunla görüşmek istiyorum.” dedi.

Huda-yı Teala:

“Ey Musa! Falan belde ve falan mahalleye git. Orada bir kasap var ki o, cennette senin komşundur.” dedi.

Bunun üzerine Hz. Musa Aleyhisselam o belde ve o mahalleye gitti. Orada omzunda sepet olan bir kasabın bir evden çıkmasını bekledi. Dört bir tarafa gitti ve dükkanında akşama kadar vakit geçirip akşam vaktinde de bir parça eti sepetine koyarak evinin yolunu tutan bir kasabı gördü. Onun ardından aheste aheste gitti ve evinin önünde ona:

“Ey birader! Allah'ın misafirini kabul etmez misin?” diye sordu.

O:

“Kabul ederim ve isterim.” dedi.

Hz. Musa'yı evine aldı. Ateş yaktı ve o et parçasını pişirdi. Duvardan yere bir zembil indirdi ki zembilin içinde, düşkün çok yaşlı bir kadın vardı. O kadına terbiyeli

et yemeğinden yedirdi, yemeğin saf suyundan içirdi ve elbisesini temizledi. Sonra o yaşlı kadın, iki dudağını kımıldattı ve gizlice bir şey söyledi. Kasap, o zembili tekrar duvara astı. Hz. Musa Aleyhisselam bu hal ve hikmeti sordu. Kasap:

“Ey benim misafirim! Bu düşkün yaşlı kadın, benim annemdir. Ben her gün ona, böyle muamele ediyorum.” dedi.

Hz. Musa Aleyhisselam:

“Annenin fısıldayarak söylediği o şey neydi?” diye sordu.

O:

“Bana hayır duası ediyor ve ‘Ya Rab evladımı cennette Musa Kelîmullah’ın komşusu yap’ diyordu.” dedi.

Hz. Musa onu kendisi açıkladı ve:

“Ey kasap sana müjde olsun! Ben Allah’ın peygamberi ve Hz. Musa’yım. Ben Cennet-i Âlâ’da senin komşunum ki; ben, bu haberi Cenab-ı Huda’dan yüce vahyi ile işittim.” dedi.

MESNEVÎ

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

نام شش چیز را خدا آورد در قرآن پاک
هر یک از دو نیست پذیرفته ز دیگر انفکاک

چون صلات بی زکاة ها و زکاة بی صلاة

نیست مقبول که اقیموا ثم اتوا ملحقات

بعد زو امر اطیعوا توأمست در حکم حق

طاعتش بی طاعت پیغمبرش با رد احق

شكر حق مقبول شود در نزد شكر والدين
چونكه شكر والدين با شكر حق توأم و دين

Allah altı şeyin ismini Kur'an-ı Kerîm'de nakletti
İkisinden her birinin diğerinden ayrılması kabul edilmez

Zekatsız namaz namazsız zekat gibi

(Sadece) Namaz kılıp İslam'ın diğer şartlarını yerine getirmemek kabul değildir

“İtaat edin” emrinden sonra Hak hükmünde

Peygambere itaat etmeksizin Allah'a itaat etmek en layık olanı geri çevirmek
demektir

Allah'ın rızası anne ve babanın rızasındadır

Çünkü İslam dininde Allah'ın rızası ile anne ve babanın rızası eşittir

SEKİZİNCİ FİDAN

Cennet-i Adn'in hoş sesli bülbüllerinin, müridlerin azizlere hürmet ve hizmet
etmesinin lüzumu üzerine terennüm etmelerine dair.

Çünkü kavuşma erbabından her biri “**O’na yaklaşmaya vesile arayın**”⁴³⁴
(ayeti) gereğince bir azizin pak eteğine tutunmuş ve onun işareti gereğince
matlûbuna gitmiş ve bu mübarek yolda kulluk sadakatine, kalp temizliğine, hüsn-i
niyete, başarı elde etmeye ve izzet sahibi Allah'ın hidayetine erişmeye, yüce devlete
nail ve büyük saadete mazhar olmak için nefis ve hevasına muhalefet ederek birçok

⁴³⁴ Maide 5/35.

sıkıntılara tahammül etmiş böylece parlak güneş ve aydınlık dolunay gibi kerametler kulesinde ve feyizler zirvesinde olmuştur. Zira Allah yolunun sâlikleri ve İslam yolunun yolcuları onun parlak ışıklarından almışlar ve böylece Allah'ın makbul kullarının önderleri olmuşlardır.

MESNEVÎ

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

گر بخواهی که بیابی تا بمقصودت وصول

ور بجویی که مرادت دائما یابد حصول

خدمت یک عزیزی را بکن تو اختیار

تا ببخشد هر چه خواهی حضرت پروردگار

چون عزیزان خازنان گنج الطاف خدا

همت ایشان نباشد از قبول حق جدا

زحمت ایشان شود مستجلب رحمت مدام

از حدیث پاک ستادم من برادر این پیام

Eğer maksûduna kavuşmak istersen

Ve eğer muradının gerçekleşmesini istersen

Bir azîze hizmet etmeyi seç sen

Ta bahşetsin her ne istersen Hz. Allah

Azîzler Allah'ın lütuf hazinelerinin hazinedarları olduğu için

Onların himmeti Hakk'ın kabulünden olmaz cüdâ

Onların zahmeti devamlı kendine çeker rahmeti

Hadis-i pâktan aldım ben birader bu mesajı

HİKÂYE

Rivayet edilmiştir ki; Akşemseddin (k.s.) bir zaman bir medrese-yi ilmiyyede müderristi. Bir gece şöyle bir rüya görmüştür: Boynunda bir zincir ve o zincirin bir tarafı Hacı Bayram-ı Velî'nin elindeydi.

Bu rüyayla birlikte Hacı Bayram-ı Velî'nin pâk hizmetine yöneldi ve Ankara beldesine gitti. Tesadüfen o gün Hacı Bayram, tarlada mahsul hasadı için birkaç işçi ile bir arada bulunuyordu. Akşemseddin her ne kadar Hacı Bayram'ın huzuruna ulaşmış olsa da ondan iltifata mazhar olmadı. Bununla birlikte Akşemseddin, diğer işçilerle tarlada hasat hizmetinde çalıştı. Yemek yeme zamanı geldiğinde ortaya ekmek ve yoğurtlu buğday aşısı getirdiler ve işçilerin önüne koydular. “Haydi yemeğe” nidasının yükselmesiyle herkes sofraya geldi ve yemeğini yedi. Ancak Hacı Bayram, Akşemseddin'in yüzüne göz ucuyla dahi bakmadı ve sofraya davet etmedi. Hatta o yemekten bir kısmını köpekler için ayırt etti. Akşemseddin, hiç düşünmeden gururla o köpeklerle yemek yemeye başladı. Daha sonra Hacı Bayram güldü ve:

“Ey köse! Çabuk gel. Çünkü sen gönlümüzü kazandın ve kendine çektin.” dedi.

Ondan sonra ona çok iltifat ve teveccüh etti. Onu hizmet-i şerifine kabul buyurdu.

BEYİT

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

نفس خود را گر شماری خاک ترا پاک زر کنند
جسم خود را گر شماری سنگ ترا جوهر کنند

Nefsini eğer toprak sayarsan seni pâk altın yaparlar

Cismini eğer taş sayarsan seni cevher yaparlar

HİKÂYE

Tam olarak şöyle rivayet edilmiştir ki; Yunus Emre (k.s.), dünyanın büyük evliyalarından ve Tapduk Emre'nin müridlerinden biriydi. Senelerce onun hizmetinde cansiperane tam bir doğruluk ve ihlas ile çalışmıştır. Hatta onun için dağlardan kendi sırtında odun çekti. Öyle ki o odunlarda hiç eğri yoktu. Çünkü hepsini doğru getirdi. Bu durumda bir gün azizi ona:

“Ey Yunus! Dağdan getirdiğin bu odunlar daima doğru geliyor. Acaba buralarda hiç eğri odun yok mudur?” dedi.

Yunus (k.s.), cevabında:

“Ey benim sultanım! Bu dergaha eğri olan hiçbir şey yakışmaz. Ben bu pâk dergaha nasıl olur da eğri bir şey getiririm.” dedi.

BEYİT

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

هر که باشد باطنش راست ظاهرش هم راست شود
چون بدستش خاک زر هم آب خالص مآست شود

Bâtını doğru olun kişinin zâhiri de doğru olur

Onun elinde toprak altın olduğu gibi saf su da yoğurt olur

HIKÂYE

Rivayet edilmiştir ki; Şeyh Ebü'l Gays Cemil El-Yemenî önceden yol kesen eşkıya idi. Bir gün gelecek kabileyi yağmalamak için pusu kurdu. Bu halde iken ansızın kulağına gaipten bir ses geldi. O ses: “**Ey göz sahibi! Göz senin üzerine olsun.**” sözüydü. Yani ey gözü kabile yolunda olan kişi, senin üzerinde seni gören başka bir göz vardır. Bunun üzerine Cemil Yemenî bu sözden çok etkilendi ve incindi. Öyle ki; tüm günahlarından, isyanlarından, hırsızlığından ve eşkıyalığından pişman olup içten bir şekilde tövbe etti. Gönülden Hz. Huda'nın manevi yönüne tam bir şekilde yöneldi. Ondan sonra İbnü'l Eflah El-Yemenî'ye bağlanıp, onun hizmetine devam edip, ona hürmet ve saygıda bulunup kendi iradesinin dizginini onun eline teslim etti. Bu yolda her zahmet ve meşakkate tahammül etti. Böylece içi nurlanmış, dışı temizlenmiş oldu. Onda gerçek bağlılık ve saadet sîması aşikâr olup onun pak elinden keramet çeşitleri ve harikulade şeyler ortaya çıkarak o, dünyada meşhur oldu. Hatta bir gün dağdan odun getirmek için eşeğine bindi. Sahraya ulaşmış bir yere varınca eşeğini bir ağacın dalına bağladı ve diğer tarafa gitti. Bir miktar odun topladı. Topladığı odunları eşeğin sırtına yüklemek için eşeğini almaya gittiğinde eşeğinin bir aslan tarafından öldürülüp parçalandığını gördü. Bu durumdan çok etkilenip yüzünü aslana döndü ve:

“Ey ziyankar! Sen benim eşeğimi öldürdün. Ben şimdi topladığım odunları neyin sırtına yükleyeceğim. O halde ben, mâbud-ı mutlak olan Allah'ın yüceliğine yemin ederim ki bu odunları senin sırtına yükleyeceğim.” dedi.

Aslan onun karşısında zayıf bir kedi gibi dondu kaldı. Hatta şeyh onun kulağını çekip odunları sırtına yükledi. Aslan, odunları beldenin kenarına kadar getirdikten sonra şeyh odunları aslanın sırtından indirdi ve aslana:

“Şimdi nereye istiyorsan oraya git.” dedi.

BEYİT

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

اولیا را خارها گل مارها بلبل شوند
شیرها از بهر ایشان در رکوب دلدل شوند

Evliya için dikenler gül yılanlar bülbül olur

Aslanlar onlar için binecekleri düldül olur

HİKÂYE

Aynı şekilde ondan yani Şeyh Ebü'l Gays Cemil Yemenî'den şöyle bahsedilmiştir:

Bir gün dervişleri ona:

“Ey aziz! Canımız et yemek istiyor.” dediler.

O:

“Siz filan günde ki; o gün, pazar günüdür. Kuşkusuz et yiyeceksiniz.” dedi.

Ondan sonra pazar günü onlara, yol kesen eşkıyaların gelen kabileyi yağmaladıklarına dair bir haber geldi. Bir saat sonra eşkıyalardan biri şeyhin huzuruna beraberinde getirdiği bir inekle geldi ve:

“Ey şeyh! Ben bu ineği huzurunuza, dervişlerinizin onun etinden yemesi için getirdim.” dedi.

Bunun üzerine şeyh, dervişlerine:

“Bu ineği kesin ve etini pişirip yiyin lakin başını hiç dokunmadan aynı şekilde bir yerde muhafaza edin.” dedi.

Ondan sonra eşkıyalardan bir diğeri iki çuval buğday getirdi ve:

“Ey şeyh! Bu buğdayları dervişlerinizin ekmek yapıp yemesi için getirdim.” dedi.

Şeyh dervişlerine:

“Bu buğdayları değirmende öğütün ve ekmeği pişirip yiyin.” dedi.

Şeyhin söylediği her şeyi, dervişler öylece yaptılar. O vakitte tesadüfen fukahadan bir cemaat de oradaydı. Onları et ve ekmeğin bulunduğu sofraya davet ettiler. Onlar:

“Biz yemiyoruz.” dediler.

Hatta şeyh:

“Ey dervişler! Onlar fukaha taifesindendirler. Haram yemezler. Onun için siz yiyin ve onları davet etmeyin.” diye buyurdu.

Nihayet dervişler yiyip doydular. Ondan sonra bir adam geldi ve:

“Ey şeyh! Yanımda kendi malımdan bir inek vardı. Ben onu dervişlere adamıştım lakin ne çare ki onu eşkıyalar elimden aldı.” dedi.

Şeyh:

“Ey adam! Sen o ineğin başını görürsen tanır mısın?” dedi.

Adam:

“Evet tanırım.” dedi.

Bunun üzerine şeyh o kesilen başı getirmeleri için emir verdi. O adam ineğin başını görünce:

“Vallahü’l azim bu baş, dervişlere adamış olduğum benim ineğimin başıdır.” dedi.

Ondan sonra diğer adam içeri girdi ve:

“Ey şeyh! Eşkıyalar benim dervişlere adamış olduğum buğday yükümü yağmaladılar.” dedi.

Şeyh:

“Ey adam! Şöyle bil ki; o buğday dervişlere ulaştı ve onların kursağına girdi.” dedi.

Bunun üzerine o fukaha cemaati bu garip olayları müşahede edip onlara muhalefet ettiklerine pişman oldular.

Evliya-yı kiramın –Allah onların sırlarını takdis etsin- gözlerinden gayb perdelerini açan Allah her tür noksan sıfatlardan münezzehtir. O evliyalar hürmetine ve onlara yakın olarak halimizi ıslah eyle ve işlerimizi muvaffak eyle... Amin Ya Rabbe'l Alemin

KITA

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

ای عقل تو دائما از سر حکمت عاجزی
نفس خود در آتش حیرت همیشه می پزی

دامن پاک عزیزان را بگیر و بنده باش
تا نمایان باشد آن سری که او را حائزی

Ey akıl sen daima hikmet sırrından acizsin

Kendi nefsinin hayret ateşinde daima pişirirsin

Azîzlerin pâk eteğini daima tut ve (onlara) bende ol

Ta ki o zaman sahip olduğun o sır ortaya çıkar

Allah'ın lütfu keremi ve yardımıyla *Bülbülistan* adlı bu kitap bittiği için Allah'a hamd olsun. Elhamdülillah, Elhamdülillah, Elhamdülillah

KĪTABIN BĪTĪŞ TARĪHĪ

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

این کتاب بلبلستان یافت بعون الله ختام
ور بخوانندش عموم اهل عرفان هست سزا

ماشاءالله بارک الله مرشد آمد بی خلاف
چون شود از بهر سالک دائما او رهنما

گر نگاه دارد باو یکبار ارباب نظر
از درونش شسته باشد ژنگ نقش ماسوی

چونکه در سش می فزاید عشق و شوق را در درون
لا محاله غالب آید بر دلش حب خدا

ور بگویی این کتاب هست باغ و گلزار فیوض
مطلقا راست گفته باشی که شدست او دلگشا

هر ورق زر شد گل صد برگ در چشم فؤاد
چون پرست اوراق پاکش از کلام اولیا

هر گلش بگشوده باشد با نسیم فیض حق
از درون راند بیرون خار حزن و درد را

بلبلانش بر نهال هشت لانه ساختند
هر یکی با یک نوا کرد نغمه های جانفزا

خامه جوهر نوشت تاریخ ختمش فوزیا
بر بیا گو کین کتاب شد بلبلستان صفا

Bu *Bülbülistan* kitabı Allah'ın yardımıyla son buldu

Eğer onu tüm ehl-i irfân okursa layıktır

Maşâallah Barekallah mürşid oldu bî-hilâf

Nitekim olur sâlik için daima o kılavuz

Eğer ona bir defa bakarsa erbâb-ı nazar

Yıkanmış olur içindeki mâsivâ nakşının pası

Çünkü kitaptaki dersler artırır içindeki aşk ve şevki

Kuşkusuz galip gelir gönlünde Allah sevgisi

Eğer dersin ki bu kitap feyiz bağı ve bahçesi

Mutlaka doğru söylemiş olursun ki o gönül açandır

Her altın varak oldu gül-i sad-berg gönül gözünde

Çünkü doludur onun pâk sayfaları evliya kelamıyla

Onun her gülü açılır Hakk'ın feyiz rüzgarıyla
Kalbinden dışarıya sürer hüznün ve dert dikenini

Onun bülbülleri fidan üzerine sekiz yuva yaptılar
Her biri bir ses ile yaptı cana can katan nağmeler

Cevher kalem yazdı onun bitiş tarihini ey Fevzî
Gel söyle ki bu kitap oldu *Bülbülistân*-ı safâ

Sene h.1310

SONUÇ

Mehmed Fevzî Efendi'nin *Bülbülistan* İsimli Eseri (İnceleme-Tercüme) adlı bu çalışma, giriş ve üç bölümden müteşekkildir. Giriş bölümünde, Türk-Fars edebî ilişkileri ve Türk Edebiyatında nazîre geleneğinden bahsedilmiş ardından, Mehmed Fevzî Efendi'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserlerine değinilip *Bülbülistan*'ın incelemesi yapıldıktan sonra aslı Farsça olan eser, Türkçeye tercüme edilmiştir. *Bülbülistan*'ın tercümesi ve incelemesi neticesinde eser hakkında genel anlamda şu bilgiler verilebilir:

- Mehmed Fevzî Efendi'nin *Bülbülistan* isimli Farsça olarak kaleme aldığı manzum-mensur eserinde, toplam 51 hikâye, 3 mısra, 52 beyit, 15 kıta ve 12 mesnevî mevcuttur. Eserdeki şiirler aruz vezninde yazılmış olup bu şiirlerde aruzun sekiz farklı kalıbı kullanılmıştır. *Bülbülistan*; *Gülistan*, *Baharistan* ve *Nigaristan*'a nazire olarak kaleme alınmıştır ancak muhteva itibariyle kısmî benzerlikler olsa da genel manada bu üç eserden farklılık arz etmektedir. *Bülbülistan*, 1310/1892-93 tarihinde yazılmış, 1312/1894-95 yılında İstanbul'da Matba'a-i Âmire'de de basılmıştır. Eser toplam 78 sayfadır. Mehmet Fevzî Efendi *Bülbülistan*'ı sekiz cennetten esinlenerek sekiz nihâl üzerine tertib etmiştir. Yani eser, her bir bölüme "nihâl" (fidan) ismi verilen sekiz bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler şunlardır: Birinci Nihâl: Allah'ı hamd ü senâ etmenin lüzumuna dair; İkinci Nihâl: Hz Peygamber'e salât ü selam etmenin ve âl ü ashâbı övmenin lüzumuna dair; Üçüncü Nihâl: Evliyaya muhabbet etmenin ve fakirlere yardım etmenin lüzumuna dair; Dördüncü Nihâl: Allah'a itaat, peygambere itaat ve ülü'l-emre itaat etmenin lüzumuna dair; Beşinci Nihâl: Mülkün imareti ve milletin selametinin onunla olduğu Allah'ın adalet kanunu olan şeriatın lüzumuna dair; Altıncı Nihâl: Dünyada rahat etmek ve huzurlu olmak için gerekli olan on şeyin lüzumuna dair; Yedinci Nihâl: Anne ve babaya hizmet ve hürmet etmenin lüzumuna dair; Sekizinci Nihâl: Müridlerin azizlere hürmet ve hizmet etmesinin lüzumuna dair.

Mehmed Fevzî Efendi'nin öncelikle kendisinin kaleme aldığı yaklaşık kırk eseri incelenip ardından hayatı ve şahsiyeti hakkında bilgi veren kaynak ve çalışmalardan yararlanılarak müellifin hayatı, ilmî ve edebî yönü hakkında kısaca şu tespitler yapılmıştır:

• *Bülbülistan* müellifi XIX. yy. Osmanlı alimlerinden Mehmed Fevzî Efendi, 1242/1826 yılında Yârengüme'de (Tavas) dünyaya gelmiştir. Gerçek adı Mehmed Ali olup Fevzî ise mahlasıdır. Zamanla mahlası adının önüne geçip “Mehmed Fevzî” olarak anılmıştır. Mehmed Fevzî Efendi'nin babası, Kureyşîzâde el-Hac Ahmed Şakir Efendi, annesi ise Fâtıma Âbide Hanım'dır. Henüz on dört yaşında tefsir dersi okutacak kadar iyi bir eğitimden geçmiştir. Mehmed Fevzî Efendi, müderrislik ve müftülük ile ilmî görevlerde; nâiplik, mevleviyetlik ve kazaskerlik ile de idarî görevlerde vazife alarak devletin bir çok kademesinde çalışma imkanı elde etmiştir. Mehmed Fevzî Efendi'nin Nakşibendî tarikatına müntesib olması, onun ilmî yönü yanında tasavvufî yönünü de göstermesi bakımından önemi haizdir. Tespit edilen 76 eseri, onun velûd bir ilmî şahsiyet olduğunu göstermektedir. Mehmed Fevzî Efendi, yazmış olduğu eserleri genel itibarıyla halk için yazmıştır. O, müftülük görevinin üzerine yüklediği sorumluluk gereğince halkı aydınlatma ve bilgilendirme gayreti içerisinde olmuştur. Belki de bu yüzden eserlerini sade bir dil ile ve halk için yazmıştır. O, Arapça ve Farsçayı, bu dillerde şiir yazacak kadar iyi bilmektedir.

Bülbülistan, Peygamberlere (s.a.v.) ait kıssalar ve evliyalara (k.s.) ait menkıbelerle memlû bir eserdir. Bu bakımdan müellif onu, feyiz bağı ve bahçesi olarak nitelemektedir. Öyle ki bu bahçenin her bir gülü Hakk'ın feyiz rüzgarıyla açılmaktadır. *Bülbülistan*, İçerisinde barındırdığı hikmet dolu hikâye ve şiirlerle öğretici olması yanında gönül dünyasına da hitap etmektedir.

KAYNAKÇA

- AKSOY Hasan (Editör), *Türk İslam Edebiyatı*, Anadolu Üniversitesi Yayınevi, Eskişehir 2003.
- ARI Ahmet, “Fars şiiri mi? Farsça şiir mi? Klasik Türk Şiir Geleneğinin Oluşumu ve Sınırları Hakkında Düşünceler”, *Bilig*, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 25:173-205, Bahar 2003.
- ARUÇI Muhammed, “Mostar”, *DİA*, c.30, İstanbul 2005.
- AŞIK Nazan, “Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi’nin İcmâlü’l-keîâm Adlı Mevlidi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 6, sayı: 26, s. 77-91, Bahar 2013.
- ATEŞ Süleyman, “Cüneyd-i Bağdâdî”, *DİA*, c.8, İstanbul 1993.
- AYCAN İrfan, “Haccâc b. Yusuf es-Sekafî”, *DİA*, c.14, İstanbul 1996.
- AYDINLI Abdullah, “Ebû Zer el-Gıfârî”, *DİA*, c.10, İstanbul 1994.
- AZAMAT Nihat, “Hacı Bayrâm-ı Velî”, *DİA*, c.14, İstanbul 1996.
- BAŞ Derya, “Yâfîî”, *DİA*, c.43, İstanbul 2013.
- BAYBARA Neriman, *Kureyşî-zâde Mehmed Fevzî Efendi, Hayatı ve Eserleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- BOKS Abdullah, “Arafat”, *DİA*, c.3, İstanbul 1991.
- BOKS Abdullah, “Ebû Kubeys”, *DİA*, c.10, İstanbul 1994.
- BUHÂRÎ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahîh-i Buhârî*, (Mevsû’l-Hadîs eş-Şerîf içinde, Haz: Salih b.Abdulaziz), Dâru’s-Selâm, Arabistan 2000.
- BURSALI Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-yı Âmire, c.1, İstanbul h.1333.
- CANPOLAT Mustafa, “Câmiu’n-nezâir”, *DİA*, c.7, İstanbul 1993.
- CANPOLAT Mustafa, “Mecmûatü’n-nezâir”, *DİA*, c.28, Ankara 2003.

- CANPOLAT Mustafa, *Ömer bin Mezîd Mecmûatü'n-nezâir*, TDK Yay., Ankara 1995.
- CEBECİOĞLU Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., İstanbul 2004.
- CERRAHOĞLU İsmail, “Envârü't-tenzîl ve Esrârü't-te'vîl”, *DİA*, c.11, İstanbul 1995.
- ÇİÇEKLER Mustafa, *Kemal Paşa-zâde ve Nigaristan'ı*, (Basılmamış Doktora Tezi), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994.
- DAVUD İbrahimî, “Esrarnâme”, *DİA*, c.11, İstanbul 1995.
- DEVELLİOĞLU Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay. Ankara 2005.
- DİLÇİN Cem, “Divan Şiirinde Gazel”, *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, TDK Yay., Ankara 2011.
- DİLÇİN Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yay. Ankara 2013.
- DJURDJEV Branislav, “Bosna-Hersek”, *DİA*, c.6, İstanbul 1992.
- EBÛ DÂVÛD es-Sicistânî, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, (Mevsû'l-Hadîs eş-Şerîf içinde, Haz: Salih b.Abdulaziz), Dâru's-Selâm, Arabistan 2000.
- ERDOĞAN Mehtap, “Mehmed Fevzî Efendi'nin Kevaib-i Şi'r u İnşâ Adlı Eseri ve Bu Eserdeki Şarkıları”, *Adıyaman Üniversitesi SBE Dergisi*, sayı:5, s.86-145, Aralık 2010.
- ERGUN S. Nüzhet, *Türk Müsikîsi Antolojisi*, Vadi Yay., İstanbul 2017.
- EŞ-ŞEYH İsmail Hakkı, *Şerh-i Pend-i Attar*, Basım yeri ve yılı yok.
- ET-TİRMİZÎ Muhammed b. İsa, *Sünen-i Tirmizî* (Mevsû'l-Hadîs eş-Şerîf içinde, Haz: Salih b.Abdulaziz), Dâru's-Selâm, Arabistan 2000.
- FERİDÜDDİN Attar, *Tezkiretü'l-Evliya*, (çev. Süleyman Uludağ), Semerkand Yay. İstanbul 2017.

- GÖZ Kemal, “Denizlili Mehmed Fevzî Efendi’nin Hadâik-i Hamîdiyye Nâm Ahlak Risalesi Çerçevesinde Ahlâkî Erdemler”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/2 s. 713-725, Ankara-Turkey, Winter 2014.
- GÜRER Dilaver, “Şiblî, Ebû Bekir”, *DİA*, c.39, İstanbul 2010.
- HÂKİM Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en- Neysâbûrî, *el- Müstedrek ale’s-Sahihayn*, (thk. Hamdi ed-Demirdâş Muhammed), el-Mektûbetü’l-Asriyye, Mekke 2000.
- HATİBOĞLU İbrahim, “Selmân-ı Fârisî”, *DİA*, c.36, İstanbul 2009.
- İBN HANBEL Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *el- Müsned*, - Birleşik Baskı- Beytü’l-Efkâri’ d-Düveliyeye, Ürdün 2005.
- İBN HİBBAN Ebû Hatim, *Sahih-i İbn Hibban* (thk. Şuayb el-Arnâvut), Beyrut ts.
- İBN MÂCE Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el- Kazvinî, *Sünenü İbn Mace* (Mevsû’l-Hadîs eş-Şerîf içinde, Haz: Salih b.Abdulaziz), Dâru’s-Selâm, Arabistan 2000.
- İNAL İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, c.1, Dergah Yay., İstanbul 1988.
- İNALCIK Halil, “Orhan”, *DİA*, c.33, İstanbul 2007.
- İNALCIK Halil, “Osman 1”, *DİA*, c.33, İstanbul 2007.
- KANAR Mehmet, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yay., İstanbul 2013.
- KANDEMİR M. Yaşar, “Ahmed b. Hanbel”, *DİA*, c.2, İstanbul 1989.
- KANDEMİR M. Yaşar, “Harbî”, *DİA*, c.16, İstanbul 1997.
- KARABEY Turgut, “Tarih Düşürme”, *DİA*, c.40, İstanbul 2011.
- KARAİSMAİLOĞLU Adnan, “Karşılaştırmalı Edebiyat Araştırmaları Açısından Klasik Türk Edebiyatı ile İran Edebiyatı”, *Bilig*, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 23:141-156, Güz 2002.
- KARTAL Ahmet, *Şiraz’dan İstanbul’a Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, Kurtuba Yay. Basım yeri ve yılı yok.

- KAYA Mahmut, “Kasîdetü’l-Bürde”, *DİA*, c.24, İstanbul 2001.
- KIEL Machiel, “Tırnova”, *DİA*, c.41, İstanbul 2012.
- KIEL Machiel, “Filibe”, *DİA*, c.13, İstanbul 1996.
- KOMİSYON, *Evlialar Ansiklopedisi*, Türkiye Gazetesi Yay. İstanbul 1992.
- KÖKSAL M. Fatih, “Mecmau’n-nezâir”, *DİA*, c.28, Ankara 2003.
- KÖKSAL M. Fatih, *Sana Benzer Güzel Olmaz –Divan Şiirinde Nazîre-*, Büyüyen Ay Yay. İstanbul 2018.
- KÖPRÜLÜ Orhan F.-UZUN, Mustafa, “Akşemseddin”, *DİA*, c.2, İstanbul 1989.
- KUR’AN-I KERİM MEALİ, (Haz: ALTUNTAŞ, Halil-ŞAHİN, Muzaffer), DİB Yay. Ankara 2010.
- MÂLİK b. Enes b. Mâlik, *Muvatta-i Mâlik* (thk. Muhammed Fuad Abdulkaki) Beyrut 1406.
- MAZIOĞLU Hasibe, *Fuzûlî Üzerine Makaleler*, TDK Yay. Ankara 2011.
- MEDER Mehmet, İNAN Süleyman, KARABAY Mehmet (Editörler), *Kadim Oğuz Şehri: Tavas*, Tavas Belediyesi Yay., Tavas 2013.
- MEHMED Fevzî Efendi, *Bülbülîstan*, Matbaa-yı Amire, İstanbul 1312.
- MEHMED Fevzî Efendi, *Câmiu’s-salavât*, Basım yeri ve yılı yok.
- MEHMED Fevzî Efendi, *El-Feyzü’l-cârî fî ta’rifî’l-Beyzâvî ve’l-Buhârî*, Basım yeri ve yılı yok.
- MEHMED Fevzî Efendi, *En-Nesâyihu’l-Fevzîyye fî’l-ed’iyye ve’l-medâyihî’s-seniyye*, Basım yeri ve yılı yok.
- MEHMED Fevzî Efendi, *Enverü’l-kevâkib fî leyleti’r-regâib*, Basım yeri ve yılı yok.
- MEHMED Fevzî Efendi, *Et-Tevessülâtü’l-Fevzîyye fî’n-nu’ûti’n-Nebeviyye*, Cemal Efendi Matbaası, İstanbul, 1316.
- MEHMED Fevzî Efendi, *Fethu’l-gınâ fî şerhi’l-binâ*, Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası, İstanbul 1307.
- MEHMED Fevzî Efendi, *Fihristü’l Âsâr*, Basım yeri ve yılı yok.

MEHMED Fevzî Efendi, *Hakikatü'l Hürriyye*, Basım yeri ve yılı yok.

MEHMED Fevzî Efendi, *Hazînetü'l-hutebâ'*, Hattat Tevfik Efendi Matbaası, İstanbul 1296.

MEHMED Fevzî Efendi, *Hediyye-i Fevzî*, Basım yeri ve yılı yok.

MEHMED Fevzî Efendi, *Hediyyetu's-suleha*, Matbaa-yı Âmire, İstanbul ts.

MEHMED Fevzî Efendi, *İcmâlü'l-keâm fî mevlî'n-Nebî 'Aleyhisselâm*, Abdullah Efendi Matbaası, İstanbul 1310.

MEHMED Fevzî Efendi, *İsbâtü'l-muhassenât li-tilâveti mevlid-i seyyidi's-sâdât*, Basım yeri ve yılı yok.

MEHMED Fevzî Efendi, *İyânü'l-mesâlik fî beyâni'l-menâsik*, Mekteb-i Sanayi Matbaası, İstanbul 1307.

MEHMED Fevzî Efendi, *Kasîde-i kudsiyye*, Basım yeri ve yılı yok.

MEHMED Fevzî Efendi, *Kasîde-i Medeniyye*, Basım yeri ve yılı yok.

MEHMED Fevzî Efendi, *Kasîde-i Ulyâ*, Basım yeri ve yılı yok.

MEHMED Fevzî Efendi, *Kevaib-i Şi'r u İnşâ*, Basım yeri ve yılı yok.

MEHMED Fevzî Efendi, *Kudsiyyetü'l-ahbâr fî mevlid-i Ahmedi'l-Muhtâr*, Basım yeri ve yılı yok.

MEHMED Fevzî Efendi, *Kudsiyyu's-sirâc fî nazmi'l-mi'râc*, Basım yeri ve yılı yok.

MEHMED Fevzî Efendi, *Kudsü'l-mesnevî*, Basım yeri ve yılı yok.

MEHMED Fevzî Efendi, *Lem'ul-fevâid fî ta'rîfati'l 'ulûmi ve'l-kavâid*, Basım yeri ve yılı yok.

MEHMED Fevzî Efendi, *Mevhibetu'l-Vehhâb fî ta'birâti'l-ekâb ve münâcâti rabbi'l-erbâb*, Arif Efendi Matbaası, 1309.

MEHMED Fevzî Efendi, *Mevhibetü'l-vehhâb fî ta'birâti'l-ekâb ve münâcâti rabbi'l-erbâb*, Arif Efendi Matbaası, 1314.

MEHMED Fevzî Efendi, *Miftâhu'n-necât*, Muharrem Efendi Matbaası, İstanbul 1284.

MEHMED Fevzî Efendi, *Mihekkü'z-zehab fî Tecrübeti Müddei'l- 'ilm ve'l-edeb*, Basım yeri ve yılı yok.

MEHMED Fevzî Efendi, *Münthebat-ı Divan-ı Fevzî*, Basım yeri ve yılı yok.

MEHMED Fevzî Efendi, *Nihâyetü'l-iktidar li'l-evliyâi'l-kibâr*, Basım yeri ve yılı yok.

MEHMED Fevzî Efendi, *Revâiyihü'l-fevâiyih fî senâiyihî'l-medâiyih*, Basım yeri ve yılı yok.

MEHMED Fevzî Efendi, *Rûhu's-salât*, Basım yeri ve yılı yok.

MEHMED Fevzî Efendi, *Seyfü'l-cihad fî nasri'l-'ibâd*, Şeyh Yahya Efendi Matbaası, İstanbul 1294.

MEHMED Fevzî Efendi, *Tahrîrü'l-murâd fî def'i't-ta'n ve'l-fesâd fî hakkı Muhyiddîn el-Arabî*, Balıkesir Vilayet Matbaası, Balıkesir 1305.

MEHMED Fevzî Efendi, *Tefricü'l-kalak fî tefsîri sûreti'l-Felak*, Basım yeri ve yılı yok.

MEHMED Fevzî Efendi, *Temessükü'l-Ezyâl min sâdâti'r-ricâl*, Basım yeri ve yılı yok.

MEHMED Fevzî Efendi, *Tezkir-i diyanet ve Tenkîr-i Hıyânet*, Basım yeri ve yılı yok.

MEHMED Fevzî Efendi, *Tuhfe-i Fevzî Nâm Lugât-i Arabiyye-i Manzûme*, Basım yeri ve yılı yok.

MEHMED Fevzî Efendi, *Ünsü'l-manevî*, El-Hac Muharrem Efendi Matbaası, 1299/1881.

MEHMED Fevzî Efendi, *Üssü'l-intizâm*, Basım yeri ve yılı yok.

MEHMED Fevzî Efendi, *Vesîle-i Saadet Ta'birât-ı Hasene-i Esmâ-i İlâhiyye ve'n-Nebeviyye*, Basım yeri ve yılı yok.

MOLLA Câmî, *Baharistan*, (çev. Adnan Karaismailoğlu), Akçağ Yay. Ankara 2018.

MOLLA Camî, *Baharistan*, Matbaa-yı Âmire, basım yeri ve yılı yok.

- MOLLA Câmî, *Nefehâtü'l-Üns Min Hadarati'l Kuds*, (çev. Kamil Candoğan, Sefer Malak), Bedir Yay. İstanbul 1971.
- MÜNZİRÎ Ebû Muhammed Zekiyyüddin, *et-Terğîb ve't-terhîb mine'l-Hadîsi's-Şerîf*, el-Mektebetü'l-Kayyime, Kahire ts.
- MÜSLİM b. Haccac en-Nisâburî, *Sahih-i Müslim*, Mevsû'l-Hadîs eş-Şerîf içinde, Haz: Salih b.Abdulaziz), Dâru's-Selâm, Arabistan 2000.
- NAMLI Ali, "Rûhu'l-Beyân", *DİA*, c.35, İstanbul 2008.
- NESÂÎ Ebû Abdurrahman el-Horasânî, *Sünen-i Nesâî* (Mevsû'l-Hadîs eş-Şerîf içinde, Haz: Salih b.Abdulaziz), Dâru's-Selâm, Arabistan 2000.
- NİZAMÎ K. A. "Ferîdüddin Mesud", *DİA*, c.12, İstanbul 1995.
- OKUMUŞ Ömer, "Câmî, Abdurrahman", *DİA*, c.7, İstanbul 1993.
- ORHAN Kübra Zümrüt, "Ebü'l-Gays", *DİA*, c.Ek-1, İstanbul 2016.
- OSMANZÂDE Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, (Haz: Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), c.1, Kitabevi Yay. İstanbul 2006.
- ÖNKAL Ahmet, "Ebû Ubeyde b. Cerrah", *DİA*, c.10, İstanbul 1994.
- ÖZCAN Azmi, "Nizâmeddîn Evliyâ", *DİA*, c.33, İstanbul 2007.
- ÖZDİREK Recep-ÇAVUŞOĞLU Ali Hakan, "Süfyân es-Sevrî", *DİA*, c.38, İstanbul 2010.
- ÖZEL Ahmet Murat, "Şâzelî", *DİA*, c.38, İstanbul 2010.
- PALA İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yay. İstanbul 2004.
- SA'DÎ-yi Şîrâzî, *Gülistan*, (çev.Mehmet Kanar), Şule Yay. İstanbul 2015.
- SAHİLLİOĞLU Halil, "Antakya", *DİA*, c.3, İstanbul 1991.
- SEZEN Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2017.
- ŞAHİN Haşim, "Tapduk Emre", *DİA*, c.40, İstanbul 2011.
- ŞAHİNOĞLU M. Nazif, "Attar, Feridüddin", *DİA*, c.4, İstanbul 1991.
- ŞEMSEDDİN Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yay. İstanbul 2004.

- TATCI Mustafa, “Yunus Emre”, *DİA*, c.43, İstanbul 2013.
- TOPALOĞLU Bekir, “*Esmâ-i Hüsnâ*”, *DİA*, c.11, İstanbul 1995.
- TOSUN Necdet, “Zünnûn el-Mısırî”, *DİA*, c.44, İstanbul 2013.
- TÜRKOĞLU Serkan, “Mehmed Fevzî Efendi ve Kudsiyyü’s-sirâc fî Nazmi’l-mi‘râc Adlı Eseri”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/13, s.1617-1644, Ankara Turkey, Fall 2013.
- ULUDAĞ Süleyman, “Bâyezid-i Bistâmî”, *DİA*, c.5, İstanbul 1992.
- ULUDAĞ Süleyman, “er-Risâle”, *DİA*, c.35, İstanbul 2008.
- ULUDAĞ Süleyman, “Halvet”, *DİA*, c.15, İstanbul 1997.
- ULUDAĞ Süleyman, “Hasan-ı Basrî”, *DİA*, c.16, İstanbul 1997.
- ULUDAĞ Süleyman, “Kuşeyrî, Abdülkerim b. Hevazin”, *DİA*, c.26, Ankara 2002.
- UZUN Mustafa, “Fevzî Efendi, Edirne Müftüsü”, *DİA*, c.28, Ankara 2003.
- UZUN Mustafa, “Mevlid Edebiyatında Önemli Bir Son Devir Şâiri: Mehmed Fevzî Efendi ve Mevlidleri”, *MÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 33 İstanbul 2007/2.
- ÜNGÖREN Reşat, “İbrahim b. Edhem”, *DİA*, c.21, İstanbul 2000.
- YAHYA Kemal, *Edebiyata Dair*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1990.
- YAKIT İsmail, *Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Yay., İstanbul 2003.
- YAVUZ Yusuf Şevki, “Beyzâvî”, *DİA*, c.6, İstanbul 1992.
- YAZICI İshak, “Semerkandî, Ebü’l-Leys”, *DİA*, c.36, İstanbul 2009.
- YEKBAŞ Hakan, “Klasik Türk Şiirinde Regâibiyye ve Mehmed Fevzî Efendi’nin Regâibiyyesi”, *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı:42, Erzurum 2010, s.69-95.

YEKBAŞ Hakan, “Mehmed Fevzî Efendi’nin Mevlid Okumanın ve Dinlemenin Câiz Olduğuna Dair Risalesi”, CÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, XIV/1, , s.371-398, Sivas 2010.

YILDIZ Alim, “Süleyman Nazif’e göre İran Edebiyatı’nın Edebiyatımıza Tesiri”, CÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.VIII/1, s.159-201, Sivas 2004.

YILDIZ Alim, *Fenâyî Cennet Divânı*, CÜ Yay. Sivas 2010.

YILDIZ Alim, *Geleneğin İzinde*, Kitabevi Yay. İstanbul 2013.

YILMAZ Ömer, *Kureyşîzâde Mehmed Fevzî Efendi*, Tavas Belediyesi Yay., Tavas 2004.

YILMAZ Ömer-OYMAK Mine, “Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi ve Vesîle-i Saadet Adlı Eseri”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 11/17 Fall 2016, Ankara Turkey, s. 583-608.

ZÜLFE Ömer, “Pervâne Bey Mecmuası”, *DİA*, c.34, İstanbul 2007.

İnternet Kaynakları

<http://www.ihvanlar.net/2012/05/06/kaside-i-burde-arapca-ve-turkce/>

<http://www.resulullah.org/efendiler-efendisine-tavsiye-edilen-salavat-dualari-2>

<https://ganjoor.net/attar/asrarname/abkhsh20/sh1/>

<https://ganjoor.net/saadi/golestan/>

<https://www.vajehyab.com/dekhoda/%D8%B5%D8%B1%DB%8C%D9%81%DB%8C%D9%86>

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Akif KARATAŞ
Uyuğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 1987/Sivas
e-posta : kelam-i-edebi@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2012
Yüksek Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	Devam Ediyor

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2009-	Sivas Belediyesi	Memur

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı YDS (Farsça) (70)